

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XLIII

2008

Číslo 2

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVOV A REGISTRATÚR

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov a registratúr

Redakčná rada

Daniel Doležal, Júlia Hautová, Ján Lukačka, Elena Machajdíkova,
Richard Marsina, Štefánia Mertanová, Veronika Nováková,
Jozef Novák, Milena Ostrolucká, Radoslav Ragač, Juraj Roháč,
Jana Schullerová, František Žifčák, Juraj Žudel

Hlavný redaktor
PETER KARTOUS

Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie
JÚLIA RAGAČOVÁ

Technická redaktorka
JÚLIA RAGAČOVÁ

Redakcia a administrácia:
Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov a registratúr
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívov a registratúr, Bratislava 2008

PREPOŽIČANIE ŠTÁTNYCH VYZNAMENANÍ PETROVI KARTOUSOVI

Slovenská republika oceňuje mimoriadne zásluhy o vznik a budovanie demokratickej spoločnosti, výsledky práce, úsilie o obranu vlasti, hrdinské a výnimočné činy zapožičaním štátnych vyznamenaní. Rad Ľudovíta Štúra zapožičiava pri príležitosti výročia schválenia Ústavy Slovenskej republiky občanom Slovenskej republiky aj za mimoriadne významné zásluhy v oblasti rozvoja kultúry a za mimoriadne významné šírenie dobrého mena Slovenskej republiky v zahraničí.

Rad literatúry a umenia (L'Ordre des Arts et des Lettres) je francúzske štátne vyznamenanie zriadené ministrom kultúry 2. mája 1957 (André Malraux) a potvrdené ako súčasť Národného radu za zásluhy (L'Ordre National du Mérite) prezidentom Charlesom de Gaullem v roku 1963. Udeľuje sa jednotlivcom bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť ako ocenenie významných zásluh o rozvoj umenia a literatúry alebo ich propagovanie. Rad má tri stupne: Commandeur (veliteľ), Officier (dôstojník) a Chevalier (rytier); najvyšším stupňom je Commandeur. Minister kultúry Francúzskej republiky ho udeľuje dvakrát ročne k 1. januáru a 14. júlu na základe odporúčania prefekta Rady pre Rad umenia a literatúry; nominácie sa vyhlasujú dekrétom ministra kultúry. Ocenenému jednotlivcovi ho odovzdáva minister kultúry alebo navrhovateľ – člen Rady pre Rad umenia a literatúry alebo mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec v krajine, ktorej je ocenený jednotlivec štátnym príslušníkom.

Toľko „charakteristika zásad“ prepožičiavania štátnych vyznamenaní za zásluhy o rozvoj kultúry, umenia a ich propagovanie, ako aj za zásluhy o šírenie dobrého mena vlastnej krajiny, ktorých nositeľom sa v tomto roku stal PhDr. Peter Kartous, CSc.

Dôvodom jej predloženia je nepochybne výnimočnosť udalosti pre PhDr. Petra Kartousa, CSc. Za výnimočnú však treba považovať aj skutočnosť, že súčasne vlády dvoch štátov – Slovenskej republiky a Francúzskej republiky – nezávisle od seba – ocenili zásluhy Petra Kartousa prepožičaním svojich štátnych vyznamenaní.

Ocenenie celoživotných zásluh P. Kartousa v oblasti archívnictva, historických vied, dejín Slovenska, heraldiky a za mimoriadne významné šírenie dobrého mena Slovenskej republiky na úseku archívnictva a histórie v zahraničí vyjadriло Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky predložením návrhu zapožičať menovanému Rad Ľudovíta Štúra pri príležitosti 16. výročia schválenia Ústavy Slovenskej republiky. Návrh ministerstva vnútra schválila vláda Slovenskej republiky 9. júla 2008 uznesením č. 486 bod A.4. a prezidentovi Slovenskej republiky navrhla udeliť P. Kartousovi Rad Ľudovíta Štúra III. triedy.

Prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič si návrh vlády SR osvojil a P. Kartousovi Rad Ľudovíta Štúra III. triedy slávnostne odovzdal 1. septembra 2008 v historickej budove Národnej rady Slovenskej republiky.

Návrh udeliť P. Kartousovi najvyšší stupeň francúzskeho vyznamenania Radu literatúry a umenia v hodnosti Commandeur predložila ako ex offi členka Rady pre Rad literatúry a umenia generálna riaditeľka francúzskych štátnych archívov Martine de Boisdeffre. Nominácia bola vyhlásená dekrétom ministerky kultúry a komunikácií Christine Albanel z 12. apríla 2008. Veľvyslanectvo Francúzskej republiky v Bratislave oznámilo P. Kartousovi udelenie francúzskeho štátneho vyznamenania 7. júla 2008.

Jeho medzinárodné zásluhy na úseku archívnictva Francúzska republika tak ocenila už po druhýkrát. Po prvýkrát sa tak stalo ešte v roku 1984 udelením štátneho vyznamenania Rad umenia a literatúry v hodnosti rytiera. Udelil mu ho minister kultúry Jacques Lang za pôsobenie a činnosť v Medzinárodnej rade archívov, osobitne za zabezpečenie konania 22. medzinárodnej konferencie Table ronde des archives v Bratislave v roku 1983. Ocenil tým aj jeho pôsobenie vo funkcii zástupcu generálneho tajomníka Medzinárodnej rady archívov; vyznamenanie mu udelil aj za spoluprácu slovenského archívnictva s archívmi vo Francúzsku.

Mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Francúzskej republiky v Bratislave J. E. pán Henry Cuny odovzdal P. Kartousovi Rad literatúry a umenia najvyššieho stupňa v hodnosti Commandeur 7. októbra 2008 vo svojej rezidencii. Na slávnostnom odovzdaní Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky oficiálne zastupovali najvyšší predstavitelia rezortu; na slávnostnom odovzdaní vyznamenania sa zúčastnili aj ďalší P. Kartousom vybraní zamestnanci ministerstva, priatelia a najbližší rodinní príslušníci.

Udelenie najvyššieho stupňa radu je výrazom ocenenia činnosti Petra Kartousova v medzinárodnom meradle, osobitne v regionálnom združení Medzinárodnej rady archívov pre Európu (EURBICA), ako aj archívnych orgánoch Európskej únie. Vyznamenaním francúzska strana prejavila aj uznanie za jeho dlhoročnú

spoluprácu s Francúzskom ako takým, osobitne za jeho úprimný vzťah k frankofónnemu svetu.

V ďakovnom príhovore sa P. Kartous úprimne podelil s prítomnými so svojou láskou k francúzskemu archívniectvu, francúzskej kultúre, jazyku. Spomenul aj okolnosti a obdobie, keď mu Francúzsko udelilo tento rad v hodnosti rytiera.

PhDr. Peter Kartous, CSc. sa narodil 16. augusta 1943 v Bratislave. Pracovať začal vo verejnej správe a archívnych službách hneď po získaní vysokoškolského diplomu v roku 1965. Od roku 1969 pracuje nepretržite na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky a od roku 1978 dodnes vo funkcii riaditeľa odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy ministerstva. Akademický titul PhDr. získal v roku 1972, vedeckú hodnosť kandidát historických vied v roku 1976; oba tituly získal za vedecké práce zo stredovekých dejín Slovenska. V roku 1973 absolvoval polročnú vedeckú stáž v Národnom archíve v Paríži.

Menovaný pri výkone riadiacej funkcie koordinoval prípravu základných strategických koncepčných a legislatívnych materiálov ministerstva na úseku archívniectva a správy registratúry. Z titulu výkonu funkcie riaditeľa, ako aj vysokej odbornej úrovne, je reprezentantom Slovenskej republiky pri Európskej komisii, členom Výkonného výboru regionálneho združenia Medzinárodnej rady archívov pre Európu (EURBICA). Pracuje ako podpredseda a člen zmiešaných komisií historikov Slovenska a Francúzska a Rumunska. Pod jeho vedením sa na území Slovenskej republiky uskutočnilo viacero podujatí Medzinárodnej rady archívov, osobitne 22. medzinárodná konferencia Table ronde des Archives.

Peter Kartous na ministerstve vnútra vykonáva funkciu predsedu Heraldickej komisie, predsedu Terminologickej komisie a hlavného redaktora časopisu Slovenská archivistika. Externe prednáša na Univerzite Komenského; jeho odborné vedomosti ako prednášateľa využívajú aj medzinárodné archívne organizácie. Vo svojej vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti sa orientuje na dejiny a teóriu archivistiky, stredoveké dejiny Slovenska, dejiny miest, komunálnu heraldiku a genealógiu. Publikoval viac ako 20 knižných titulov, vyše 40 vedeckých článkov a takmer 500 článkov popularizujúcich dejiny Slovenska a Slovákov. Za najvýznamnejšie diela treba považovať 6-zväzkový súbor Heraldický register Slovenskej republiky a päť vydaní publikácie k archívnemu a registratúrnemu manažmentu.

V mene Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, vedenia sekcie verejnej správy ministerstva, zamestnancov odboru archívov a registratúr, zamestnancov štátnych archívov zriadených ministerstvom, ako aj vo svojom mene, v mene priateľov a kolegov z inštitúcií spravujúcich kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky, si dovoľujem vysloviť Petrovi Kartousovi najúprimnejšie blahoželania k tak významným oceneniam výsledkov jeho práce na úseku archívniectva, akým je prepožičanie štátnych vyznamenaní Slovenskej republiky a Francúzskej republiky.

Jozef Liška
generálny riaditeľ
sekcie verejnej správy MV SR

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

PÔVOD A FUNKCIA KNIHY ÚČTOV SLOBODNÉHO KRÁĽOVSKÉHO MESTA TRNAVY Z ROKOV (1392/1393) 1394–1530¹

VLADIMÍR RÁBIK

Rábik, V.: The Origin and Function of the Book of Accounts of the Town of Trnava (1392/1393) 1394–1530. *Slovenská archivistika*, Vol XLIII, 2008, No 2, p. 6–26.

The paper analyzes the oldest book of accounts of the town of Trnava from the content and diplomatic-paleographic viewpoints. Originally being a town book, it only began to function as a private registration tool for municipal finances of an administrator of the municipal treasury; the town office started to use it officially no sooner than in 1401. The book consists of five parts, which are homogeneous from the point of view of content, as well as from functionality, and which reflected not only economic situation of the town in Middle Ages, but also general social situation in the country. The book contains information since 1392, i. e. from earlier times preceding its inception.

Auxiliary historical sciences. Diplomatics. Town books. Book of accounts.

Doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, Katedra histórie, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Mestské knihy patria v stredovekom úradnom písomníctve nepochybne medzi najzaujímavejšie druhy prameňov, a to najmä pre ich rozmanitú obsahovú stránku, v ktorej často nachádzame dôležité doklady o organizácii, správe i bežnom živote stredovekých mestských spoločenstiev. Mestské knihy sú však dôležité aj z diplomatického hľadiska, pretože sú už zreteľným svedectvom o vysoko organizovanej a špecializovanej kancelárskej činnosti mestských magistrátov.² Napriek uvedenému sa však najstaršie mestské knihy zachovali až z pomerne neskorých čias – z druhej polovice 14. storočia, keď už máme k dispozícii aj iné (listinné) doklady o vyvinutej kancelárskej produkcii najmä tých najvýznamnejších uhorských miest.

¹ Tejto téme sa už venoval doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc. v príspevku: Najstaršia trnavská mestská kniha. In: *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie. Bratislava: MV SR 2005, s. 129–138 – red. pozn.

² LEHOTSKÁ, D.: K počiatkom vedenia mestských kníh na Slovensku. Najstaršia bratislavská mestská kniha 1364 – 1538. In: *Historické štúdie* 5, 1959, s. 325–347.

Najstaršia zachovaná mestská kniha z Uhorského kráľovstva vôbec pochádza z Bratislavy a viedla sa od roku 1364 až do roku 1538.³ Charakter v nej vykonávaných zápisov – najmä najstaršie obdobia do konca 14. storočia – je príznačnou ukázkou vtedajšej súvekej formy mestskej knihy bežne vedenej nielen v Uhorskom kráľovstve, ale aj v okolitých krajinách. Ide o tzv. zmiešanú knihu (*liber mixtus*), do ktorej sa spoločne zapisovala súdna, správna a hospodárska agenda mesta. Takýto charakter majú aj ďalšie najstaršie zachované mestské knihy z prostredia dnešného Slovenska, a to mestská kniha Banskej Štiavnice, tiež vedená od roku 1364 do roku 1426,⁴ Žiliny z rokov 1378 až 1564,⁵ Spišskej Novej Vsi z rokov 1383 až 1637⁶ a Banskej Bystrice z rokov 1386 až 1399.⁷ Z 15. storočia už poznáme mestské knihy aj z Prešova (1424–1509), Bardejova (1418–1444), Kremnice (1423–1450), Kežmarku (1434–1444) a Gelnice (1432–1583).⁸ Súčasne sa však v tomto období vo väčšom počte objavujú aj špecializované mestské knihy a registre nielen vo viacerých spomenutých mestách, ktoré boli určené už iba na konkrétny druh mestskej agendy. Niet však pochyb o tom, že vedenie takýchto kníh je už znakom vyvinutej kancelárskej činnosti mestských magistrátov a vlastne až ďalšou vývojovou fázou vedenia mestskej úradnej agendy. S najstaršou špecializovanou mestskou knihou sa pritom stretáme v prostredí Košíc, odkiaľ inak zo 14. storočia nepoznáme samotnú hlavnú mestskú knihu zmiešaného obsahu (*Stadtbuch*), no o jej existencii sa všeobecne nepochybuje. V Košiciach pritom ide o špecializovanú súdnu knihu (knihu rozsudkov mestskej rady), vedenú už v rokoch 1393 až 1405.⁹ V Bratislave sa začala viesť špecializovaná kniha súdnych správnych rozhodnutí mestskej rady až od roku 1402 (do roku 1506).¹⁰

³ LEHOTSKÁ, D.: *K počiatkom vedenia mestských kníh*, s. 325–335. Najnovšie porov. BARTL, J.: Mestské knihy na Slovensku a problémy ich štúdia. In: *Studia historica Tyrnaviensia III.*, Trnava 2003, s. 225 a 226. Mestskú knihu Bratislavy do roku 1419 vydal FEJÉRPATAKY, L. (ed.): *Magyarország városok régi szamadáskönyvei*. Budapest 1885, s. 39–75.

⁴ FEJÉRPATAKY, L. (ed.): *Magyarország városok*. s. 1 – 38. Fejérpataky knihu vydal len do roku 1408, pretože ďalšie zápisy v nej už majú súdny charakter. Porov. BARTL, J.: *Mestské knihy na Slovensku*, s. 228.

⁵ Štátny archív Bytča – pobočka Žilina, Archív mesta Žiliny, Žilinská kniha. Mestská kniha bola vydaná postupne CHALOUPECKÝ, V.: *Kniha žilinská*. Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy 1934. PIIRAINEN, I. T.: *Das Stadrechtbuch von Sillein*. Berlin – New York 1972. KUCHAR, R.: *Žilinská právna kniha. Zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov*. Žilina: Knižné centrum 2001.

⁶ WEINEL, T. H.: *Das Stadtbuch von Zipser Neudorf und seine Sprache*. München 1940. BARTL, J.: *Mestské knihy na Slovensku*, s. 234.

⁷ FEJÉRPATAKY, L. (ed.): *Magyarország városok*, s. 76–101.

⁸ Porov. BARTL, J.: *Mestské knihy na Slovensku*, s. 230–235.

⁹ HALAGA, O. R. (ed.): *Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1393–1405. Das älteste Kaschauer Stadtbuch*. (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission; Bd. 34). München, 1994.

¹⁰ ZIEGLER, A. (ed.): *Actionale protocollum. Das älteste Stadtbuch von Bratislava/Preßburg aus den Jahren 1402 – 1506*. Bratislava, 1999. BARTL, J.: *Mestské knihy na Slovensku*, s. 228.

Ako vyplýva z uvedeného prehľadu, mestská kniha Trnavy, vedená od roku 1394 do roku 1530, patrí medzi najstaršie pramene tohto druhu na Slovensku, ba aj v rámci celého bývalého Uhorského kráľovstva a je preto dôležitým dokladom o vývoji spisomňovania v stredovekých uhorských mestách.¹¹ Súčasne však treba konštatovať, že sa svojím charakterom zaraďuje nielen medzi najstaršie, ale aj medzi vyspelejšie formy špecializovaných mestských kníh, čo núti k úvahám o existencii staršej akejsi hlavnej správnej a súdnej mestskej knihy, ktorá sa do našich čias nezachovala, ako ešte bude zrejmé z detailnejšieho opisu samotnej účtovnej knihy.

Z formálneho hľadiska jej vyhotovenia treba najskôr uviesť, že najstaršia zachovaná trnavská mestská kniha má rozmery 290 × 220 mm (hrúbka dosahuje až 40 mm) a obsahuje celkom 318 listov (teda 159 fólií), no len 151 listov je popísaných (tie boli v 19. storočí mestským archivárom priebežne očíslované). Zviazaná je v pôvodnej pergamenovej väzbe, pričom spodná časť (chrbát) je predĺžená tak, aby pri zatvorení knihy prekryvala aj pravý (otvorený) bok a približne aj polovicu titulnej strany, kde po krajoch sú pripevnené kožené remienky so spletenami konopných vlákien. Tie pôvodne slúžili na úplné uzatvorenie knihy, keď sa ich konce omotali okolo dvoch kostených gombíkov. Tie sú pripevnené (prišité konopnou niťou) na pruhu tmavej a niekoľko milimetrov hrubej koži, na okrajoch prišitej ozdobným spôsobom (niekoľko centimetrov dlhé švy konopných nití sú vedené v ôsmich radoch pod sebou) k chrbtu knihy, čím došlo k spevneniu a celej väzby. Samotná koža je široká približne 36 mm. Pergamen, použitý ako väzba, nepochybne pochádza zo staršieho kódexu a ešte aj dnes vidieť na niektorých miestach stopy po pôvodnom písme a textoch, ktoré sú však úplne nečitateľné. Podľa charakteru niekoľkých viditeľných litier išlo o kódex asi z prvej polovice 15. storočia. Na chrbte väzby dokonca vidieť aj kaligrafickú podobu majuskulnej litery „S“, ktorá stála na začiatku vety (odseku, kapitoly).

Nemožno však bližšie určiť, kedy došlo k zviazaniu knihy, stalo sa tak však až najskôr niekedy koncom stredoveku, zrejme v 80. rokoch 15. storočia, do ktorých sa svojím charakterom hlási pôvodný titulný nápis „*Registrum civitatis rationum et debitorum maius*“. Ten bol neskôr (asi v prvej polovici 16. storočia) mladšou pisárskou rukou ešte doplnený slovami: „*de collectis et distributis*“ (z príjmov a výdavkov). Zdá sa, že pri zviazaní knihy podľa všetkého došlo aj k novému zoradeniu jednotlivých hárkov a ich zložiek, čím sa narušila pôvodná chronologická postupnosť zápisov, a tak sa niektoré záznamy z roku 1407 a 1421 ocitli až v záverečnej časti knihy. Konkrétne sa to dotýkalo zápisov na desiatich listoch, čo asi predstavovalo jednu zoradenú zložku piatich papiero-

¹¹ Originál mestskej knihy je uložený: Štátny archív Bratislava – pobočka Trnava (ďalej ŠA Ba – pob. Trnava), fond Magistrát mesta Trnavy (ďalej MG TT), Rationes camerae (ďalej RC) III/1. Mikrofilmová fotokópia: Slovenský národný archív Bratislava, Filmotéka, sign. II. B 600. Porov. SEDLÁK, F. – ŽUDEL, J. – PALKO, F.: *Štátny ústredný archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch I. Oddelenie feudalizmu*. Bratislava, 1964, s. 366. Fotokópie sú tiež uložené aj v Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomataikai Fényképgyűjtemény (ďalej MOL DF) 279 868. Údaje do roku 1455 publikoval s mnohými chybami FEJÉRPATAKY, L. (ed.): *Magyarországai városok*, s. 102–144.

vých dvojhárkov (archov). Pôvodne teda boli jednotlivé hárky papiera viazané najskôr do zložiek s počtom päť fólií (teda desať listov) a – ako ešte možno aj dnes vidieť – kniha tak pozostávala najmenej z tridsiatich dvoch takýchto zložiek. Napokon v 19. storočí (v jeho polovici) bol pre knihu vyhotovený akýsi špeciálny obal z tvrdého papiera potiahnutého čiernou kožou, na ktorú bol vyrazený nemecký názov: „*Rechnungs Buch der K. Fr. Stadt Tyrnau von Jahre 1394 bis 1530*“ („*Kniha účtov slobodného kráľovského mesta z rokov 1394 až 1530*“).¹²

Písacou látkou knihy je papier používaný už štandardne v tomto období v kanceláriách všetkých významných uhorských miest. O používanom papieri v Trnave sa v skúmanej mestskej knihe zachoval aj konkrétny údaj asi z rokov 1394 až 1395. Podľa neho správca mestskej pokladnice Ján Talkner vyplatil notárovi za zakúpenie papierovej knihy štyridsať denárov.¹³ Zo zápisu z roku 1437 sa zase dozvedáme o tom, že husitský veliteľ Blažko z mesta pred svojím odchodom medzi iným ulúpil aj dve bližšie nešpecifikované knihy.¹⁴ Pravdepodobne tu išlo o ďalšie špecializované mestské knihy a azda aj o dnes stratenú hlavnú knihu mesta (*Stadtbuch*).

Otázka pôvodu papiera v trnavskej kancelárii je však zložitejšia aj vzhľadom na to, že kniha sa skladá z viacerých (zrejme pôvodne aj) samostatných a voľne pospájaných papierových zložiek, pričom filigrán na najstarších hárkoch je v dôsledku výrazného poškodenia vlhkosťou, ale aj všeobecne v dôsledku opotrebovanosti úplne nečitateľný.¹⁵ Bližšie identifikovať sa darí len filigrán z mladších papierových hárkov od druhej polovice 15. storočia, ktorý už naznačuje, že ich provenienciu treba najskôr hľadať v nemeckom prostredí (azda v Mníchove).¹⁶ Poukazuje na to filigrán s obrazom volskej hlavy s korunou a nad rohmi deväťcípou hviezdou nastoknutou na tyči(?), ktorá vychádza zo stredu hlavy pomedzi rohmi. Príbuzný typ a pôvod papiera možno identifikovať aj v prípade inej mest-

¹² Porov. tiež: ČORDÁŠOVÁ, S.: Vývoj spisomňovania v Trnave. In: *Slovenská archivistika*, roč. X, 1975, č. 1, s. 105. V rovnakom čase ako pre mestskú účtovnú knihu bol vyhotovený podobný prebal potiahnutý kožou aj pre inú mestskú stredovekú knihu v archíve mesta – knihu farských príjmov od farára Václava z roku 1481. Porov. RÁBIK, V.: Kniha farských účtov trnavského farára Václava z roku 1481. In: *Studia historica Tyrnaviensia IV*. 2004, s. 259.

¹³ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 47r: „Item dedi XL denarios vmb eyn püch papir, quod recepit notarius civitatis“.

¹⁴ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 58v: „Item douon hab wir gelöst von dem Blasko II kelich, II mesgewant, II pücher vmb II^{C(entüm)} guldein in gold vnd vmd II kuffen wein vor LX guldein“.

¹⁵ ROHÁČ, J.: Najstaršia trnavská mestská kniha. In: *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Zostavila J. Ragačová. Bratislava: MV SR 2005, s. 134, predpokladá taliansky pôvod papiera.

¹⁶ K pôvodu papiera v mestských kanceláriách porov. RAGAČ, R.: Zvolenská mestská kancelária v stredoveku. In: *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Zostavila J. Ragačová. Bratislava: MV SR 2005, s. 20–22.

skej knihy slúžiacej na evidenciu príjmov trnavskej farnosti sv. Mikuláša (tzv. *liber beneficiorum*), ktorú magistrát založil v roku 1495.¹⁷

Typologicky možno hodnotiť trnavskú knihu z rokov 1394 až 1530 ako účtovnú evidenciu príjmov a výdavkov magistrátu mesta, o čom svedčí aj jej titulný zápis z 24. mája 1394 (*Conscriptum perceptorum et debitorum ac distributorum civitatis Tyrnaviensis...*),¹⁸ ba aj záznam na pergamenovom prebale z neskorého stredoveku, podľa ktorého išlo o väčší (hlavný) register účtov a pohľadávok mesta (*Registrum civitatis racionum et debitorum maius*).¹⁹ Takéto stredoveké označenie nás súčasne upozorňuje, že kniha bola prinajmenšom na konci stredoveku ponímaná ako jedna z viacerých účtovných kníh mesta – bola „väčšou“ knihou, teda hlavnou účtovnou. To korešponduje aj s povahou samotných zápisov, ktoré už od začiatku a najmä od konca sedemdesiatych rokov 15. storočia majú charakter centrálnych (konečných) zápisov vzťahujúcich sa len na každoročné súhrnné vyúčtovanie správcami mestskej pokladnice, prípadne aj na ďalšie súhrnné platby. Ako však ešte uvedieme nižšie, keďže povaha a štruktúra záznamov sa v priebehu viac ako stotridsaťročného používania knihy postupne menili, kniha už od počiatku slúžila výlučne na evidenciu finančných tokov mesta. Išlo teda už o špecializovanú mestskú knihu, čo ju radí do kategórie vyvinutých foriem evidencie mestskej agendy. Ak teda v roku 1394 mesto zriadilo špecializovanú mestskú knihu určenú na evidenciu finančných tokov v mestskej pokladnici, musela nepochybne paralelne jestvovať aj iná (staršia) mestská kniha slúžiaca na zaznamenávanie súdnej a správnej agendy mestskej rady, ba dokonca možno uvažovať aj o staršej účtovnej knihe alebo – čo je pravdepodobnejšie – o tzv. zmiešanej mestskej knihe (*libex mixtus*). Doklad o jej existencii azda rezonuje v zázname z 26. augusta 1406, v ktorom sa výslovne pripomína, že mená kráľovských familiárov, ktoré nepoznajú ani richtár, ani prísažní, sú zaznamenané „v inom registri“.²⁰

Osobitná evidencia finančných záležitostí mesta bola realizovaná v počiatočnom období predovšetkým pod dohľadom správcu mestskej pokladnice prisáženého Jána Talknera, ktorý bol mestskou radou určený do tejto funkcie 24. mája 1394. Informuje nás o tom titulný záznam z uvedeného dňa, ktorý mestský pisár vyhotovil na začiatok druhej fólie aj s údajom o určení Talknera na takúto činnosť.²¹ Pravdepodobne však nešlo o prvý záznam do novozriadenej mestskej knihy, pretože na chrbte predchádzajúcej fólie už zrejme boli zapísané niektoré údaje o výške vybranej dane zo zemepanských dedín Trnavy a o odovzdaní viaňočných a novoročných darov uhorskému panovníckemu páru a hlavnému krá-

¹⁷ RÁBIK, V. (ed.): *Mestská kniha príjmov trnavskej farnosti sv. Mikuláša z roku 1495*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2006, s. 98.

¹⁸ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 2r.

¹⁹ Porov. tiež: ROHÁČ, J.: *Najstaršia trnavská mestská kniha*, s. 133.

²⁰ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 23r: „Ad premissam racionem tenetur civitas familiaribus regis LXXXIII grossos, quorum nomina iudex et iurati ignorant et nomina eorum in alio registro continentur“. Upozornil na to už ROHÁČ, J.: *Najstaršia trnavská mestská kniha*, s. 131.

²¹ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 2r.

ľovskému taverníkovi. Ako vyplýva z charakteristického písomného prejavu, všetky tieto záznamy vyhotovil mestský notár Mikuláš Kramer priamo na sviatok Troch kráľov v roku 1394.²² Ale ani po zasadnutí mestskej rady v máji roku 1394 a následnom uvedení zápisu do mestskej knihy o tejto skutočnosti sa v tomto roku už ďalšie väčšie záznamy do knihy nezapísali. Pisár následne len neurčito zaznamenal, že sa (tu) „začínajú príjmy mesta“ vybrané Talknerom a potom aj konkrétne uviedol, že sa tak z mestskej dane vybralo dvestoosemdsiatsedem hrivien denárov. Zvyšok fólie zostal nepopísaný, čo mestský archivár v roku 1856 využil na zapísanie svojich prepisov a poznámok o lokalizácii sídel spomenutých v predchádzajúcich záznamoch.

Nasledujúci zápis potom do knihy pisár mesta opätovne vyhotovil až v auguste roku 1395 – teda po viac ako ročnej prestávke. Teda ani z roku založenia mestskej účtovej knihy sa neuvádzajú všetky relevantné príjmy a výdavky mestskej rady. Je preto pravdepodobné, že zrejme ešte pretrvával pôvodný zvyk evidencie finančných záležitostí mesta do predpokladanej pôvodnej (spoločnej) mestskej knihy, prípadne jestvovala aj iná pomocná účtovná kniha, z ktorej sa už zápisy do novozaloženej príjmovej mestskej knihy neprepisali tak, ako sa nevyhotovovali čistopisy záznamov ani v nasledujúcich rokoch, keď už sa mestské financie evidovali prevažne tu. Azda to je aj najpravdepodobnejšie vysvetlenie, ktoré sa vyskytuje hneď v počiatočnom období vedenia tejto mestskej knihy. Vôbec akési „zabehnutie“ tejto účtovnej knihy mesta do mestskej agendy trvalo zrejme istý čas a je nepochybne späté predovšetkým s osobou už spomenutého správcu mestskej pokladnice Jána Talknera (súčasne aj člena mestskej rady). V tejto funkcii Talkner podľa všetkého zotrval až do roku 1397, ako o tom svedčia jeho vlastnoručné zápisy v knihe. Treba súčasne poukázať aj na dôležitý fakt, ktorý vyplýva z vlastného obsahu záznamov z týchto rokov (ale aj z mladšieho obdobia). Podľa nich sa totiž funkcia mestského pokladníka javí len ako pozícia ústredného finančného úradníka mesta s riadiacou a kontrolnou funkciou, pretože už počas Talknerovho pôsobenia sa dozvedáme o tom, že vlastný výber mestských daní bol akciou ďalších osobitných poverencov podriadených Talknerovi, a to obzvlášť pre jednotlivé daňové obvody mesta a jeho poddanské dediny. Práve s Talknerom je zviazaná aj najväčšia časť vôbec všetkých záznamov zapísaných do mestskej knihy počas celého obdobia jej používania. Samotnému Talknerovi totiž vieme z obdobia jeho pôsobenia vo funkcii správcu mestskej pokladnice spoľahlivo priradiť až tristoosemnásť vlastnoručných záznamov a o ďalších takmer štyridsiatich zápisoch zase vieme povedať, že ich vyhotovil mestský pisár na príkaz Talknera, ba aj priamym diktovaním pisárovi.²³ To predstavuje viac ako jednu tretinu všetkých zápisov, hoci veľká časť z nich je len záznamom o drobných účtovných položkách často zapísaných v stručnej podobe. Na druhej strane sú však práve tieto zápisy obsahovo najrozmanitejšie, a teda najhodnotnejšie. Jazykový a písomný prejav Talknera bol však osobitne špecifický a výrazne sa líšil od všetkých neskorších zapisovateľov v mestskej knihe, pretože

²² Tamže, fol. 1v.

²³ Tieto písárske ruky označujeme ako PR 2 a PR 3.

okrem veľmi zbežného a neusporiadaného písárskeho výrazu používal aj subjektívnu štylizáciu zápisov („*Dal som...*“; „*Dlžím...*“; „*Prijal som...*“; „*Vyplatil som...*“; a pod.). Aj tento fakt poukazuje na skutočnosť, že spočiatku sa kniha v agende mesta nevžila a samotný Talkner ju teda používal ako súkromnú evidenčnú pomôcku. Tak do nej zaznamenával množstvo pomocných zápisov, ich korekcií s následným prečiarknutím neaktuálnych zápisov (o vyplatených pohľadávkach). Treba však upozorniť, že v súčasnom radení zápisov v mestskej knihe sa najväčšia časť Talknerových záznamov nachádza až na fóliách 32r až 43r, kde sú viaceré jeho pomocné zápisy vzťahujúce sa zväčša na drobné účtovné položky.²⁴

Okrem spomenutého záznamu z augusta 1395, ktorým sa po dlhšej prestávke od svojho založenia opätovne začala táto mestská kniha používať, bol ďalší súhrnný účtovný zápis zavedený do knihy až 29. marca 1397.²⁵ Zdá sa však, že to bolo už v čase, keď na čele mestskej pokladnice stál iný člen mestskej rady. Týmto novým rektorom pokladnice bol azda prisázný Jakub sedlár, ktorý vtedy mestskej rade predložil vyúčtovanie príjmov za predchádzajúci účtovný rok 1396.²⁶ Ján Talkner sa však z mestského účtovníctva nevytráca ani v tomto roku, pretože medzi zápsmi figuruje ako účtovník zodpovedný za výber desiatkov z dediny „Nové Mesto“ (Horné Lovčice), ale aj ďalších špecializovaných príjmov.²⁷

Zápisy z roku 1397 sú však špecifické aj v tom, že viaceré sú vlastne spätným vyúčtovaním čiastkových alebo súhrnných príjmov mestskej pokladnice, a to z obdobia, keď bol na čele pokladnice Talkner. Azda to skutočne poukazuje na úplné odovzdanie finančnej agendy Talknerom a akúsi „inventúru“ mestskej pokladnice. Niektoré zo záznamov sa pritom vzťahovali na ešte aj o niečo staršie účtovné obdobie, keď Talkner ešte nestál na čele pokladnice mesta.²⁸ Ako však vidno, bol zodpovedný aj za doúčtovanie týchto „nedoplatkov“. Dozvedáme sa tak závažnú informáciu, a totiž, že 31. marca 1397 predložil mestskej rade vyúčtovanie Ján z Nitry, ktorý bol zodpovedný za výber zemepanskej dane od obyvateľov „Nového Mesta“ (Horných Lovčíc) ešte v roku 1393 a výber desiatkov z tejto dediny za rok 1392.²⁹ Teda hoci bola príjmová kniha mesta založená v roku 1394, z obsahového hľadiska prináša aj údaje k rokom 1392 a 1393, čo chronologické vymedzenie tohto prameňa posúva o niečo hlbšie do histórie. Zo všetkých zápisov z roku 1397 sa však z obsahovej charakteristiky vymykajú všetky záznamy na fólii 7v, ktoré sú vlastne zápsmi o udelení meštianskych

²⁴ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 40v-41r, 41vr-47r, 48r-50r, 50v.

²⁵ Tamže, fol. 5r.

²⁶ Tamže, 5r-v.

²⁷ Tamže, fol. 4r.

²⁸ Vyúčtovanie za nákup striel v roku 1396 tak predložili Ján Modrer, ročný plat za rok 1396 dostal vyplatený aj mestský notár, Ulrich Meschil predložil vyúčtovanie z výberu daní v Modranke za rok 1395, Seidel soliar predložil vyúčtovanie za všetku soľ v meste, zúčtovanie daní z Modranky za roky 1396 a 1397 predložili Mikuláš Pogner a Michal Lell a osobitne boli vyúčtované aj dane od obyvateľstva na predmestí (ante portas). ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 5r, 6r-7r.

²⁹ Tamže, fol. 6r.

práv príst'ahovaným obyvateľom z okolitých dedín.³⁰ Aj táto skupina zápisov tak poukazuje na viacúčelovosť mestskej knihy v počiatočnom období jej používania. Prečo však tieto zápisy neboli zavedené do iného typu mestskej knihy (*Stadtbuch*), o ktorej súbežnej existencii sa nedá pochybovať, však nevedno. Možno sa len domnievať, že išlo o výnimočný a v tomto období aj ojedinelý počin, pričom z úvodného zápisu (ktorý je však veľmi poškodený, a tak ho nemožno celistvejšie rekonštruovať) vyplýva, že tomu pomáhali aj isté objektívne okolnosti, keďže sa spomína bližšie nešpecifikované nepokojné obdobie.³¹

Z nasledujúceho roku 1398 máme k dispozícii len jediný autentický záznam, a to hneď zo 7. januára tohto roku, keď mesto vyplatilo svoj dlh veriteľovi Jánovi sedlárovi vo výške dvestopäť a pol libry.³² Záznam nebol úplne štandardný, o čom svedčí jeho umiestnenie medzi staršie záznamy z predchádzajúceho roku. Potom opäť nasledovalo isté obdobie, keď sa účtovná kniha v mestskom účtovníctve nepoužívala – trvalo pritom viac ako rok, pretože ďalší záznam bol do knihy zavedený až 29. apríla 1399. Bol to opäť Ján Talkner, kto napriek svojmu postupnému odchodu z čela mestskej pokladne stále zohrával vo finančných transakciách mesta dôležitú úlohu zrejme až do konca 14. storočia a aj na začiatku storočia nasledujúceho. Tak ho ako predkladateľa vyúčtovania mestských príjmov a výdavkov a desiatkov z „Nového Mesta“ (Horných Lovčíc) nachádzame ešte aj v roku 1399 (predložil vyúčtovanie za predchádzajúci účtovný rok 1398).³³

K vyhotoveniu ďalšej, teraz už aj početnejšej skupiny zápisov do mestskej knihy potom došlo až za úradovania richtára Petra Heinczmanna, a to počas zasadnutia mestskej rady priamo v richtárovom dome – v tzv. novej sále (*in nowa stuba*). Tieto záznamy pisár zapísal až potom, čo najskôr vynechal jednu prázdnu fóliu (fol. 8v), zrejme aby tak odlišil nové účtovné obdobie. Išlo o skupinu záznamov, ktoré sa vzťahovali na doúčtovanie výberu daní a desiatkov v meste v rokoch 1398 a 1399 a za ktoré bol zodpovedný prísazný Ján z Nitry.³⁴ Zápisy na nasledujúcej fólii pochádzali však až z augusta 1400 (posledný je datovaný dňa 21. augusta), no potom nastáva viac ako jednoročný hiát v ďalšom vedení účtovnej knihy. Aj v tomto prípade sú nové záznamy zo septembra 1401 opätovne späté s osobou Jána Talknera, keďže priamo v jeho dome a za jeho svedectva predložil dňa 18. septembra vyúčtovanie za zemepanské dávky štyroch poddanských dedín Trnavy a spolu s nimi i dane od trnavských Židov prísazný mesta Jakub sedlár.³⁵ Začiatkom novembra 1401 sa mestská rada zišla na ďalšom zo svojich zasadnutí v dome prísazného Petra Junka a rokovalo sa pritom v menšej

³⁰ Tamže, fol. 9r.

³¹ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 9r-v: „tempore litis“.

³² Tamže, fol. 5v.

³³ Tamže, fol. 9v.

³⁴ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 12v.

³⁵ Tamže, fol. 15r.

sieni jeho domu (*in stubella parva*).³⁶ Vyúčtovanie pri tejto príležitosti predložil Peter Heinczmann.³⁷ Nasledujúce zápisy však už poukazujú na to, že účtovná kniha sa od tohto roku používala viac-menej pravidelne, pričom mestská kancelária na príkaz mestskej rady do nej začína postupne zapisovať čoraz viac obligátnych výdavkov, pohľadávok a záväzkov mesta, nielen súhrnné vyúčtovania. Svedčí o tom aj skupina záznamov na fol. 11r z tohto roku, kam mestský pisár postupne zapísal všetkých aktuálnych veriteľov mesta.³⁸

Začiatkom nasledujúceho roku 1402 (21. januára) sa prvýkrát objavuje medzi účtovníctvom mesta aj zmienka o osobitnej evidencii príjmov a výdavkov trnavskej farnosti sv. Mikuláša, ku ktorej malo mesto patronátne práva.³⁹ Postupnými odkazmi a fundáciami oltárnych základín totiž veľkosť finančnej sumy, ktorou mohla trnavská fara disponovať, postupne naberala na objeme. Ba – ako sa o tom ešte zmienime podrobnejšie – samotné mesto bolo zároveň patrónom špecifického a významného benefícia, ktoré sa vo farskom kostole viazalo ku Kaplnke sv. Ladislava. Ako vieme, jednotlivé farské príjmy si pritom paralelne evidovali aj trnavskí farári. Nemožno pochybovať, že tomu tak bolo už najneskôr koncom 14. storočia, ako o tom svedčia zmienky o akýchsi majetkových registroch v evidenčnej knihe trnavského farára Václava z roku 1481.⁴⁰ Aj takýto finančný tok bol teda významný, a preto pozorne sledovaný mestskou radou, čo bolo v osobitnej agende tzv. kostolného otca (*vitricus ecclesie*), ktorým bol zvyčajne na isté časové obdobie jeden z prísazných mestskej rady. Konkrétne doklady o priamom vyúčtovaní všetkých farských príjmov a výdavkov pred mestskou radou však potom poznáme až zo začiatku 90. rokov 15. storočia, keď najskôr v roku 1490 a potom aj v roku 1491 predložil takéto vyúčtovanie Valentín Swimer (*Swimmer*).⁴¹ Veľké množstvo finančných záväzkov trnavských mešťanov voči fare a ich zložitá štruktúra však napokon prinútili mesto založiť osobitnú mestskú účtovnú knihu určenú len a výlučne na evidenciu kostolných príjmov – tzv. *liber beneficium*, čo sa udialo dňa 3. apríla 1495.⁴²

Vráťme sa však opäť k hlavnej účtovnej knihe mesta a jej štruktúre. Z ďalších zápisov z roku 1401 sa totiž dozvedáme, že osobitnou finančnou agendou v správe mesta bola aj špeciálna daň od trnavských Židov. V uvedenom roku predstavovala sumu štyristo libier.⁴³ Inú skupinu príjmov zaevidovanú v nasledujúcom roku 1402 predstavovali peniaze za dobytok (presnejšie príjem z dobytčieho trhu), ktorých vyúčtovanie predložili mestskej rade štyria mestskí kapitáni.⁴⁴

³⁶ Dom Junkovcov (*Junkherr*) ležal na Námestí sv. Trojice na parcele č. 97. Porov. RÁBIK, V.: Topografia mesta Trnava v stredoveku. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 10*. 2007, s. 12.

³⁷ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 15r.

³⁸ Tamže, fol. 14v.

³⁹ Tamže, fol. 13v.

⁴⁰ RÁBIK, V.: *Kniha farských účtov*, s. 260.

⁴¹ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 158v.

⁴² RÁBIK, V.: *Mestská kniha príjmov*, s. 121.

⁴³ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 15r: „de pecunia Judeorum“.

⁴⁴ Tamže, fol. 15v.

Od roku 1401 súčasne dostávajú jednotlivé zápisy – najmä tie, ktoré sa vzťahovali na súhrnné zúčtovanie – čoraz viac ustálenú formálnu skladbu, ktorá pozostávala najskôr z uvedenia mena predkladateľa vyúčtovania, prítomných členov mestskej rady, predmetu zúčtovania s označením, na ktoré obdobia sa vzťahuje a či je vyúčtovanie úplné a správne, respektíve o výške zostávajúcej pohľadávky. Nie vždy je však zapísaná aj celková vybraná finančná suma. Tento údaj sa začína štandardne objavovať v záznamoch až v mladšom období (od druhého desaťročia 15. storočia). Skladbu záznamu napokon uzatváral údaj o dátume predloženého vyúčtovania, čo bol spravidla aj deň vyhotovenia zápisu do mestskej knihy. Pozoruhodné sú však zápisy, ktoré v prípade neúplného vyúčtovania za veriteľov neoznačujú predkladateľa (a výbercu dane), ale naopak mesto, čo poukazuje na akúsi formu prenajatia mestského eráru do rúk niektorých mešťanov. Tento jav bude potrebné v stredovekej ekonomike Trnavy ešte podrobiť bližšiemu výskumu.

Záznam z 20. júna 1403 je však z hľadiska svojej formálnej skladby osobitne výnimočný a v tomto období úplne ojedinelý, pretože má listinnú formu vyhotovenia.⁴⁵ Začína sa intituláciou, pokračuje promulgáciou, naráciou a má aj dátum (presnejšie „*actum*“). Záznamy v tejto formálnej skladbe sa však objavujú v mestskej knihe až v jej druhej časti, ktorá sa začala viesť od konca sedemdesiatych rokov 15. storočia, a v tomto čase sú už úplne dominantné. Preto takéto skoré objavenie sa v účtovnej evidencii mesta je istým prekvapením, vysvetlenie sa však núka z celkovej koncepcie vedenia vyúčtovania v Trnave. Ako sme už totiž videli, v mestskej knihe sú viaceré časové hiáty – obdobia, keď sa do nej nevyhotovovali žiadne záznamy. Konkrétne tak vieme, že okrem už spomenutých vakantných období chýbajú v prvej časti knihy aj zápisy z rokov 1431 (môže však ísť o istú skupinu nedatovaných záznamov),⁴⁶ 1433 až 1435 a 1441. Ako však naznačuje už spomenutá listinná formulácia zo zápisu z roku 1403, zdá sa, že sa vyúčtovania diali aj priamo takouto formou, pričom mestská rada zrejme vydávala písomné potvrdenie v listinnej forme o správnosti vyúčtovania a ďalšej bezúhonnosti jeho predkladateľa. Listina bola dostatočným svedectvom o bezúhonnosti zodpovedného účtovníka, a preto uvedenie zápisu do mestskej knihy už nebolo bezpodmienečne potrebné. Len takto si azda možno vysvetliť nielen pomerne neskoré zavedenie špecializovanej účtovnej knihy do mestskej písomnej agendy mesta až na konci 14. storočia (ak opomenieme aj módne dôvody), ale aj fakt, že hneď od začiatku jej vedenia sú v knihe viaceré časové hiáty. Takáto prax zrejme pretrvávala po celý zvyšok stredoveku. Hoci v neskoršom období – teda v druhej časti knihy vedenej od sedemdesiatych rokov 15. storočia – sa záznamy stávajú pravidelnejšími čo do dátumu vyúčtovania i jej formy, predsa sa tu vyskytujú aj časové hiáty. Konkrétne chýbajú zápisy za účtovné obdobie rokov 1481, 1483, 1484, 1496, 1498, 1504 a 1512. Vysvetlenie bude zrejme treba hľadať v podobných dôvodoch ako v staršom období.

⁴⁵ Tamže, fol. 17r: „Nos iudex et iurati cives Tyrnavienses notum facimus, quod...“.

⁴⁶ Tamže, fol. 57v.

Pokiaľ ide o formálnu skladbu zápisov, treba ešte uviesť, že početnejšiu skupinu vzťahujúcu sa na súhrnné vyúčtovanie v staršom období už predstavujú len tie, ktoré sú pisármi zaznačené s termínom „*Nota*“, prípadne „*notandum*“ (oznámenie). Nemajú teda listinnú formu, ale celkom štandardnú pre tento druh prameňa i čas vyhotovenia. Možno teda konštatovať, že od roku 1401 bola už mestská kniha používaná ako pravidelná evidenčná pomôcka magistrátu mesta a dostáva charakter skutočnej mestskej knihy vedenej mestskou kanceláriou. Z tejto charakteristiky sa vymykajú len zápisy z roku 1404 na fólii 22r – 22v, kde sa nachádzajú viaceré drobné účtovné položky, akými boli napríklad vyplatenie žoldu, platba hlavnému kráľovskému taverníkovi, výdavky pre panovníka, na mestského sluhu, za odvoz vína na hrad Korlátka, na poslov k panovníkovi, výdavky pre kráľovských familiárov (úradníkov) za slaninu, ovos, kurčatá, mäso, ryby, olej a iné požívateľiny, ktoré skonsumovali, na mestských strážcov, na opravu mosta pri Malženickej bráne, drevo na opravu tejto brány, platy viacerým remeselníkom, sluhom a poslom, výdavky za cestu do Jágru a podobne.

Jednotlivé vyúčtovania sa konali najčastejšie priamo v dome niektorého z prisažných (ktorý bol súčasne aj predkladateľom vyúčtovania). Tak v roku 1403 zasadala mestská rada „v hornom dome, paláci Meschlina“.⁴⁷ Od roku 1405 však častejšie už len v dome aktuálneho richtára, niekedy aj s presnejším označením, o ktorú miestnosť išlo. Napríklad vyúčtovanie z 20. januára 1405 sa konalo konkrétne „v dolnej sieni richtárovho domu“.⁴⁸ Vyúčtovanie z júla a augusta tohto roku sa zase konalo „v dome richtára Michala Molliru“.⁴⁹ Práve dom richtár Mollira sa postupne adaptoval k pravidelnému zasadnutiu mestskej rady, pretože aj v nasledujúcom období sa táto schádzala práve tu, čím sa akosi prirodzene vytvoril predpoklad na konštitúciu samostatnej mestskej samosprávnej budovy – radnice, ktorá sa prvýkrát spomína pod označením „*domus consilii*“ („*domus consulum*“) v zápisoch z roku 1413.⁵⁰ V súvislosti s budovaním radnice (prestavbou z Mollirovho domu) zrejme dochádza aj k reorganizácii celého mestského aparátu. Svedčia o tom aj ďalšie záznamy, ktoré majú už ustálenú, no najmä centralizovanú formu súhrnných vyúčtovaní všetkých príjmov a výdavkov mesta. Povaha zápisov sa opätovne načas mení až pod tlakom husitskej hrozby a napokon aj okupácie mesta Blažkom z Borotína v rokoch 1432–1435. Ako už bolo spomenuté, zápisy z rokov 1433 až 1435 dokonca chýbajú úplne. Už záznam z roku 1428 však informuje o nebezpečenstve, ktoré hrozilo od husitov, keď sa tí objavili pred mestom.⁵¹ To bolo preto nútené najat' si žoldnierov, a tak sa aj ďalšie záznamy vzťahujú z veľkej časti práve na výdavky, ktoré mal magistrát so žoldniermi (víno a jedlo, zbrane). Súčasne sa rekonštruovalo i mestské opevnenie a brány. Napríklad rozšírenie a úprava Lovčickej brány stála mesto štyristo zlatých.⁵² Podobne do tla vypálená náročná veža bola v tomto čase nanovo opra-

⁴⁷ Tamže, fol. 18v: „in superiori domo Maschlina in palacio“.

⁴⁸ Tamže, fol. 23v.

⁴⁹ Tamže, fol. 23r.

⁵⁰ Tamže, fol. 29r.

⁵¹ Tamže, fol. 55v.

⁵² Tamže.

vená s celkovým nákladom osemdesiatdva a pol zlatého.⁵³ Podporu mestu v týchto ťažkých časoch vyjadril aj ostrihomský arcibiskup, ktorý Trnavčanom poslal na obranu mesta skupinu žoldnierov, za čo sa mu mestská rada revanšovala špeciálnou dodávkou vína za tridsaťdva zlatých.⁵⁴

Dalšie datované zápisy pochádzajú až z roku 1432 a hovoria o vzťahu mesta voči cirkevným inštitúciám usadeným v meste. Väčšina zápisov sa vzťahovala na mestský dlh voči kostolu a kláštoru klarisiek (päťdesiat zlatých) a tiež na zakúpenú budovu pre františkánov od mešťana Satlera (dvadsaťdva a pol zlatého).⁵⁵ Zápis z 1. marca 1432 zase informuje o fundácii Oltára Božieho tela, na ktorú mešťan Heinrich z Kremnice zložil sumu šesťdesiatdva a pol zlatého. Z týchto peňazí sa mali udržiavať stále zažaté olejové lampy pri oltári a kňaz tu mal pravidelne slúžiť pobožnosti. Čo by sa ušetrilo, malo byť použité na nákup oblečenia pre mestskú chudobu.⁵⁶ Zápis je vôbec prvý tohto druhu, ktorý mestská rada zapísala do knihy. Stalo sa to však z toho dôvodu, že mesto ako patrón farského kostola malo dohliadať na podmienky tejto základiny.

Špecifické svojím obsahom sú aj novozavedené zápisy do mestskej knihy po niekoľkoročnej prestávke, ktoré boli zapísané až v roku 1436 a prinášajú dôležité údaje o snahe mestského magistrátu čo najskôr rekonštruovať obchod a normalizovať život v meste po odchode husitov. Tak sa dozvedáme, že mesto dňa 17. júna tohto roku vyslalo do Budína na kráľovský dvor dôležité posolstvo na čele s richtárom Štefanom z Vacova (Vacnerom) a Štefanom Kybylwierthom, zástupcom vonkajšej dvadsaťštyričlennej mestskej rady, ktorého cieľom bolo predložiť panovníkovi na potvrdenie niektoré staršie výsadné listiny a súčasne požiadať o vyhotovenie nových v prospech mesta. Vo vyúčtovaní pritom táto cesta stála mestskú pokladnicu až stopäťdesiat zlatých, navyše richtár cestoval z Budína ešte aj do Segedína, čo prinieslo ďalšie výdavky vo výške štyridsaťtri zlatých. Cesta sa však nepochybne vyplatila a bola úspešná, pretože z roku 1436 sa v mestskom archíve Trnavy ešte aj dnes nachádza viacero výsadných listín a mandátov uhorského kráľa a cisára Žigmunda Luxemburského. Pritom priamo v Budíne vydal panovník v prospech Trnavčanov až osem svojich listín. Mesto však zrejme panovníkovi adresovalo svoje žiadosti ešte skôr, pretože už 25. mája (teda pred príchodom trnavského posolstva) vydal kráľ mandát, ktorým zakázal vyberať od Trnavčanov akékoľvek mýta a clá.⁵⁷ Ďalšiu skupinu listín panovník vydal 24. júna, keď už bol trnavský richtár so svojím sprievodom na kráľovskom dvore. Žigmund Luxemburský v tento deň potvrdil Trnavčanom konfirmáciu Ľudovíta I. z 30. apríla 1359 so znením výsadnej listiny Karola I. Róberta z 10. augusta 1326 o poplatkoch a dávkach,⁵⁸ ktoré boli za svoje vinice Trnavčania povinní odovzdávať majiteľom majetkov v Modre a v Malej Trni.⁵⁹ Ďalšou

⁵³ Tamže, fol. 56r.

⁵⁴ Tamže, fol. 55v.

⁵⁵ Tamže, fol. 57v.

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, Listiny – 43.

⁵⁸ Tamže, Listiny – 10.

⁵⁹ Tamže, Listiny – 45.

listinou panovník zakázal sedmohradskému vojvodovi Petrovi Čechovi z Levíc a Petrovi Forgáčovi z Gýmeša vyberať od Trnavčanov akékoľvek mýtné poplatky.⁶⁰ Nové listiny vydal kráľ v prospech Trnavčanov už začiatkom júla krátko pred svojím odchodom do Čiech. Najskôr 1. júla vydal mandáty, ktorými zakázal cudzím obchodníkom predávať súkno mimo oficiálnych trnavských trhov (čo sa v poslednom čase udomácnilo v okolitých dedinách) a zakázal tiež väzniť a súdiť akéhokoľvek trnavského mešťana, pretože toto právo prislúchalo len a výlučne mestskej rade Trnavy.⁶¹

Najvýznamnejšiu listinu od panovníka však dosiahlo trnavské posolstvo na čele s richtárom Štefanom z Vacova nasledujúci deň 2. júla, keď kráľ udelil Trnave novú výsadu – jarmočné práva na sviatky sv. Jakuba (25. júla) a sv. Mikuláša (6. decembra). Jarmoky sa smeli v tieto termíny konať v meste až v rozmedzí tridsiatich dní (pätnásť dní pred sviatkom a pätnásť dní po sviatku).⁶² Ako sa však v listine osobitne zdôrazňuje, v tieto dni sa v Trnave podobné trhy zvykli s povolením panovníkov organizovať už oddávna, Trnavčania si teda dali od kráľa Žigmunda len zlegalizovať svoj starší zvyk. Je však tiež pravdepodobné, že udelením privilégia sa Trnavčania snažili len nahradiť stratenú staršiu výsadnú listinu, zrejme tiež ulúpenú husitmi. Napokon poslednú listinu vydal kráľ Žigmund na žiadosť trnavského posolstva 6. júla a panovník ňou zakázal vyberať mýtné poplatky od ľudí, ktorí sa sťahovali do Trnavy.⁶³

Vyhotovenie všetkých týchto listín kancelárom stálo trnavský sprievod až sedemdesiatštyri zlatých.⁶⁴ Z celej tejto situácie je zrejmé, že mesto sa potrebovalo po odchode husitov spamätať najmä po ekonomickej stránke, k čomu bola potrebná kráľovská podpora. Ako vidno, bola skutočne pomerne veľká. Začiatkom roka 1436 – 3. februára vznikla skupina zápisov, ktoré sa už vzťahovali na vyúčtovanie mestských príjmov. Pozoruhodné sú však tým, že mestská rada vtedy nezasadala na radnici, ale v dome jedného z vážených prisažných mešťanov a bývalého richtára Štefana z Vacova.⁶⁵

Zápisy z roku 1437 sú však už opäť čiastkového účtovného charakteru. Sú vlastne výpočtom škôd husitov, spáchaných počas ich pobytu v meste, no najmä pri jeho opustení. Tak sa dozvedáme, že Blažko ukradol dva kalichy, dve misy, dve knihy, víno v hodnote šesťdesiat zlatých a v hotovosti ďalších dvesto zlatých. Išlo zrejme o veci a peniaze uložené v mestskej pokladnici. Boli však ukradnuté aj viaceré iné dokumenty, ba i samotná zlatá bula od Bela IV. z roku 1238, ktorej hodnotu si mesto cenilo na štrnásť zlatých. Navyše husiti vylúpili aj trnavské kostoly – z farského kostola ulúpili dve biblie a viaceré iné bohoslužob-

⁶⁰ Tamže, Listiny – 47; 48.

⁶¹ Tamže, Listiny – 49; 51.

⁶² Tamže, Listiny – 52. Slovenský regist listiny porovnaj ŠIMONČIČ, J.: *Štátny okresný archív v Trnave. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Bratislava 1978, s. 71.

⁶³ Tamže, Listiny – 50.

⁶⁴ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 58r.

⁶⁵ Tamže, fol. 58v.

né predmety a rúcha a tiež víno v hodnote osemdesiat zlatých. Mesto preto muselo kostolu zaobstarat' dve nové monštrancie v hodnote štrnástich zlatých.⁶⁶

Zrejme aj skúsenosť so stratou zlatej buly, ktorú následne muselo mesto za veľkú sumu vykúpiť od husitov späť,⁶⁷ stála za iniciatívou mešťanov získať od nového uhorského kráľa Albrechta Habsburského konfirmáciu tejto svojej najvýznamnejšej výsadnej listiny. Ceľ tejto akcii je venovaná v mestskej knihe jedna samostatná fólia (60r), čo len akcentuje úsilie trnavských mešťanov. Podľa týchto záznamov tak richtár spolu s mešťanmi Rudelom Leikewom a Štefanom z Vacova predložili Albrechtovi hneď po jeho korunovácii žiadosť o potvrdenie zlatej buly, pričom za vyhotovenie konfirmačnej listiny zaplatili kancelárovi osemdesiatštyri zlatých. Trnavský richtár pri tej príležitosti daroval panovníkovi aj viaceré vecné dary v celkovej hodnote šesťdesiattri zlatých. Celý trnavský sprievod sa v Budíne zdržal päť týždňov a ich pobyt mestskú pokladnicu stál navyše ešte aj päťdesiatpäť zlatých.⁶⁸ Celkovo tak všetky výdavky presiahli sumu dvesto zlatých. Potvrdenie výsadných listín a návšteva panovníka neboli teda pre uhorské mestá vôbec lacným počínom.

Koncom roku 1438 (11. novembra) boli do mestskej knihy zapísané ďalšie údaje, no už o majetkovoprávných transakciách vzťahujúcich sa na trnavský farský kostol. Aj v tomto prípade však pôvodne pisár vynechal jednu voľnú fóliu (61r), aby tak aj fyzicky oddelil špecifické farské záznamy od finančných transakcií mesta. Vznikol tak osobitný súbor záznamov o cirkevnej základine Anny, vdovy po trnavskom mešťanovi Jankovi Kramerovi (zrejme slovenského pôvodu), na Oltár Božieho tela, ktorému sama darovala vinice v Dolných Orešanoch a Suche nad Parnou a vypomohla aj sumou sto zlatých. Tú postupne rozmnožili aj ďalší mešťania ako Hutlin, Marich Hannus a Baltein.⁶⁹ Heinz Junkher daroval na tú istú základinu päťdesiat zlatých, aby sa z nej financovalo večné svetlo – sviečky a olej pri oltári.⁷⁰ Podľa ďalších záznamov mal kňaz Valentín ako správca oltára dostávať ročne sedem zlatých zo sumy, ktorú zložili na základinu mešťania March Hannus a Wolfgang Pekl.⁷¹ V tom istom termíne boli do mestskej knihy zapísané aj staršie základiny dvoch oltárov – Nanebovzatej Panny Márie a sv. Jána Krstiteľa, ktoré fundoval ešte počas svojho života nebohý Janko Kramer sumou štyristo zlatých. K základine patrilo aj dom v Modre, postavený na potoku (teda popod dom musel zrejme pretekať potok!) a tamojšie vinice.⁷²

⁶⁶ Tamže, fol. 59r.

⁶⁷ *Dejiny Trnavy*. Zost. J. Šimončíč – J. Watzka. Bratislava: Obzor 1989, s. 54.

⁶⁸ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 60r. Originál tejto Albrechtovej konfirmácie zlatej buly z roku 1438 je už stratený a zápis v mestskej knihe Trnavy je tak dnes už jediným dokladom o jeho existencii. Porovnaj SOLČANSKA, A.: Privilégium Bela IV. pre Trnavu z roku 1238 a jeho konfirmácie. (Diplomaticko-paleografický rozbor). In: *Studia historica Tyrnaviensia IV*. Ed. M. Dobrotková. Trnava: Trnavská univerzita 2004, s. 34.

⁶⁹ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 61r.

⁷⁰ Tamže.

⁷¹ Tamže, fol. 61r-v.

⁷² Tamže, fol. 61v.

Ďalšie záznamy boli v mestskej knihe vyhotovené v apríli 1439, pričom pisár využil pôvodnú vakantnú fóliu (52v), na ktorú zaznamenal ročné vyúčtovanie za mestské príjmy z daní, predaja vína a soli.⁷³

Ako teda vidno z týchto záznamov, pobyt husitov v meste výrazne zasiahol nielen do života obyvateľstva, ale pozmenil aj už vyvinutý spôsob evidencie hlavných finančných tokov magistrátu do mestskej knihy, keďže je zrejmé, že od roku 1436 mesto nevyhotovovalo do knihy dovtedajšie ustálené centrálné účtovné záznamy, ale otvorilo ju aj ďalšej agende a majetkovoprávnym transakciám. Tento stav pritom pretrval až do konca používania najstaršej časti mestskej knihy (do roku 1455) a k navráteniu pôvodnej finančnej funkcie sa mestský magistrát vrátil až po niekoľkoročnej prestávke (v roku 1478). No ani potom nebolo jej používanie v tomto smere výlučné, ako ešte uvidíme. Je možné sa domnievať, že to bolo spôsobené stratou hlavnej úradnej mestskej knihy (*Stadbuch*), ktorá slúžila týmto potrebám. Najskôr sa tak stalo za lúpežného pobytu husitov, ako na to poukazuje krádež dvoch bližšie neurčených kníh. Nепрекvapuje preto, že aj nasledujúce záznamy sa dotýkajú majetkovoprávných konaní medzi mešťanmi a nemajú teda účtovný charakter. Ide o viaceré záznamy z rokov 1438 až 1440 vzťahujúcich sa na predaj niektorých viníc v Trlinku, Modre, Suchej nad Parnou, Dolných Orešanoch, ako aj niektorých domov na Jerichovej ulici a bitútku medzi trnavskými mešťanmi.⁷⁴

Centrálné účtovné záznamy sa opätovne v knihe objavujú až v roku 1442 a viedli sa prevažne v nemeckom jazyku nepretržite až do roku 1455.⁷⁵ Zápisy z 50. rokov 15. storočia sú však už vedené veľmi stručne a spoločne za viaceré minulé účtovné roky. Tak boli spoločne v roku 1452 do jedného zápisu zaznamenané príjmy mesta za roky 1451 a 1452⁷⁶ a v roku 1455 príjmy mesta za roky 1453, 1454 a 1455.⁷⁷ Tieto vôbec posledné účtovné záznamy z roku 1455 však boli zapísané až na fóliu 63r, čím v knihe zostalo až päť voľných listov. Pravdepodobne sa v roku 1455 ešte počítalo s dodatočným zavedením ďalších údajov, no z bližšie neznámych dôvodov k tomu napokon nedošlo. Fólie však v knihe prázdne nezostali, pretože keď sa v roku 1478 po niekoľkých rokoch opäť začala mestská kniha používať, mestský pisár ich využil na svoje záznamy. Zápis z roku 1455 sa tak z chronologického hľadiska ocitol celkom nelogicky medzi údajmi z rokov 1482 až 1486.

Ešte pred uvedením posledného účtovného zápisu v roku 1455 však boli do knihy zapísané špeciálne záznamy, v ktorých sa sumarizovali základiny farských oltárov – Oltára sv. Ladislava a Oltára sv. Kataríny.

Táto skupina záznamov bola do knihy zapísaná v dvoch etapách – najskôr boli 20. januára 1454 zaznamenané príjmy Oltárnictva sv. Ladislava⁷⁸ a neskôr boli 2. januára 1455 aktualizované a doplnené ďalšími údajmi a rozšírené boli už aj

⁷³ Tamže, fol. 60v.

⁷⁴ Tamže, fol. 61v-62v.

⁷⁵ Tamže, fol. 63r-66r.

⁷⁶ Tamže, fol. 65r.

⁷⁷ Tamže, fol. 71r.

⁷⁸ Tamže, fol. 65v.

o základinu Oltára sv. Kataríny.⁷⁹ Podotýkame ešte, že Oltárnictvo sv. Ladislava vo farskom kostole bolo po úrade mestského farára najvýznamnejšou cirkevnou prebendou v Trnave a malo významnú pozíciu aj v rámci Ostrihomskej arcidiecézy. O jeho držbe sa preto často viedli spory, do ktorých vstupoval i pápežský súdny dvor. Tak sa napríklad dozvedáme zo žiadosti Pribislava, farára z Dunajskej Stredy, predloženej pápežovi Martinovi V. dňa 11. mája 1418 v Kostnici, že medzi jeho osobou a istým Kristiánom, kňazom Ostrihomskej arcidiecézy, už dlhší čas prebiehal spor práve o držbu trnavskej prebendy sv. Ladislava vo farskom Kostole sv. Mikuláša, a Pribislav preto žiadal, aby mu ju pápež svojou autoritou udelil.⁸⁰ V žiadosti sa tiež uvádza, že sporné benefícium patrí pod patronátne práva trnavských mešťanov a prináša ročný príjem vo výške štyroch hrivien čistého (jemného) striebra. Jeho držba sa pritom uvoľnila po tom, čo dovedajší beneficián – kňaz Mikuláš – bol zvolený za mestského farára Trnavy. Už aj tento údaj je veľmi dôležitý, pretože je súčasne dokladom, že kňaz Mikuláš, o ktorom nachádzame zmienky a doklady aj v iných prameňoch z rokov 1432 až 1438,⁸¹ bol mestskou radou Trnavy zvolený za mestského farára už pred novembrom 1418. Napokon vlastný Pribislavov ročný príjem z jeho farnosti v Dunajskej Strede predstavoval sumu šesť hrivien čistého (jemného) striebra.

Z tohto odkladu vidieť dôležitosť Oltárnictva sv. Ladislava, a neprekvapuje preto, že sa jeho príjmy dostali aj do hlavnej účtovnej knihy mesta.

Ako sme však už spomenuli, vo vedení mestskej knihy nastáva po roku 1455 až dvadsaťtriročný hiát – obdobie, keď sa do nej nezapísali vôbec žiadne údaje. Je pravdepodobné, že sa v tomto medziobdobí využívala iná kniha, konkrétne nemožno pochybovať o paralelnej existencii aj akejsi inej (dnes už nezachovanej) účtovnej knihy, ktorá mala zrejme pomocný charakter a slúžila na priebežné zapisovanie finančných transakcií. Prípadne mohlo ísť aj o súbor viacerých pomocných účtovných spisov, akými boli najmä registre daní, o ktorých máme z roku 1488⁸² a 1504⁸³ aj konkrétne doklady. Svedčí o tom najmä fakt, že do zachovanej mestskej knihy, ktorá mala charakter hlavnej účtovnej knihy mesta (tzv. *liber maius*), sa prevažne zapisovali už len súhrnné vyúčtovania.

Na takýto účel sa hlavná účtovná kniha opätovne začala používať v mestskej kancelárii od začiatku decembra 1478, a to takmer kontinuálne až do roku 1530. Hoci v tejto časti knihy už dominujú zápisy o súhrnných ročných vyúčtovaniach mestských príjmov a výdavkov, objavujú sa tu aj také, ktoré s finančnou agendou mesta nijako nesúvisia. Išlo najmä o niektoré rozhodnutia mestskej rady, prípadne o svedectvá magistrátu pri majetkových transakciách, ba dokonca aj pri

⁷⁹ Tamže, fol. 66r-67r.

⁸⁰ Archivio Segreto Vaticano, fond Dataria apostolica: Registra supplicationum (I Registri delle Suppliche) – liber CXVIII, fol. 227r. Porovnaj RÁBIK, V.: Stredoveká Trnava v dokumentoch Vatikánskeho tajného archívu. In: *Novinky z radnice – informačný mesačník mesta Trnava XVIII*. Trnava 2007, č. 10, s. 9–11.

⁸¹ RÁBIK, V.: *Mestská kniha príjmov*, s. 62, 63, 69.

⁸² ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 70v: „registra et dicas eorum coram ipsis dominis imposuerunt ... ex eorum registris“.

⁸³ RÁBIK, V.: *Mestská kniha príjmov*, s. 292-293, č. 798: „iuxta continencias registrarum a domibus omnibus“.

súdnych konaniach. Takým záznamom je už svedectvo mestskej rady o predaji dedín Klčové a Bolešov v Trenčianskej župe trnavským mešťanom Filipom Schwarzom šľachticovi Michalovi zo Zemianskeho Podhradia (*de Porad*) zapísané v roku 1482.⁸⁴

Dňa 16. júna 1488 mestská rada dala zapísať do knihy aj dohodu o zmiernení medzi šľachticom Pavlom Holým a trnavským mešťanom Petrom Račanským. Hoci sa zo zápisu nedozvedáme príčinu konfliktu medzi oboma aktérmi, súčasťou ich dohody bola i klauzula o tom, že každá zo strán povolá pred mestskú radu dvoch svedkov, a to tak, že jeden z nich mal pochádzať z prostredia mimo mesta. Ak by niektorá zo strán dohodu porušila, bola povinná zaplatiť do mestskej pokladnice pokutu tridsaťdva zlatých.⁸⁵ V ten istý deň mestská rada dala do mestskej knihy zapísať aj rozsudok v spore medzi Vavrincom, mešťanom z Českých Budějovic, a trnavským mešťanom Jurajom krajčírom, podľa ktorého Trnavčan Juraj odmietol Vavrincovi vrátiť listiny, ktoré si u neho počas návštevy uschoval.⁸⁶

Aj ďalšie zápisy súdneho charakteru pochádzajú z roku 1488. Zápis z 18. augusta tohto roku nás informuje o rozsudku mestskej rady v spore medzi mešťanmi Petrom Račanským a Štefanom Ištvanom („*Isstwann*“ – meno svedčí o maďarskej národnosti tohto trnavského mešťana) o dlhu dvesto zlatých, ktoré mal Štefan Račanskému vyplatiť.⁸⁷ Dňa 17. novembra bol napokon do mestskej knihy zapísaný aj rozsudok o dedičstve maloletého syna trnavského mešťana Petra Gartnera.⁸⁸

Osobitnú skupinu zápisov napokon predstavujú záznamy mien ľudí prisťahovaných z okolitých dedín, ktorí v Trnave získali plné meštianske práva. Zápisy sa viedli od roku 1480 až do roku 1485, no keďže išlo o celkom iný charakter zápisov, pisár ich zaznamenával až na samotný koniec mestskej knihy.⁸⁹ Vakantnú nechal len úplne poslednú fóliu, zrejme aj kvôli neskoršiemu pohodlnejšiemu zviazaniu do koženej väzby.

Z mestskej knihy sa v tomto období už vytrácajú aj zápisy o príjmoch farského kostola a jeho jednotlivých oltárnych základín, čo už nepochybné súviselo s tým, že mesto od roku 1495 používalo na tento druh účtovnej evidencie, ako sme už spomenuli, inú špecializovanú mestskú knihu. Výnimku predstavujú len dva zápisy, oba však pochádzajú ešte z čias pred založením tejto špecializovanej mestskej knihy. Prvý pochádza už z roku 1480 a vzťahuje sa na príjmy prebendy Oltára Premenenia Pána, ktorého beneficiantom bol kňaz Ján z Bratislavy.⁹⁰ Druhý zápis bol zase z roku 1490 a je svedeckým záznamom o darovaní vinice

⁸⁴ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 67v. K lokalizácii oboch dedín porovnaj FEKETE NAGY, A.: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korába. IV. kötet. Trencsén vármegye*. Budapest 1941, s. 102, 135.

⁸⁵ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 70r.

⁸⁶ Tamže, fol. 70r-v.

⁸⁷ ŠA Ba – pob. Trnava, MG TT, RC III/1, fol. 70v.

⁸⁸ Tamže.

⁸⁹ Tamže, fol. 157v.

⁹⁰ Tamže, fol. 67r.

v Dolných Orešanoch Oltáru Všetkých svätých, ktorého správcom bol kňaz Ján Ainsalt.⁹¹ Neštandardnosť takéhoto zápisu si však pisár v roku 1490 uvedomoval, preto ho ani nezapísal v chronologickom radení záznamov, ale až takmer na samotný koniec knihy, a to na voľnú fóliu pred skupinou podobne neštandardných zápisov z rokov 1480 až 1485, kde boli zase, ako sme už spomenuli, zaznačené mená ľudí prisťahovaných do Trnavy. Ešte v roku 1490 a potom aj v roku 1491 bola zapísaná aj vôbec posledná fólia mestskej knihy, keď tu mestský pisár zaznamenal ročné vyúčtovanie príjmov farského Kostola sv. Mikuláša, ktoré mestskej rade predkladal vtedajší kostolný otec (*vitricus*) mešťan Valentín Swimmer.⁹²

Z hľadiska zapisovania samotných záznamov mestskými pisármi a ich štruktúry je nepochybne pozoruhodné, že už keď sa v roku 1478 opäť začalo s používaním hlavnej účtovnej knihy, pisár takmer bezprostredne pokračoval na mieste, kde sa v roku 1455 staršie zápisy končili. Vynechal pritom len jeden vakantný list, aj ten však bol v roku 1482 zapísaný svedeckým záznamom mestskej rady o už spomenutom predaji dedín Klčové a Bolešov. V roku 1480 dokonca ten istý pisár zaplnil aj zvyšok fólie s pôvodnými zápismi ešte z roku 1455, a to už spomenutým záznamom o príjmoch prebendy Oltára Premenenia Pána vo farskom kostole.

V tomto období sa však mení aj samotná štruktúra zápisov. Pisári už totiž začínajú používať skladbu jednotlivých záznamov tým spôsobom, že napodobňujú skladbu listiny (typ tzv. „Nos“ listín). Prvý takýto zápis bol do knihy zavedený už v roku 1479⁹³ a ten sa potom stáva postupne viac a viac používanou formou záznamov. Ďalším špecifickým a štruktúrnym znakom zápisov je uvádzanie mena aktuálneho richtára pred príslušným záznamom, respektíve aj pred celou skupinou zápisov. Prvýkrát sa s takouto praxou stretávame už v roku 1478, keď bol richtárom mesta Vincent Abel.⁹⁴ Navyše sa takmer výlučným jazykom zápisov stáva latinčina, výnimku predstavujú len zápisy z 12. marca 1490, 25. apríla 1506 a 6. júna 1507.⁹⁵

Ako sme už spomenuli, na fóliach 146v až 157r je celá skupina záznamov o drobných účtovných položkách z roku 1407 s neskoršími dodatkami z roku 1421.⁹⁶ V súčasnom radení v knihe tak nasledujú až po vôbec poslednom chronologicky zapísanom zázname o vyúčtovaní z 5. júna 1530.⁹⁷ Dostali sa sem však pravdepodobne až pri dodatočnom zviazaní knihy niekedy po roku 1530, pričom knihár tento papierový hárok vložil (vtedy zrejme na prázdne miesto) medzi zápisy z roku 1530 a 1490/1491, aby tak vyplnil tento hiát. Len tak si možno napokon vysvetliť takúto anomáliu.

⁹¹ Tamže, fol. 144r.

⁹² Tamže, fol. 158v.

⁹³ Tamže, fol. 68r.

⁹⁴ Tamže, fol. 68r-v.

⁹⁵ Tamže, fol. 74v-75r, 76r.

⁹⁶ Tamže, fol. 146v-157r.

⁹⁷ Tamže, fol. 79r.

Dôležitou súčasťou výskumu hlavnej mestskej knihy Trnavy je nepochybne aj podrobná analýza prejavov písárskych rúk, ktoré sú základným indikátorom funkčnosti mestskej kancelárie. Paleografická charakteristika pôsobenia jednotlivých pisárov je tiež dokladom o celkovej úrovni vzdelanosti a personálnom zázemí mestskej kancelárie. Vykonanie takejto analýzy je dôležité aj z toho dôvodu, že viaceré záznamy nie sú datované. Práve priradenie takéhoto záznamu konkrétnej písárskej ruke potom umožňuje bližšie určenie obdobia jeho vzniku. Na základe podrobnej analýzy charakteristických morfológických znakov písiev možno v skúmanej mestskej knihe Trnavy dokladovať až dvadsaťjeden písárskych rúk (PR1–21). Z nich napokon možno osem celkom spoľahlivo identifikovať s konkrétnymi osobami. Päť osôb pochádzalo aj priamo z mestskej kancelárie – boli nimi mestskí notári Mikuláš Kromer (PR1), Bartolomej Steffel (PR 14), Ján z Holiča (PR 19) a Martin Kaczmleko (PR 21), ďalej nižší zamestnanci mestskej kancelárie, pisári Ján (PR 5) a Erhart (PR 9). Okrem toho bol pôvodcom časti záznamov v mestskej knihe rektor (správca) mestskej pokladnice Ján Talkner (PR 3) a jeden záznam do hlavnej mestskej knihy vyhotovil aj správca Oltára Všetkých svätých vo farskom Kostole sv. Mikuláša kňaz Ján Ainsalt.

Napokon teda treba konštatovať, že mestská kniha Trnavy sa z formálneho hľadiska člení na dve základné časti, ktoré sa líšia nielen formálnou stránkou zápisov a spôsobom ich evidencie, ale aj z obsahovej stránky. Prvá časť pritom pochádza z obdobia rokov 1394 až 1455 a druhá z rokov 1478 až 1530. Pri bližšom skúmaní formálnych znakov jednotlivých záznamov a ich obsahovej stránky i chronológie radenia však možno knihu členiť aj viac, konkrétne až na päť častí, ktoré tvoria viac-menej homogénne celky.

Za osobitnú časť knihy možno pokladať už najstaršiu fázu knihy z rokov 1394 až 1397, keď bola používaná prevažne správcom mestskej pokladnice Jánom Talknerom len ako jeho súkromná a pomocná evidencia mestských financií, no ani v nasledujúcom období sa ešte jej používanie v mestskej agende úplne nevžilo, čo trvalo až do roku 1401. Až od tohto roku môžeme spoľahlivejšie konštatovať, že sa mestská účtovná kniha stala štandardnou evidenciou vyúčtovania mestských príjmov a výdavkov, a teda produktom hospodárskej agendy mesta, čo trvalo až do roku 1428. Výnimku tu predstavuje len súbor zápisov o bežných výdavkoch z roku 1407, ktoré boli doplnené ešte ďalším súborom podobných zápisov v roku 1421. Tretiu homogénnu fázu vedenia knihy predstavujú zápisy z roku 1428 až do roku 1440/1441, ktoré možno charakterizovať ako reflexiu obdobia veľkých hospodárskych a spoločenských strát mesta spôsobených husitským nebezpečenstvom a okupáciou mesta v rokoch 1432 až 1435 a následnou snahou mešťanov o rekonštrukciu majetkových práv a výsad. Ďalšiu – štvrtú časť knihy potom predstavujú záznamy, ktoré už svedčia o konsolidácii pomerov v meste a opäť sa tak v knihe objavujú charakteristické zápisy o súhrnnom vyúčtovaní. Chronologicky ide o zápisy z rokov 1441 až 1455. Špecifickú skupinu v tomto období predstavujú zápisy o majetkovom stave viacerých farských oltárnych základín z rokov 1454 a 1455. Poslednú – piatu časť knihy predstavujú záznamy z obdobia rokov 1478 až 1530, keď sa obnovila funkcia knihy ako hlavnej účtovnej evidencie mestských financií. Napokon treba ešte upozorniť na dô-

ležité zistenie vyplývajúce z podrobnejšieho preskúmania obsahu jednotlivých záznamov, a to, že najstaršia mestská kniha Trnavy obsahuje údaje aj zo staršieho obdobia – už od roku 1392, ktoré predchádzalo jej vlastnému vzniku.

DER URSPRUNG UND DIE FUNKTION DES STADTBUCHS
DER FREIEN KÖNIGLICHEN STADT TYRNAU (TRNAVA)
AUS DEN JAHREN (1392/1393) 1394–1530

Vladimír Rábik

Das Stadtbuch von Tyrnau (slow. Trnava) geführt zwischen 1394 und 1530 (*Registrum civitatis racionum et debitorum maius*), gliedert sich aus formalen Gesichtspunkten auf zwei Hauptteile. Die unterscheiden sich nicht nur durch die formalen Merkmale und die Form der Evidenz sondern auch durch die inhaltlichen Kriterien. Den ersten Teil bilden die Einträge von Jahren 1394 bis 1455, der zweite Teil stammt aus den Jahren 1478 bis 1530. Bei detaillierter Analyse der formalen Zeichen einzelner Einträge und ihrer inhaltlichen Merkmale kann man aber das Buch noch näher strukturieren; konkret in fünf Teile, die mehr oder weniger homogene Einheiten bilden.

Für einen Sonderteil kann man die Einträge aus der ältesten Phase innerhalb der Jahre 1394 bis 1397, als sie vorwiegend durch den Verwalter der Stadtkasse Johannes Talkner als seine private Hilfsevidenz der Stadtfinanzen benutzt wurde, auffassen. Auch in der nächsten Etappe (bis 1401) hat sich das Buch innerhalb der regulären städtischen Kanzleiagende noch nicht eingelebt. Erst von diesem Jahr (1401) kann man feststellen, dass das Rechnungsbuch zur Standard evidenz der städtischen Ein- und Ausgaben und somit ein Produkt der Wirtschaftsagende der Stadt bis zum Jahre 1428 geworden ist. Eine Ausnahme bildet ein Komplex von Einträgen über die alltäglichen Ausgaben des Jahres 1407, der durch einen weiteren Komplex von ähnlichen Einträgen aus dem Jahr 1421 ergänzt wurde. Dritte homogene Phase der Buchführung stellen die Einträge der Jahre 1428 bis 1440/1441 dar. Die kann man als eine Reflexion der Periode der enormen wirtschaftlichen und sozialen Verluste der Stadt, die durch die hussitische Gefahr und anschließende Okkupation (1432 bis 1435) verursacht waren wie auch der nachfolgenden Zeit der Bemühung der Tyrnauer Bürger um die Rekonstruktion der Besitzverhältnisse und -rechte, annehmen. Die Einträge der nachfolgenden vierten Etappe zeugen von der Konsolidierung der Verhältnisse in der Stadt und somit erscheinen im Buch wieder die vor der hussitischen Wende charakteristischen Einträge über die Gesamtrechnungen der Stadt. Chronologisch handelt sich um Einträge von Jahren 1441 bis 1455. Eine spezifische Gruppe bilden in dieser Zeit die Einträge über Besitzungen mehrerer Altarstiftungen bei einzelnen Tyrnauer Pfarren aus der Zeit von 1454 bis 1455. Den letzten, fünften Teil des Buchs bilden die Einträge der Jahre 1478 bis 1530, als die Funktion des Buchs als der Hauptrechnungsevidenz der städtischen Finanzen erneuert wurde. Zuletzt sollte man noch an eine wichtige Feststellung aufmerksam machen,

nämlich das das älteste Tyrnauer Stadtbuch auch Angaben zur Zeit ab 1392, also zur Periode vor ihrer eigentlichen Entstehung, beinhaltet.

Übersetzt von Juraj Šedivý

EPIGRAFICKÉ PAMIAHKY V OKRESE TRENČÍN DO ROKU 1850¹

MARTINA RAŠIČOVÁ

Rašičová, M.: Epigraphic Relics in the District of Trenčín up to the Year 1850. Slovenská archivistika, Vol XLIII, 2008, No 2, p. 27–57.

The author presents a detailed summary of medieval and modern times epigraphic relics up to the year 1850 preserved in the Trenčín district. She sorts the collected items according to the used materials and the techniques of its production, as well as according to the location of signs. She focuses on the scripts that were used in the production of signs in various periods and on the system of abbreviations. In addition, she appends the summary of signs at the end of the paper, listed by the place and chronologically with exact descriptions of location.

Auxiliary historical sciences. Epigraphy. Epigraphic relics. Okres Trenčín.

Mgr. Martina Rašičová, Obchodná 29, 911 05 Trenčín

Epigrafia je na Slovensku jednou z najmenej spracovaných pomocných vied historických. Neveľký záujem o nápisy tkvie najmä v ich malej výpovednej hodnote, značnej roztratenosti materiálu a zároveň v jeho veľkej rôznorodosti, ktorá sťažuje interpretáciu. K nezáujmu prispieva v nemalej miere aj umiestnenie nápisov na často veľmi neprístupných miestach.

Až do súčasnosti sa viac pozornosti venovalo spracovávaniu antických nápisov pochádzajúcich z územia Slovenska.² Najčastejšie uverejňovaným antickým nápisom na Slovensku je rímsky nápis vytesaný na hradnej skale v Trenčíne. Nápis bol nepochybne známy už v 16. a 17. stor., o čom svedčia viaceré práce z tohto obdobia odvolávajúce sa naň.³ Keďže po znovuobjavení nápisu v roku 1852 a neskoršom uznaní jeho pravosti bol spracovaný v mnohých prácach, nebudeme sa mu v našej štúdií venovať.⁴

Oveľa rôznorodejšie sú epigrafy stredoveku a novoveku, ktorým sa venovalo na Slovensku menej pozornosti. Základnou prácou je štúdia Juraja Spiritzu *Nielen epitafy sú epigrafmi*, v ktorej autor podáva aj základné triedenie nápisov

¹ Štúdia vznikla na základe diplomovej práce autorky: RAŠIČOVÁ, M.: *Súpis epigrafických pamiatok v okrese Trenčín do roku 1850*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2004. 189 s.

² ČEŠKA, J. – HOŠEK, R.: *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana asservatae*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, Filozofická fakulta 1967. 125 s.

³ KOLNÍK, T.: Laugaricio a rímsky nápis v Trenčíne. In: *Krásy Slovenska*, roč. 54, 1977, č. 11, s. 507; VYVÍJALOVÁ, M.: Matej Bel a rímsky nápis na trenčianskej skale. In: *Krásy Slovenska*, roč. 56, 1979, č. 11, s. 499.

⁴ Napr. *Laugaricio: Zborník historických štúdií k 1800. výročiu rímskeho nápisu v Trenčíne*. Trenčín 1980; Problematiku trenčianskeho rímskeho nápisu zhrnul v sérii článkov prof. Štefan Pozdišovský: POZDIŠOVSKÝ, Š.: *Náš rímsky nápis*. In: *Považie*, roč. 9, 1999, č. 10–12, roč. 10, 2000, č. 1–2, s. 6.

z hľadiska použitého materiálu, pričom pripája mnohé príklady.⁵ Teritoriálnymi súpismi stredovekých nápisov sa zaoberalo niekoľko diplomových prác, ktoré vznikli na Katedre slovenských dejín a archívniectva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.⁶

V roku 2006 začala spolupráca Archívu Pamiatkového úradu SR s Katedrou archívniectva a pomocných vied historických na riešení projektu *Sprístupnenie epigrafického kultúrneho dedičstva v strednom Podunajsku*.⁷ V máji 2007 sa v Bratislave konal medzinárodný seminár pod záštitou Filozofickej fakulty UK s názvom *Výskum epigrafického kultúrneho dedičstva v regióne stredného Dunaja*.⁸

Písmom nápisov sa zaoberá príspevok Juraja Šedivého *Ukryté v písme. K datovaniu stredovekých pamiatok na základe ich nápisov*.⁹ Príspevok k písmu stredovekých uhorských pečatí odznel na konferencii *Pečate a ich požívatelia v roku 2006*.¹⁰

Informácia o projekte, ktorý si kladie za cieľ vytvoriť vedecký súpis nápisových pamiatok z územia Slovenska *Corpus Inscriptionum Slovaciae: Inscriptiones mediae aevi*, bola uverejnená v roku 2006.¹¹

V štúdiu sa budeme zaoberať stredovekými a novovekými nápismi do roku 1850, ktoré sa nachádzajú na území okresu Trenčín (ďalej len okres).¹²

Epigrafické pamiatky v okrese sa zachovali veľmi torzovito. Zo stredoveku pochádza iba niekoľko ukážok. Základnú pramennú bázu tvoria zachované nápisy zo 17. a 18. storočia. Jedinečný súbor tvorí 36 zachovaných nápisov v krypte Kostola sv. Františka Xaverského v Trenčíne z rokov 1768 až 1839. V druhej polovici 19. storočia množstvo zachovaného materiálu neúmerne stúpa a záro-

⁵ SPIRITZA, J.: Nielen epitafy sú epigrafmi. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXI, 1996, č. 2, s. 61–85.

⁶ SMOLINSKÝ, I.: *Epigrafické pamiatky Bratislavy a jej okolia*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1969/70; RAKOCIOVÁ – CHALUPECKÁ, M.: *Heraldické a epigrafické pamiatky v chráme sv. Jakuba v Levoči do konca 16. stor.* Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1981; REPOVÁ, M.: *Epigrafické pamiatky v Trnave od 14. do zač. 19. stor.* Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1992/93; RAŠIČOVÁ, M.: *Súpis epigrafických...* c. d.; V súčasnosti dokončuje na KAPVH FF UK F. Gahér ďalšiu diplomovú prácu s témou epigrafického súpisu zo Sv. Jura a Pezinka (za informáciu ďakujem J. Šedivému).

⁷ Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky: Vyhodnotenie činnosti archívu za rok 2006. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2007, s. 11.

⁸ ČOVAN, M.: Výskum epigrafického kultúrneho dedičstva v regióne stredného Dunaja. In: *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2007, č. 36, s. 30–31.

⁹ ŠEDIVÝ, J.: Ukryté v písme. K datovaniu stredovekých pamiatok na základe ich nápisov. In: *Byzantinoslovaca* I, 2006, s. 244–252.

¹⁰ ŠEDIVÝ, J.: Stredoveké uhorské pečate a ich písmo. K datovaniu pečatí analýzou písma. In: *Pečate a ich používatelia*. Zost. Júlia Ragačová. Bratislava 2007, s. 129–145.

¹¹ ŠEDIVÝ, J.: Corpus inscriptionum Slovaciae: Inscriptiones mediae aevi. Súpis nápisov zo Slovenska: Stredoveké nápisy. In: *Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR*, 2006, č. 34, s. 8.

¹² Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky.

veň nápisy vykazujú určitú šablónovitosť. Rozsah spracovaného materiálu sme preto ohraničili rokom 1850.

Pri jednotlivých nápisoch sme si všímali najmä ich zhotoviteľov, objednávateľov a jazyk nápisov. Pre veľkú rôznorodosť epigrafov považujeme za potrebné ich triedenie a to podľa použitého materiálu a techniky vyhotovenia a taktiež podľa umiestnenia nápisov. V neposlednom rade sme si všímali písmo používané v jednotlivých obdobiach pri vytváraní nápisov a systém skratiek. Zároveň na konci práce pripájame súpis jednotlivých nápisov, radených podľa miesta a v rámci neho chronologicky s presným označením stanovišťa.

*

K problematike stredovekých a novovekých epigrafických pamiatok v okrese neboli dosiaľ uverejnené žiadne súhrnné práce. V niekoľkých publikáciách a článkoch sa však niektoré nápisy spomínajú, menej časté je uverejnenie odpisu nápisu.

Spred roku 1883 pochádza rukopis Jozefa Kamina uložený v Trenčianskom múzeu.¹³ Podáva odpis nápisu na pamätnej doske venovanej Rafaelovi Podmanickému v Dolnej Súči a odpis už vtedy pravdepodobne neexistujúcej dosky s erbmi a nápisom datovaným do roku 1573, nachádzajúcej sa na Dolnej bráne v Trenčíne.

Medzi najstaršie vydané práce uverejňujúce niektoré odpisy nápisov patrí *Wegweiser in der Trencsiner Burg-Ruine und Umriss der Geschichte der kön. Freistadt und Burg Trencsin* od Ľudovíta Stáreka, „znovuobjaviteľa“ rímskeho nápisu.¹⁴ Konkrétne v práci uvádza odpisy štyroch nápisov. Z nich dva, nápis na župnom dome a Ilešháziavskej bráne horného hradu, sú zahrnuté aj v našej štúdii. Ďalšie dva z roku 1600 a 1630, umiestnené na hrade, spomína ako v tom čase už zničené.

Treba spomenúť aj prácu Karola Krasnyánszkého *Trencsén szab. kir. város és vára vázlatos leirása*.¹⁵ Autor čerpal zo spomínaného diela Ľudovíta Stáreka, ale uvádza aj ďalšie nápisy. Medzi nimi napríklad už neexistujúci nápis o povodni z roku 1662.

V prvej polovici 20. storočia sa dejinami Trenčína zaoberal Jozef Branecký. Vo svojom súhrnnom diele *Zo starého Trenčína* uverejnil preklad nápisov na morovom stĺpe z roku 1712 a nápis na soche sv. Jána Nepomuckého v Trenčíne.¹⁶

¹³ KAMIN, J.: *O príbehoch zámku, stolice trenčanskej a sl. král. mesta Trenčína*. Trenčín, rukopis sa nachádza v Trenčianskom múzeu v Trenčíne.

¹⁴ STÁREK, Ľ.: *Wegweiser in der Trencsiner Burg-Ruine und Umriss der Geschichte der kön. Freistadt und Burg Trencsin*. Trencsin 1886. 48 s.

¹⁵ KRASNÝÁNSZKY, K.: *Trencsén szab. kir. város és vára vázlatos leirása*. Trencsén 1893.

¹⁶ BRANECKÝ, J.: *Zo starého Trenčína*. zv. I. Trenčín: knihtlačiareň Leopolda Gansela 1926. 286 s.; *Zo starého Trenčína*. zv. II, 1928. 285 s.

V posledných rokoch vydalo mesto Trenčín a Štátna krajská knižnica Michala Rešetku v Trenčíne publikáciu *Ulice a námestia mesta Trenčína*, ktorá podáva aj prehľad pamätníkov, pomníkov, pamätných tabúl a náhrobníkov.¹⁷ Zahrňuje nápisy od najstaršieho rímskeho nápisu až po nápisy novodobej histórie.

Prepisy nápisov na náhrobkoch však zaraďuje medzi pamätne tabule a uvádza náhrobníky ľudí, ktorí sú iba spomínaní v literatúre ako pochovaní v Trenčíne, ale náhrobky tu nemajú. Prepis väčšiny nápisov je chybný, v niektorých chýbajú celé riadky.¹⁸

K dvom náhrobným doskám existujú aj samostatné články. Ide o článok Štefana Pozdišovského *Spolupráca krúžkov pomáha histórii*, v ktorom autor píše o náhrobnej doske zástavníka Martina z roku 1498 v Trenčíne.¹⁹ Novším je článok *Náhrobník s rodovým erbom Jesenskovicov v Drietome pri Trenčíne*, ktorého autorom je Milan Šišmiš.²⁰

V ďalších dielach o dejinách Trenčína, ako je napr. *Trenčín. Vlastivedná monografia I., II.* sa nápisy iba spomínajú, ale prepis žiadneho z nich neuverejňujú.²¹ Nápisy nachádzajúce sa mimo mesta v okrese Trenčín nie sú uverejnené vôbec.

Súpis pamiatok na Slovensku (ďalej len SPS) spomína nápisy nachádzajúce sa v objektoch alebo na objektoch, prípadne na huteľných pamiatkach v okrese len v dvanástich prípadoch.²² Nie všetky z týchto epigrafov však ešte existujú. Medzi už zničené patrí napr. organ z Adamovských Kochanoviec.²³ Nápisové dosky z Trenčianskeho hradu datované do r. 1540 a 1600 v čase vzniku SPS pravdepodobne už tiež neexistovali. Nápis z r. 1600 totiž uvádza ako zničený už Ľ. Stárek.²⁴

Ďalej SPS uvádza aj 14 zvonov, pri niektorých aj s menami ich pôvodcov. Z nich sa v skutočnosti na zvonových stanovištiach nachádzajú iba niektoré.²⁵ Dva zvonov v Selci sú zle datované.²⁶

*

¹⁷ STROHNEROVÁ, Ľ. – VELIKÝ, I.: *Ulice a námestia mesta Trenčína. Zoznam ulíc a námestí s výkladom. Prehľad pamätníkov, pomníkov, pamätných tabúl a náhrobníkov*. Mesto Trenčín a Štátna krajská knižnica Michala Rešetku v Trenčíne 1999. 85 s.

¹⁸ Napr. s. 51 nápis č. 2 chýba úplne riadok č. 7.

¹⁹ POZDIŠOVSKÝ, Š.: *Spolupráca krúžkov pomáha histórii*. In: *Informačné správy okresného múzea v Trenčíne*, 1958, č. 6, s. 84-85.

²⁰ ŠIŠMIŠ, M.: *Náhrobník s rodovým erbom Jesenskovicov v Drietome pri Trenčíne*. In: *Pamiatky a múzeá*, 1993, č. 1, s. 22-23.

²¹ *Trenčín. Vlastivedná monografia 1*. Bratislava: Vydavateľstvo Alfa 1993. 382 s.; *Trenčín. Vlastivedná monografia 2*. Bratislava: Vydavateľstvo Alfa-press, s. r. o. 1997. 310 s.

²² *Súpis pamiatok na Slovensku 1*. Bratislava 1967, s. 18 a naśl.

²³ Stay zistený pri terénnom výskume v r. 2004.

²⁴ STÁREK, Ľ.; c. d., s. 12.

²⁵ GODÁLOVÁ, M.: *Pôvodcovia zvonov a zvonov v okresoch Nové Mesto nad Váhom a Trenčín*. Diplomová práca. Trnava: Trnavská univerzita 2001, s. 56. Autorka zároveň v súpise uvádza ďalšie zvonov zo sledovaného obdobia, ku ktorým nám nebol umožnený prístup, preto sa nimi v práci nezaobráme.

²⁶ Pozri súpis č. 23 a 24.

Z celkového počtu 104 nápisov pripadá až 68 na samotné mesto Trenčín, prípadne okolité obce, dnes už pripojené k Trenčínu. Z ostatných obcí okresu sa viac než 5 zachovaných nápisov nachádza iba v Melčiciach-Lieskovom (6), Motešiciach (5) a v Trenčianskych Miticiach (5).

Zhotovitelia

Nápisy zhotovovali ľudia, ktorí neboli školenými pisármi, nezúčastňovali sa spisomňovania úradnej agendy.²⁷ Väčšinou išlo o anonymných zhotoviteľov – kamenárov, maliarov, zlatníkov, zvonárov.

Práve zvonolejári však tvoria v tomto smere určitú výnimku. Svoje mená, prípadne značky, veľmi často zakomponovali do výzdoby zvona, alebo uviedli v samotnom nápise.

Najstarším známym zhotoviteľom - pôvodcom zvona na území okresu je Hans Koch.²⁸ Svoje iniciály „hk“ zakomponoval do výzdoby zvona, ktorý odlial v roku 1519 pre Kostol sv. Juraja v Trenčianskych Miticiach (obr. č. 8).²⁹

Ďalšími zvonolejármi, ktorí odliali zvony do r. 1850 pre zvonové stanovišťa v okrese sú:

- Zvonolejár Adam Wra(?), ktorý odlial zvon z roku 1653 pre r. kat. Kostol Najsvätejšej Trojice v Melčiciach-Lieskovom;
- Ján Krištof Bienstock, ktorého zvon z roku 1697 visí vo veži r. kat. Kostola sv. Bartolomeja v Selci;
- Ján Ernest Christelli odlial zvon z roku 1738 pre zvonnicu v Rožňových Miticiach, miestna časť Trenčianskych Mitíc;
- Ján Juraj Knobloch najst., ktorého zvon z roku 1743 sa nachádza vo veži r. kat. Kostola Narodenia Panny Márie v Trenčíne;³⁰
- František Zechenter, ktorý odlial zvon z roku 1747 pre r. kat. Kostol sv. Stanislava v Opatovej nad Váhom, miestna časť Trenčina;
- Kajetán Zadl, ktorého zvon z roku 1841 sa nachádza vo zvonici vedľa r. kat. Kostola sv. Alžbety vdovy.

Patrí sem tiež neznámy zvonolejár, ktorý svoju značku, erb s hlavou býka, zakomponoval do výzdoby stredovekého zvona zo Soblahova (obr. č. 5).³¹

Svoje autorstvo nám zvonolejári oznamujú v nápisoch prostredníctvom latinských slov „fudit me“, prípadne „fusa“ alebo „refusa per“, tiež „qui fecit“.³²

²⁷ KLOOS, R.: *Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Darmstadt 1980, s. 2; SPIRITZA, J.: *Nielen...* c. d., s. 62.

²⁸ SPIRITZA, J.: *Biografický slovník zvonolejárov činných na Slovensku v druhom tisícročí*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky 2002, s. 43.

²⁹ č. 33; Iniciály sa nachádzajú po stranách erbu: v renesančnom štíte je v strede guľa prestrelená napravo nahor smerujúcim šípom s chýbajúcou polovicou strelky. Znamenie je sprevádzané vpravo dolu a vľavo hore menšími guľami.

³⁰ M. Godálová datuje zhotovenie zvonu do roku 1793 a za zvonolejára považuje Jána Juraja Knoblocha najmladšieho. Chronogram v nápise však jednoznačne datuje vznik zvona do roku 1743. Pozri: GODÁLOVÁ, M.: c. d., s. 107.

³¹ č. 26.

V nemeckých textoch nám zvon oznamuje meno svojho pôvodcu najčastejšie slovom „goss mich“.³³

Mená pôvodcov ďalších piatich zvonov v okrese však nepoznáme.³⁴

Neznámymi pre nás ostanú aj mená ostatných zhotoviteľov epigrafov v okrese. Zväčša ide o anonymných remeselníkov, ľudí, ktorých prácou bolo stvárniť text podľa požiadavky objednávateľa. Ako predloha mohol pritom slúžiť napr. papier s kurzívnym textom.³⁵ Dôsledkom nepochopenia predloženého textu, prípadne skutočnosťou, že zhotoviteľ nápisu často nemusel byť znalý písania, mohlo dôjsť k jeho skomoleniu. Príkladom môže byť nápis umiestnený na podstavci sochy sv. Jána Nepomuckého vľavo: SeMper ab / InDIgnItate (!) / orIsaCraia (!) / CLiente.³⁶ Následkom je v tomto prípade aj rozdielne datovanie v chronograme: zatiaľ čo nápis vľavo udáva dátum 1755, nápis na podstavci vpravo datuje do roku 1753.

Najčastejšie sa v nápisoch vyskytujú gramatické chyby, najmä chybné skloňovanie. Napríklad v nápise na najstaršej náhrobnej doske v okrese (obr. č. 1): ...ci do/mino (!) Martinus fama decorus / Vexilifer fuerat et civis ...³⁷ Podobne na zvone z roku 1519, umiestnenom vo veži r. kat. Kostola sv. Juraja v Trenčianskych Miticiach (obr. č. 7): O sancte georgii martiri cristi (!) ora pro nobis amen anno domi(ni) 1519.³⁸

Špecifické omyly vznikali pri modelovaní nápisov na zvonoch. Pri tejto technike mohlo ľahko dôjsť k výmene poradia písmen v niektorom slove alebo k vynechaniu niektorého písmena, ako sa to stalo pri zvone v Melčiciach-Lieskovom (obr. č. 6): HOC OPVS PERIFECIT (!) GEN(EROSUS) DOMI(NUS) MARTNVS (!) MELCZICZKY CVAD LAVDEM SETNDTVDVERINTATIS (!) / AVXILO EIVSDEM PAROCH/IE MELCZICZIANE ANNO / NDI (!) 1653.³⁹

Objednávatelia

Objednávatelom nápisov v stredoveku bola zväčša cirkev a neskôr aj šľachta.⁴⁰ Z roku 1498 pochádza náhrobná doska Martina, ktorý bol podľa nápisu zástavníkom a mešťanom.⁴¹ Je to v okrese najstarší dochovaný nápis z mestského

³² č. 34 a 57; č. 31.

³³ č. 23 a 57.

³⁴ č. 11, 20, 24, 26 a 31; M. Godálová považuje za zhotoviteľa zvona z roku 1829 v Selci Kajetána Zadla. Pozri: GODÁLOVÁ, M.: c. d., s. 139.

³⁵ KLOOS, R.: c. d., s. 6.

³⁶ č. 30.

³⁷ č. 39.

³⁸ č. 33.

³⁹ č. 14. V skratke pre „DOMINI“ došlo k prešmyčke, správne by malo byť DNI. Úplne skomolené je zasvätenie, správne by pravdepodobne malo byť SANCTI TRINITATIS.

⁴⁰ KLOOS, R.: c. d., s. 38.

⁴¹ č. 39.

prostredia. Zástavník Martin, ktorého rodovú príslušnosť nepoznáme, bol však nepochybne zároveň šľachticom. Svedčí o tom jeho erb umiestnený na doske.⁴²

Rovnako v novoveku sa okruh objednávateľov nemení. Sedliaci sa v západnej Európe ako objednávateľia objavujú až v 17.–18. storočí.⁴³ Na sledovanom území sme však nenašli žiaden nápis, ktorého objednávateľ by sa dal spoľahlivo hľadať v sedliackom prostredí. Zaradiť by sme sem mohli iba nápis na soche sv. Vendelína zo Záblatia, časť Trenčína, prípadne pricestný kríž v Hornej Súči.⁴⁴

Jazyk

Jazykom epigrafov je prevažne latinčina. V nápisoch, ktoré sú predmetom nášho skúmania, tiež prevažuje.

Nemecké texty sa objavujú iba v piatich prípadoch: na troch zvonoch, na popravnom meči zo zbierok Trenčianskeho múzea a na freske v Barborinom paláci Trenčianskeho hradu.⁴⁵

Najstarší nemecký nápis sa nachádza na zvone v Melčiciach-Lieskovom. Zvon nie je zavesený. Je uložený na zemi v kúte veže kostola, takže jedna jeho strana nie je prístupná. Čítanie minuskulného gotického písma sťažuje aj veľké znečistenie zvona, takže nie je jednoznačné ani jeho datovanie: mcccccxiii (mcccclxiii?).

Slovenský text sa objavuje až na konci 18. storočia v podobe votívneho nápisu na podstavci sochy sv. Vendelína: SWATI / WENDELIN / [[]] / ORODUY ZA NAS / ROKU 1773.⁴⁶ Maďarčinu sme v nápisoch okresu zaznamenali až v druhej polovici 19. storočia.

V okrese sa nachádza aj niekoľko zachovaných židovských cintorínov – v Trenčíne, Trenčianskej Teplej, časť Dobrá, v Drietome a Skalskej Novej Vsi. Nie sú záujmom našej práce, považujeme však za potrebné poukázať na ich neutešený stav a nespracovanosť materiálu.

Pre veľkú rozmanitosť je nevyhnutné rozdelenie nápisov. Za najvhodnejšie považujeme ich triedenie podľa materiálu, na ktorom sú zhotovené, podľa techniky zhotovenia a ich umiestnenia.

⁴² O nápise písal Štefan Pozdišovský. Pozri: POZDIŠOVSKÝ, Š.: *Spolupráca...* c. d., s. 84–85. Nesúhlasíme s jeho tvrdením, že Martin bol príslušníkom rodu Zima. Svoje tvrdenie podložil listinou Jána a Andreja Zimu zo 17. júna 1496, edovanou v ALAPI, Gy.: *Komáromvármegyé levéltárának középkori oklevelei*. Komárom, Jókai-könyvnyomda 1917, s. 102. Listina je spečatená pečaťou, na ktorej opancierované rameno drží tasený meč. Rovnaké štítové znamenie je aj na náhrobnej doske, je však sprevádzané mesiacom a hviezdou. Toto štítové znamenie je vo všeobecnosti veľmi rozšírené, a to aj v samotnej Trenčianskej stolici. Zo starých trenčianskych rodov môžeme spomenúť napríklad Podhradských, Šádeckých atď. Martin by mohol byť príslušníkom niektorého z týchto rodov.

⁴³ KLOOS, R.: c. d., s. 39.

⁴⁴ č. 9 a 69.

⁴⁵ č. 11, 23, 57, 42 a 40.

⁴⁶ č. 69.

Materiál a technika zhotovenia

Ako nosič nápisu slúžili najrozmanitejšie materiály: kameň, kov, drevo atď.

Keď sa hovorí o epigrafoch, zväčša si predstavujeme nápisy vytesané do kameňa. Na skúmanom území sa najčastejšie využíval počas celého sledovaného obdobia pieskovec. Použitie mramoru je doložené až od 17. storočia.

Výhodou pieskovca je jeho pomerne jednoduché opracovanie. Vystavený poveternostným podmienkam a mechanickému opotrebovaniu však pomerne rýchlo podlieha erózii, takže nápisy strácajú svoju čitateľnosť.

Epigrafy písané kapitálou sú zhotovené jednoduchou technikou vytesania nápisu do vopred pripravenej plochy. Výnimku tvorí nápis vinúci sa po bokoch náhrobnej dosky Juraja Marothiho z Moraviec datovanej do roku 1576 (obr. č. 2).⁴⁷ Tento je totiž zhotovený technikou reliéfu. Písmená teda nie sú vyhlbené do podkladu, ale naopak z neho vystupujú.

Rovnaká technika reliéfu bola použitá aj pri dvoch zachovaných stredovekých nápisoch v kameni s použitím gotickej minuskuly. Ide o už spomínanú náhrobnú dosku zástavníka Martina (obr. č. 1) a nápis na sanktuáriu v Kostole sv. Juraja v Trenčianskych Miticiach.⁴⁸ Oba sú datované zhodne do roku 1498.

Záverom prvej polovice 17. storočia vznikli dve mramorové náhrobné dosky príslušníkov rodu Ilešháziovcov umiestnené vo farskom Kostole Narodenia Panny Márie v Trenčíne (ďalej len farský kostol v Trenčíne). Farba mramoru je šedo-červená. Mramor bledej farby bol použitý aj na nedatovanej nápisovej doske venovanej Rafaelovi Podmanickému v r. kat. Kostole sv. Alžbety vdovy v Dolnej Súči.⁴⁹

Na náhrobnej doske zástavníka Martina sú badateľné zvyšky bielej farby na erbe a čiernej farby na písmenách. Nevieme však, či kolorovanie je originálne, či ide o neskoršie úpravy.

Farbenie písmen nápisov sa v okrese objavuje najmä od 17. stor. Malo nielen okrasnú funkciu, ale aj praktickú – uľahčovalo čítanie nápisu. Efektne bolo vyplnenie písmen zlatou farbou, pričom ako podklad slúžil kameň čiernej farby ako napr. na monumentálnom náhrobku Gašpara Ilešháziho z roku 1649.⁵⁰

Farbou boli taktiež často zvýraznené aj písmená tvoriace v nápise chronogram.

Epigrafy, ktorých písmená by boli vyplňané kovom, prípadne inou hmotou nie sú v okrese doložené.

Ďalšiu veľkú skupinu tvoria nápisy v kove. Vznikali dvoma odlišnými spôsobmi vyhotovenia: rôznymi spôsobmi liatia alebo gravírovaním.⁵¹

Osobitnú skupinu odliatych artefaktov tvoria zvony. Pri vytváraní nápisov na nich sa používala najmä technika tzv. strateného vosku.⁵²

⁴⁷ č. 41.

⁴⁸ č. 32.

⁴⁹ č. 3.

⁵⁰ č. 48; Náhrobok dala postaviť Helena Turzová, Gašparova manželka, rok po jeho smrti podľa vzoru náhrobku jej otca Juraja, ktorý je umiestnený na Oravskom hrade.

⁵¹ KLOOS, R.: c. d., s. 55.

Nápisy vytvorené gravírovaním sú časté najmä na drobnejších predmetoch každodenného používania a na liturgických predmetoch. Spomedzi všetkých druhov nápisov sú najpočetnejšie a najmenej spracované, čo je dôsledkom ťažšieho prístupu k nim, keďže sa často nachádzajú v súkromnom vlastníctve.

Gravírovaním vznikol nápis na paténe patriacej farskému kostolu v Trenčíne.⁵³ Ústredným motívom je Veronikina šatka s odtlačkom tváre Krista. Okolo nej sa vinie nápisová páska s ranohumanistickou majuskulou. Rovnako vznikol aj neskorší nápis, datovaný do roku 1701, umiestnený na monštrancii z Drietomy.⁵⁴

Osobitou technikou je email a niello, použité na dvoch kalichoch patriacich taktiež farskému kostolu v Trenčíne (obr. č. 13). Písmená mien Mária, Ježiš atď. sú reliéfne vyrazené do kovu, pričom plocha okolo nich je vyplnená čiernou a modrou hmotou. Honosnosť nápisu je zvýraznená vyrytím rýh do samotnej plochy písmen.

Nápisy na dreve sme v okrese objavili iba v dvoch prípadoch. Oba sa viažu k r. kat. Kostolu Najsv. Trojice v Melčiciach-Lieskovom. Ide o vyryté datovanie na drevenej zárubni „žobračne“ umiestnenej vedľa kostola. Svedčí pravdepodobne o roku jej postavenia.⁵⁵ Ďalším je nápis vyrytý na závese stredovekého zvona umiestneného vo veži spomínaného kostola.⁵⁶ Obsahuje pravdepodobne iniciály mena zhotoviteľa spolu s rokom, dokumentujúce výmenu závesu v 18. stor.

Pomerne častým spôsobom vytvorenia nápisu je jeho namaľovanie. Najčastejšie ide o vysvetľujúce nápisy k freskovým cyklom, alebo nápisy k sochám, tiež nápisy o posvätení aj maľované náhrobné nápisy.⁵⁷ Ako podklad obvykle slúži stena, nápisy však môžu byť maľované aj na dreve, kameni, látke atď.

Zo stredovekých maľovaných nápisov tvoriacich súčasť rozsiahlej fresky sa v okrese zachoval iba zlomok nápisovej pásky s menom evanjelistu sv. Jána na freske v Kostole sv. Kozmu a Damiána v Trenčianskych Biskupiciach, miestna časť Trenčína.⁵⁸ Vznik fresiek sa datuje do obdobia okolo roku 1400.⁵⁹

Pravdepodobne v roku 1566 mohli vzniknúť fresky v Barborinom paláci Trenčianskeho hradu (obr. č. 10).⁶⁰ Zlomky niekdajšej výzdoby siene paláca sa nachádzajú na záklenkoch dvoch okien. Tvorila ich štyri erby patriace Margaréte Sėčiovej, jej manželovi Pirhovi z Archu, ich dcére Anne z Archu a jej manželovi Jurajovi Zrinskemu. Ich mená sú umiestnené na voľnej ploche po stranách štítov. Datovanie sa nachádza na okne vpravo.

⁵² MANOUŠEK, P. R.: *Zvonařství*. Praha: Grada Publishing, a. s. 2006, s. 45 a nasl.

⁵³ č. 38.

⁵⁴ č. 5.

⁵⁵ č. 12.

⁵⁶ č. 15.

⁵⁷ KLOOS, R.: c. d., s. 58.

⁵⁸ č. 36.

⁵⁹ BENČEKOVÁ-TAHY, Z.: Gotické nástenné maľby v Trenčianskych Biskupiciach. In: *Pamiatky a múzeá*, 1997, č. 3, s. 48.

⁶⁰ č. 40.

Z prvej polovice 17. storočia pochádza maľovaný nápis s viditeľným linkovaním na stene Kostola Narodenia Panny Márie v Motešiciach (obr. č. 11).⁶¹ Je to naozaj monumentálny nápis, keďže jeho zachovaná časť má rozpätie viac ako 5 metrov a jednotlivé písmená výšku od 11 do 13 cm. Pri neskoršej oprave kostola a znížení jeho stropu sa však nápis ocitol v podkroví, kde pomaly chátra. V dnešnej dobe je už čitateľný iba torzovito.

Osobitnou veľkou skupinou maľovaných nápisov tvoriacou 36 epigrafov sú nápisy označujúce hrobové miesta v krypte piaristického Kostola sv. Františka Xaverského v Trenčíne (obr. č. 4).⁶² Boli písané zväčša čiernou farbou na zaschnutú omietku hrobového miesta. V okrese patria zatiaľ k ojedinelým.

Jediný epitaf maľovaný na dreve sa zachoval v Kostole Najsvätejšej Trojice v Melčiciach-Lieskovom. Patrí Martinovi Melčickému, ktorý ho nechal vyhotoviť spolu so svojou manželkou Eufrozínou Moriovou pre seba a svojich dedičov v roku 1652.⁶³ Desaťriadkový majuskulný nápis je umiestnený v dolnej časti epitafu, maľovaný bielou farbou na čiernom podklade.

Nepreskúmané zatiaľ ostávajú nápisy vyšívané a tkané, prípadne nanesené na iných materiáloch.

Umiestnenie nápisov je rozmanité. Objavujú sa takmer vo všetkých oblastiach ľudského života. Pomerne podrobné a aplikovateľné aj v našich podmienkach je triedenie materiálu, ktoré navrhol Rudolf Kloos.⁶⁴ Nápisy triedi podľa ich umiestnenia na:

- a) stavebné nápisy;
- b) nápisy na chotárnych pamätníkoch;
- c) náhrobné a spomienkové nápisy;
- d) nápisy na zvonoch;
- e) nápisy na výrobkoch „sériovej produkcie“.

a) Účel budov je sakrálny alebo profánný, čo určuje aj povahu nápisov. Tie môžu byť priamo súčasťou stavby, alebo sú umiestnené na drobnej architektúre.

Nápisy v exteriéroch aj interiéroch kostolov zväčša informujú o výstavbe alebo renovácii kostola. Obvyklé sú najmä jednoduché datovania umiestnené nad portálmi: vytesané priamo na naddvernom preklade,⁶⁵ prípadne umiestnené v kartuši nad portálom.⁶⁶

Príkladom umiestnenia nápisu v interiéri kostola je spomínaný monumentálny nápis v Motešiciach. Informuje o obnove kostola v prvej polovici 17. storočia.

Väčšina ďalších druhov nápisov má skôr votívny charakter. Tvoria napr. vysvetľujúce nápisy k stredovekým freskovým cyklom, príklady však môžeme nájsť aj na freskách zo začiatku 18. storočia v piaristickom Kostole sv. Františka

⁶¹ č. 18.

⁶² č. 61–68, 70–82, 84–95, 98 a 100.

⁶³ č. 13.

⁶⁴ KLOOS, R.: c. d., s. 64.

⁶⁵ Napr. datovanie „1577“ na portáli Kostola sv. Mikuláša v Soblahove, č. 27.

⁶⁶ Napr. datovanie „ANNO 1771“ nad portálom Kostola sv. Jána Nepomuckého v Hornej Súči, č. 8.

Xaverského v Trenčíne.⁶⁷ Patrí sem tiež nápis umiestnený na sanktuáriu v kostole v Trenčianskych Miticiach, votívna doska s dvojriadkovým nápisom v kaplnke Kostola sv. Mikuláša biskupa v Soblahove.⁶⁸

V okrese nie sú doložené žiadne nápisy informujúce o posvätení kostolov.

Medzi najvýznamnejšie profánne stavby regiónu patrí bezpochyby Trenčiansky hrad. Kamenný hrad sa spomína už v 11. stor., osídlenie je však omnoho staršie. V priebehu storočí až do roku 1790, keď bol po veľkom požiari definitívne opustený, jeho majitelia neustále pristavovali a obnovovali jednotlivé budovy a opevnenie. In situ sa však zachoval iba jeden nápis informujúci o renovovaní. Je umiestnený nad portálom Ilešháziavskej brány horného hradu.⁶⁹

Deväťriadkový nápis je umiestnený na doske obdĺžnikového tvaru. Nad ňou sa nachádzajú aliančné erby majiteľov hradu Štefana Ilešháziho a jeho manželky Kataríny Pálfiovej, ktorí podľa nápisu nechali v roku 1609 bránu postaviť. O ďalších podobných nápisochoch umiestnených na hrade sa dnes už dozvedáme iba z literatúry.⁷⁰

Podobné nápisy sa pravdepodobne nachádzali aj na nespočetných kaštieloch a kúriách v regióne. Zachoval sa však iba nápis nad niekdajším portálom kaštieľa v Trenčianskych Miticiach.⁷¹ Jeho datovanie do roku 1757 a meno Antona Madočianskeho dokumentujú prestavbu kaštieľa a zároveň objednávateľa tejto prestavby.

V mestskom prostredí boli epigrafy umiestňované na radniciach, mestských hradbách, súkromných domoch, prípadne drobnej architektúre a zväčša sa týkali právneho života mesta.⁷²

Radnica v Trenčíne, pôvodne renesančná stavba, prešla v tridsiatych rokoch 20. stor. kompletnou rekonštrukciou. Nezachovali sa žiadne údaje o prípadných nápisochoch. V jej bezprostrednej blízkosti sa nachádza tzv. Dolná alebo Turecká brána, do dnešnej doby takmer jediný pozostatok niekdajšieho stredovekého opevnenia mesta. Počas svojej existencie prešla niekoľkými prestavbami. O jednej z nich, uskutočnenej v roku 1611, informuje poškodená pieskovcová nápisová doska, nachádzajúca sa nad lomeným oblúkom podjazdu brány.⁷³

Na súkromných domoch mešťanov, tvoriacich najmä dnešné Mierové a Štúrovo námestie a niektoré priľahlé ulice sa nezachoval žiadny epigraf. Väčšina domov prešla koncom 19. a začiatkom 20. stor. rozsiahlymi rekonštrukciami. Predpokladáme, že niektoré nápisové dosky uložené v lapidáriu Trenčianskeho hradu pochádzajú aj z mesta. Identifikovať sa nám však podarilo iba kamenný štít s erbovým znamením, okolo ktorého sa vinie páska s majuskulným nápisom.⁷⁴ Pôvodne bol umiestnený nad portálom zemianskeho konviktu v Trenčíne. Kon-

⁶⁷ č. 54.

⁶⁸ č. 32 a 28.

⁶⁹ č. 43.

⁷⁰ Pozri poznámku č. 8.

⁷¹ č. 35.

⁷² KLOOS, R.: c. d., s. 66.

⁷³ č. 44.

⁷⁴ č. 50.

vikt založil ostrihomský arcibiskup Juraj Sečení v roku 1692, o čom informuje samotný nápis. Zbúraný bol na začiatku 20. storočia a na jeho mieste dnes stojí budova Slovenskej sporiteľne.⁷⁵

Typickým mestským pamätníkom v našich mestách je morový stĺp – symbol poďakovania za ukončenie morovej epidémie. Jedna z najhorších vypukla v Trenčíne koncom prvého desaťročia 18. storočia. Morový stĺp z pieskovca nechal v meste postaviť gróf Mikuláš Iľsházi v roku 1712 (obr. č. 13).⁷⁶ O zámere umiestniť ho na dnešné Mierové námestie informoval magistrát mesta listom z 30. októbra 1712.⁷⁷ Na morovom stĺpe sa zároveň nachádza ďalší nápis z roku 1797 informujúci o jeho renovácii.⁷⁸

Ďalšími katastrofami, ktoré hlboko zasahovali do života obyvateľstva mesta, boli povodne. Zachovali sa údaje o existencii nápisov o povodniach, ktoré postihli mesto Trenčín.⁷⁹ V origináli sa však nezachoval ani jeden. Pieskovcová doska informujúca o povodni v roku 1813 umiestnená na Palackého ulici tiež nie je pôvodná. Na tej ukazovala výšku, ktorú v auguste dosiahli vody Váhu, ruka.⁸⁰ Čo sa stalo s originálom, nevieme.

Z právneho prostredia mesta sa vymyká nápis na župnom dome umiestnený na rokokovom kamennom štíte a na kamennom ráme okna pod ňou.⁸¹ Viazje sa k prestavbe budovy okolo roku 1761.

b) Mnohé nápisy nachádzame na sochách, kamenných krížoch, kaplnkách nachádzajúcich sa v mestách a v chotároch obcí, alebo umiestnených voľne v krajine, najčastejšie pri cestách. Patria sem aj hraničné kamene a míľniky, ktorých identifikácia býva zvlášť ťažká.⁸²

Môžu označovať miesta rôznych udalostí, častejšie ale vyjadrujú úctu miestneho obyvateľstva alebo jednotlivca k niektorému svätcovi. Väčšinou ich však nesprevádzajú žiadne nápisy, čo sťažuje ich datovanie.

Medzi typické malé architektúry našich miest aj obcí patria sochy venované sv. Jánovi Nepomuckému. Úcta k tomuto svätcovi, pôvodom z Čiech, prekvitala najmä v 17.–18. storočí, o čom svedčí práve množstvo sôch. V okrese sa nachádzajú dve sochy sv. Jána Nepomuckého aj s nápismi na podstavcoch, a to v Trenčíne a v Trenčianskych Stankovciach.⁸³ Obe sú datované do 18. storočia. Dali ich postaviť jednotlivci z úcty k svojmu patrónovi. Ostatné sochy v okrese venované tomuto svätcovi nenesú žiadne nápisy, prípadne, ako napríklad v Drietome, iba datovanie alebo erb objednávateľa. Ich umelecká hodnota je rôzna, často zodpovedá vidieckemu prostrediu ich vzniku.

⁷⁵ Trenčín. *Vlastivedná 1*, c. d., s. 88.

⁷⁶ č. 53.

⁷⁷ Štátny archív v Bratislave, pobočka Trenčín, Magistrát mesta Trenčín, Missiles, škat. 1712–1714, 30. X. 1712.

⁷⁸ č. 83.

⁷⁹ KRASZNYÁNSZKY, K.: c. d., s. 8.

⁸⁰ BRANECKÝ, J.: *Zo starého Trenčína II*. Trenčín 1928.

⁸¹ č. 59.

⁸² KLOOS, R.: c. d., s. 69.

⁸³ č. 30 a 56.

Ďalším príkladom je mariánsky stĺp z Adamovských Kochanoviec, ktorý tvorí socha Panny Márie umiestnená na stĺpe nesúcom nápis a aliančné erby objednávateľov, či socha svätého Vendelína s votívnym nápisom v Záblatí, časť Trenčína.⁸⁴ Obe sú datované na koniec 18. storočia. Patrí sem aj pricestný kríž z Hornej Súče s nápisom na podstavci s jednoduchým uvedením mena venujúceho.⁸⁵

c) Stredoveké a novoveké funerálne pamiatky sa v okrese zachovali iba torzovito, napriek tomu je zrejmá ich rôznorodosť. Vo všeobecnosti sa dajú rozdeliť na náhrobky, náhrobné dosky, ktoré označovali skutočný hrob a funerálne pamiatky, ktorých funkcia bola pamätná, spomienková, teda nikdy skutočný hrob neoznačovali.⁸⁶

Pôvodne boli náhrobné dosky umiestňované na podlahe kostolov nad hrobovým miestom. Skutočnosť, že sa po nich chodilo, mala symbolizovať pomítnulosť pozemského bytia. Iný typ predstavovali náhrobné dosky tvoriace súčasť tumb. Pri neskorších prestavbách kostolov boli často odstraňované, v lepšom prípade ich časti vmurovali do stien.

Už v stredoveku sa začali objavovať prvé epitafy, ktoré nikdy neoznačovali pohrebne miesto, ale boli umiestňované na steny.⁸⁸

Rovnako umiestnenie nápisov v rámci náhrobných dosiek sa postupom času menilo. Pôvodné umiestnenie v ploche dosky sa postupne presunulo na okraj, v podobe kolopisu.⁸⁹

Jediná zachovaná stredoveká náhrobná doska v okrese patrí už spomínanému zástavníkovi Martinovi (obr. č. 1). Obdĺžnikový kameň je lemovaný vystupujúcim pásom s reliéfny nápisom. V hornej centrálnej časti dosky je erb s rukou držiacou dvojsečný meč a nad ním vpravo polmesiac a hviezda. Letopočet 1498 je umiestnený voľne v poli náhrobnej dosky, v dolnej časti pod erbom. Typologicky patrí medzi erbové náhrobky, ktoré sa objavujú od 13. storočia, v 14. storočí už majú prevahu.⁹⁰ Jej dnešné umiestnenie je sekundárne – je ležato vmurovaná do steny predsiene farského kostola v Trenčíne. Na svoje dnešné miesto sa mohla dostať počas 16. storočia, keď po takmer úplnom zničení farského kostola bol tento znova vystavaný.

Ďalšia zachovaná náhrobná doska je takmer až o storočie mladšia, hlási sa do roku 1576 (obr. č. 2).⁹¹ Ústredným motívom značne poškodenej dosky je postava ležiaceho zosnulého. Dnes z nej ostali iba obrysy. Podľa nich sa dá usudzovať, že v pravo dolu bol umiestnený erb. Ani ten sa však nezachoval. Nápis sa nachádzajú na nápisových páskach vľavo a vpravo pozdĺž dosky. Prezrádzajú, že

⁸⁴ č. 1 a 69.

⁸⁵ č. 9.

⁸⁶ KLOOS, R.: c. d., s. 73.

⁸⁷ LUXOVÁ, V.: Memento mori: formy náhrobnej skulptúry. In: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Zost. D. Buran. Bratislava 2003, s. 325.

⁸⁸ KLOOS, R.: c. d., s. 75.

⁸⁹ Tamže, s. 74.

⁹⁰ Tamže. LUXOVÁ, V.: c. d., s. 327.

⁹¹ č. 41.

náhrobok patrí Jurajovi Marothimu z Moraviec. Zlomky nápisu sú tiež na poduške pod hlavou zosnulého, ktorá má evokovať jeho posmrtný spánok. Ďalší dvojriadkový nápis sa nachádza nad náhrobnou doskou. Nie je jasné, či táto časť je samostatná alebo spojená s doskou. Podľa materiálu, tvaru jednotlivých litier, obsahu textu, aj celkového vzhľadu však táto samostatná časť k náhrobnej doske patrí a tvorí začiatok nápisu. Nápisová doska je vmurovaná vedľa bočného vchodu farského kostola v Trenčíne. Ide o jeho sekundárne umiestnenie.

K vývojovo neskorším ukázkam erbových náhrobných dosiek patrí doska z roku 1607 z krypty Motešických v Kostole Narodenia Panny Márie v Dolných Motešiciach.⁹² Erb vyplňa celú hornú polovicu platne a jedenásťriadkový nápis je umiestnený v dolnej časti, nemá už teda podobu kolopisu.

Osobitý súbor tvoria náhrobky patriace Ilešháziovcom vo farskom kostole v Trenčíne. Patria sem dve dosky vmurované z každej strany lode kostola pod chórom, monumentálny náhrobok Gašpara Ilešháziho, všetky z polovice 17. storočia a napokon epitaf Jozefa Ilešháziho z roku 1766.

Vo všetkých prípadoch ide o pamätné dosky, ktoré už neoznačovali skutočné hroby. Dva najstaršie, vmurované do steny, pravdepodobne vznikli naraz.

Prvá je venovaná deťom Gašpara Ilešháziho a jeho manželky Heleny Turzovej, ktoré zomreli ešte v detskom veku.⁹³ Má tvar obdĺžnika a je vyhotovená z mramoru červenkastej farby. V hornej časti dosky je umiestnený trinásťriadkový nápis. V spodnej časti sa nachádza erb Ilešháziovcov. Presný rok, kedy vznikla náhrobná doska, nepoznáme. Podľa nápisu zomreli deti v rokoch 1616, 1619 a 1621. V tomto prípade nám však o dátume vzniku viac prezrádza erb. Orlica v ňom je totiž korunovaná a korunku si Ilešháziovci pravdepodobne pridali do erbu až po povýšení Gašpara do grófskeho rangu v roku 1648.⁹⁴

Do tohto roku môžeme zaradiť aj druhú platňu, vyhotovenú z mramoru sivej farby, v hornej časti s dvojicou erbov Gašpara Ilešháziho a Gašparovej manželky Heleny Turzovej z Betlanoviec (obr. č. 3).⁹⁵ Podľa nápisu ho dala vybudovať práve Helena na pamiatku svojho zomrelého manžela v roku 1648.

O rok neskôr nechala svojmu manželovi postaviť monumentálny náhrobok, podľa vzoru náhrobku jej otca Juraja, ktorý je umiestnený na Oravskom hrade.⁹⁶

Ústredným motívom je alabastrová socha Gašpara v nadživotnej veľkosti, umiestnená v nike. Nápisové dosky z čierneho kameňa sa nachádzajú nad a pod nikou. Po dve menšie tabuľky s votívnymi textami sú aj po stranách. V najvyššej časti náhrobku je ilešháziovský erb.

Dnešnú pohrebnú kaplnku Ilešháziovcov nechal nad staršou kryptou na začiatku druhej polovice 18. storočia postaviť Jozef Ilešházi. Oltár Ukrižovaného Krista a Jozefov prístenný náhrobok do nej navrhol Ludwig Gode, žiak Georga

⁹² č. 17.

⁹³ č. 45.

⁹⁴ FEDERMAYER, F.: *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica*. Bratislava: Hajko a Hajková, knižné vydavateľstvo 2000, s. 218.

⁹⁵ č. 47.

⁹⁶ č. 48.

Rafaela Donnera.⁹⁷ Nápis je umiestnený na mramorovom podstavci náhrobku Jozefa Ilešháziho. Nad ním je cínový reliéfny portrét zosnulého. Nápisová doska – akoby podstavec portrétu – je nepravidelného lichobežníkového tvaru. Písmená sú vyplnené zlatou farbou.

Osobitným typom sepulkrálnych pamiatok sú epitafy. Zväčša kamenné alebo drevené epitafy neoznačovali skutočné hrobové miesto.⁹⁸ Boli umiestňované najčastejšie na stenách kostolov, pričom zobrazovali zomrelého s rodinou, kľáčiaceho pred ukrižovaným Kristom. Súčasťou bol samozrejme nápis hovoriaci o mŕtvom.⁹⁹

Jediným príkladom maľovaného epitafu v okrese je pomerne dobre zachovaný monumentálny drevený epitaf Martina Melčického z roku 1652 v r. kat. Kostole Najsvätejšej Trojice v Melčiciach-Lieskovom.¹⁰⁰ Ústrednou témou je olejomalba Zmŕtvychvstania Krista. Nad ňou v menšom obdĺžniku je vyobrazený Martin, kľáčiaci s rodinou pred ukrižovaným Kristom. Vo vrchole je erb zosnulého a v spodnej časti kartuša s maľovaným nápisom. Epitaf dali podľa nápisu vyhotoviť Martin Melčický so svojou manželkou Eufrozínou Moriovou pre večnú pamiatku svoju a svojich dedičov.

Oslavnú funkciu plní mramorová pamätná doska s rozsiahlym nápisom v r. kat. Kostole sv. Alžbety vdovy v Dolnej Súči.¹⁰¹ Text nápisu literárnej povahy glorifikuje niekdajšieho majiteľa zaniknutého hradu na kopci Krasín nad obcou, Rafaela Podmanického. Jeho skutočná náhrobná doska sa zachovala v r. kat. Kostole Navštívenia Panny Márie v Považskej Bystrici.

Rafael zomrel v roku 1556, svojím vzhľadom však patrí doska v Dolnej Súči až do 17. storočia. Podľa Jozefa Kamina našli mramorovú tabuľu pri rozširovaní kostola v roku 1688 a previezli do kaštieľa v Dubnici.¹⁰² Ležala tam až do roku 1828, keď ju na príkaz Štefana Ilešháziho znovu umiestnili v kostole v Dolnej Súči, na mieste, kde sa nachádza dnes. Predpokladáme, že rok 1688 sa mohol skôr vzťahovať na samotné vyhotovenie dosky.

Stvárnením je zaujímavá aj silno poškodená náhrobná doska príslušníka rodu Jesenských z Horného (Veľkého) Jasena, sekundárne osadená v múre cintorína za Kostolom sv. Kataríny Alexandrijskej v Drietome.¹⁰³ Pieskovcová doska má tvar obdĺžnika. Nápis tvoril kruhopis okolo oválneho ohraničenia erbu. Dnes je z neho čitateľných len niekoľko písmen, preto nevieme, komu z rodu náhrobník patril.

Iným typom funerálnej pamiatky je náhrobná doska, tvoriaca pravdepodobne veko tumby, uložená v lapidáriu Trenčianskeho hradu. Je datovaná do roku

⁹⁷ č. 60; BABIČOVÁ, K. – HÁBL, V. – UČNÍKOVÁ, D.: *Ilešháziovci. Rodová zbierka obrazov*. Trenčín: vydavateľstvo Laugar 1998. 45 s.

⁹⁸ KLOOS, R.: c. d., s. 79.

⁹⁹ Tamže, s. 76.

¹⁰⁰ č. 13.

¹⁰¹ č. 3.

¹⁰² KAMIN, J.: c. d., s. 125.

¹⁰³ č. 6.

1728.¹⁰⁴ Niekoľkoriadkový nápis sa nachádza v spodnej polovici pieskovcového kameňa, akoby na podstavci kríža, vyplňajúceho hornú polovicu plochy. Kameň je veľmi poškodený, takže text skoro nie je čitateľný. Ľavá strana kameňa je odbitá, text na nej zmizol úplne. Náhrobok bol nájdený pri stavebných úpravách na farských schodoch, zamurovaný v jednom z nich.

Ostatné funerálne pamiatky pochádzajú zväčša už z prvej polovice 19. storočia.¹⁰⁵ Svojou funkciou aj tvarom sa približujú dnešným náhrobkom. Sú umiestnené na cintoríne, pričom označujú miesto pochovania a nápisy na nich obsahujú základné údaje o pochovanom.

Osobitne treba ešte vyčleniť súbor 36 nápisov v krypte Kostola sv. Františka Xaverského v Trenčíne.¹⁰⁶ Krypta má niekoľko miestností prepojených chodbou. Pochovávalo sa do výklenkov umiestnených v stene v radoch nad sebou. Výklenky sa po uložení rakvy s mŕtvym zamurovali a na zaschnutú omietku niektorý z bratrov kláštora napísal niekoľkoriadkový nápis s údajmi o mŕtvom. Ide zväčša o meno, dátum úmrtia, niekedy aj dátum narodenia a funkciu dotyčného zomrelého.

V krypte boli pochovávaní jezuiti a neskôr piaristi, ktorí prebrali kostol s kláštorom po zrušení jezuitskeho rádu. Okrem rádových bratov sú však v krypte pochovaní aj dvaja trenčianski farári, jeden príslušník rádu trinitárov a traja laici: Štefan Bacho z Dežeríc, Karol Iminy a jeho syn, taktiež Karol.¹⁰⁷ Dokonca sem boli pochované aj tri ženy: barónka Antónia Andrická, Anna Rozália Čerňanská a Anna Bijasová.¹⁰⁸

Zachované nápisy pochádzajú z rokov 1768 až 1839. Pohrebné miesta boli obmedzené, dôsledkom čoho bolo rušenie starších hrobov a opätovné využívanie výklenkov. Svedčia o tom staršie fragmenty, ktoré sa zachovali po okrajoch niektorých nápisov.

d) Zvony v minulosti tvorili neodmysliteľnú časť života obyvateľstva. Ich význam je zrejmý aj z faktu, že napriek ich umiestneniu v samostatných zvoniciach či kostolných vežiach, kam má dodnes prístup len málokto, ich vyhotoveniu sa prikladal veľký význam.

Kedysi bohatý fond stredovekých a novovekých zvonov nahradila najcitelnejšie prvá svetová vojna. Materiál, ktorý máme dnes k dispozícii, tvorí teda iba torzo niekdajšieho stavu. Ich spracovanie sťažuje práve ich umiestnenie v neprístupných vežiach. Interpretácia nápisov je neraz takmer nemožná aj kvôli znečisteniu a korózii povrchu zvonov. Napriek tomu sa v posledných desaťročiach kampanológia na Slovensku rozvíja.¹⁰⁹ Zvonom umiestneným na zvonových

¹⁰⁴ č. 55.

¹⁰⁵ napr. č. 97, 101, 103.

¹⁰⁶ č. 61–68, 70–82, 84–95, 98 a 100.

¹⁰⁷ č. 82, 89 a 84.

¹⁰⁸ č. 81, 93 a 95.

¹⁰⁹ SPIRITZA, J.: *Spišské zvony*. Bratislava 1972; SPIRITZA, J.: *Biografický slovník...c. d.*; SPIRITZA, J.: O počte a postavení zvonov na Slovensku. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXVI, 2001, č. 1, s. 59–72 a ďalšie. V rokoch 1998–2002 vzniklo na pôde Filozofickej

stanovištiach v okrese Trenčín sa venovala diplomová práca, ktorá vznikla na pôde Trnavskej univerzity.¹¹⁰

V priebehu 12. storočia bola vyvinutá tzv. technika strateného vosku, ktorá sa pri odlievaní zvonov používa až dodnes.¹¹¹ Po vystavení jadra zvonu bol naň vytvorený falošný zvon. V ďalšej etape boli vymodelované ornamenty a nápisy, najčastejšie z vosku pomocou matric.¹¹² Na falošný zvon sa následne naniesli ďalšie vrstvy, ktoré vytvorili plášť zvonu. Forma sa potom zahriala na vysokú teplotu, čím sa vypálila a zároveň zhorel vosk (odtiaľ pomenovanie techniky). Po vypálení sa falošný zvon rozbil a ostala hotová forma na odlíatie zvonu, pričom vosk zanechal na vnútornej strane plášťa negatívny odtlačok nápisu a výzdoby. Výsledkom po odlíatí bola teda reliéfná výzdoba.¹¹³ Touto technikou boli v okrese vyrobené všetky nám známe zvony.

Nápisy sa najčastejšie umiestňovali na nápisové pásy umiestnené pod horným alebo nad dolným zvonovým okrajom. Stredoveké zvony v okrese majú nápisové pásy vždy umiestnené pod horným zvonovým okrajom. Ďalšia výzdoba sa na nich takmer nenachádza, iba v podobe obrúb nápisových pások, ktoré môžu byť zdvojené, prípadne tvorené perlovcom. Ornamentmi býva často vyzdobená aj koruna zvonu.

17. a 18. storočie sa už vyznačuje rozhojnením výzdoby. Najčastejšie ide o rôzne pásy ornamentov visiacych spod horného zvonového okraja. Na drieku zvonu sa zase nachádzajú medailóny so svätcami, napríklad na zvone z roku 1697 zo Selca je to Svätá Trojica a na opačnej strane zvonu Pieta.¹¹⁴

Bežné sú značky zvonolejárov a to už od stredoveku. Značka na zvone z roku 1519, ktorú tvorí renesančný štít so znamením s minuskulnými iniciálami po jeho bokoch, patrí už spomínanému Hansovi Kochovi (obr. č. 8).¹¹⁵ Neidentifikovaná ostáva značka na stredovekom zvone v Soblahove – erb s hlavou býka (obr. č. 5).¹¹⁶

Z polovice 17. storočia máme príklad použitia motívu pečate na zvone v Melčiciach-Lieskovom.¹¹⁷ Tvorí značku zvonolejára, ktorého meno sa ukrýva v skrátenej forme po jej bokoch: ADA(M) WRA(?). Nápisy na pečati, odtlačenej aj z opačnej strany zvonu, sú však takmer nečitateľné.

Erby sú vo výzdobe zvonov použité aj v prípade zvonu z roku 1791 umiestnenom vo veži kostola v Motešiciach (erb Motešických) a v Selci na zvone z roku

fakulty Trnavskej univerzity niekoľko diplomových prác zaoberajúcich sa teritoriálnymi súpismi zvonov.

¹¹⁰ GODÁLOVÁ, M.: *Pôvodcovia zvonov a zvony v okresoch Nové Mesto nad Váhom a Trenčín*. Diplomová práca. Trnava: Trnavská univerzita 2001. 177 s. + obr. príl.

¹¹¹ KLOOS, R.: c. d., s. 80.

¹¹² Zreteľne viditeľné je použitie matric na zvone odliatom v roku 1653 pre Kostol Najsvätejšej Trojice v Melčiciach-Lieskovom. č. 14 (obr. č. 6).

¹¹³ MANOUŠEK, P. R.: *Zvonařství*. Praha: Grada Publishing, a. s. 2006, s. 45–48.

¹¹⁴ č. 23.

¹¹⁵ č. 33; SPIRITZA, J.: *Biografický slovník...*, c. d., s. 43.

¹¹⁶ č. 26.

¹¹⁷ č. 14.

1829 (erb Ilešháziouvcov). V tomto prípade však erby vyjadrujú skôr ich donátorstvo.

V 17. storočí sa rovnako aj nápisy premiestnili na driek zvonov. Môže ich tvoriť niekoľkoriadkový text umiestnený na jednej strane zvona, napr. v prípade spomínaného zvona z Melčíc-Lieskového, kde text tvorí pokračovanie nápisovej pásky. Na zvone umiestnenom v kaplnke v Zamarovciach sa dvojriadkový, takmer nečitateľný, nápis vinie okolo celého drieku zvona.¹¹⁸

Obsahom sú nápisy na zvonoch v okrese rôznorodé. Informujú o objednávateľoch zvonov, najčastejšie v nich zvonolejár zvečnil aj svoje meno. Skutočnosť, že na odliatie sa často použila zvonovina zo staršieho zvona, býva tiež obsahom nápisu, napríklad na zvone v Selci: GRATIA DEI SALVATI SUMUS FUSA 1611 REFUSA 1829 TYRNAVIÆ.¹¹⁹

Mnohé nápisy však majú votívny charakter, často hraničiaci až so zariekaním. Patrí sem už spomínaný nápis na zvone v Trenčianskych Miticiach: O sancte georgii martiri cristi (!) ora pro nobis amen anno domi(ni) 1519. Pozoruhodný je ťažko čitateľný minuskulný nápis na zvone z konca 15. storočia zo Soblahova: rex lucas marcus mateus iohannes a(nno) d(omini) mcccc 9(?) ii.¹²⁰

e) Najťažšie spracovateľnou skupinou nápisov sú nápisy na produktoch každodenného používania. Patria sem najmä rôzne liturgické predmety, ako sú kalichy, patény, monštrancie a iné ďalej meče, tanieri, kanvice, truhlice atď., ale aj sériové výrobky.

Zároveň sú tieto nápisy vyhotovené rôznymi technikami, takže pri ich výskume je nevyhnutná spolupráca aj s umenovedou. Spracovávanie najviac sťažuje ich roztratenosť. Ukážky nájdeme takmer v každom múzeu, mnohé liturgické predmety sú dodnes majetkom jednotlivých kostolov a niektoré sa dodnes používajú.

Do súboru liturgických predmetov patriacich farskému kostolu v Trenčíne patria dva neskorogotické kalichy, na ktorých nodus výrobca umiestnil mená Mária, Ježiš atď.¹²¹ Ide o pozoruhodne vyspelú prácu. Jednotlivé reliéfne písmená s vyzdobeným povrchom sú umiestnené na štvorcových platničkách, plocha okolo nich je vyplnená čiernou a modrou hmotou (obr. č. 14).

Ďalšou zo súboru je paténa s nápisom umiestneným na nápisovej páske (obr. č. 15): ISTE CALIX DATUS EST AD ARAM CORPORIS XPI (CHRISTI).¹²²

Rozsiahlejší štvorriadkový gravírovaný nápis je umiestnený na monštrancii z Drietomy.¹²³ Informuje, že monštranciu daroval v roku 1701 Mikuláš Jesenský.

Príznačné sú nápisy nachádzajúce sa na jednom z popravných mečov, uloženom v zbierke Trenčianskeho múzea: Wer Fürheh lebt, Der Ehrlich stirbt * // Thúe Recht und furcht Niemandt*. Prepis nápisu bol uverejnený v roku 1967.¹²⁴

¹¹⁸ č. 104.

¹¹⁹ č. 24.

¹²⁰ č. 26.

¹²¹ č. 37.

¹²² č. 38.

¹²³ č. 5.

Písmo

Jedinou ukážkou gotickej majuskuly v okrese je zlomok nápisovej pásky na freske v r. kat. Kostole sv. Kozmu a Damiána v Trenčianskych Biskupiciach, časť Trenčina (obr. č. 8).

V nápise na freske je zastúpený najmä pre gotickú majuskulu typické pseudo-unciálne „A“. Uнциálne tvary majú písmená „E“, „H“. V nápise je použité moderné „U“.

V 15. storočí úplne vytlačila gotickú nápisovú majuskulu minuskula. Zachovalo sa nám osem ukážok, pochádzajúcich z obdobia rokov 1451 až 1519. Najviac sú zastúpené nápisy na zvonoch, dvoch z Trenčianskych Mitíc a po jednom zo Soblahova a Melčíc-Lieskového. Ďalej náhrobná doska zástavníka Martina a dva kalichy z farského kostola v Trenčíne a kamenné sanktuárium z Trenčianskych Mitíc.

Písmo sa vyznačuje dvojitým zlomením driekov zakončených tupo prípadne s naznačením zavidlenia. Typický je komplikovaný tvar písmena „a“. Zvláštny tvar má litera „i“ na zvone z roku 1519 v Trenčianskych Miticiach (obr. č. 7). Pripomína písmeno „v“ s mierne prehnutými driekmi. Na zvone v Soblahove je to zase zrkadlovo obrátené „s“. Na niektorých literách, ako napr. „e“ a „r“, sa vyskytujú aj vlasové ozdobné ťahy.

Gotická minuskula nápisov v okrese sa líši iba mierou ozdobnosti jednotlivých písmen.

Len v jednom prípade, na náhrobnej doske zástavníka Martina, je použitá aj majuskula vo forme verzálok v slove „Martinus“ a „Vexilifer“.

Pomerne zaujímavá je aj skutočnosť, že všetky nápisy s použitím gotickej minuskuly, či už v kameni alebo v kove, vytvorené vytesaním či odliatím, sú vyhotovené technikou reliéfu.

V období prvej polovice 16. storočia už gotické písmo nahradzuje písmo humanistické vychádzajúce z antických vzorov.

Popri ňom sa však ďalej vyvíjalo aj písmo neogotické. V 16. storočí sa presadzuje fraktúra, ktorá sa uplatňuje v textoch písaných nemecky.¹²⁵ V skúmanom regióne je takéto písmo použité na už spomínaných freskách v Barborinom paláci na Trenčianskom hrade, datovaných do roku 1566 (obr. č. 10) a na popravnom meči zo zbierok Trenčianskeho múzea.¹²⁶

Písmo fresky má slávnostný charakter. Vedľa polámaných tvarov písmen sa vyskytujú aj elegantné slučky pri majuskulách. Tvary pri majuskulných písmenách sú komplikované. Písmená „f“ a „h“ presahujú základnú linku. Nad „u“ je rozoznávajúci znak vo forme mäččeňa.

Vyrytý nápis na meči pôsobí kostrbato. Elegantné slučky takmer chýbajú. Zodpovedá to použitej technike vytvorenia nápisu vyrytím.

Od polovice 16. storočia až do konca 17. storočia je použitá na skúmaných nápisoch takmer výlučne kapitála.

¹²⁴ MEDVECKÝ, G.: *Trenčín v umení*. Martin 1967, s. 130.

¹²⁵ KLOOS, R.: c. d., s. 143.

¹²⁶ č. 42.

Medzi najstaršie nápisy patrí nedatovaná paténa z farského kostola v Trenčíne (obr. č. 15), rovnako nedatovaná votívna nápisová doska z Kostola sv. Mikuláša v Soblahove pravdepodobne z poslednej tretiny 16. stor. a náhrobná doska Juraja Marothiho z Moraviec z roku 1576 v Trenčíne (obr. č. 2).¹²⁷ Písmo každého z nápisov má však rozdielny charakter.

Písmo na paténe vykazuje viacero vplyvov, ktoré poukazujú na ranohumanistickú kapitálu.¹²⁸ písmeno „E“ v tvare gréckej litery epsilon, trapézové „A“ s dole prelomeným brvnom a prehnuté drieky písmena „X“. Písmeno „M“ má už tvar kapitály. Písmeno „P“ má dolu vodorovné brvno a „I“ zhrubnutie v strede drieku. Drieky jednotlivých litier sú ukončené zavidením.

Písmo nápisu na votívnej doske má iný charakter. Drieky niektorých písmen, najmä „N“ a „H“, sú prehnuté, pričom priečne brvno a pravý driek „N“ tvoria jeden ťah.

Najvyspelejšia kapitála je použitá na náhrobnej doske. Výška a šírka písmen je v pomere 2:1. Drieky jednotlivých litier sa ku koncu rozširujú do serifov, oblúčiky „D“, „B“, „C“ a písmeno „O“ vykazujú zhrubnutia. Driek písmena „R“ je zvlhnený, brvno litery „G“ smeruje dovnútra.

Kapitála 17. a 18. storočia na nápisoch v okrese je už plno vyvinutá. Písmo obvykle nie je koncipované do štvorca, ale má vertikálny charakter. Táto skutočnosť býva však ovplyvnená najmä veľkosťou priestoru vymedzeného pre nápis. Na väčšine nápisov sú badateľné akoby rozdiely medzi vlasovými a tieňovými ťahmi, čo platí aj pre oba maľované nápisy z tohto obdobia: monumentálny nápis z Motešíc a nápis na epitafe v Melčiciach.

Drieky písmen sú kolmé. Iba v niektorých prípadoch pri písmene „M“ sa vyskytuje forma, kde drieky písmena sú šikmé a vnútorné ťahy sa spájajú až na základnej linke. Takéto „M“ nájdeme na náhrobníku Juraja Marothiho z roku 1576, aj na nápise na Dolnej bráne z roku 1611.¹²⁹ Sporadicky sa vyskytuje až do konca 17. storočia.

Vo väčšine nápisov je použitá litera „V“ vo funkcii „U“, až na pár výnimiek, v prípade nápisu z roku 1669 na nápisovej doske uloženej v lapidáriu Trenčianskeho hradu je však vedľa „V“ použité aj „U“.¹³⁰

Pomerne vyspelá a precízne vytesaná je najmä kapitála na nápisovej doske z roku 1609 z Trenčianskeho hradu (obr. č. 12).¹³¹ V nápise je funkčne použitá interpunkcia, najmä čiarky. Na konci riadkov sú slová rozdelené značkou v podobe dvoch čiarok umiestnených na základnej linke.

Zaujímavé je použitie litery „Z“ vo forme arabskej cifry 3 na maľovanom nápise epitafu v Melčiciach-Lieskovom.¹³²

Kapitála v 18. storočí a neskoršieho obdobia podlieha rôznym vplyvom a nedajú sa určiť takmer žiadne spoločné znaky.

¹²⁷ č. 38, 28 a 41.

¹²⁸ ŠEDIVÝ, J.: *Ukryté v písme...*, c. d., s. 250.

¹²⁹ č. 44.

¹³⁰ č. 49.

¹³¹ č. 43.

¹³² č. 13.

Minuskula sa znova v nápisoch okresu objavuje až začiatkom 18. storočia. Na väčšine nápisov je použitá vedľa kapitály. Jej tvary vychádzajú z humanistickej minuskuly.

Peknou ukážkou je najmä písmo nápisu zo začiatku 18. stor. vytesaného na morovom stĺpe v Trenčíne (obr. č. 13).¹³³ Písmo vychádza z humanistických foriem. Je kolmé na základnú linku, bez spojnic driekov, vynikajú najmä horné dĺžky písmen prehnuté doprava.

Takmer výlučne minuskulné nápisy sa nachádzajú aj v krypte Kostola sv. Františka Xaverského v Trenčíne, s výnimkou najstaršieho nápisu z roku 1768, ktorý je písaný majuskulou. Ide o nápisy maľované na omietku. Pri časti nápisov, najmä z konca 18. storočia, je viditeľné linkovanie, naznačené do ešte nezaschnutej omietky.¹³⁴ Písmo na nápisoch má individuálny charakter, vychádza z humanistických foriem. Najmä na nápisoch z 19. storočia ide už o moderné písmo.¹³⁵ Pri niektorých nápisoch je zrejme, že autorom bola jedna osoba.¹³⁶

Skratky

Plocha vymedzená pre nápisy bola prísne ohraničená, a preto bolo nevyhnutné využívať skratky. Ich správna interpretácia je nutná pre pochopenie obsahu nápisu.

Na stredovekých nápisoch v okrese je skracovanie slov skôr sporadické, vždy bez značiek skrátania.

V plnej miere sa systém skratiek využíva až od začiatku 17. storočia. Je obmedzený na používanie niekoľkých druhov.

Najčastejšie je skracovanie suspenziou a kontrakciou. Značkou skrátania v tomto prípade je vodorovná čiarka alebo vlnovka nad skrátaným slovom, prípadne dvojbodka za skratkou.¹³⁷ Iba v jednom prípade má tvar gréckeho písmena lambda.¹³⁸ Často však značka skrátania chýba.

Len zriedkavo sa vyskytuje skrátanie značkou vlastného významu. Konkrétne sa objavuje malá deviatka napísaná na konci slova znamenajúca „us“.¹³⁹ V jednom prípade sa vyskytuje aj značka vo forme malej arabskej cifry dva za slovom znamenajúca „ur“.

Častejšie sa vyskytuje ešte skratka pre „et cetera“ vo forme „2c“ s nadpísanou vlnovkou a ligatúra pre „et“.

Skrátenie nadpísaním či vpísaním litery je tiež obvyklým spôsobom ako získať viac priestoru. Takýto systém skrátania využíva najmä nápis na náhrobnej doske z roku 1607 v Dolných Motešiciach. Vo veľkej miere sa v ňom využíva najmä vpísanie litery, napr. „H“ do písmena „C“, „I“ do písmena „D“ a to aj nie-

¹³³ č. 53.

¹³⁴ č. 75–77, 81.

¹³⁵ napr. č. 98.

¹³⁶ č. 75–77.

¹³⁷ č. 47, 43, 13.

¹³⁸ č. 48.

¹³⁹ č. 17, 49.

koľkokrát v jednom slove. Ďalej písanie malého písmena „o“ cez druhý driek litery „M“, vzájomne na sebe napísané písmená „I“ a „S“ a ďalšie.

Používanie ligatúr sa v podstate obmedzuje na častejší výskyt ligatúry „Æ“ v majuskulných i minuskulných nápisoch. Iba v niektorých nápisoch sa objavujú aj ďalšie ligatúry, ako napr. „AR“, „TH“, „ME“, „NN“, „HE“ a ďalšie najmä v majuskulných nápisoch. Na spomínanej náhrobnej doske z Dolných Motešíc sa vyskytuje aj spojenie troch písmen „VME“.

*

Epigrafické pamiatky majú svoje nezastupiteľné miesto v dejinách. Sú osobitným dokladom o živote našich predkov, o ich estetickom čítaní.

V okrese Trenčín sa zachoval len zlomok z niekdajšieho množstva nápisov. Čitateľný je najmä úbytok zvonov zo stredoveku a novoveku v porovnaní so zvonmi datovanými do medzivojnového obdobia.¹⁴⁰ Zásľuhu na tom majú najmä rekvirácie počas prvej svetovej vojny.

O mnohých epigrafoch sa už iba dočítame v prácach zaoberajúcich sa regionálnymi dejinami. Za stratené dnes považujeme tieto nápisy:

- nápis na kamennej doske s mestským a cisárskym erbom a datovaním 1573 umiestnenej na Dolnej Bráne v Trenčíne;¹⁴¹
- nápisová tabuľa s erbmi datovaná 1600 na veži Trenčianskeho hradu;¹⁴²
- nápisová tabuľa datovaná 1630 nad vstupom do mlyna na Trenčianskom hrade;¹⁴³
- nápis o povodni z roku 1662;¹⁴⁴
- nápis a datovanie 1791 na drevenom organe z kostola v Adamovských Kochanovciach.¹⁴⁵

Napriek torzovitosti zachovaného materiálu si môžeme utvoriť obraz o ich niekdajšej bohatosti a rôznorodosti. Nápisy zo stredoveku sa obmedzujú iba na niekoľko jednotlivín. Počet nápisov sa zvyšuje až v 17. storočí a veľká väčšina nápisov pochádza až z 18. storočia.

Táto práca si nenárokuje na úplnosť spracovaného materiálu. Súpis nápisov by sa mohol v budúcnosti ešte rozšíriť. V súčasnej dobe totiž väčšina krýpt v kostoloch v celom trenčianskom okrese nie je prístupná. Predpokladáme preto,

¹⁴⁰ GODÁLOVÁ, M.: c. d., s. 161.

¹⁴¹ KAMIN, J.: c. d., s. 127: Nisi Dominus custodierit Civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam. Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi, dona nobis pacem. Anno Domini 1573.

¹⁴² STÁREK, E.: c. d., s. 12: Stephanus de Illyésháza Comes Comitatum, Trinčen, Liptó, Dominus Castorum S. Georgii et Bozin Stomfa Trinčen, Likava, Suran, Clabrag Zitnia, ac Tovacio in Moravia, Sac. Caes. Mtis. Consilarius, ac per Regnum Hungariae Mag. Curiae etc. et Catharina Pálffy Restauraverunt 1600.

¹⁴³ STÁREK, E.: c. d., s. 11: C. J. C. C. T. L. et D. A. E (Casparus Illyésházy Comes Comitatum Trincsin Lipto et Dominus Arva, Eques) auratus. Has molas in perpetuum – Anno 1630 – sui, suorumque memoriam confici curavit.

¹⁴⁴ KRASZNYÁNSZKY, K.: c. d., s. 8: Exundacionis 7. Augusti 1662. Renovata memoria 1886.

¹⁴⁵ SPS I., s. 18.

že by sa v nich mohli nachádzať ďalšie náhrobníky, či nápisy. Problematické je tiež spracovanie nápisov na predmetoch každodenného používania.

Zachovaný stav nám zároveň nedovoľuje robiť všeobecnejšie závery. O to citeľnejšie vyvstáva potreba rozsiahlejšieho spracovania epigrafov z celého Slovenska.

SÚPIS EPIGRAFICKÝCH PAMIATOK V OKRESE TRENČÍN DO ROKU 1850

ADAMOVSKE KOCHANOVCE

1 MARIÁNSKY STĽP	1797
záhrada rodinného domu	
2 NÁHROBOK	1846
cintorín za r. kat. Kostolom
sv. Petra a Pavla apoštolov	

DOLNÁ SÚČA

3 PAMÄTNÁ DOSKA	17. stor.
r. kat. Kostol sv. Alžbety vdovy	
4 ZVON	1841
zvonica vedľa r. kat. Kostola
sv. Alžbety vdovy	

DRIETOMA

5 MONŠTANCIA	1701
r. kat. Kostol
sv. Kataríny Alexandrijskej	
6 NÁHROBNÁ DOSKA	pred 1741
r. kat. cintorín	
7 NÁHROBNÁ DOSKA	1803
r. kat. cintorín	

HORNÁ SÚČA

8 DATOVANIE	1771
r. kat. Kostol
sv. Jána Nepomuckého	
9 PRÍCESTNÝ KRÍŽ	1797
pri hlavnej ceste	

10 NÁHROBOK	1834
asanovaný cintorín pri r. kat.
Kostole sv. Jána Nepomuckého	

MELČICE – LIESKOVÉ

11 ZVON	1463 (1513?)
veža r. kat. Kostola Najsv. Trojice	
12 DATOVANIE	1611
Žobračňa
pri r. kat. Kostole Najsv. Trojice	
13 EPITAF	1652
r. kat. Kostol Najsv. Trojice	
14 ZVON	1653
veža r. kat. Kostola Najsv. Trojice	
15 ZÁVES ZVONA	17??
veža r. kat. Kostola Najsv. Trojice	
16 NÁHROBOK	1830
pred r. kat. Kostolom
Najsv. Trojice	

MOTEŠICE

17 NÁHROBNÁ DOSKA	1607
miestna časť Dolné Motešice,
r. kat. Kostol Narodenia Panny
Márie, krypta Motešických	
18 NÁPIS	1611–21
miestna časť Dolné Motešice,
r. kat. Kostol Narodenia Panny
Márie, podkrovie	

- 19 NÁPISOVÁ DOSKA 1707
miestna časť Dolné Motešice,
r. kat. Kostol Narodenia Panny
Márie, krypta Motešických
- 20 ZVON 1791
miestna časť Dolné Motešice,
veža r. kat. Kostola Narodenia
Panny Márie
- 21 NÁHROBOK 18. stor.
miestna časť Dolné Motešice,
r. kat. cintorín

OMŠENIE

- 22 NÁPISOVÁ DOSKA 1802
r. kat. Kostol Narodenia Panny
Márie, nad bočným vchodom

SELEC

- 23 ZVON 1697
veža r. kat. Kostola
sv. Bartolomeja apoštola
- 24 ZVON 1829
veža r. kat. Kostola
sv. Bartolomeja apoštola

SKALSKÁ NOVÁ VES

- 25 NÁHROBOK 1839
r. kat. cintorín

SOBLAHOV

- 26 ZVON 1492(?)
r. kat. Kostol sv. Mikuláša
- 27 DATOVANIE 1577
r. kat. Kostol sv. Mikuláša, portál
- 28 VOTÍVNA DOSKA 2. pol. 16. stor.
r. kat. Kostol sv. Mikuláša
- 29 NÁPISOVÁ DOSKA 1802
Kaplnka sv. Vendelína,
predela oltára

TRENČIANSKE STANKOVCE

- 30 SOCHA SV. JÁNA
NEPOMUCKÉHO 1752–1755
miestna časť Rozvadce,
dvor rodinného domu

TRENČIANSKE MITICE

- 31 ZVON 1451
miestna časť Kostolné Mitice,
r. kat. Kostol sv. Juraja
- 32 SANKTUÁRIUM 1498
miestna časť Kostolné Mitice,
r. kat. Kostol sv. Juraja
- 33 ZVON 1519
miestna časť Kostolné Mitice,
r. kat. Kostol sv. Juraja
- 34 ZVON 1738
miestna časť Rožňove Mitice,
zvonica
- 35 NÁPISOVÁ DOSKA 1757
miestna časť Rožňove Mitice,
južné priečelie kaštieľa

TRENČÍN

- 36 FRESKA cca.1400
miestna časť Trenčianske
Biskupice, r. kat. Kostol
sv. Kozmu a Damiána
- 37 KALICHY prelom 15.–16. stor.(?)
r. kat. Kostol Narodenia
Panny Márie
- 38 PATÉNA pol. 16. stor.(?)
r. kat. Kostol Narodenia
Panny Márie
- 39 NÁHROBNÁ DOSKA 1498
r. kat. Kostol Narodenia
Panny Márie

40 FRESKA	1566	55 NÁHROBNÁ DOSKA	1728
Trenčiansky hrad, záklenky okien
v Barborinom paláci		Trenčiansky hrad, lapidárium	
41 NÁHROBNÁ DOSKA	1576	56 SOCHA SV. JÁNA	1732
r. kat. Kostol Narodenia
Panny Márie		NEPOMUCKÉHO
Farská ulica	
42 POPRAVNÝ MEČ	16. stor. (2 pol.)	57 ZVON	1743
Trenčianske múzeum		r. kat. Kostol Narodenia
Panny Márie	
43 NÁPISOVÁ DOSKA	1609	58 ZVON	1747
Trenčiansky hrad,
portál Ilešháziovskej brány		miestna časť Opatová nad Váhom,
r. kat. Kostol sv. Stanislava	
44 NÁPISOVÁ DOSKA	1611	59 NÁPIS	1761
Dolná brána		priečelie župného domu	
45 NÁHROBNÁ DOSKA	po 1621	60 PRÍSTENNÝ NÁHROBOK	1766
r. kat. Kostol Narodenia
Panny Márie		r. kat. Kostol Narodenia
Panny Márie, pohrebná kaplnka
Ilešháziovcov	
46 NÁPISOVÁ DOSKA	1619–1637	61 NÁPIS	1768
Trenčiansky hrad, lapidárium		Jozef Ollensperger, r. kat. Kostol
sv. Františka Xaverského, krypta	
47 NÁHROBNÁ DOSKA	1648	62 NÁPIS	1770
r. kat. Kostol Narodenia
Panny Márie		Juraj Huňady, r. kat. Kostol
sv. Františka Xaverského, krypta	
48 NÁHROBOK	1649	63 NÁPIS	1770
r. kat. Kostol Narodenia Panny
Márie, kaplnka Ilešháziovcov		Ján Piard, r. kat. Kostol
sv. Františka Xaverského, krypta	
49 NÁPISOVÁ DOSKA	1669	64 NÁPIS	1770
Trenčiansky hrad, lapidárium		Ondrej Jonáš, r. kat. Kostol
sv. Františka Xaverského, krypta	
50 ERB	1692	65 NÁPIS	1771
Trenčiansky hrad, lapidárium		Jozef Virág, r. kat. Kostol
sv. Františka Xaverského, krypta	
51 NÁPISOVÁ DOSKA	1695	66 NÁPIS	1772
Trenčiansky hrad, lapidárium		Tomáš Merkel, r. kat. Kostol
sv. Františka Xaverského, krypta	
52 SLNEČNÉ HODINY	1711	67 NÁPIS	1773
kláštor Piaristov,
čelná fasáda južného krídla		František Cserey, r. kat. Kostol
sv. Františka Xaverského, krypta	
53 MOROVÝ STĹP	1712		
Mierové námestie			
54 FRESKY	1711 – 1713		
r. kat. Kostol sv. Františka
Xaverského			

68	NÁPIS	1773	81	NÁPIS	1796
	Anton Maricz, r. kat. Kostol			Antónia Andrická, r. kat. Kostol	
	sv. Františka Xaverského, krypta			sv. Františka Xaverského, krypta	
69	SOCHA SV. VENDELÍNA	1773	82	NÁPIS	1797
	miestna časť Záblatie,			Štefan Bacho z Dežeríc,	
	r. kat. cintorín			r. kat. Kostol sv. Františka	
70	NÁPIS	1777		Xaverského, krypta	
	Matúš Trst'anský, r. kat. Kostol		83	NÁPIS	1797
	sv. Františka Xaverského, krypta			morový stĺp, Mierové námestie	
71	NÁPIS	1778	84	NÁPIS	1800
	Štefan Szaly, r. kat. Kostol			Karol Iminy, r. kat. Kostol	
	sv. Františka Xaverského, krypta			sv. Františka Xaverského, krypta	
72	NÁPIS	1781	85	NÁPIS	1801
	Juraj Olšavský, r. kat. Kostol			Alexander Ege, r. kat. Kostol	
	sv. Františka Xaverského, krypta			sv. Františka Xaverského, krypta	
73	NÁPIS	1781	86	NÁPIS	1803
	Ján Krstiteľ Trst'anský,			Vincent Bentsat, r. kat. Kostol	
	r. kat. Kostol sv. Františka			sv. Františka Xaverského, krypta	
	Xaverského, krypta		87	NÁPIS	1804
74	NÁPIS	1782		Bazil Krolig, r. kat. Kostol	
	Jozef Hrabeczy, r. kat. Kostol			sv. Františka Xaverského, krypta	
	sv. Františka Xaverského, krypta		88	NÁPIS	1809
75	NÁPIS	1785		Bartolomej Frentz, r. kat. Kostol	
	August Horkay, r. kat. Kostol			sv. Františka Xaverského, krypta	
	sv. Františka Xaverského, krypta		89	NÁPIS	1811
76	NÁPIS	1790		Karol Iminy, r. kat. Kostol	
	Ján Krstiteľ Pinka, r. kat. Kostol			sv. Františka Xaverského, krypta	
	sv. Františka Xaverského, krypta		90	NÁPIS	1812
77	NÁPIS	1790		Juraj Škultéty, r. kat. Kostol	
	Ján Krstiteľ Prileszký,			sv. Františka Xaverského, krypta	
	r. kat. Kostol sv. Františka		91	NÁPIS	1814
	Xaverského, krypta			Florián Marhof, r. kat. Kostol	
78	NÁPIS	1790		sv. Františka Xaverského, krypta	
	Anton Hranaky, r. kat. Kostol		92	NÁPIS	1817
	sv. Františka Xaverského, krypta			Ján Schitz, r. kat. Kostol	
79	NÁPIS	1791		sv. Františka Xaverského, krypta	
	Matúš Szeny, r. kat. Kostol		93	NÁPIS	1819
	sv. Františka Xaverského, krypta			Anna Rozália Čerňanská,	
80	NÁPIS	1795		r. kat. Kostol sv. Františka	
	Valerián Groer, r. k. Kostol			Xaverského, krypta	
	sv. Františka Xaverského, krypta		94	NÁPIS	1822
				Alexius Szentzy, r. kat. Kostol	
				sv. Františka Xaverského, krypta	

95	NÁPIS	1822	101	NÁHROBOK	1846
	Anna Bijas, r. kat. Kostol			Miestna časť Opatová, cintorín	
	sv. Františka Xaverského, krypta			pri r. kat. Kostole sv. Stanislava	
96	KAMENNÝ KRÍŽ	1830	102	NÁPISOVÁ DOSKA	1846
	miestna časť Záblatie,			miestna časť Záblatie, časť	
	r. kat. cintorín			Rybáre, Kaplnka Panny Márie	
97	NÁHROBOK	1832	103	NÁHROBOK	1847
	Miestna časť Opatová, cintorín			Miestna časť Opatová, cintorín	
	pri r. kat. Kostole sv. Stanislava			pri r. kat. Kostole sv. Stanislava	
98	NÁPIS	1836			
	Michal Zelinka, r. kat. Kostol				
	sv. Františka Xaverského, krypta				
99	KAMENNÝ KRÍŽ	1838			
	mestský cintorín				
100	NÁPIS	1839			
	Ambróz Schuchter, r. kat. Kostol				
	sv. Františka Xaverského, krypta				

ZAMAROVCE

104	ZVON	17. stor.
	zvonica s Kaplnkou Božského	
	Srdca Ježišovho	

Príloha

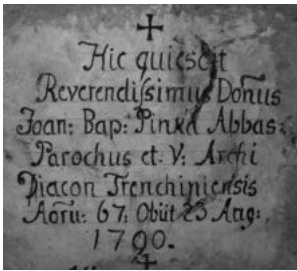
*Obr. č. 1: 1498,
Trenčín,
zástavník Martin*

*Obr. č. 2: 1576, Trenčín,
Juraj Marothi*

*Obr. č. 3: 1648, Trenčín,
Gašpar Ilešházi*

Obr. č. 4: 1790, Trenčín, Ján Krstiteľ Pinka

Obr. č. 5: 1492, Soblahov, zvon, detail erbu

Obr. č. 6: 1653, Melčice-Lieskové, zvon, detail nápisu

Obr. č. 7: 1519, Trenčianske Mitice, zvon, detail nápisu

Obr. č. 8: 1519, Trenčianske Mitice, zvon, detail erbu

Obr. č. 9: cca 1400, Trenčianske Biskupice, freska, detail

Obr. č. 10: 1566, Trenčiansky hrad, freska

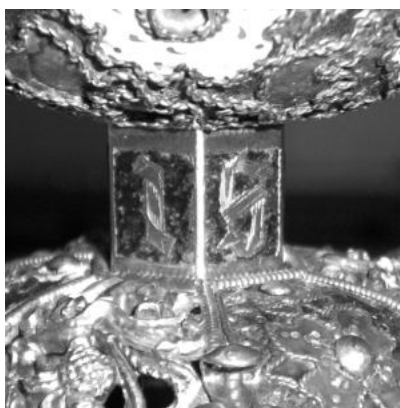
Obr. č. 11: 1611 – 21, Motešice, časť nápisu

Obr. č. 13: 1712, Trenčín, hlavný nápis na morovom stĺpe

Obr. č. 12: 1609, Trenčiansky hrad, nápisová doska

Obr. č. 14: 15./16. stor., Trenčín, kalich

Obr. č. 15: pol. 16. stor., Trenčín, paténa

EPIGRAPHIC RELICS IN THE TRENČÍN DISTRICT UP TO 1850

Martina Rašicová

The paper deals with medieval and modern times epigraphic relics up to 1850 preserved in the district of Trenčín. Despite the early settlement in the district, the medieval signs are restricted to only a small number of isolated pieces. The number of signs increases not earlier than in 17th century, and the most of them date back to 18th century.

The signs were produced by people who were not educated scribes and they did not participate in writing official agenda. The names of producers have remained unknown, except for some founders of bells. The signs were bespoken mostly by the church and later nobility, as well.

The language of signs was predominantly Latin. German texts occurred only in five cases, Slovak language not earlier than at the end of 18th century.

Various materials, such as stone, metal, wood, etc. were used as the foundation for signs. The largest group is represented by the signs cut into stone. They were made by the simple technique of cutting a sign into the prepared surface, or by the relief technique. The signs in metal were created in two different ways: various methods of casting or engraving. A considerably frequent way of creating a sign was painting, most often on a wall, however, signs may also be painted on wood, stone, fabric.

Signs are situated at various places. The most signs on sacral and secular buildings document their reconstructions and rehabilitations. There are frequent signs on statues belonging predominantly to Jan Nepomucky.

Sepulchral relics are preserved in the region only in torso forms. Generally, they may be divided into groups of tombstones, steles that were marking actual graves, and sepulchral relics whose function was that of commemoration, i.e. not marking actual graves. The oldest preserved stele belonging to a standard-bearer Martin dates back to 1498.

A special group of signs is represented by signs on bells. The most varied and most complicated to deal with are signs on the objects of everyday use.

One of the most prominent elements in the scope of epigraphic attention is script. Gothic minuscule is used in most medieval signs in the Trenčín district, and the differences between one sign and another are minimal. The last precisely dated sign with gothic minuscule is from the year 1519. In signs from the second half of 16th century, there co-occur capitals and the neo-gothic script – Fraktur. Since 17th century, capitals had been the dominant script of signs. It is in a later period – at the beginning of 18th century - that minuscule was used in signs. It is used to a greater extent only in the signs written on plaster at the end of 18th and beginning of 19th century.

Translated by Michal Švec

SAMOSPRÁVA V MALACKÁCH PODĽA ORGANIZAČNÉHO ŠTATÚTU Z ROKU 1931

ADRIANA ŠVECOVÁ – MARTIN MACEJKA *

Švecová, A. – Macejka, M.: Municipality in Malacky pursuant to the Organisational Statute of 1931. *Slovenská archivistika*, Vol XLIII, 2008, No 2, p. 57–81.

The establishment of Czechoslovak administration affected equally the state administration as well as municipality administration, the latter, in the case of the town of Malacky, being in the scope of the research. By means of archival material of the organisational statute of 1931, it explains some significant facts regarding the functioning of local municipalities in the First Czechoslovak Republic. The paper concentrates primarily on the analysis of powers, organisational relations of various authorities, and also on the relation of the state administration locally represented by the municipal notaries, who were brought under state control totally after the establishment of Czechoslovakia, and who in this context played one of the most crucial roles in the controlling activity of the state in municipalities.

Town municipality. The town of Malacky. Organisational statute of a town. State administration. Supervision over municipality. The office of municipal notary.

JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD. – Mgr. Martin Macejka, Trnavská univerzita, Právnická fakulta, Katedra rímskeho práva, cirkevného práva a dejín práva, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Úvod

V ponímaní verejnej správy dnes nenachádza právna veda či právna história výrazné typologické zmeny v dejinách (podobne ani dynamické vývojové trendy), keďže v podstate jej poslanie je trvalo dané spoločným menovateľom výkonu vecí verejných demokraticky alebo verejnou autoritou (v minulosti predovšetkým originárnym rozhodnutím feudála na svojich panstvách, mestách vytvárať účinný model správy) tvorenými orgánmi.¹ V našej štúdii sa prezentuje v užšom

* Štúdia je výsledkom súčasného výskumu na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v projekte VEGA č. 1/3814/06: Miesto, postavenie a význam prameňov a ich uplatnenie v rámci kontinentálneho systému v historickom priereze.

¹ Volenými alebo vymenovanými. V historickom procese sa odráža prinajmenej kontinuita samospravovania sídelných teritoriálnych jednotiek, pertraktovaných ako najstaršie formy i vzory spoluzitia ľudí v obecnej kultúre. Na Slovensku však v dejinách je esenciálne prítomný i kontinuítно-diskontinuítный charakter, určujúci vývoj samosprávy v jej konfrontácii s ústrednou štátnou mocou či v skorších obdobiach s inou nadradenou autoritou či v samoregulačných interných schopnostiach danej komunity vykonávať vlastnú správu. Bližšie pozri ŠTRUSSOVÁ, M.: *Historický vývoj vzťahu sídelných spoločenstiev samosprávy na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, on-line verzia (<http://www.>

zmysle verejná správa ako samospráva v historickom procese, realizovaná vlastnými volenými orgánmi vo význame samostatného rozhodovania o vlastných záležitostiach, na základe vlastnej vôle, s podmienkou rešpektovania práva a jeho záväzných pravidiel správania sa na teritóriu miest.²

S úmyslom zvoliť si individualizovaný prístup, v ktorom je možné osvetliť a predovšetkým doložiť konkrétny právny stav organizácie správy, sme sa rozhodli pre výskum veľkej obce – Malaciek v prvej tretine 20. storočia; v dotknutom prípade pramenný materiál nesie v sebe informačný kód na jednej strane staršieho inštitucionálneho (i organizačného) modelu prevzatého z Uhorska³ a na druhej strane poukazuje na právnu situáciu kreujúcej, či skôr transformujúcej sa miestnej samosprávy po prevrate v roku 1918. V naznačenom obsahovom zámere je pre nás zaujímavé sledovať vývoj v prevratovom období posledných mesiacov roka 1918.⁴ Pre nás bude kľúčový stav po úplnej konsolidácii právnych po-

ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=40347E6B-BEBA-432E-B630-7DB C9BC0D56A). V negatívnom vymedzení v predkladanej práci opomenieme samosprávy model záujmových korporácií, tvoriacich sa opäť na pôde prvotne stredovekých miest (cechy, školské ustanovizne ako napr. univerzity, laické bratstvá) a cirkevných korporácií (kapituly a konventy), no i v uvedených samosprávnych celkoch išlo v podstate o ten istý charakter a základný cieľ riadiť si vlastné veci samostatne podľa vlastných právnych noriem.

² V našej štúdií sa zameriame na normatívny pohľad na dejiny samosprávy jednej obce v jej historickom vývoji 20. storočia, a v nej sa vynímajú viaceré kľúčové znaky a charakteristiky tak politickej správy (v I. ČSR, na vývoj ktorej sa štúdia chronologicky zameriava), ale aj (územnej) samosprávy, o ktorú vlastne ide, v jej súperení so štátnou mocou o zachovanie samosprávneho statusu.

³ V úmysle lepšieho pochopenia fungovania miestnej samosprávy, ale aj politickej správy (rozumnej štátnej správy vykonávanú v moderných dejinách ministerstvom vnútra a jemu podriadenými orgánmi, *ipso facto* štátnu správu v užšom slova zmysle vykonávanú nielen štátnymi orgánmi, ale i zástupcami občanov) je vhodné pripomenúť, že v Uhorsku (v období dualizmu) výkon celej politickej správy prináležal zásadne municipiálnym – samosprávnym – jednotkám a im podriadeným okresom, v obciach a menších mestách obecným notárom. Na takto utvorenej konštrukcii stála uhorská samospráva, ktorá sa recipovala do čl. poriadku platnom na území Slovenska. Tému sa venovali mimo iných LAŠTOVKA, K.: *Dejiny organizace politickej správy v Československej republike*. In: *Slovník veřejného práva Československého*. Brno 1929, sv. 1, s. 345–360; LIPSCHER, L.: *K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918–1938*. Bratislava 1966; SCHELLE, K.: *Vývoj správy v predválečnom Československu I*. Brno 1991; PODOLEC, O.: *Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1939–1945*. In: *Historický časopis* (ďalej HČ), roč. 51, 2003, č. 4, s. 647–668; ŠUCHOVÁ, X.: *Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike*. In: *Slovensko v Československu 1918–1938*. Bratislava: VEDA 2004, s. 95–122. Pozri naposledy bližšie ŠUTAJOVÁ, J.: *Formovanie obecnej samosprávy na Slovensku*, In: *Človek a spoločnosť*, roč. IX, 2006, online verzia (<http://www.saske.sk/cas/2-2006/Sutajova.html>). Tam pozri aj základnú bibliografiu k téme samosprávy a politickej správy na Slovensku. Stručne sa slovenskej samospráve venujú aj učebné texty právnych dejín: SIVÁK, F. a kol.: *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918–1945*. Bratislava: Univerzita Komenského 1996, s. 85–93; naposledy MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice: Aprilla 2008, s. 234–237.

⁴ Pozri kapitola 2. Vývoj samosprávy v Malackách v období prevratu a v prvých rokoch I. ČSR.

merov po roku 1930 a tu v anabáze lokálnej právnej normy, v našej štúdií výskumne primárne určujúceho prameňa, majú autori záujem predstaviť úroveň, stupeň právnej formy a právnu povahu sekundárneho prameňa práva – mestského štatútu, keď vychádzame z predpokladu, že priemernému čitateľovi nie je neznámy uvedený prameň práva a jeho postavenie v pramennej základni (normatívnom systéme) uhorského mestského práva, resp. československého práva.

Mestské štatúty vznikali na základe vyššou autoritou udeleného štatútovného práva, tzv. *ius statuendi*. Inkriminované právo získavali už stredoveké mestá najskôr cestou kráľovských privilégií. Obyčajné obce spočiatku nemali túto právomoc, dostali ju všeobecne v zák. čl. XVIII/1871 a potvrdenú v zák. čl. XXII/1886,⁵ za podmienky *sine qua non*, že obecný štatút mohol byť vydaný len v rámci samostatnej pôsobnosti obce a nesmel odporovať všeobecne záväzným právnym predpisom.⁶ Z pohľadu práva väčšinu štatútov miestnej samosprávy možno priradiť k prameňom správneho práva, keď v normatívnej platforme vyjadrovali všeobecnú a originárnu úpravu vnútorných záležitostí príslušnej obce a mesta ako i subjektov (fyzických a právnických osôb) v nich žijúcich alebo sa v nich združujúcich.

1. Vývoj samosprávy v Malackách v období prevratu a prvom roku existencie I. ČSR

Malacky⁷ podľa uznesenia bývalého obecného výboru zo dňa 10. júla 1885 boli prehlásené za veľkú obec, v súlade so zák. čl. XVIII/1871 § 1 písm. b), neskôr novelizovaným z čl. XXII/1886 (v § 1 písm. b)).⁸ V roku 1888 bol prijatý organizačný štatút obce, o ktorom nám pramene podávajú správu o jeho existen-

⁵ § 21 a) zák. čl. XVIII/1871 a § 22 a) zák. čl. XXII/1886.

⁶ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura edition, 2002, s. 79–81.

⁷ Malacky boli pôvodne zemepanským mestečkom (od 17. storočia začlenené do plaveckého panstva Pálfiovcov), a hoci mali vlastnú samosprávu na čele s richtárom, dominantnú úlohu v rozvoji mesta vo všetkých oblastiach, zvlášť do roku 1848, nemala obecná samospráva, ale pálfiovská administratíva. V tomto čase mali Malacky štatút zemepanského mestečka (od roku 1573) a používali označenie „*oppidum Malaczka*“. In: KROPI-LÁK, M. a kol.: *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 2*. Bratislava: Veda 1977, s. 215; K dejinám Malaciek pozri viac: FRAAS, V.: Naše obce v prevratu. In: *Vlastivedný sborník okresu bratislavského a malackého*. 1 diel. Bratislava 1930, s. 168–177; ŠÍP, V. – TREBIŠOVSKÝ, J. V.: *Malacky. Kapitoly z dejín mesta*. 1. a 2. časť. Malacky 1991, 1996, 86 a 212 s.; TREBIŠOVSKÝ, J. V.: Niekoľko kapitol z dejín Malaciek. In: *Sborník Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách*. Trnava: G. A. Bežo 1942, s. 56–7; HOFERKA, M.: Najstaršie písomné zmienky o Malackách. In: *800-ročné Malacky*. Zborník zo seminára. Malacky 2006, s. 12–17; TANDLICH, T.: Pálfiyovci a Malacky v 17. až 20. storočí. In: *800-ročné Malacky*. Zborník zo seminára. Malacky 2006, s. 24–28; VRABLEC, P.: Malacky v stredoveku. In: *800-ročné Malacky*. Zborník zo seminára. Malacky 2006, s. 18–23; IRŠA, R.: K dejinám verejnej správy na Záhorí. In: *Naše Záhorie*, 1996, č. 6, s. 2–5; HALLON, P.: Činnosť prvého Národného výboru v Malackách v rokoch 1918–1919. In: *Malacký hlas*, roč. 6, 1996, č. 12, s. 5.

⁸ Pozri § 1 štatútu z roku 1931. O zložení obecných úradov vo všeobecnosti podáva informácie v ostatnom čase publikovaná štúdia: ŠUTAJOVÁ, J.: c. d.

cii, ale nie o súčasnom zachovaní.⁹ Obecné zastupiteľstvo v Malackách pracovalo v súlade s uvedenými predpismi aj počas prvých rokov 20. storočia. Z obecných zápisníc vidíme, že zasadnutia sa konali aj počas prvej svetovej vojny. Podľa učiteľa Vojtecha Fraasa, ktorý neskôr zaznamenal priebeh udalostí v prevratovom čase v Malackách, bol v tomto regióne do polovice októbra 1918 pokoj.¹⁰ Posledné zasadnutie obecného zastupiteľstva pred vznikom Československej republiky sa podľa zápisnice konalo 26. júla 1918.¹¹

Do polovice októbra 1918 bola situácia v Malackách konsolidovaná. Meniť sa začala až koncom októbra, ako to môžeme sledovať na základe záznamov v kronike malackého kláštora sestier sv. Vincenta¹². V napätí a neistej situácii začali navrátiť sa vojaci prevrat svojsky. Podľa V. Fraasa strieľali už z okien vlaku a v meste „za veselého spevu vybíjali okná. Kedy-tedy padol aj výstrel. Spustosená budova nádražná ukazovala, že prevrat sa začal... Okná boli povybíjané, plagáty postráhané a nábytok rozbitý.“¹³ Vojaci potom pokračovali v rabovaní. Najskôr vyplienili obchody s potravinami a ďalšie obchody a neskôr sa zamerali na krčmy a sklad rumu. Mnohé domy boli poškodené, najviac vraj utrpel dom hlavného slúžneho. Rabovanie prebiehalo v dňoch 1. a 2. novembra. V uvedenej kláštornej kronike sa o rabovaní píše, že ľudia chápali prichádzajúcu slobodu tak, že všetko je dovolené, aj slobodne kraďnúť. Pálenie a ničenie vraj bolo na dennom poriadku.¹⁴ 3. novembra o tretej hodine ráno prišiel do Malaciek náhradný prápor 25. streleckého pluku pod vedením nadporučíka Gustáva Ripku a situáciu v meste čiastočne stabilizoval. Od 6. novembra sa problémy v Malackách utišili, ale situácia v okolí zostala nepokojná až do konca roka.¹⁵

O prvých rokoch po vzniku Československej republiky môžeme hovoriť ako o prechodnom období. Uhorské župné (municipiálne) usporiadanie sa zachovalo, išlo však v novovzniknutom Československu len o dočasné riešenie. Župám sa značne potlačili samosprávne funkcie a všetka moc bola sústredená do rúk vlá-

⁹ Na čo sa vzťahuje a odkazuje naň § 118 malackého štatútu z roku 1931.

¹⁰ FRAAS, V.: c. d., s. 168.

¹¹ Zápisnice z uvedeného obdobia sú napísané v maďarskom jazyku, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra (ďalej ŠA Ba – pob. Modra), fond Obecného notárskeho úradu v Malackách, škatuľa 4, Zápisnice zastupiteľstva Malacky 1915–1918 (Malaczka község közgyűlési jegyzőkönyv).

¹² Napísané podľa záznamu v kronike kláštora rádu milosrdných sestier sv. Vincenta sr. Helenou Oriješkovou: „Svetová vojna trvá už štyri roky a všetko túži po pokoji. Odrazu 28. októbra všelijaké chýry lietajú medzi ľuďmi, z ktorých i my niektoré počujeme. Hovorí, že bude revolúcia. Žase, že za 48 hodín každý vojak môže svoje miesto zanechať a domov ísť môže. Nesmierna radosť všade. Jeden vlak za druhým prichádza a všetko je preplnené vojskom. ... okolo 7. hodiny večer sa už začínal revolucionárny duch vznášať... Z bojiska navrátení vojaci boli veľmi rozhorčení nad mnohými nepravosťami, ktoré sa ich rodinám stali.“ Citované podľa HALLON, P.: Štátny prevrat v Malackách v roku 1918. In: *Malacký hlas*, roč. 6, 1996, č. 11, s. 7.

¹³ FRAAS, V.: c. d., s. 168.

¹⁴ HALLON, P.: c. d., s. 7.

¹⁵ FRAAS, V.: c. d., s. 171.

dou menovaného župana.¹⁶ Slúžnovský okres Malacky subordinačne prináležal do Bratislavskej župy v nezmenenej podobe z čias pred prevratom. V sídle okresu v Malackách fungoval i hlavnoslužnovský úrad.

Na rôznych miestach na Slovensku, aj v Malackách sa počas prevratu utvoril národný výbor. Prvoradým cieľom tohto revolučného orgánu bolo „*prevziať správu obce do vlastnej moci a takto brániť svoju osobnú i majetkovú bezpečnosť*“, ako neskôr deklaroval v nariadení o rozpustení slovenských národných rád a výborov minister s plnou mocou Vavro Šrobár.¹⁷ Dovtedy bola správa v rukách maďarských úradníkov a po ich odchode správa na slovenskom území prakticky nepracovala (resp. dôkladne nespolupracovala), aj keď prijatím recepčnej normy¹⁸ sa mala zachovať. Prakticky sa národný výbor formoval ako správny orgán s cieľom prevziať moc.

Prvé stretnutie nového malackého národného výboru sa uskutočnilo ihneď 3. novembra 1918, niekoľko dní po vzniku Československa, keď ešte nebola situácia upokojená. O priebehu dotknutého stretnutia sa dozvedáme z prvej zápisnice národného výboru, v ktorej rovnako ako vo všetkých nasledujúcich, je už užívaný úradný jazyk slovenčina (v jeho nespisovnej podobe malackého dialektu). Jeden z rečníkov Ján Jurkovič ihneď na prvom zasadnutí podľa záznamu „*ohlásil, že s predstavenstvom uzavreli, že ponevač politične vrchnosta, to jest uradníci poutekali, dnes tu stojíme bez niech, prám preto je potrebi, aby sa národný výbor v obci z ludu vivolil, ktorí sa mosi za všetky veci ďalše zastarat.*“¹⁹ Po príhovoroch niektorých prítomných boli jednodhlasne zvolení 23 členovia národného výboru.

Obecným notárom zostal Eugeň (Jenö) Jávor, ktorý túto funkciu zastával aj predtým, počas pôsobenia obecného zastupiteľstva pred rokom 1918.²⁰ Rovnako viacerí členovia nového výboru boli predtým členmi „maďarského“ zastupiteľstva. Starostom, resp. podľa zápisnice predsedom národného výboru zostal Ján Písečný (Piszecsny).²¹

Na ďalšom stretnutí 8. novembra 1918 národný výbor ustanovil komisie národného výboru. Do konca roka 1918 zasadal národný výbor spolu desaťkrát,

¹⁶ Je vhodné prihliadnúť na ďalšie legislatívne opatrenia, predovšetkým ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, č. 555/1919 o reorganizácii bývalých municípií a o úprave právomoci župana.

¹⁷ Nariadenie ministra V. Šrobára o rozpustení slovenských národných rád a výborov č. 272/1919.

¹⁸ Ide o prvý zákon ČSR zo dňa 28. 10. 1918 č. 11/1918 Zb. z. a n.

¹⁹ ŠA Ba – pob. Modra, fond Obecného notárskeho úradu v Malackách, škatuľa 8, Zápisnice zasadnutia národného výboru 1918-1919. Znenie zápisu úmyselne ponechávame v pôvodnej podobe.

²⁰ V tejto súvislosti sa v zápisnici vyskytuje zaujímavá poznámka: „*Narodny vybor teraz chned zasednul a notara zebрал pod inquiziciju, pri ktorem notár vijadril a visvetlil svoju nevinost, podľa ktoroho v jeho ne pribivaniem mu dal odpustek a vybor za ďalšu duveru ho obdaroval.*“ Podľa dovtedajších predpisov (až do účinnosti z. č. 211/1920 Zb. z. a n.) notár bol v tomto období členom obecného predstavenstva a bol platený obcou.

²¹ Uvedený notár vykonal aj zápisy o uzneseniach a priebehu zasadnutí národného výboru. ŠA Ba – pob. Modra, fond Obecného notárskeho úradu v Malackách, škatuľa 8, Zápisnice zasadnutia národného výboru 1918–1919.

väčšinou riešil otázky základných potravín a iné aktuálne problémy povojnovej doby. Existencia národného výboru bola ukončená v januári 1919 na základe nariadenia ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára č. 272/1919 zo dňa 8. januára 1919. V uvedenom nariadení vyzdvihol V. Šrobár úlohu a službu národných výborov, ktoré prevzali správu obcí v čase, keď uhorskí úradníci opustili úrady a ponechali ľud v anarchii. Medzitým sa však situácia podstatne zmenila a bolo treba zabezpečiť, aby fungovalo riadne obecné zastupiteľstvo.²²

Samosprávne funkcie potom vykonávalo novovymenované obecné zastupiteľstvo. V zápisnici malackého zastupiteľstva zo dňa 3. júla 1919 sa uvádza, že zasadnutie otvoril hlavný slúžny, ktorý informoval prítomných, že „*pán župan bratislavskej župy pod číslom 9210/1919 vymenoval obecné predstavenstvo a výbor v obci Malacky jak následuje: za rychtára Písečný Jan, za podrychtára Dötzl Franc, za pokladníka Kuračka Jozef, za přísazného 1. Jurkovič Jan, 2. Marek Vendelín, 3. Bilkovič Jakub, 4. Žilavý Ladislav.*“ V zápisnici sa ďalej vymenúva zoznam 22 ľudí, ktorí sa stali členmi nového obecného výboru, a tiež text prisahy, ktorú bol povinný zložiť pred hlavným slúžnym každý vymenovaný. Prísaha znela: „*prisahám, že budem zachovávat zákony a nariadenia Československej Republiky, verne konat rozkazy vlády a svedomite plnit svoje úradné povinnosti.*“²³

2. Organizačný štatút obce Malacky z roku 1931

Ab initio možno konštatovať, že Malacky sa na základe § 25 zákona č. 243/1922 Zb. z. a n. mohli označovať za mesto, keďže ako veľká obec s rozšírenou pôsobnosťou získali uvedené postavenie.²⁴ O pôsobení obecnej samosprávy v Malackách v sledovanom období nám viac hovorí organizačný štatút obce, ktorý prijalo obecné zastupiteľstvo v Malackách na svojom zasadnutí dňa 30. novembra 1931, pod číslom 137. zast./1931. Štatút sa stal platným po prijatí uznesenia obecného zastupiteľstva 30. novembra 1931, po schválení nadriadenými orgánmi, t. j. okresným výborom Okresného úradu Malackách zo dňa 28. decembra 1931, následne samotný okresný úrad vydal schvaľujúce (konštitutívne) uznesenie toho istého dňa.²⁵ Zároveň dotknutý štatút zrušil predchádzajúci orga-

²² V nariadení o rozpustení slovenských národných rád a výborov sa zdôraznilo, že „*úrady zákonitým spôsobom ustanovené prevzali riadenie a spravovanie Slovenska a za toto sú vláde zodpovedné. Ponevác je nemožno a nebezpečne, aby v zriadenom štáte vedľa seba pôsobili dve organizácie v odbore politickom, súdobnom a národohospodárskom, a aby sa vyhlo zmätku a zasahovaniu do právomocí úradných medzi zo strany národných rád a výborov – z týchto príčin teda všetky, na území Československej republiky utvorivšie sa národné rady a národné výbory rozpúšťam a ich dosavadnú právomoc zrušujem*“.

²³ ŠA Ba – pob. Modra, fond Obecného notárskeho úradu v Malackách, škatuľa 8, Zápisnice zasadnutia národného výboru 1918–1919.

²⁴ § 25 znie: „*Municipálne mestá a mestá so sriadeným magistrátom, premenené na veľké obce, a veľké obce s rozšírenou pôsobnosťou majú právo označovať sa ako mestá*“.

²⁵ Všetky overené záznamy (podpísané notárskym tajomníkom, okresným náčelníkom) sa nachádzajú na ostatnej strane štatútu, s. 103. K účinnosti štatútu dodávame, že podľa § 118 ju mal ihneď nadobudnúť po schválení nadriadenom vrchnosťou a po vyhlásení

nizačný štatút obce z roku 1888, ako aj všetky jeho doplnky a iné uznesenia, štatúty a predpisy, ktoré by tomuto organizačnému štatútu odporovali.²⁶

Dotknutý organizačný štatút sa dnes nachádza v modranskej pobočke Štátneho archívu v Bratislave, medzi spismi Obecného notárskeho úradu z roku 1930, škatuľa č. 11. Štatút obsahuje 103 strojom písaných strán formátu A 4²⁷ a v ňom obsiahnuté ustanovenia sú rozdelené do 118 paragrafov. Pramenný materiál pritom nie je uvedený v inventári notárskeho úradu, ktorý zahŕňa zoznam spisov z malackého notárskeho úradu. Našli sme ho, keď sme preskúmavali aktový materiál z roku 1930.

Relevantné informácie k vzniku štatútu podáva zápisnica obecného zastupiteľstva mesta z 30. novembra 1930. Obecný zastupiteľský zbor na čele so starostom prerokoval a schválil obecný organizačný štatút jednomyselne na svojom zasadnutí v uvedený deň. V znení zápisnice z prerokovania návrhu štatútu sa uvádza: „*predseda vyhlásil toto uznesenie čís. 137 zast.: Obecné zastupiteľstvo referentom vypracovaný a obecnou radou prijatý návrh organizačného štatútu v úplnom znení schvaluje a podľa tohto návrhu sa na organizačnom štatúte obce Malaciek uznáša. Toto uznesenie spolu s organizačným štatútom má byť po vyhlásení na obecnom dome na 15 dní k verejnému nahliadnutiu vyložené s tým, že proti nemu môže byť počas vyhláškovej lehoty z terajšieho obecného úradu odvolanie podané na okresný úrad v Malackách. Po právoplatnosti uznesenia má byť organizačný štatút k potvrdeniu okresnému úradu v Malackách predložený.*“²⁸ Následne na základe vtedy platných noriem sa zverejnil schválený štatút na pripomienkové konanie s možnosťou odporovať alebo namietat' jeho prijatie či jeho obsah, formu.²⁹ Z overovacích protokolov, priložených ako súčasť orga-

v obecnom zastupiteľstve, napriek snahe sa nám však nepodarilo zistiť dátum jeho účinnosti, možno predpokladať, že jeho účinnosť nastala dňom schválenia okresným úradom 28. decembra 1931.

²⁶ V znení záverečného § 118 štatútu.

²⁷ Zošit na predsádke s označením obsahovej matérie, pozri obrázok č. 1. – foto názvu.

²⁸ ŠA Ba – pob. Modra, fond ONÚ Malacky, Zápisnice obec. zastupiteľstva 1929–1933, škatuľa č. 5.

²⁹ Odkaz na § 26 štatútu v zhode s ustanovením § 11 zákona č. 211/1920 Zb. z. a n. Pozri tiež zápisnica obec. zastupiteľstva archivovaná taktiež v ŠA Ba – pob. Modra, fond ONÚ Malacky, Zápisnice obec. zastupiteľstva 1929–1933, škatuľa č. 5. V zápisnici sa uvádza nasledovne: „*Mimoriadneho (XIV) zasadnutia obecného zastupiteľstva obce Malacky, ktoré bolo konané pod predsedníctvom obecného starostu Jozefa Obselku v Malackách v radnej dvorane obecného domu dňa 30. novembra 1931: Prítomní boli: Jozef Obselka, starosta, Edgar Kurz, notársky tajomník, Štefan Hokita, Jozef Liška, Ján Kmet'. zoznam prítomných členov obecného zastupiteľstva. Predseda zahájil zasadnutie o 5 hodine popoludní, konštatovala správne pozvanie všetkých členov obecného zastupiteľstva, prítomnosť 31 volených členov prehlasuje, že schádza táto je ohľadne všetkých bodov denného poriadku uznášania schopná. ... (nasledovalo prejednanie a schválenie uznesení k bodom prerokovaného programu zasadnutia.). Potom bola prečítaná zápisnica o priebehu minulého zasadnutia a prišlo sa k pojednávaniu predmetov daného poriadku. Čís. 137 zast. 8599 adm /1931 Predmet : Organizačný štatút obce. Referent Edgar Kurz, notársky tajomník. Po prednesení skutkového stavu, prečítaní referentom vypracovaného, obecnou radou prejednaného a prijatého návrhu organizačného štatútu a jeho podrobnom prejednaní ujali sa slova Štefan Bereš, Jozef Benek, Jozef Liška, Michal Gašpar, Štefan*

nizačného štatútu, sa dozvedáme, že štatút bol zákonným spôsobom schválený uznesením okresného výboru v Malackách, spečatený a podpísaný okresným náčelníkom príslušného úradu dňa 28. decembra 1931 a v tom istom dni ho aj okresný úrad schválil.

2.1. Všeobecné ustanovenia

Úvodné ustanovenia sa dotýkajú postavenia obce, jej symbolov a insígnii a ich používania.³⁰ Kompetenciu obce v oblasti tzv. vrchnostenskej moci (funkčnej pôsobnosti) štatút konštatuje v § 5, štatút odkazuje iba na § 3 a 4 zák. čl. XXII/1886.³¹ Následne v § 6 štatútu sú vymenované právomoci obce v oblasti samosprávy i v oblasti preneseného výkonu štátnej správy. Pri plnení obecných (samosprávnych) úloh:

- „1. rozhoduje vo svojich vnútorných záležitostiach a vydáva obecné štatúty;
2. uznesenia obecného zastupiteľstva a štatúty obce prevádza obecnou radou, starostom a inými obecnými orgánmi;
3. disponuje obecným majetkom;
4. vôbec spravuje finančné hospodárstvo obce v rámci zákonov;
5. pečuje o obecné cesty a iné premávkové predmety;
6. pečuje o obecné školy a iné obecné ústavy;
7. vykonáva miestnu políciu poľnú, požiaru, bezpečnostnú a pečuje o chudobných;
8. vykonáva všetky práva obstaráva všetky úkoly, ktoré sú obci zákonmi, vládnymi nariadeniami, politickými úradmi podľa čl. 3 zák. zo dňa 14. júla 1927. čís. 125 Sb. z. a n. vydanými príkazmi a zákazmi a podľa čl. 5. citovaného zákona vydanými nariadeniami, ako aj inými platnými právnymi predpisami a štatútami uložené“.

Ďalej sa v štatúte uvádza, že sprostredkovanie a obstarávanie štátnej správy a manipulácia dobytčích pasov prináleží obecnému notárovi,³² ktorého opatrenia v týchto veciach obec povinne vykonáva svojimi orgánmi.

Organizačne (§ 7) obec vykonáva v zhode s § 6 určenú právomoc:

1. obecným zastupiteľstvom
2. obecnou radou
3. starostom

Sekáč, členovia obecného zastupiteľstva, ktorý s návrhom organizačného štatútu úplne súhlasia a po vysvetlení niektorých poznámok odporúčajú ho k prijatiu. Potom predseda nariadil hlasovanie dľa mena. Za návrh hlasovala všetci prítomní členovia obecného zastupiteľstva, proti návrhu nehlasoval nikto“.

³⁰ § 2 štatútu vymedzoval teritoriálnu pôsobnosť obecných orgánov (v chotári obce).

³¹ § 3 a 4 zmieneneho zák. čl. vytýčil osobnú pôsobnosť právomocí obce na osoby, ktoré bývali alebo sa zdržovali v obci a na všetok majetok nachádzajúci sa na území obce s výnimkami uvedenými v § 4.

³² Pri uvedených právomociach notára je odkaz na § 12 zákona č. 211/1920 Zb. z. a n. o obecných a obvodných notároch na Slovensku a na zák. čl. VII/1888 o úprave zverozdravotníctva. O obecnom notárovi viac v závere štúdie.

Týmto stoja k dispozícii obecné komisie a obecní zamestnanci pôsobiaci v rámci obecného úradu. Čiastočne negatívne sme naše štúdium obmedzili na iniciačnú skicu orgánov obecného úradu,³³ pretože sa im venujeme len na poli počiatočného popisu postavenia, funkčného zaradenia zamestnancov. Ide o agendu administratívneho (i hospodárskeho)³⁴ a výsostne organizačného charakteru internej štruktúry obecného úradu, ale vzhľadom na limitáciu predkladanej štúdie by si dotknutá matéria zaslúžila budúci hlbší a intenzívnejší rozbor, a preto sme jej poskytli nateraz druhoradý význam (no tým viac si uvedomujúc jej zástoj v materii štatútu, v priamom výkone samosprávy i štátnej správy obce).³⁵

2.2. Orgány obce

Právomoci obce, určené v § 6 štatútu, vykonávalo **obecné zastupiteľstvo, obecná rada a starosta**. Uvedeným orgánom pomáhali obecné komisie a obecní zamestnanci. Zároveň vrcholné orgány štatút predstavuje aj ako kontrolné obecné orgány.³⁶ Vyššie uvedené orgány vystupovali ako obecné riadiace i výkonné orgány, zároveň úprava ich postavenia sa viaže na prvé časti štatútu, a v nasledovnom sa venujeme ich detailnejšiemu predstaveniu.

2.2.1. Obecné zastupiteľstvo

Obecné zastupiteľstvo bolo najvyšším orgánom obce, ktorý sa samostatne uznášal v obecných záležitostiach a dozoroval nad výkonom týchto uznesení, pričom vlastnú výkonnú moc nemal. Jeho členovia boli volení podľa zákona č. 75/1919 Zb. z. a n., ktorým sa vydával poriadok volieb v obciach republiky Československej. Podľa § 9 tohto zákona bol počet členov obecného zastupiteľstva v obciach s počtom obyvateľov menším ako 20 000 stanovený na 36. To

³³ V druhej časti organizačného štatútu od § 45 a nasl.

³⁴ § 56–88 venujú pozornosť finančnému a hospodárskemu oddeleniu zmieneneho úradu a z extenzívneho pohľadu ide o veľmi podstatnú časť úpravy štatútu. V uvedených paragrafoch sa priamo normuje organizácia hospodárenia a financií vo vzťahu k zvereným kompetenciám, konštituuju sa zodpovedné orgány a definujú ich úlohy, povinnosti a práva pri výkone uvedených funkcií.

³⁵ Ako uvádza X. Šuchová vo svojej štúdii o politickej správe na Slovensku sa zákonné zmeny nie veľmi šťastlivo dotkli v nadväznosti na zavedenie krajinského zriadenia, zákony č. 125/1927 a č. 77/1927 (tzv. druhá finančná novela zákona č. 329/1921 Zb. z. a n.), ktoré podstatným spôsobom okliešľovali financie prináležiace samospráve z verejných dávok a daní. Už v novembri 1930 bol schválený zákon č. 169/1930 Zb. z. a n., snažiaci sa formálne zvýšiť právomoci samosprávy v oblasti obecných financií, ale jeho realizácia sa ukázala nedostatočná pre pretrvávajúce finančné problémy a trvalú zadlženosť slovenskej samosprávy v 30. rokoch. Pozri ŠUCHOVÁ, X.: c. d., s. 116, pozn. č. 92.

³⁶ Na úvod možno povedať, že starosta obce mal právomoc kontrolovať všetkých zamestnancov obce, obecná rada kontrolovala starostu a všetkých obecných zamestnancov a obecné zastupiteľstvo malo právomoc kontrolovať obecnú radu, starostu i všetkých zamestnancov obce. Kontrola finančného hospodárenia obce prináležala finančnej komisii (§ 7 štatútu).

platilo v tom čase aj pre Malacky, ktoré v roku 1930 pri sčítaní ľudu dosiahli 7 213 obyvateľov.³⁷

Výpočet právomocí obecného zastupiteľstva, ktoré sú určené v § 9 štatútu, obsahuje štyridsaťdva bodov v zhode s ustanoveniami z. č. 329/1921 Zb. z. a n. Medzi ne patrilo napríklad uznávanie sa o obecnom rozpočte, rozhodovanie o majetku obce (kúpa, predaj, prenájom, zaťaženie, poistenie atď.), rozhodovanie o pôžičkách, rozhodovanie o vyberaní poplatkov a dávok, rozhodovanie o zriadení a udržiavaní obecných ciest, ulíc a námestí, tvorenie obecných štatútov, rozhodovanie o sporoch, ktoré má obec začať, resp. sú už proti obci začaté, zostavenie komisií a vysielanie členov do komisií zostavených inými vrchnosťami, voľba obecných úradníkov a polovice členov finančnej komisie, voľba pôrodnej babice a sirotského úradníka, udelenie podpory obecným zamestnancom, rozhodovanie o prijatí do zväzu obce, stanovenie odmeny starostovi, jeho zástupcovi, podpora a udržiavanie škôl, rozhodovanie o prijatí do zväzu obce, zriaďovanie zdravotných ústavov, podporovanie cirkví a kultúrnych spolkov, zriadenie obecných knižníc, založenie pamätnej knihy, rozhodovanie o udržiavaní historických pamiatok atď.

Riadne schôdze sa konávali štvrťročne (§ 10). Okrem toho sa mohli podľa potreby uskutočniť mimoriadne schôdze. Na ich zvolanie bola potrebná výzva nadriadeného úradu alebo žiadosť obecného notára alebo písomná žiadosť minimálne štvrtiny všetkých členov zastupiteľstva s uvedením predmetu pojednávania a odôvodnením nevyhnutnosti jeho prerokovania. V týchto prípadoch bol starosta povinný mimoriadnu schôdzu zvolať do 14 dní, prípadne nadriadený okresný úrad mohol určiť kratší termín na zvolanie zasadnutia.

Zaujímavé je aj ustanovenie o tom, že zasadnutia majú začínať podľa možnosti v popoludňajších hodinách v takom čase, aby mohli byť prítomní všetci členovia.³⁸

Schôdze obecného zastupiteľstva zvolával starosta, s výnimkou volebných schôdzí pre voľbu úradníkov v kompetencii okresného úradu. Pozvánky na zasadnutia boli písomné, pričom všetci pozvaní členovia pozvanie podpísali. Ak sa riadny člen zastupiteľstva nemohol zúčastniť schôdze, bol povinný to oznámiť a starosta obce mal zabezpečiť, aby bol pozvaný náhradník. Náhradníci nastupovali podľa poradia uvedeného na kandidačnej listine. Zastupujúci náhradník nastúpil ako riadny člen zastupiteľstva.³⁹

³⁷ ŠÍP, V. – TREBIŠOVSKÝ, J. V.: *Malacky. Kapitoly z dejín mesta*. 2. časť. Malacky 1996, s. 105.

³⁸ Pri probléme časového harmonogramu zasadnutí obecného zastupiteľstva je vhodné si povšimnúť, že už v roku 1919 o tom rokovalo obecné zastupiteľstvo, kedy poslanec (prisažený) Ján Jurkovič nesúhlasil s konaním schôdzí v pracovných dňoch, na návrh hlavného slúžneho, prítomného na rokovaní, sa prijalo uznesenie, že zasadnutia budú vždy o 18. hod. podvečer. In: ŠA Ba – pob. Modra, fond Obecného notárskeho úradu v Malackách, škatuľa 8, Zápisnice zasadnutia národného výboru 1918–1919.

³⁹ V súvislosti s výkonom funkcie člena obecného zastupiteľstva a člena obecnej rady sa štatút (§ 15) zmieňuje taktiež o prípadoch konfliktu záujmov a zaujatosti: „*jednania a hlasovania obecného zastupiteľstva nemôže sa zúčastniť a ani nesmie byť prítomný ten, o jehož zvláštny osobný, či súkromný alebo verejný záujem ide, prípadne o záujem jeho manželky,*

Obecné zastupiteľstvo bolo schopné uznášania „za každého počtu prítomných členov“. V tejto súvislosti je kuriózna posledná veta § 16 štatútu: „*Na počiatku schôdze predseda požiada aspoň dvoch členov zastupiteľstva na uhodnovrenie zápisnice, nie je-li ich ani toľko prítomných, podpíšu zápisnicu prítomní.*“ Výnimkou bolo schvaľovanie rozpočtu, na schválenie ktorého bola nevyhnutná podľa § 6 zákona č. 329/1921 prítomnosť minimálne dvoch tretín všetkých poslancov.

Podľa § 19 zákona č. 243/1922 Zb. o dočasnej úprave zriadenia obcí na Slovensku mal povinnosť zúčastniť sa všetkých zasadnutí obecného zastupiteľstva aj obecný notár.⁴⁰ Uvedené právo prináležalo podľa § 26 uvedeného zákona i obecnému účtovníkovi, obecnému tútorovi a obecnému lekárovi (s poradným hlasom) pre všetky schôdze zastupiteľstva, pokiaľ išlo o otázky spadajúce do ich pôsobnosti a vykonávanej obecnej služby.

Program schôdzí obecného zastupiteľstva zostavoval starosta obce po dohode s obecným notárom. Zasadnutia zastupiteľstva boli verejné. Bez účasti verejnosti, tzv. dôverné, boli zasadnutia, ak ich za také vyhlásil predseda z vlastného podnetu, ak to pokladal za účelné, alebo na základe žiadosti aspoň päťiny prítomných členov zastupiteľstva. V oboch prípadoch toto rozhodnutie muselo schváliť zastupiteľstvo. Tento súhlas nebol potrebný, ak návrh na vylúčenie verejnosti podal notár. Neverejné nemohlo byť prerokovávanie rozpočtu alebo záverečných účtov.

Postarať sa o nerušený priebeh schôdze prináležalo k povinnostiam starostu. Ak niekto porušil rokovacie pravidlá a dôstojnosť zasadnutia, alebo sa urážlivo vyjadril o členoch zastupiteľstva bez ospravedlnenia, alebo ak aj po napomenutí rušil rokovanie, mohol byť za tzv. urážku zhromaždenia potrestaný peňažnou pokutou vo výške do 30 korún.

Ďalej je v štatúte podrobne upravená otázka predmetov pojednávania na schôdzach zastupiteľstva i samotný priebeh rokovania. Rokovacou rečou bol jazyk štátny (§ 20).

Po prerokovaní otázky prišlo na rad hlasovanie. Hlasovalo sa spravidla povstaním, iný spôsob bol podľa mena. Tento spôsob sa používal v prípadoch, v ktorých to nariaďoval zákon alebo iný právny predpis, prípadne, ak to žiadal predseda, notár alebo desať poslancov. Rovnako na základe žiadosti navrhovateľa a následnom uznesení zastupiteľstva, v prípade, že bol výsledok hlasovania spochybnený.

alebo manžela alebo osôb s ním príbuzných a sošvargených do druhého stupňa. To isté platí o zákonných zástupcoch, členoch správy obchodných spoločností, o členoch predstavenstiev hospodárskych a výdelkových spoločenstiev, o obchodných a priemyselných zamestnancoch, o advokátoch, verejných notároch, staviteľoch, civilných technikoch, a podobných, ide-li o zvláštny osobný záujem súkromný alebo verejný osôb a korporácií, ktoré zastupujú. Ak by sa javila predpojatosť u toľko členov (náhradníkov), že by zasadnutie nemohlo byť usnášania schopné, prechádza rozhodovanie na nadriadený úrad“ (obecná rada).

⁴⁰ O ňom viac v subkapitole 5. Postavenie obecného notára.

V prípade rovnosti hlasov sa hlasovanie zopakovalo, a ak pri druhom hlasovaní počet hlasov bol totožný, návrh sa považoval za zamietnutý. Výnimkou boli voľby a prípady, v ktorých si viacerí nárokovali udelenie práva, pričom právo sa malo udeliť jednému z nich. V takýchto prípadoch rozhodoval lós. Pri voľbách obecných zamestnancov platili predpisy zák. čl. XXII z r. 1886.⁴¹

Nasledovali ustanovenia upravujúce overenie zápisnice o zasadnutí zastupiteľstva (§ 24), uverejnenie uznesení zastupiteľstva, odvolanie proti uzneseniam a výkon právoplatných uznesení. § 25 štatútu normuje uverejnenie uznesení obecného zastupiteľstva v 15-dňovej lehote. Právoplatné a vykonateľné uznesenia vykonal („previedol“) starosta s osobnou zodpovednosťou.

2.2.2. Obecná rada

Počet členov obecnej rady, spolu so starostom a jeho zástupcami ako riadnymi členmi, tvorila tretina všetkých poslancov obecného zastupiteľstva. V Malackách obsiahla obecná rada dvanásť členov.⁴² Povinnosť zúčastňovať sa všetkých zasadnutí obecnej rady mal aj obecný notár, ktorému prináležalo zároveň hlasovacie právo. Povinnosť aktívnej participácie na schôdzach rady ďalej prislúchalo obecnému účtovníkovi, verejnému tuteurovi a obecnému zverolekárovi, ak išlo o otázky vzťahujúce sa na ich oblasť pôsobnosti. V takýchto prípadoch mali poradný hlas.

Pôsobnosť obecnej rady, nie je v štatúte konštitutívne vymenovaná, je uvedená len generálna (blanketová) klauzula odkazujúca na všeobecne záväzné právne predpisy,⁴³ čo poukazuje na to, že ide o taxatívne vymedzený rozsah jej pôsobnosti v zákonnej a štatutárnej forme.⁴⁴

Zasadnutia obecnej rady neboli verejné, konali sa minimálne raz štvrťročne, okrem toho podľa potreby aj inokedy, a to na základe žiadosti tretiny členov obecnej rady alebo obecného notára. Členov rady pozýval a schôdzam predsedal a riadil ich starosta obce.⁴⁵

⁴¹ Štatút v uvedenej časti odkazuje signifikantne nenáležite na zákonnú normu zák. čl. XXII/1886 (§ 72–84), avšak v tom čase už boli platné československé predpisy, § 17 zákona č. 243/1922 Zb. z. a n. zdôrazňoval, že „voľba orgánov obce sa deje podľa z. čl. 75/1919 Zb. z. a n. a doplňujúcich predpisov“.

⁴² Východiskovým sa stal v uvedenej otázke § 9 z. č. 75/1919 Zb. z. a n., stanoviac pre obec do 20 000 obyvateľov (Malacky v tom čase mali asi 7 200 obyvateľov) 36-členné obecné zastupiteľstvo, zároveň uvedený paragraf určoval 4-ročné volebné obdobie pre členov obecného zastupiteľstva, obecnej rady, komisií a starostu.

⁴³ Z. č. 329/1921, z. č. 77/1927 a z. č. 169/1930 Zb. z. a n., na ktoré priamo odkazoval štatút v § 29.

⁴⁴ V konkrétnostiach sa jej funkčná (vecná) pôsobnosť vzťahovala na uznávanie sa na rozpočte, zastupujúce funkcie starostu vo vzťahu k ním designovaným členom rady. Podľa § 9 zákona č. 243/1922 Zb. z. a n. mestská rada pripravuje a vykonáva uznesenia mestského zastupiteľstva vo veciach samosprávy a vedie bežnú hospodársku správu mesta, mestských ústavov a podnikov, ako aj nadácií a fondov spravovaných mestom, prejednáva rozpočet a záverečné účty pred ich predložením mestskému zastupiteľstvu.

⁴⁵ Ako určuje § 30 starosta začína a riadi schôdze obecnej rady podľa pokynov notára. V uvedenom prípade nanovo poukazuje štatút na podriadenosť obecnej samosprávy voči štátnej moci, reprezentovanej obecným notárom.

Na zasadnutiach rozhodovala väčšina prítomných, pri rovnosti hlasov sa hlasovanie zopakovalo a v prípade opätovnej rovnosti hlasov bol návrh zamietnutý. Výnimkou bola voľba zriadenca, keď v prípade opätovnej rovnosti rozhodol los.

V mimoriadnych prípadoch mohol starosta pod svojou zodpovednosťou poradiť jednotlivých členov obecnej rady prevedením niektorej agendy alebo kontrolovaním istého majetkového oddelenia obce. O týchto veciach však rozhodovala obecná rada na základe správ a návrhov povereného člena obecnej rady, v rozsahu, v akom bol poverený člen obecnej rady starostom oprávnený („*zmocnený*“).

2.2.3 Starosta obce

Starosta zastupoval obec navonok vo verejnoprávnych i súkromnoprávných záležitostiach. Jeho postavenie a pôsobnosť je upravená v § 40 obecného štatútu. Opatroval pečať obce, náhradný kľúč obecnej pokladnice, nad ktorou vykonával dozor, podpisoval spolu s obecným notárom listiny, podania a správy vydané v mene obce. Niesol osobnú zodpovednosť za realizáciu všetkých úloh obce. Ak si povaha veci nevyžadovala jeho osobnú prítomnosť, realizáciu jemu zverených vecí vykonávali obecní zamestnanci, v odôvodnených prípadoch aj členovia obecnej rady.⁴⁶

Povinnosťou starostu bolo aspoň dvakrát týždenne v dopoludňajších hodinách viesť a vykonávať obecnú agendu v obecnom dome. Okrem toho bol povinný kedykoľvek byť k dispozícii obecnému notárovi, aj v čase mimo úradných hodín. Starosta ako *prima persona* obce a jej štatutár musel pri plnení svojich úloh dodržiavať predpisy o spolupôsobení obecného notára v obecných záležitostiach. V zásade by sa jeho pôsobnosť dala vymedziť negatívne, keď mal vykonávať všetky úlohy, ktoré neprináležia obecnému zastupiteľstvu a rade.

Pôsobnosť starostu sa týkala aj vzťahu k obecnému zastupiteľstvu. Predsedal zasadnutiam obecného zastupiteľstva, riadil rokovanie, udeľoval slovo rečníkom, pripravoval veci na hlasovanie a oznamoval výsledok hlasovania. Bol oprávnený v prípade potreby prerušiť, zastaviť alebo odročiť rokovanie. Jeho povinnosťou bolo vykonať opatrenia, ktoré považoval notár za potrebné vykonať. Jeho úlohou bolo taktiež dozorovať, aby obecné zastupiteľstvo vykonávalo povinnosti uložené zákonmi, vládnymi nariadeniami, obecnými štatútmi a právoplatnými vrchnostenskými úpravami. Rovnako mal na starosti vykonanie uznesení obecného zastupiteľstva.

Starosta vykonával aj post predsedu obecnej rady a tiež dbal na plnenie úloh uložených obecnej rade všeobecnými právnymi predpismi. Staral sa aj o vykonanie uznesení obecnej rady. Mimo iného viedol vnútornú správu obce a spolupôbil aj pri obstarávaní štátnej správy. Mal k dispozícii obecných zamestnancov s právom ich kontroly pri riadnom plnení povinností.

Rozsah pôsobnosti starostu vykazoval znaky najširšej nariadovacej a kontrolnej právomoci, keď jeho osobitné úlohy a povinnosti sú obsiahnuté v 44 bodoch

⁴⁶ Pozri § 32 štatútu.

štatútu.⁴⁷ Na tomto mieste spomeňme len relevantnú časť z nich, pre vytvorenie si predstavy o povinnostiach starostu v období, ktorým sa zaoberá táto práca. Starosta sa mal starať o obecné hospodárstvo, financie, o udržiavanie obecných ciest, ulíc a námestí, o riadne udržiavanie školských budov, o verejné studne. Okrem toho sa mal starať o bezpečnosť osôb a majetku na území obce. V oblasti zdravotníctva mal zabezpečiť, aby bola pri náhlych ochoreniach alebo nešťastiach poskytnutá zdravotná pomoc, rovnako aj napomáhať opatreniam proti nákazlivým chorobám. Ďalej sa mal starať o zistenie totožnosti neznámych mŕtvol a ich pochovanie, alebo aj o vypátranie majiteľov stratených predmetov a zablúdených zvierat. Ďalej vykonával dozor nad jedovatými látkami, petrolejom, výbušnými látkami – aby boli predávané a uskladnené podľa predpisov. Vykonával dozor aj nad váhami a meracími prístrojmi, v oblasti prechodného ubytovania a zábavy nad hotelmi, hostincami, krčmami, kaviarňami a inými verejnými zábavnými miestnosťami. Tiež zabezpečoval verejný čestný dozor nad koncertmi, divadelnými predstaveniami, tanečnými zábavami, výstavami, pochodmi. Okrem toho dozoroval podomovým obchodníkom, sprostredkovateľom, domácim služkam, osobám podmienené prepustenými zo zariadení na výkon trestu, trestaným alebo podozrivým osobám, tulákom. V oblasti pracovných vzťahov dozeral na zachovávanie osemhodinovej pracovnej doby, na prácu detí a žien, vykonával dozor nad stavebnými prácami a predpismi, ale napríklad aj nad osvetľovaním obce. Starosta bol tiež poverený vedením rôznych evidencií, napríklad evidencie o právoplatných trestoch, o „nálezencoch“, hluchonemých, choromyselných, vojnových invalidov, i evidencie pastierov. Starosta bol ďalej povinný pri plnení svojich úloh starostlivo zachovávať právne predpisy o spolupôsobení notára v obecných záležitostiach.⁴⁸ Pokiaľ nemohol vykonávať uvedené funkcie a úlohy, výkon funkcie zabezpečili (v znení § 41 štatútu) jeho zástupcovia („*dva náместní starostovia*“). „*Druhý náместník*“ nastúpil až vtedy, keď okrem starostu i prvý vicestarosta bol v práci nespôsobilý.

Starosta za svoju prácu dostával odmenu 6 000 korún ročne, vyplácanú štvrťročne. Čo sa týka zodpovednosti starostu, príp. jeho zástupcov, okresný náčelník mal právo „*nedbanlivému*“ starostovi uložiť poriadkovú pokutu do 5 000 korún.⁴⁹ Ak starosta napriek zákonnej povinnosti nevykonával opatrenia, ktoré mu boli nariadené, hmotne zodpovedal obci za vzniknutú škodu. Pri porušení predpisov, resp. vykonaní uznesení odporujúcich zákonu v oblasti obecného rozpočtu za spôsobené škody zodpovedal osobne starosta alebo jeho zástupca a tí členovia obecnej rady alebo obecného zastupiteľstva, ktorí hlasovali za uznesenie alebo jeho vykonanie.⁵⁰ Starosta a členovia obecnej rady a zastupiteľstva boli obci

⁴⁷ § 40 štatútu, s. 30–36.

⁴⁸ § 9 a 11 z. č. 211/1920 Zb.

⁴⁹ V súlade s § 27 zákona č. 243/1922 Zb. z. a n.

⁵⁰ § 43 štatútu odkazuje na príslušné ustanovenia z. č. 77/1927, o vymáhaní náhrady za škodu smerodajné je stanovenie § 5 z. 329/1921 ods. 4 a 5 prípadne ods. 5 § 19 z. č. 77/1927. O disciplinárnom stíhaní starostu a ostatných členov obecnej rady platia obdobne, pokiaľ neboli výslovne zrušené, alebo neodporovali inej neskoršej zákonnej úprave predpisov

hmotne zodpovední aj za hospodársku správu obce. V štatúte sa uvádza, že „*hradia škodu zapríčinenú obci protizákonným, lebo nedbanlivým pokračovaním. V spravovaní obecných záležitostí starosta, člen obecnej rady a zastupiteľstva povinný je tou bedlivosťou pokračovať, ako keďby šlo o jeho vlastnú vec*“.⁵¹

Po uvedenom netreba iste zdôrazňovať starostovo postavenie hlavy obce, pričom jeho post zosobňoval v sebe funkcie reprezentačné, výkonné, dozorné, a zároveň niesol plnú osobnú, politickú i trestnoprávnu (disciplinárnu) zodpovednosť za výkon samosprávy a delegovaných úloh štátnej správy.

2.2.3.1 Zástupca starostu obce

Otázka zástupcu, resp. zástupcov starostu, tzv. námestných starostov, je upravená v § 41 štatútu: „*námestní starostovia nastupujú na miesto starostu v prípade jeho hatenia a vykonávajú jeho pôsobnosť. Druhý námestník nastupuje až vtedy, keď okrem starostu i prvý námestník je hatený.*“ Odmena prvého zástupcu bola 600 korún ročne, druhý dostával 80 korún ročne. Odmeny boli vyplácané rovnakým spôsobom ako funkčná odmena starostu.

2.3 Komisie

Komisie sa zriadili, aby prerokovali im zverené veci a podávali v týchto veciach návrhy obecnej rade a obecnému zastupiteľstvu. Existovali tri tzv. stále komisie – finančná, stavebno-technická a kvalifikačná komisia. Okrem nich mohlo obecné zastupiteľstvo podľa potreby ustanoviť ďalšie komisie (*ad hoc*, nestále).⁵²

S ohľadom na neurčenosť, v akých časových intervaloch majú komisie zasadať, v znení štatútu sa mali konať podľa potreby. Zasadnutia neboli verejné a platil pre ne obdobný rokovací poriadok ako pre obecnú radu.

Pokiaľ neboli riadnym členom príslušnej komisie starosta alebo jeho zástupca, mohli sa obaja zúčastniť zasadnutia komisie s poradným hlasom. Obecný notár bol povinný taktiež zúčastniť sa s hlasovacím právom všetkých zasadnutí komisií.⁵³ Rovnako povinne na zúčastňovali všetkých zasadnutí komisií príslušní obecní úradníci, pokiaľ išlo o otázky patriace do odboru ich služby, mali však iba poradný hlas.

Úlohou finančnej komisie bolo kontrolovanie celého obecného hospodárenia skúmaním uznesení obecného zastupiteľstva v oblasti finančnej správy obce, sledovaním ich vykonávania, dozeraním nad činnosťou obecnej rady a obecných zamestnancov. Okrem kontroly finančného hospodárenia obce bola povinná

§ 90–108 z č. XXII/1886 o disciplinárnom pokračovaní proti členom obecných zastupiteľstiev.

⁵¹ Dopĺňame, že proti nedbanlivému starostovi a námestníkovi má právo v obciach okresný náčelník v zmysle § 27 zákona 243/1922 poriadkovú pokutu uložiť do 5 000 Kč (§ 43 štatútu).

⁵² Každá komisia, s výnimkou kvalifikačnej, si volila svojho predsedu.

⁵³ V nadväznosti na § 19 z. č. 243/1922 Zb. z. a n.

obecnej rade i obecnému zastupiteľstvu podávať návrhy v ekonomických otázkach.

Stavebná a technická komisia predkladala návrhy obecnej rade i zastupiteľstvu ohľadom obecného regulačného plánu, ďalej v otázkach budovania a udržiavania obecných ciest, ulíc, obecných domov, kanalizácie a vodovodu a podobne. Kvalifikačná komisia, na čele ktorej stál starosta obce, vydávala posudky pre kvalifikáciu obecných zamestnancov. Do úvahy sa brali najmä kritériá uvedené v štatúte v § 38 – odborné vzdelanie a kvalifikácia, usilovnosť, spoľahlivosť vo vykonávaní služby, spôsobilosť pre styk s verejnosťou a pre verejnú službu, znalosť štátneho a iných jazykov, mravná spôsobilosť v úrade a mimo úradu, pri úradníkoch na vedúcich miestach spôsobilosť pre výkon funkcie.⁵⁴

2.4 Obecný úrad

Vykonávaním samosprávy reprezentoval obecný úrad samosprávu vo svojej podstate ako orgán podriadený voleným aj menovaným reprezentatívnym orgánom. Obecný úrad pozostával zo štyroch oddelení:

- 1) administratívneho;
- 2) policajného;
- 3) finančného;
- 4) hospodárskeho.

Okrem týchto oddelení pôsobili v obci ďalšie osoby platené z obecnej pokladnice – obecný zverolekár, obecný tútor a tzv. obecné pôrodné asistentky (babice).

Za úradníka, ktorý bol zamestnancom obce, mohol byť ustanovený v zhode so zákonom č. 103/1926 Zb. z. a n. len československý štátny občan, ktorý dosiahol príslušné predpísané vzdelanie, musel byť bezúhonný, plnoletý a plne právne spôsobilý na plnenie služobných povinností bez akýchkoľvek obmedzení. Obmedzenie pre výkon funkcie sa dotýkalo veku – úradníkom nemohol byť maloletý, ani ten, kto nevyhovel brannej povinnosti, a ani ten, kto dovŕšil vek 40 rokov.⁵⁵ Ďalším obmedzením bol príbuzenský zväzok s nadriadeným, podriadeným, kontrolovaným alebo kontrolujúcim úradníkom alebo zamestnancom. Úradník mal mať bydlisko v obvode obce, okrem výnimiek udelených obecnou radou. Podobné požiadavky, aké musel splňať úradník, boli kladené aj na obecného zriadencu.

Úradník i zriadenec nastupovali do funkcie na základe voľby. Voľbu úradníkov vykonávala tzv. reštauračná stolica, zložená z okresného náčelníka alebo

⁵⁴ Vychádzajúc z následného textu štatútu celkové hodnotenie mohlo znieť: „výborne“ (1), „veľmi dobre“ (2), „dobre“ (3), „dostatočne“ (4), „nedostatočne“ (5). Pri rozhodovaní sa členovia komisie mali riadiť výhradne svedomím a prísnou nestrannosťou, pričom každý kvalifikovaný mal právo nahliadnuť do svojho kvalifikačného spisu a proti uzneseniu komisie mal právo (prináležiace taktiež aj starostovi a obecnému notárovi) podať námietku obecnému zastupiteľstvu, ktoré rozhodlo o nej v konečnej inštancii.

⁵⁵ Výnimkou bol prípad, keď bol za úradníka zvolený občan pred dosiahnutím 40. roku, no musel byť zamestnaný aspoň osem rokov v službe obce.

jeho zástupcu ako predsedu a z obecného zastupiteľstva. Voľbu zriadencov vykonávala obecná rada.

Predpokladom na udelenie služobného miesta sa stalo absolvovanie predpísanej lehoty v pomere čakateľa danej kategórie v obci podľa zákona č. 103/1926 Zb. z. a n. o úprave platových a niektorých služobných pomerov štátnych zamestnancov. Podmienky, za ktorých bolo možné skrátiť alebo odpustiť čakateľskú lehotu, sú uvedené v § 97 štatútu. Okrem toho štatút nariadil ďalšiu podmienku pre úradníckeho čakateľa: úspešné zvládnutie príslušnej tzv. ustanovovacej skúšky. Skúšky boli stanovené pre zverolekára, kancelárskeho a policajného úradníka a pre účtovníka.

Každý nastupujúci úradník a zriadenec mal povinnosť pred nástupom do úradu zložiť nasledujúcu prisahu: „*Ja X.Y. prisahám, že budem verný Československej republike, zachovávať budem všetky jej zákony, nariadenia vlády, ako i všetky ustanovenia obecných platných pravidiel, plniť budem rozkazy mojích predstavených, zachovávať budem úradné tajomstvo a chrániť budem záujmy obce Malaciek a so všetkými mojimi schopnosťami a s celou silou pracovať budem dľa mojho najlepšieho vedomia a svedomia pre blaho obce a jeho obyvateľstva. Tak mi Pán Boh Pomáhaj.*“

Úradné hodiny boli v pracovných dňoch od 8. do 12. hod. a od 14. do 18. hod., z nich tzv. stránkové hodiny prebiehali doobeda od 8. do 12. hod. V nedeľu a vo sviatok s výnimkou prvého dňa vianočného, veľkonočného a turičného sviatočného dňa, kedy sa úradná práca nekonala, trvali úradné hodiny od 9. do 10. hod., pričom tieto úradné hodiny platili aj pre stránky. V pamätných dňoch boli úradné hodiny od 9. do 12. hodiny, stránkové hodiny od 9. do 10. hod. Tieto úradné hodiny mohol vedúci notár meniť v prípadoch ustanovených štatútom.

2.4.1 Administratívne oddelenie

V administratívnom oddelení prináležal do služobného pomeru zamestnaný kancelársky úradník, kancelársky pomocník a dvaja kancelárski zriadenec, príslužiaci k obecným strážnikom.

2.4.2 Policajné oddelenie

V policajnom oddelení zamestnávala obec v služobnom pomere policajného úradníka. Okrem neho do tohto oddelenia patrilo šesť strážnikov, zriadencov,⁵⁶ z ktorých bol jeden policajným strážmajstrom a jeden policajným desiatnikom. V policajnom oddelení sa tiež vytvorili dve zriadené miesta poľných hájnikov. Políciu v obci môžeme rozdeliť na obecnú a poľnú. V uvedenej policajnej funkcii Malacky boli potvrdené ako veľká obec v zhode s reformou municipiálnej správy v roku 1920, kde zákon č. 165/1920 Zb. z. a n. zmocnil vládu zriadiť

⁵⁶ Okrem toho ďalší dvaja strážnici boli pridelení administratívne oddeleniu, ako je uvedené vyššie.

štátne policajné útvary v okresných úradoch, avšak mestám zostali niektoré povinnosti miestnej polície.⁵⁷

2.4.3 Obecná polícia

Úlohou obecnej polície bolo zabezpečiť informácie o bezpečnostnej situácii (konkrétne o bezpečnosti verejného a súkromného života a majetku na území obce). Cieľom bola prevencia pred takými udalosťami, prípadne zabránenie v ich páchaní. Rovnako sa mala starať o zamedzenie udalostí a okolností, ktoré by mohli škodlivo vplyvať na verejnú bezpečnosť, verejný poriadok a verejné zdravotníctvo.

V štatúte sú podrobne vymenované najdôležitejšie povinnosti obecnej polície, z nich niektoré tu spomenieme. Medzi jej úlohy okrem už uvedených patrilo napríklad spolupôsobenie pri vyšetrovaní trestných činov a ich páchatel'ov, dozor nad poriadkom v obci, dohľad pri verejných slávnostiach, tanečných zábavách a pod. Okrem toho mala dbať na dodržiavanie zdravotných predpisov v školách, továrňach, podnikoch a na iných miestach. Tiež bolo jej úlohou vykonávať asistenciu pri výkone väčšiny vecí v pôsobnosti starostu. Starala sa tiež o opravu historických a prírodných pamiatok. Na záver jej prináležala povinnosť vykonávať všetky veci policajného rázu, ktoré patria do pôsobnosti obce.

Policajný úradník vystupoval v úlohe referenta policajných záležitostí, pôsobiaci ako výkonný obecný policajný orgán, vybavujúci celú agendu súvisiacu s týmto odborom. Jeho úlohou bolo tiež odborné vyučovanie a výcvik strážnikov, rozdelenie, kontrola a riadenie celej policajnej služby. Zaoštarával a kontroloval výstroj a výzbroj strážnikov, ktorí vykonávali strážnu a asistenčnú službu.

2.4.4 Poľná polícia

Poľná polícia vykonávala povinnosti uložené obci v odbore poľnohospodárstva, napríklad, aby kontrolu označenia hraničných medzí pozemkov, stavu poľných ciest, alebo starostlivosť obyvateľstva o vlastné stromy. Ďalej sa starala, aby sa dodržiavali protipožiarne predpisy v lesoch, oznamovala tiež poškodenie lesných porastov a tiež činov, ktoré by lesy inak ohrozovali. Dbala o legálny vývoz drevnej hmoty z lesa na základe povolenia. Starala sa tiež o zachovanie predpisov, ktoré sa týkali poľovníctva a rybárstva. Okrem uvedených povinností museli poľní hájníci, obzvlášť v zimnom období, vykonávať obecné práce v hospodárstve na príkaz starostu alebo obecného notára.⁵⁸

2.4.5 Finančné oddelenie

Jeden úradník – účtovník bol zamestnaný v služobnom pomere vo finančnom oddelení. Viedol evidenciu obecného majetku, dôchodkov obce, fondov a zákla-

⁵⁷ Obštarávať miestnu bezpečnostnú službu, In: SIVÁK, F. a kol: c. d., s. 90.

⁵⁸ Odkaz na zák. čl. XII/1894, XXXI/1879, XX/1883, XIX/1888.

dín spravovaných obcou a kontroloval ich správu. Okrem toho vykonával daňovú agendu⁵⁹ a kontrolu obecnej pokladnice.

Následné úlohy účtovníka sú v štatúte uvedené podrobnejšie, z nich možno uviesť najmä vedenie hlavných a pomocných kníh v obecnom hospodárstve, zostavenie rozpočtu obce a záverečného účtu, vedenie evidencií, skúmanie pokladničných denníkov, zostavenie a vedenie inventáru, výrub obecných dávok, poplatkov a príspevkov. Účtovník bol oprávnený a povinný kontrolovať každého zamestnanca, spravujúceho obecný majetok alebo administrujúceho príslušné účty.

Obecnú pokladňu spravoval pokladník v spolupráci s účtovníkom, avšak uvedené funkcie nemohli zastávať osoby, ktoré boli vzájomne v „*prvostupňovom rodinnom alebo švagrovskom pomere*“.

2.6 Hospodárske oddelenie

Hospodárske oddelenie viedol prvý zástupca starostu, príp. druhý. V rámci oddelenia pôsobili aj dvaja zriadení, bezprostredne podriadení vedúcemu uvedeného oddelenia. Jeden zo zriadencov bol obecným cestárom, druhý obecným šoférom. V čase, keď nemohli byť zamestnaní uvedenými prácami, boli povinní vykonávať aj iné práce alebo služby na príkaz starostu alebo vedúceho notára.

Medzi úlohy, ktoré patrili do pôsobnosti oddelenia, patrilo napríklad „*obstarávanie obecných plemenníkov a dozor na jejích ošetrovaní*“, čistenie a udržiavanie ulíc, námestí a trhoviska, spravovanie hnutel'ného majetku obce, starostlivosť o obrábanie alebo prenajatie rolí, lúk a iných nehnuteľností obce a vybavovanie ďalších záležitostí obce hospodárskeho charakteru, ktoré neboli pridelené inému oddeleniu.

2.4.7 Iní obecní zamestnanci

Obecný zverolekár vykonával „*zverozdravotnícku*“ službu podľa zákonného článku č. XII/1888 o úprave zverozdravotníctva a podľa ďalších predpisov. Medzi jeho povinnosti patrilo najmä liečba a prehliadky obecného dobytku i statku obyvateľov, kontroly dobytku a mäsa, vedenie evidencie niektorých druhov zvierat, účasť na dobytčích trhoch. Podmienkou pre ustanovenie do funkcie zverolekára bolo dosiahnutie zverolekárskeho diplomu.

Obecný verejný tútor, nazývaný sirotský, vykonával povinnosti obsiahnuté v nariadení uhorského ministra vnútra č. 129000/1920 B. M.⁶⁰ Jeho úlohou bolo dozerať a zabezpečiť riadnu výchovu (aj mravnú) a vzdelávanie maloletých sirôt, rovnako aj dozor nad plnením funkcií poručníkov a opatrovníkov maloletých spolu s vedením príslušnej písomnej agendy.

⁵⁹ Ponechanú samosprávu zákonom č. 43/1922 Zb. z. a n. o oddelení štátnej finančnej správy od obecnej a vládny nariadením č. 131/1922 Zb. z. a n. na vykonanie uvedeného zákona. Už zákon č. 329/1921 Zb. z. a n. v § 57 ustanovil, že všetky zákonné úpravy, ako aj štatúty miest vo veci finančného hospodárstva upravené týmto zákonom strácajú platnosť a následná zákonná úprava ustanovila pôsobnosť obcí a miest v tejto veci.

⁶⁰ § 13–53.

Pôrodná asistentka, nazvaná v štatúte ako pôrodná babička, bola tiež obecným zamestnancom. Jej povinnosťou bolo poskytnúť zdarma pomoc chudobným rodičkám pri pôrode a prvých osem dní po pôrode a v prípade potreby pokračovať v ich bezplatnom ošetrovaní.⁶¹

3. Postavenie obecného notára

Ako už vyplýva z kapitoly o orgánoch obce, obecný notár mal špecifické postavenie v obci, a keďže jeho miesto v mestskej samospráve minulých období nieslo v sebe pečať jedného z najstarších administratívnych orgánov obce (i mesta), zaslúži si preto minimálne širšiu poznámku na záver, i vzhľadom na významnú morfológickú transformáciu jeho úradu, ktorý sa zákonom č. 211/1920 Zb. z. a n. poštátnil.⁶²

Obecný notár podľa § 12 z. č. 211/1920 Zb. z. a n., pokiaľ obstarával štátnu správu, resp. sprostredkoval jej výkon v meste, bol nezávislý na orgánoch obce. Jeho postavenie je upravené v štatúte nepriamo.⁶³ Obec však bola povinná zabezpečiť notárovi potrebnú materiálnu základňu pre výkon jeho funkcie a tiež mu zabezpečiť primerané životné podmienky (byt, služobné pôžitky).⁶⁴ Jeho kompetencie upravoval najmä zákon č. 211/1920 Zb. z. a n. o obecných a obvodných notároch, ďalej zákon č. 243/1922 Zb. z. a n. o dočasnej úprave zriadenia obcí na Slovensku a ďalšie zákony a nariadenia a v súlade s nimi aj sekundárne skúmaná lokálna právna norma – organizačný štatút obce Malacky. Podľa zákona č. 211/1920 Zb. z. a n. mohla byť za obecného notára ustanovená fyzická osoba, ktorá spĺňala všeobecné podmienky pre ustanovenie štátnym úradníkom a mala aspoň spôsobilosť predpísanú zák. čl. XX/1900.⁶⁵ Obecný notár bol menovaný ministrom vnútra a priamo podriadený hlavnému slúžnemu.

⁶¹ Štatút odkazuje pre výšku jej platu na príslušné ustanovenia zák. čl. XXXVIII/1908 (§ 31).

⁶² § 1 umožnil vykonávať úrad obecného alebo obvodného notára. Podstatné charakteristiky novokonštituovaného obecného (obvodného) notárskeho úradu a notára v I. ČSR podáva SIVÁK, F. a kol.: c. d., s. 88–89.

⁶³ Predovšetkým zabezpečoval výkon štátnej správy ako jediný zástupca štátu v obci a jeho opatrenia vo veciach štátnej správy bola obec a jej orgány povinné vykonať. Konal tak v súlade tiež so skoršou normou (§ 12 vládneho nariadenia zo dňa 18. februára 1921, č. 71 Zb. z. a n), podľa ktorej sprostredkovanie a obstarávanie štátnej správy vo veľkých a malých obciach prináležalo notárovi.

⁶⁴ § 14 z. č. 211/1920 Zb. z. a n.

⁶⁵ Úrad budú „obstarávať“ výhradne štátni úradníci ustanovení podľa tohto zákona. § 2 stanovoval, že notárom môže byť ten, kto vyhovuje všeobecným podmienkam pre ustanovenie štátnych úradníkov a má aspoň spôsobilosť predpísanú zák. čl. XX/1900 (vid' § 3: „za obecného a okresného notára môže byť iba ten upotrebený, kto naukobež obecnej administrácie pravidelne odbavil a zkušku z tejtož obcej administrácie s prospechom vykonal“; nasleduje odkaz na osoby spôsobilé vykonávať úrad podľa ust. zák. čl. 1/1883). Obecný notár bol menovaný ministrom vnútra, ten určoval počet systemizovaných miest v každej obci, obvode a stanovoval i jeho sídlo. Na margo predchádzajúceho právneho stavu poznamenávame, že dovtedy notár vykonával zverené úlohy ako obecný (mestský) zamestnanec.

Ustanovenia štatútu dotýkajúce sa jednotlivých orgánov obce určovali práva a povinnosti obecného notára v oblasti obecnej vnútornej správy, kde mu prináležala celkom iste kľúčová kontrolná pôsobnosť: v účasti na obecnom zastupiteľstve a v obecnej rade a ustanovených komisií s právom hlasovať na všetkých schôdzkach obecných orgánov. Na jeho žiadosť starosta zvolával mimoriadnu schôdzu obecného zastupiteľstva a obecnej rady. Mal právo veta týkajúce sa jednotlivých bodov programu zasadnutia zastupiteľstva.⁶⁶ Vo vzťahu k obecnému zastupiteľstvu mal tiež právo podať návrh na vylúčenie verejnosti zo zasadnutia, pričom nebol potrebný súhlas zastupiteľstva. Výnimkou bolo iba rokovanie o obecnom rozpočte a záverečných účtoch.

Hoci zasadnutiam obecného zastupiteľstva predsedal starosta obce, ten bol povinný urobiť všetky opatrenia, ktoré považoval za potrebné notár. Obecný notár tiež viedol zápisnice zo zasadnutí obecného zastupiteľstva, prípadne tak mohol urobiť ním poverený úradník. Rovnako sa postupovalo aj v prípade zápisníc zo zasadnutí obecnej rady. Starosta obce bol povinný byť notárovi k dispozícii kedykoľvek podľa jeho potreby, bez ohľadu na úradné hodiny. Spolu podpisovali listiny, podania a správy vydané v mene obce.

V obecných veciach mal právo aj povinnosť žiadať, aby sa opatrenia alebo uznesenia starostu obce, obecnej rady alebo obecného zastupiteľstva dočasne nevykonali, pokiaľ by tým opatrením alebo uznesením bol porušený zákon, prekročená pôsobnosť alebo ohrozené blaho obce, čo bolo v zhode s § 2 z. č. 243/1922 Zb. z. a n.⁶⁷ Žiadosť podával hlavnému slúžnemu (neskôr okresnému náčelníkovi), ktorý mal rozhodnúť, či sa dané opatrenie alebo uznesenie má vykonať alebo nie. Zároveň notár o podaní žiadosti upovedomil starostu obce. Právomoci notára sa týkali aj obecných zamestnancov, napríklad vykonával dozor nad dodržiavaním úradných hodín úradníkmi obecného úradu a tiež nad riadnym vykonávaním rozvrhu práce počas úradných hodín. Ak nemohol úradník zo zdravotných alebo iných dôvodov dočasne vykonávať svoju službu, mal túto skutočnosť oznámiť obecnému notárovi. Niektorým obecným zamestnancom bol oprávnený rovnako ako starosta dávať príkazy na vykonávanie obecných prác aj v čase mimo služby, napríklad najmä v zimnom období poľnému hájnikovi, alebo obecnému cestárovi a obecnému šoférovi. Vykonával dozor i nad obecným hospodárením a vedením správy obecného majetku a záverečných účtov.

Na margo kontrolnej, tak povediac naddozorujúcej činnosti štátnych orgánov, na tomto mieste si dovoľíme v závere ešte jednu, výsostne podnetnú poznámku,⁶⁸ že napriek prítomnosti obecného notára štát v uvedenom období zasahoval

⁶⁶ Chápeme ho ako suspenzívne veto, ktoré neruší platnosť napadnutého rozhodnutia, ale dočasne suspenduje jeho výkon. Ak ho uplatnil voči prejednávanej alebo plánovanej bodom programu zasadnutia obecného orgánu, išlo o absolútne právo bez možnosti zariadenia dotknutej veci do programu rokovania.

⁶⁷ Právo podávať odvolania proti rozhodnutiam, opatreniam a uzneseniam orgánov obce. Zákon tu odkazuje na § 11 vládneho nariadenia č. 71/1921 Zb. z. a n. o obecných a obvodných notároch na území Podkarpatskej Rusi.

⁶⁸ Do pozornosti kladieme determinant *par excellence* postavenia a existencie verejnej správy, a to štátne zásahy (priame aj nepriame) do samosprávy Slovenska so snahou o presa-

a vykonával hlavnú kontrolnú funkciu prostredníctvom okresných orgánov politickej štátnej správy – okresného výboru, okresného náčelníka. V uvedenej súvislosti poukazujeme na všeobecnú povinnosť dohľadu uvedených orgánov v znení zákona č. 241/1921 nad obcami na Slovensku.⁶⁹

Záver

Ako sme už povedali na počiatku, postavenie a úlohy obecnej samosprávy sa v priebehu svojej existencie síce postupne modifikovali smerom k funkčnému rozvoju, ale jej rudimentárny charakter zostal viac-menej zachovaný: v určitej vymedzenej miere mali občania (prostredníctvom svojich orgánov a úradníkov) možnosť rozhodovať sami o záležitostiach, ktoré sa viazali s výkonom práva vo vymedzených funkciách obce (mesta).

S vedomím istého sumarizujúceho podčiarknutia významového kontextu uvedenej lokálnej právnej normy je vhodné len toľko marginálne verifikovať, že organizačný štatút v normatívnej (legálnej a legitímnej⁷⁰) forme určoval prvotne štruktúru obecných orgánov, ich vzájomné interné vzťahy podriadenosti a nadriadenosti (čo bolo cieľom publikovanej štúdie len načrtnúť). V obsahovej štruktúre sme poukázali na miesto jednotlivých orgánov a úradníkov, ktorých úrad a právomoci *per absoluto* vychádzali zo zákonnej normatívnej úpravy čl. zákonodarstva, resp. prevzatých noriem Uhorského kráľovstva (konkrétne napr. z. čl. XXII/1886 a naň nadväzujúceho zákonodarstva, ďalej z. č. 75 a 76/1919, vlád. nar. č. 275/1922, z. č. 210/1920, 329/1921, 243/1922, 246/1922 Zb. z. a n. a iné), opierajúc sa do dňa účinnosti nového štatútu o stále platný organizačný štatút obce z roku 1888.⁷¹

Domnievame sa, že malacká samospráva v uvedenom zmysle rešpektovala a podriadila sa okamžite po vzniku ČSR vytvoreným štátnym orgánom a československému právnemu poriadku, realizovala ich pokyny v zmysle aplikácie práva *de lege lata*⁷² a začlenila sa tak (aj vďaka domácim lojálnym úradníkom a orgánom samosprávy) do československej samosprávy. Na podklade nami skúmanej organizačnej lokálnej normy možno konštatovať už osvetlený fakt, že slovenská samospráva (na príklade Malaciek) vykonávala zákonom stanovené funkcie v samosprávnych orgánoch (starostu, obecnej rady, obecného zastupiteľstva a obecného úradu) a taktiež prenesené funkcie štátnej správy ako delegovaný orgán spolu s úradom mestského notára, ktorého post sa dôsledne poštátnil

denie centralizačných a unifíkových tendencií československých ústredných štátnych orgánov. Pozri bližšie štúdiu ŠUCHOVÁ, X.: c. d., s. 95–122.

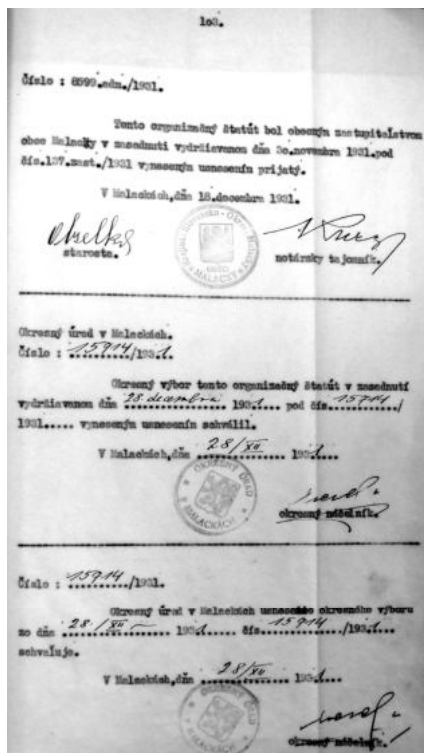
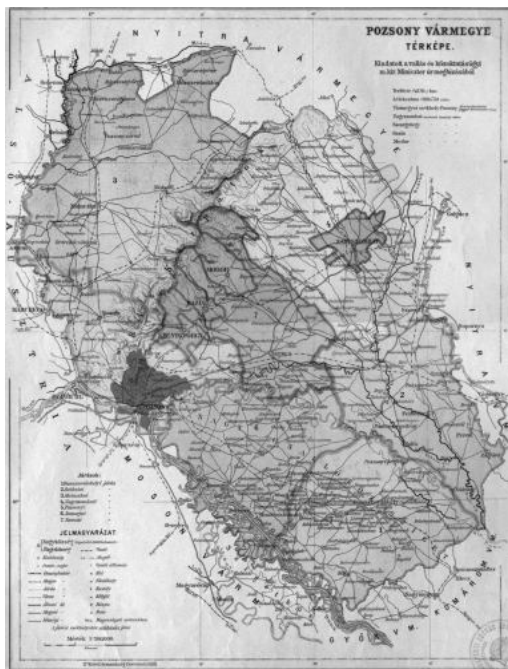
⁶⁹ § 1 a 4 zákona, ktoré konštituovali hlavné kontrolné právomoci novobudovaných okresných výborov a okresným náčelníkov nad malými a veľkými obcami.

⁷⁰ Štátnou mocou akceptovanej i stanovenej.

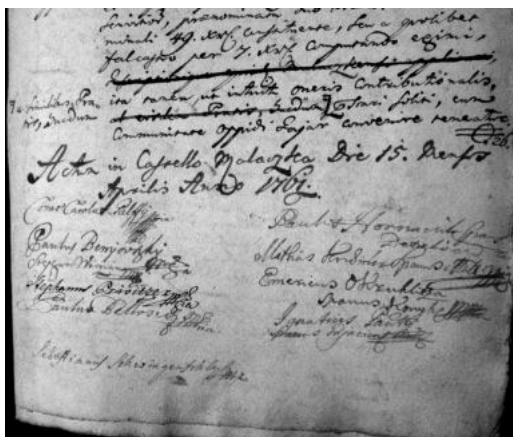
⁷¹ Na základe jeho rozboru (napr. v diachrónnom prístupe k nášmu štatútu z roku 1931 i v izolovanej obsahovej analýze jeho samého) možno postihnúť dokonalejšie eventúálne vonkajšie a vnútorné zásahy do samosprávy v období jeho účinnosti.

⁷² V zhode s platným právom, prijatým zákonným spôsobom.

(z. č. 211/1921 Zb. z. a n.), podriadil a zaradil do politickej správy štátu.⁷³ Taký je normatívny stav na podklade zákonných noriem a nami skúmaného štatútu. Aká bola prax a možné kontroverzie v procese výkonu samosprávy a politickej správy v obci je otázka už iná a zodpovedať na ňu je možné výhradne intenzívnejším bádáním v archívnych fondoch príslušných obcí a miest.

⁷³ Ak si všimáme práve zásahy štátnej správy (napr. okresného náčelníka i mestského notára) do pôsobenia jednotlivých mestských orgánov. Na tomto mieste je namieste opäť poukázať na rozširujúce sa pole bádania vzájomných korelatívnych vzťahov medzi štátnou správou a samosprávou a jej podriadenosti, resp. účinného spolupôsobenia verejnej správy.

AUTOGESTION LOCALE DE MALACKY SELON LE STATUT D'ORGANISATION DE L'ANNÉE 1931

Adriana Švecová – Martin Macejka

Comme nous l'avons avisé déjà au début, la position et les tâches de l'autogestion communale, tout en étant, pendant la période de leur existence, progressivement modifiées vers le développement fonctionnel, son caractère fondamental est resté plus ou moins maintenu: dans une certaine mesure limitée, les citoyens avaient (par l'intermédiaire de leurs organes et leurs employés) la possibilité de décider eux-mêmes des affaires liées avec l'exécution du droit dans les fonctions déterminées pour la commune (la ville).

Après la sommation du contexte sémantique de la norme juridique locale mentionnée, il est convenable de faire seulement une remarque en marge, c'est que, dans sa forme normative, le statut d'organisation déterminait primitivement la structure des organes communaux, leurs rapports réciproques internes de la subordination et de la supériorité (ce que l'étude publiée n'avait dû qu'esquisser). Dans la structure de contenu, nous avons montré la place de différents organes et employés dont le bureau et les attributions *per absoluto* étaient basés sur la modification juridique normative de la législation tchécoslovaque, resp. des normes reprises du Royaume de Hongrie (concrètement, p. ex., l. n° XXII/1886 et législation reliée à celle-ci, puis l. n° 75 et 76/1919, arr. gouvern. n° 275/1922, l. n° 210/1920, 329/1921, 243/1922, 246/1922 Rec. des l. et arr. et d'autres), s'appuyant, jusqu'au jour de la validité du nouveau statut, sur le valable statut d'organisation de la commune de l'année 1888.

Nous pensons que l'autogestion locale de Malacky a respecté tout mentionné ci-dessus et s'est soumise immédiatement après la naissance de la République tchécoslovaque aux organes d'Etat créés et à la législation tchécoslovaque, a réalisé leurs

ordres dans le sens de l'application du droit conformément à la législation en vigueur et s'est rangée ainsi (aussi grâce à la loyauté des employés et des organes de l'autogestion locaux) à l'autogestion tchécoslovaque. Sur la base de la norme locale d'organisation que nous examinons, on peut constater le fait déjà éclairé que (sur l'exemple de Malacky) l'autogestion slovaque accomplissait les fonctions fixées par la loi dans les organes de l'autogestion (maire, conseil communal, représentation et administration communales) ainsi que, comme organe délégué, ensemble avec le bureau du notaire municipal dont le poste a été conséquemment étatisé (l. n° 211/1921 R. des l. et arr.), elle a soumis les fonctions héritées de l'administration d'Etat et les a rangées à l'administration politique d'Etat. Tel est l'état normatif établi sur la base des normes législatives et du statut examiné par nous.

Traduit par Kristína Kapitáňová

ÚZEMNOSPRAVNE ČLENENIE SLOVENSKA V ROKOCH 1945–1948

ONDREJ CHRENA

Chrena, O.: Territorial and administrative organisation of Slovakia in the period of 1945–1948. *Slovenská archivistika*, Vol XLIII, 2008, No 2, p. 82–90.

The paper covers comprehensively the territorial and administrative organisation of Slovakia in the period of 1945–1948, when the pre-war provincial system was gradually reestablished. There are three types of changes of the territorial and administrative organisation of Slovakia in the post-war period described in the paper: the changes induced by re-arrangements of the state borders, the changes connected with the territorial development during the World War II, and the changes connected with the gradual preparation of a new territorial organisation. The restored provincial system was replaced by the new regional system in 1948.

History of administration. Territorial and administrative organisation. Public administration. Districts.

JUDr. Mgr. Ondrej Chrena, Trnavská univerzita, Právnická fakulta, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Cieľom štúdie je predložiť celkové spracovanie územnosprávneho členenia Slovenska v rokoch 1945–1948. Štúdia sa zaoberá vývojom územnosprávneho členenia po skončení druhej svetovej vojny, keď bolo obnovené územnosprávne členenie pred viedenskou arbitrážou a spracúva zmeny v jeho územnom usporiadaní vykonané ešte pred prijatím nového územnosprávneho členenia.

V roku 1945 nastávali vo všetkých oblastiach prevratné zmeny a právna úprava územnosprávneho členenia nebola výnimkou. Dôležitým faktorom bol aj vplyv zmien štátnych hraníc po skončení druhej svetovej vojny na územnosprávne členenie Slovenska, pretože každá zmena štátnych hraníc má vždy za následok aj zmenu územnosprávneho členenia pohraničných územnosprávnych celkov.

Československá republika a jej štátne hranice boli po skončení druhej svetovej vojny obnovené v stave, v akom sa nachádzali pred mníchovskou dohodou a viedenskou arbitrážou.¹ Zmeny oproti stavu pred mníchovskou dohodou a viedenskou arbitrážou nastali na východe Slovenska v dôsledku pripojenia Podkarpatskej Rusi k Sovietskemu zväzu a pri Bratislave z dôvodu zväčšenia bratislavského predmestia.² Vplyv na územnosprávne členenie mali aj zmeny hraníc s Poľskom na severe Slovenska.

¹ ŽUDEL, J.: Utváranie hraníc Slovenska. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXX, 1995, č. 2, s. 233.

² ŽUDEL, J.: Utváranie hraníc Slovenska, s. 233; *Atlas krajiny Slovenskej republiky*. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR; Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia 2002, s. 326.

Československá republika bola po druhej svetovej vojne formálne obnovená ako pokračovateľka predmníchovskej republiky so zmenami v postavení Slovenska, ktoré sa udiali po roku 1938, najmä v dôsledku SNP a pôsobenia SNR.³ Pre územie Slovenska bolo prevzaté existujúce územnosprávne členenie,⁴ čiže formálne zostalo zachované rozdelenie územia Slovenska na župy a okresy.

S postupujúcim frontom od druhej polovice novembra 1944 až do polovice apríla 1945 postupne preberali moc a verejnú správu na území Slovenska orgány SNR.⁵ Na území, na ktorom bojoval I. československý armádny zbor, bola po prechode frontu dočasne zavedená vojenská správa.⁶

Na južnom Slovensku existovali v niektorých okresoch súčasne dva okresné národné výbory (napr. Hnúšťa a Rimavská Sobota).⁷ Tento stav bol spôsobený tým, že počas existencie Slovenskej republiky boli na juhu Slovenska v dôsledku viedenskej arbitráže vytvorené nové okresné sídla.

Prvým krokom k obnoveniu územnosprávneho členenia z obdobia predvojnového krajiniského zriadenia na území Slovenska bolo nariadenie Predsedníctva SNR č. 9/1945 Sb. n. SNR, na základe ktorého bol s účinnosťou od 6. marca 1945 obnovený počet, hranice a sídla okresov v stave k 30. septembru 1938. Opätovne boli zriadené okresy Dunajská Streda, Feleďince, Galanta, Komárno, Košice mesto, Košice vidiek, Kráľovský Chlumec, Levice, Lučenec, Moldava nad Bodvou, Nové Zámky, Parkan, Rimavská Sobota, Rožňava, Snina, Sobrance, Stará Ďala, Šaľa, Šamorín, Tornaľa, Veľké Kapušany, Vráble a Želiezovce a bola potvrdená existencia samostatného okresu Svidník. Zmeny sídiel okresov vykonané v dôsledku viedenskej arbitráže boli zrušené.⁸ Zrušené boli aj ďalšie zmeny územných obvodov okresov vykonané po 30. septembri 1938. Táto úprava sa neuplatnila vo všetkých prípadoch zmien okresnej príslušnosti obcí, ktoré boli vykonané v rokoch 1940–1944.⁹ Slovensko sa po druhej svetovej vojne územnosprávne členilo na 80 okresov. Počet okresov na území Slovenska sa v porovnaní s pôvodne zavedeným územnosprávnym členením z roku 1928 zvýšil o okres Svidník.

Druhým krokom k obnoveniu územnosprávneho členenia z obdobia predvojnového krajiniského zriadenia bolo nariadenie Predsedníctva SNR č. 26/1945 Sb. n. SNR, na základe ktorého prevzali okresné národné výbory právomoc okres-

³ MARSINA, R. a i.: *Slovenské dejiny*. Martin: Matica slovenská 1992, s. 262.

⁴ § 2 nariadenia SNR č. 1/1944 Sb. n. SNR o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku.

⁵ RUDOHRADSKÝ, Š.: Revolučné národné výbory na Slovensku po oslobodení do celoslovenského zjazdu 1945. In: *Slovenská archivistika*, roč. XII, 1977, č. 1, s. 4, 14; VIETOR, M.: Úloha národných výborov pri vzniku československej ľudovej demokracie. In: *Právny obzor*, LIII, 1970, č. 10, s. 904.

⁶ RUDOHRADSKÝ, Š.: *Revolučné národné výbory na Slovensku po oslobodení do celoslovenského zjazdu 1945*, s. 4.

⁷ RUDOHRADSKÝ, Š.: c. d., s. 14, 15.

⁸ §§ 2-5 nariadenia Predsedníctva SNR č. 9/1945 Sb. n. SNR o určení obvodov a sídiel niektorých okresov.

⁹ MOZOLÍK, P.: Vývoj územnosprávneho členenia Československa po jeho oslobodení. In: *Právny obzor*, 72, 1989, č. 8, s. 667.

ných úradov, okresných zastupiteľstiev a okresných náčelníkov,¹⁰ čím bolo zavŕšené prevzatie moci od správnych orgánov Slovenskej republiky orgánmi SNR. Týmto nariadením boli s účinnosťou od 7. apríla 1945 zrušené aj župné úrady, ale župy ako územné celky boli de iure zrušené až s účinnosťou od 7. septembra 1945.¹¹ Územnosprávne členenie z obdobia predvojnového krajinského zriadenia bolo v plnom rozsahu obnovené až od tohto dňa. Existencia žúp však zostala po 6. marci 1945 len formálnou, keďže vtedy boli obnovené okresy v stave pred mníchovskou dohodou a viedenskou arbitrážou. Existencia žúp prestala mať význam už po vydaní nariadenia Predsedníctva SNR č. 9/1945 Sb. n. SNR, keďže župy nemali žiadnu právomoc vo vzťahu k okresom ležiacim na území, ktoré sa stalo po viedenskej arbitráži súčasťou Maďarska.¹²

Z dôvodu nevyhovujúcich komunikačných pomerov boli od 10. mája 1945 zriadené expozitúry Povereníctva SNR pre veci vnútorné v Banskej Bystrici a Košiciach.¹³ Do pôsobnosti expozitúry so sídlom v Banskej Bystrici patrili okresy Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Brezno nad Hronom, Dolný Kubín, Feledince, Kremnica, Krupina, Levice, Liptovský Svätý Mikuláš, Lučenec, Modrý Kameň, Námestovo, Nová Baňa, Revúca, Rimavská Sobota, Rožňava, Ružomberok, Tornaľa, Trstená, Turčiansky Svätý Martin, Zvolen a Želiezovce. Do pôsobnosti expozitúry so sídlom v Košiciach patrili okresy Bardejov, Gelnica, Giraltovce, Humenné, Kežmarok, Košice mesto, Košice vidiek, Kráľovský Chlumeč, Levoča, Medzilaborce, Michalovce, Moldava nad Bodvou, Poprad, Prešov, Sabinov, Snina, Sobrance, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník, Trebišov, Veľké Kapušany a Vranov. Okresy na západnom a severozápadnom Slovensku zostali v priamej pôsobnosti Povereníctva SNR pre veci vnútorné. Územie Slovenska bolo dočasne rozdelené na tri nadokresné územné celky. Takto vytvorené dočasné rozdelenie bolo zrušené od 1. augusta 1945.¹⁴

Medzi Československou republikou a Sovietskym zväzom bola 29. júna 1945 s účinnosťou od 30. januára 1946 uzavretá dohoda o pripojení Podkarpatskej Rusi k Ukrajine. Československá republika postúpila Sovietskemu zväzu aj ďalších 14 obcí,¹⁵ čím boli zmenšené pohraničné okresy Kráľovský Chlumeč a Veľké Kapušany.¹⁶ Obec Lekárovce bola neskôr opätovne pripojená k Československej republike¹⁷ a územnosprávne pričlenená k okresu Sobrance.¹⁸

¹⁰ VIETOR, M.: *Úloha národných výborov pri vzniku československej ľudovej demokracie*, s. 906.

¹¹ § 1 ods. 1 nariadenia SNR č. 96/1945 Sb. n. SNR o niektorých opatreniach, súvisiacich so zrušením župnej samosprávy.

¹² CHRENA, O.: Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939–1945. In: *Slovenská archivistika*, roč. XL, 2005, č. 1, s. 76.

¹³ § 1 vyhlášky Povereníctva SNR pre veci vnútorné č. 65/1945 Úr. v. o zriadení expozitúr v Banskej Bystrici a v Košiciach.

¹⁴ § 1 vyhlášky Povereníctva SNR pre veci vnútorné č. 121/1945 Úr. v. o zrušení expozitúry Povereníctva SNR pre veci vnútorné v Banskej Bystrici a Košiciach.

¹⁵ ŽUDEL, J.: *Utváranie hraníc Slovenska*, s. 233.

¹⁶ *Atlas krajiny Slovenskej republiky*, s. 43.

¹⁷ ŽUDEL, J.: *Utváranie hraníc Slovenska*, s. 233.

V januári 1945 maďarská vláda v prímerí odstúpila od nárokov vyplývajúcich z viedenskej arbitráže. Mierová zmluva s Maďarskom z 10. februára 1947 potvrdila s malými odchýlkami hranice vytvorené po prvej svetovej vojne trianonskou zmluvou.¹⁹ Odchýlky tvorilo rozšírenie bratislavského predmestia o obce Čunovo, Jarovce, Rusovce a časť obce Rajka, ktoré sa od 15. októbra 1947 stali súčasťou Československej republiky²⁰ a boli pripojené k okresu Bratislava vidiek.

Ďalšie zmeny štátnych hraníc, ktoré mali za následok aj zmenu územnosprávneho členenia, nastali na štátnych hraniciach s Poľskom. Časti poľského územia na hornej Orave a severnom Spiši, ktoré sa v roku 1939 stali súčasťou Slovenskej republiky, prevzala po prechode frontu československá vláda,²¹ ale už 20. mája 1945 bolo toto územie odovzdané Poľsku.²² Obnovenie hraníc s Poľskom v stave z roku 1938 znamenalo zmenšenie územných obvodov okresov Spišská Stará Ves a Trstená.

Územnosprávne členenie po druhej svetovej vojne nadväzovalo na územnosprávne členenie, ktoré bolo na území Slovenska zavedené od 1. júla 1928. Územie Československej republiky sa po druhej svetovej vojne už územnosprávne nečlenilo na 4 nadokresné celky, pretože po pričlenení Podkarpatskej Rusi k Sovietskemu zväzu nebola obnovená Podkarpatoruská krajina.

Územnosprávne členenie Slovenska po druhej svetovej vojne vychádzalo z krajinského zriadenia zavedeného v roku 1928. Po druhej svetovej vojne už nebol vytvorený nadokresný orgán v podobe krajinského národného výboru, ale najvyšším orgánom vo vzťahu k národným výborom bola SNR.²³ Namiesto pôvodného trojstupňového systému správnych orgánov bol na území Slovenska po druhej svetovej vojne vytvorený dvojstupňový systém národných výborov.²⁴ Z uvedeného vyplýva, že územnosprávne členenie po druhej svetovej vojne nadväzovalo na pôvodne zavedené krajinské zriadenie, avšak obsahovalo aj prvky, ktoré sa vytvorili v priebehu SNP a v dôsledku pôsobenia SNR.²⁵ Zmenou vo vzťahu k územnosprávnemu členeniu zavedenému v roku 1928 bolo aj zachovanie zjednotených územných obvodov správnych a súdnych okresov, ktoré bolo zavedené v roku 1941.²⁶

¹⁸ § 1 vyhlášky poverenika pre veci vnútorné č. 1268/1946 Úr. v. o zmene obvodu ONV v Sobranciach.

¹⁹ MARSINA, R.: *Slovenské dejiny*, s. 260.

²⁰ ŽUDEL, J.: *Utváranie hraníc Slovenska*, s. 234.

²¹ KAPLAN, K.: *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama 1990, s. 51.

²² MELNÍKOVÁ, M. – VRABCOVÁ, E.: Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. storočí. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXI, 1996, č. 2, s. 23.

²³ KUFČÁK, E.: Národné výbory na Slovensku v rokoch 1945–1946: Od celoslovenského zjazdu národných výborov po voľby do Ústavodarného národného zhromaždenia. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXI, 1986, č. 1, s. 17.

²⁴ KUFČÁK, E.: Okresné národné výbory 1944–1960: Spracúvanie a sprístupňovanie archívnych fondov. In: *Slovenská archivistika*, roč. XIII, 1978, č. 1, s. 3.

²⁵ MOZOLÍK, P.: *Vývoj územnosprávneho členenia Československa po jeho oslobodení*, s. 666.

²⁶ MOZOLÍK, P.: *Vývoj územnosprávneho členenia Československa po jeho oslobodení*, s. 667; CHRENA, O.: *Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939–1945*, s. 67.

Prevzaté územnosprávne členenie bolo po celý čas povojnovnej existencie považované za dočasnú úpravu územnosprávneho členenia Československej republiky. Táto dočasná úprava mala byť nahradená novými územnosprávnymi celkami, ktoré mali byť zakotvené aj v pripravovanej ústave.²⁷ Dočasnosť potvrdzovala aj skutočnosť, že v Čechách a na Morave sa národné výbory členili na tri stupne (obecné, okresné, krajinské) a na Slovensku len na dva stupne (obecné, okresné). Nevytvorením krajinského národného výboru pre územie Slovenska bol teda zakotvený asymetrický model aj v územnosprávnom členení.²⁸

Územie Slovenska sa po obnovení územnosprávneho členenia z obdobia predvojnového krajinského zriadenia územnosprávne členilo na 80 okresov, ktorých hranice boli v hrubších rysoch vytvorené už v roku 1923.²⁹ Osobitné postavenie miest so zriadeným magistrátom (Bratislava a Košice) zostalo zachované³⁰ a Okresný národný výbor v Krupine mal aj naďalej zriadenú exozitúru so sídlom v Šahách.³¹

Počas dočasnej existencie prevzatého územnosprávneho členenia v rokoch 1945–1948 nastalo množstvo zmien, ktoré čiastočne súviseli aj s pripravovaným novým územnosprávnym členením. Zmeny okresnej príslušnosti obcí a rušenie a zriaďovanie okresov patrili do právomoci orgánov SNR.³² Tento stav sa nezmenil ani po prijatí pražských dohôd. Táto oblasť zostala v právomoci slovenských národných orgánov aj po prijatí Ústavy 9. mája 1948, ktorá v § 96 ods. 1 bod 5. výslovne ustanovila, že do zákonodarnej právomoci SNR patrí zlučovanie a rozdeľovanie okresov a zmeny a úpravy ich hraníc.

Najnižším článkom územnej organizácie na Slovensku zostali aj po druhej svetovej vojne obce. Druhým a v tomto období najvyšším stupňom v rámci územného usporiadania boli okresy. V obciach pôsobili miestne národné výbory, ktoré boli podriadené okresným národným výborom a SNR. V okresoch pôsobili okresné národné výbory, ktoré boli podriadené SNR a jej výkonným orgánom.³³ V 11 okresoch na južnom Slovensku boli po druhej svetovej vojne namiesto národných výborov zriadené správne komisie³⁴ dočasne pôsobiace v obciach aj v okresoch.

S účinnosťou od 12. januára 1946 boli vykonané dočasné zmeny okresnej príslušnosti obcí. Obce Čelovce a Opava z okresu Modrý Kameň boli pričlenené k okresu Krupina, obce Brusno, Medzibrod a Svätý Ondrej nad Hronom z okre-

²⁷ KAPLAN, K.: *Pravda o Československu 1945–1948*, s. 167–169.

²⁸ VODJANICKÝ, R.: *Vývoj verejnej správy na Slovensku v rokoch 1918–1989*. Diplomová práca. Trnava: Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave 2003, s. 53.

²⁹ ZUDEL, J.: Administratívne zriadenie od najstarších čias do roku 1969. In: PLESNÍK, P. a i.: *Malá slovenská vlastiveda I*. Bratislava: Obzor 1989, s. 278.

³⁰ MOZOLÍK, P.: *Vývoj územnosprávneho členenia Československa po jeho oslobodení*, s. 667.

³¹ KUFČÁK, E.: *Národné výbory na Slovensku v rokoch 1945–1946*, s. 21.

³² *Dejiny Slovenska VI (1945–1960)*. Bratislava: Veda 1988, s. 62–63.

³³ KUFČÁK, E.: *Okresné národné výbory 1944–1960*, s. 14.

³⁴ SIKORA, S.: Rekonštrukcia orgánov územnej správy na Slovensku podľa výsledkov parlamentných volieb roku 1946. In: Barnovský, M. – Ivaničková, E. (ed.): *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava: Veda 1998, s. 105.

su Brezno nad Hronom k okresu Banská Bystrica, obec Valaská Dubová z okresu Dolný Kubín k okresu Ružomberok, obce Bílkove Humence, Borský Mikuláš, Borský Peter a Šajdikove Humence z okresu Malacky k okresu Senica, obec Opátka z okresu Gelnica k okresu Košice, obec Nová Lehota z okresu Kremnica k okresu Prievidza, obce Bašovce, Horná Streda a Pobedim z okresu Nové Mesto nad Váhom k okresu Piešťany, obec Obišovce z okresu Prešov k okresu Košice a obce Bošáca, Haluzice, Trenčianske Bohuslavice a Zemianske Podhradie z okresu Trenčín k okresu Nové Mesto nad Váhom.³⁵ Prvé štyri z týchto zmien okresnej príslušnosti obcí boli potvrdením faktického stavu existujúceho na základe zmien územných obvodov okresov, ktoré boli vykonané v dôsledku viedenskej arbitráže a počas existencie Slovenskej republiky.³⁶ Podľa vyhlášky povereníka vnútra malo ísť o dočasné zmeny územných obvodov okresov, ale v nasledujúcom období nebol vydaný žiadny právny predpis, ktorý by tento dočasný stav potvrdil, alebo zrušil.

V máji a júni 1946 boli vykonané ďalšie dve dočasné opatrenia, ktoré sa týkali obcí, ktorých okresná príslušnosť bola zmenená počas existencie Slovenskej republiky. V týchto prípadoch sa už nerozhodovalo o dočasnej zmene okresnej príslušnosti obcí, ale o ponechaní obcí v územných obvodoch okresov, do ktorých boli tieto obce preradené orgánmi Slovenskej republiky: Obce Horná Ves a Radobica, ktoré pôvodne patrili do okresu Topoľčany a v roku 1939 boli pričlenené k okresu Prievidza, boli ponechané v okrese Prievidza³⁷ a obce Drábsko, Lom nad Rimavicou a Sihla, ktoré pôvodne patrili do okresu Rimavská Sobota a v roku 1941 boli z okresu Hnúšťa pričlenené k okresu Brezno nad Hronom,³⁸ boli ponechané v okrese Brezno nad Hronom.³⁹

Zmeny okresnej príslušnosti obcí, ktoré boli vykonané v rokoch 1939 a 1941 a ktoré boli v marci 1945 plošne zrušené nariadením Predsedníctva SNR č. 9/1945 Sb. n. SNR, boli do polovice roka 1946 potvrdené a znovu vykonané s výnimkou zmien súvisiacich so zmenami štátnych hraníc v dôsledku viedenskej arbitráže a útoku na Poľsko na začiatku druhej svetovej vojny. Obnovené a potvrdené neboli ani zmeny okresnej príslušnosti tých obcí, ktoré boli vykonané počas existencie Slovenskej republiky pod tlakom slovenských Nemcov.

Po druhej svetovej vojne sa naďalej pokračovalo v zlučovaní obcí a zmenách ich úradných názvov. Niektoré z týchto zmien mali za následok aj zmeny týkajúce sa územnosprávneho členenia. V tejto oblasti platil aj naďalej zákon č. 115/1942 Sl. z. obsahujúci ustanovenie umožňujúce, aby úpravy obecných hraníc, ktoré mali za následok zmenu okresných hraníc, nebolo potrebné potvrdzovať zákonom.⁴⁰ Toto ustanovenie sa uplatnilo pri zlúčení mesta Bratislava

³⁵ §§ 1–9 vyhlášky povereníka vnútra č. 23/1946 Úr. v. o zmene obvodov niektorých okresných národných výborov.

³⁶ CHRENA, O.: *Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939–1945*, s. 68.

³⁷ Vyhláška povereníka pre veci vnútorné č. 1273/1946 Úr. v. o zmene obvodov okresov.

³⁸ CHRENA, O.: *Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939–1945*, s. 68.

³⁹ § 1 vyhlášky povereníka pre veci vnútorné č. 1316/1946 Úr. v. o zmene obvodu Okresného národného výboru v Brezne nad Hronom.

⁴⁰ CHRENA, O.: *Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939–1945*, s. 70.

s obcami Devín, Dúbravka, Lamač, Petržalka, Prievoz, Rača a Vajnory. Tieto obce, dovtedy patriace do okresu Bratislava vidiek, boli s účinnosťou od 1. apríla 1946 pričlenené k okresu Bratislava mesto.⁴¹ V tomto prípade bol potvrdený a skutočne zavedený vznik veľkej Bratislavy z rokov 1944–1945.⁴² V dôsledku zlučovania obcí nastala aj zmena názvu okresu Veľká Bytča, ktorý bol premenovaný na okres Bytča, pretože sídelná obec Veľká Bytča bola zlúčená s obcami Malá Bytča a Hliník nad Váhom do obce s názvom Bytča.⁴³

Po obnovení Československej republiky bol v zmenených podmienkach vytvorený priestor na to, aby sa uskutočnili reformy vo všetkých oblastiach a výnimkou nebolo ani územnosprávne členenie. Povereníctvo vnútra považovalo zmeny v dočasnej úprave územnosprávneho členenia za veľmi dôležité. Dokladom toho bola aj skutočnosť, že povereník vnútra vydal osobitnú vyhlášku,⁴⁴ ktorej obsahom nebolo žiadne nariadenie, ale obsahovala pokyny, akým spôsobom mohli jednotlivé obce žiadať o preradenie do územného obvodu iného okresu. Pre úspešné vybavenie žiadosti o preradenie do iného okresu bolo stanovené splnenie viacerých podmienok:

1. okresná príslušnosť nevyhovovala obci z dopravných dôvodov;
2. sídlo susedného okresu bolo k obci bližšie alebo výhodnejšie ako sídlo okresu, do ktorého obec patrila;
3. žiadosť mohli podať len miestne národné výbory, nie jednotliví obyvatelia obce;
4. žiadosť miestneho národného výboru musela byť vecne odôvodnená a podľa možnosti podložená dokladmi;
5. žiadosť o preradenie do iného okresu sa nesmela odôvodňovať problémami so zásobovaním, pretože tie sa v období po druhej svetovej vojne týkali veľkej časti územia Slovenska a boli považované za problémy prechodného charakteru.

Žiadosti miestnych národných výborov mali byť podané v lehote, ktorú mali určiť okresné národné výbory. Okresné národné výbory boli povinné upovedomiť o vyhláške bez meškania všetky obce svojho územného obvodu s upozornením, že žiadosť o preradenie do susedného okresu môžu podať do dvoch mesiacov. Okresný národný výbor mal prerokovať žiadosti z celého okresu naraz a o každej žiadosti vydať samostatné rozhodnutie. O všetkých žiadostiach podľa vyhlášky povereníka vnútra, ktorá bola publikovaná 2. februára 1946, malo byť rozhodnuté do konca mája 1946, keď mali byť žiadosti spolu s rozhodnutiami za celý okres predložené Povereníctvu vnútra.

⁴¹ Vyhláška Povereníctva vnútra č. 660/1946 Úr. v. o slúčení obcí Vajnory, Račištorf, Prievoz, Lamač, Dúbravka, Petržalka a Devín s Bratislavou.

⁴² CHRENA, O.: *Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939–1945*, s. 70; HORTH, V.: *Bratislavský topografický lexikón*. Bratislava: Tatran 1990, s. 35.

⁴³ Vyhláška Povereníctva vnútra č. 212/1946 Úr. v. o slúčení obcí Veľká Bytča, Malá Bytča a Hliník n/Váhom.

⁴⁴ Vyhláška povereníka vnútra č. 292/1946 Úr. v. o žiadostiach obcí o preraďovanie do iných obvodov okresných národných výborov.

Jedinou zmenou územnosprávneho členenia, ktorú možno spojiť s touto vyhláškou, bolo preradenie obce Dobrá Voda z okresu Piešťany do okresu Trnava.⁴⁵

S účinnosťou od 26. mája 1947 bola zriadená nová obec Vysoké Tatry.⁴⁶ Obec Vysoké Tatry vznikla vyčlenením územia z obcí patriacich do troch okresov, ktorých územné obvody boli v tejto súvislosti zmenšené. Obec Vysoké Tatry vznikla z častí obcí Huncovce, Kežmarok, Malý Slavkov, Rakúsy, Spišská Belá, Stará Lesná, Stráne pod Tatrami a Veľká Lomnica z okresu Kežmarok, z častí obcí Štrba a Važec z okresu Liptovský Svätý Mikuláš a z častí obcí Batizovce, Gerlachov, Mengusovce, Mlynica, Nová Lesná, Veľký Slavkov a Žakovce druhá časť a z celej obce Štôla z okresu Poprad. Pre správu Vysokých Tatier bol zriadený Národný výbor obce Vysoké Tatry, ktorý vykonával pôsobnosť okresného národného výboru.⁴⁷ Obec Vysoké Tatry sa vnútorne členila na obvody, ktoré boli spravované obvodnými radami. Zriadením obce Vysoké Tatry, ktorá mala postavenie mesta so zriadeným magistrátom, sa počet okresov na území Slovenska zvýšil na 81. Osobitné postavenie medzi okresmi mali okrem Vysokých Tatier mestá Bratislava a Košice.

Po štátnom prevrate sa v prvej polovici roka 1948 vykonal veľký počet zmien názvov obcí, ktoré sa nevyhli ani sídelným obciam okresov. V dôsledku zmeny názvu sídelnej obce okresu sa zmenili názvy 6 okresov: okres Brezno nad Hronom bol premenovaný na okres Brezno, okres Feledince na okres Jesenské, okres Kráľovský Chlmec na okres Kráľovský Chlmec, okres Parkan na okres Štúrovo, okres Stará Ďala na okres Hurbanovo a okres Tornaľa na okres Šafárikovo.⁴⁸

Dočasné územnosprávne členenie prevzaté z obdobia predvojnového krajiniského zriadenia bolo odstránené zákonom č. 280/1948 Sb. ku dňu 31. decembru 1948, ale o jeho zrušení bolo rozhodnuté už v čase prijatia Ústavy 9. mája 1948, ktorá v čl. X, § 123 a § 167 ods. 2 predpokladala vytvorenie nových nadokresných orgánov – krajov.

⁴⁵ § 1 vykonávacieho nariadenia Sboru povereníkov č. 1/1947 Sb. n. SNR o preradení obce Dobrá Voda do okresu trnavského; § 1 nariadenia SNR č. 84/1947 Sb. n. SNR o preradení obce Dobrá Voda do politického a súdneho okresu Trnava.

⁴⁶ § 2 nariadenia SNR č. 52/1947 Sb. n. SNR o utvorení obce Vysoké Tatry a o zaistení rozvoja tatranského kraja.

⁴⁷ KUFČÁK, E.: *Okresné národné výbory 1944–1960*, s. 3–4, 7.

⁴⁸ Vyhláška povereníka vnútra č. 964/1948 Úr. v. o zmenách úradných názvov miest, obcí a osád na Slovensku.

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE ORGANISATION OF SLOVAKIA
IN THE PERIOD OF 1945–1948

Ondrej Chrena

The author deals with the topic that has not been treated in detail before. The paper covers the territorial and administrative organisation of the area of Slovakia in 1945–1948 when the pre-war provincial system was gradually reestablished. The restored provincial system was considered temporary during all the time of its post-war existence. The paper describes three types of changes of the territorial and administrative organisation of Slovakia in the post-war period.

The changes of the first type were induced by re-arrangements of the state borders. As regards the re-arrangements of the state borders with the Soviet Union and Poland, the area of Czechoslovakia, as well as that of its border districts, was reduced. In the case of the state borders with Hungary, the area of Slovakia was reestablished in the form before Vienna Award, which resulted in the reestablishment of territorial units in the south.

The changes of the second type were connected with settling the territorial matters that were a result of the development during the World War II. The changes introduced by the authorities of the Slovak Republic were confirmed almost at full length.

The changes of the third type were connected with the gradual preparation of a new territorial organisation and resulted in the abolition of provincial system.

Translated by Michal Švec

DISKUSIA

SCELOVANIE ARCHÍVNÝCH DOKUMENTOV VO VEREJNÝCH ARCHÍVOCH

EVA VRABCOVÁ

Vrabcová, E.: Integration of Archival Documents in Public Archives. *Slovenská archivistika*, Vol XLIII, 2008, No 2, p. 91–97.

The paper deals with the issue of integration of archival fonds on the basis of the rules of the provenance principle in the net of archives in Slovakia. Namely, it predominantly deals with archival documents of the department of education and enlightment that are connected with care of historical monuments.

Archival science. Archival theory. The principle of provenance.

PhDr. Eva Vrabcová, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, 817 01 Bratislava

Na úvod diskusného príspevku musím zdôrazniť, že pôvodne bol určený na rokovanie Vedeckej rady Slovenského národného archívu, s úmyslom zdôvodniť delimitáciu archívnych dokumentov Povereníctva školstva do Slovenského národného archívu z Archívu Pamiatkového úradu SR v Bratislave.

Je pozitívne, že na Slovensku existujú archívy štátne, verejné, súkromné a že všetky tieto archívne inštitúcie zhromažďujú, ochraňujú a spravujú významnú časť kultúrneho dedičstva národa.

V štátnych a aj neštátnych archívoch sa nachádza množstvo archívnych dokumentov v rôznych typoch a druhoch archívnych fondov. Existujú archívne fondy podobného druhu a typu. Typológia archívnych fondov tvorí podstatu archívnej typológie, tým aj archívnej teórie. V súvislosti s typológiou môžeme hovoriť o klasifikácii archívnych fondov. Klasifikácia archívnych fondov má význam aj z hľadiska organizovania a budovania archívneho systému v Slovenskej republike. Evidenčný, informačný a dokumentačný archívny systém spočíva na klasifikácii archívov a archívnych fondov. Klasifikačné schéma archívnych fondov a zbierok štátnych archívov v Slovenskej republike má praktický význam pre zaraďovanie fondov.¹

Základom profesie archivára je sprístupňovanie archívnych dokumentov, ktoré sa nachádzajú v archívnych fondoch a zbierkach. Pre tvorbu archívneho fondu a jeho vnútornej štruktúry má zásadný význam provenienčný princíp, ktorý je

¹ Porovnaj RÁKOŠ, E.: Úvahy o archivistike. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXVIII, 2003, č. 1, s. 24.

rozhodujúcim faktorom archívnej teórie a praxe. Uplatnenie princípu archívnej proveniencie v tvorbe (v dostavbe) archívneho fondu zabezpečuje archívár jeho integritu a trvalú ochranu. Dodržiavanie provenienčného princípu pri tvorbe archívnych fondov nás nabáda aj k ich sceľovaniu. S princípom proveniencie súvisí jeho logická následnosť – princíp nedeliteľnosti fondu. Fond nemožno rozčleniť, nemožno miešať jeho jednotlivé časti s časťami iných fondov. Naopak žiada sa sceliť roztratené časti fondu (Autokratov). Až provenienčný princíp spôsobil zmenu chápania archívov ako inštitúcií.²

Väčšina slovenských archívov uplatňuje princíp archívnej proveniencie v chápaní tvorby a ohraničení archívnych fondov, no čo sa týka sceľovania archívnych fondov, ktoré úzko súvisí s ich vzájomnou delimitáciou medzi archívami a jej dodržiavaním v oblasti príslušnosti archívnych fondov do jednotlivých archívov, je často porušovaný.

Ministerstvo vnútra, odbor archívnictva a spisovej služby (v súčasnosti odbor archívov a registratúr) vydal v rokoch 2000 a 2001 Informatívneho sprievodcu štátnych archívov SR. Konštatujeme, že uvedená informačná pomôcka poskytuje laickej i odbornej archívnej verejnosti všetky základné informácie o archívnych dokumentoch uložených v štátnych archívoch na Slovensku. Okrem toho zmienená syntetická pomôcka umožňuje aj komplexný pohľad na rozmiestnenie archívnych fondov v štátnych archívoch a súčasne upozorňuje aj na problém proveniencie niektorých archívnych fondov, resp. nastoľuje otázku sceľovania archívnych fondov a ich následnú delimitáciu do príslušných štátnych archívov.

Sieť štátnych archívov na Slovensku špecifikuje Zákon NR SR o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov číslo 395/2002 Z. z. zo 17. mája 2002 a úplné znenie č. 503/2007. Vyhláška MV SR č. 628/2002 z 29. októbra 2002, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona, v § 15 hovorí o príslušnosti archívnych dokumentov do archívov ústredných, archívov s regionálnou pôsobnosťou a ich pobočiek.

Na problém napĺňania zákona a vyhlášky štátnymi archívami, následné dodržiavanie archívnej proveniencie a prípadnú delimitáciu archívnych dokumentov medzi štátnymi archívami v záujme sceľovania archívnych fondov upozornil odbor archívov a registratúr v roku 2003 a je vecou riadiacich pracovníkov štátnych archívov, aby sa litera zákona naplnila.

Avšak zákon NR SR č. 395/2002 Z. z. je záväzný pre všetky verejné archívy, a aj súkromné archívy na Slovensku a teda platí aj pre sieť špecializovaných verejných archívov, ku ktorým syntetická pomôcka Informatívny sprievodca osobitných archívov bola publikovaná tiež v roku 2001. Konečne sa dostala medzi archívnu verejnosť informácia, ktoré špecializované verejné archívy sú na Slovensku zriadené, no a najmä informácia, aké archívne dokumenty tieto archívy spravujú. Samotní zostavovatelia sprievodcu pripúšťajú, že archívne dokumenty

² Porovnaj RÁKOŠ, E.: Proveniencia a pertinencia v archíve. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXIV, 1989, č. 1, s. 23; RÁKOŠ, E.: Teória archívneho fondu VI. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXIII, 1998, č. 2, s. 17; RÁKOŠ, E.: Úvahy o archivistike. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXVIII, 2003, č. 1, s. 14–17.

spravované týmito archívami nie sú odbornej, ale aj laickej verejnosti veľmi známe.

Informatívny sprievodca osobitných archívov uvádza 19 osobitných archívov na Slovensku, z toho prinajmenšom v piatich archívoch sa nachádzajú archívne dokumenty vzniknuté činnosťou najvyšších orgánov štátnej správy. Archív, ktorého úlohou je preberať, ochraňovať, spravovať a sprístupňovať archívne dokumenty vzniknuté činnosťou najvyšších orgánov štátnej moci a správy je Slovenský národný archív. Tak mu to vymedzuje zákon. Nie je predsa žiaduce, aby napríklad archívne fondy bývalých povereníctiev, alebo ich súčasti boli roztrúsené vo viacerých archívoch na Slovensku. Na druhej strane aj Slovenský národný archív je povinný odovzdať jemu nepatriace archívne fondy, alebo ich časti príslušným archívom.

Menovite sú to tieto archívne fondy:

- *Ministerstvo národnej obrany (1935–1945)*, ústredný orgán štátnej správy na Slovensku ako ostatné ministerstvá z obdobia rokov 1939–1945;
- *Vojenská kancelária prezidenta SR v Bratislave (1940–1945)*, v SNA archívny fond Kancelária prezidenta republiky, 1939–1945, jeho fondové oddelenie;
- *Povereníctvo financií v Bratislave – devízové oddelenie (1946–1960)*, v SNA archívny fond Povereníctvo financií, 1945–1960, oddelenie VI/19 – 28 devízy a valuty;
- *Slovenská národná rada v Martine (1914) 1918–1919 (1927)*, v SNA archívny fond Slovenská národná rada (1918–1925);
- *Vládny komisár na ochranu pamiatok na Slovensku (1919–1922)*, špecializovaný orgán štátnej správy na Slovensku v období I. ČSR;
- *Štátny referát na ochranu pamiatok (1922–1939)*, špecializovaný orgán štátnej správy na Slovensku v období I. ČSR;
- *Ministerstvo školstva a národnej osvety – odbor pamiatok (1939–1945)*, v SNA archívny fond Ministerstvo školstva a národnej osvety (1939–1945), oddelenie E;
- *Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku (1919–1938)*, špecializovaný orgán štátnej správy na Slovensku;
- *Povereníctvo SNR pre školstvo a národnú osvetu – referát na ochranu pamiatok (1945–1951)*, v SNA archívny fond Povereníctvo školstva (1945–1960), III. odbor – Ochrana pamiatok;
- *Slovenský zbor pri reštitučnej komisii (1945)*, špecializovaný orgán štátnej správy;
- *Národná kultúrna komisia (1946–1951)*, špecializovaný orgán štátnej správy na Slovensku.

Z vymenovaných archívnych fondov najviac archívnych fondov provenienčne patriacich do Slovenského národného archívu je uložených sedem v Archíve Pamiatkového úradu SR v Bratislave.

Vedeckej rade Slovenského národného archívu predkladám na posúdenie návrh na delimitáciu archívnych dokumentov z Archívu Pamiatkového úradu SR

do Slovenského národného archívu. Delimitácia by jednak umožnila doplniť (sceliť) už existujúce archívne fondy, jednak doplniť materiállovú bázu SNA o ďalšie archívne dokumenty pochádzajúce z činnosti centrálnych úradov.

Z dejín vývoja pamiatkovej starostlivosti na Slovensku vieme, že organizovaná ochrana kultúrnych pamiatok bola v Rakúsko-Uhorsku od druhej polovice 19. storočia zverená rôznym štátnym inštitúciám.

Z pohľadu riešenia nášho problému je dôležité venovať sa dejinám správy pamiatkovej starostlivosti po roku 1918, teda po vzniku samostatného Československa a zriadení centrálnych úradov na Slovensku.

Prvé zákonné ustanovenie o všeobecnej ochrane pamiatok bolo vydané už na druhý deň po konštituovaní samostatného československého štátu, teda 29. októbra 1918. Národný výbor česko-slovenský vydal nariadenie číslo 13, ktorým „sú všetky umelecké a historické pamiatky pod ochranou Národného výboru a jeho orgánov.“ Všimnime si, že nariadenie malo iba číslo 13, teda že vtedajší predstavitelia novovzniknutého štátu ochrane pamiatok venovali mimoriadnu pozornosť. Nariadenie signovali predseda vlády Antonín Švehla, Jiří Stříbrný, Alois Rašín, František Soukup a Vavro Šrobár.³

Vavra Šrobára poverila 7. decembra 1918 pražská vláda vedením nového správneho orgánu na Slovensku a to Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska. Jeho úlohou bolo udržiavať poriadok, vydávať nariadenia na konsolidovanie pomerov a zabezpečenia riadneho štátneho života na území Slovenska. Činnosť mu malo uľahčovať 14 odborných vládnych referátov. Ochranou výtvorných pamiatok, umeleckých, historických, ľudových i pamiatok prírodných a ochranou svojrázu kraja a domoviny na Slovensku bol poverený Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku. Ochranu zabezpečovalo nariadenie „plnomocného“ ministra pre správu Slovenska číslo 155–1919 (8380–prez.) zo dňa 20. októbra 1919. Nariadenie bolo publikované v Úradných novinách, ktoré minister s plnou mocou pre správu Slovenska zriadil na vyhlasovanie všetkých svojich nariadení.⁴

Podľa organizačného poriadku a štruktúry úradu Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska v roku 1919 Vládny komisariát na ochranu pamiatok bol priamo podriadený 11. Referátu pre školstvo a osvetu a bol poradným orgánom ministra s plnou mocou.

Pôvodná štruktúra úradu však už v nasledujúcom roku 1920 bola zmenená a jednotlivé vládne referáty sa pretvárajú na oddelenia alebo expozitúry príslušných pražských ministerstiev. Vyplývalo to aj z nedostatočného presného ustanovenia vecnej kompetencie Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Rozhodnutie o tom, aby sa jednotlivé referáty stali výkonnými orgánmi príslušných ministerstiev vyslovili vládni referenti na spoločnom zasadnutí už 11. novembra 1919. V priamom podriadení ministra s plnou mocou zostal iba vládny referát

³ *Zákony a nariadenia na ochranu pamiatok historických, pravekých a prírodných na Slovensku*. III. vydanie. Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku 1924, s. 4.

⁴ *Úradné noviny* 31. októbra 1919.

pre administratívne záležitosti a prezídium. Proces vytvárania oddelení a expozitúr sa prakticky ukončil v priebehu rokov 1920–1921.

Agenda ochrany pamiatok zostala v priamej kompetencii Ministra s plnou mocou pre správu až do roku 1922 a to v VI. skupine prezídia.⁵

Od roku 1922 ochrana pamiatok podliehala Referátu Ministerstva školstva a národnej osvety, kde zotrvala až do roku 1939. Stalo sa tak rozhodnutím Prezídia Ministerstva školstva a národnej osvety č. 4600 z 22. mája 1922 a po dohode s Ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska Martinom Mičúrom časť agendy bývalého Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku prešla do II. oddelenia referátu. Bola to agenda týkajúca sa literatúry, divadla, hudby, výtvarného umenia a ľudovej výchovy. Agenda ochrany pamiatok a múzejníctva na Slovensku sa prideliť až do konečného vybudovania štátneho pamiatkového úradu pre Slovensko v Bratislave k štátnemu inšpektorovi archívov a knižníc Dr. Václavovi Chaloupeckému. Oficiálny názov bol Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku pri Štátnom inšpektoráte archívov a knižníc. Vedením II. oddelenia referátu MŠANO bol poverený architekt Dušan Jurkovič, ktorý dovedy stál na čele Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku. Spolu s agendou sa rozdelil aj spisový materiál. Napriek tomu, že vedením ochrany pamiatok boli poverení významní predstavitelia architektúry, výtvarného umenia, či umeleckí historici, inštitúciu podobnú štátnym pamiatkovým úradom v Čechách sa na Slovensku nepodarilo vybudovať. Skôr naopak, vládnym nariadením číslo 29/1939 Slov. zákonníka z 24. marca 1939 kompetencie Štátneho referátu na ochranu pamiatok prešli na Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej republiky. Ochrana pamiatok malo v náplni práce Kultúrno-osvetové oddelenie a to referát E.⁶

Po vojne v roku 1945 agendu bývalého Ministerstva školstva a národnej osvety prevzalo Povereníctvo školstva a osvety. Jeho organizačná štruktúra ostala takmer nezmenená, podstatne sa však zmenila ideologická náplň.

V rámci organizačnej štruktúry povereníctva ochranu pamiatok mal na starosti odbor III. Ochrana pamiatok. V priebehu rokov 1945–1960, teda počas celej existencie povereníctiev, ako ústredných orgánov štátnej správy na Slovensku, sa aj organizačná štruktúra Povereníctva školstva niekoľkokrát zmenila.

Okrem toho na úseku ochrany pamiatok nastal dualizmus v riadení, keď sa v roku 1946 ustanovila Národná kultúrna komisia, ktorej úlohou bolo starať sa predovšetkým o konfiškované kaštiele a v nich zachované pamiatky. Národná kultúrna komisia bola zriadená zákonom číslo 137/1946 Z. z. pri Povereníctve školstva, vied a umení na základe vzájomnej medzirezortnej dohody medzi Povereníctvom školstva, vied a umení a Povereníctvom pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, s ktorým aj najviac spolupracovala. Zásadným zásahom do pôsobnosti povereníctiev bol zákon o krajskom zriadení z 21. 12. 1948, na zákla-

⁵ Porovnaj BIELIK, F.: *Úvod k archívnej pomôcke Minister s plnou mocou pre správu Slovenska*.

⁶ Slovenský národný archív, archívny fond Minister s plnou mocou pre správu Slovenska, š. 72; MRIŽOVA, M.: *Úvod k archívnej pomôcke Ministerstvo školstva a národnej osvety*.

de ktorého od 1. 1. 1949 začali svoju činnosť krajské národné výbory. Došlo k čiastočnej decentralizácii vládnej a výkonnej moci a presun niektorých agend z povereníctiev na krajské národné výbory. Na KNV bol prenesený aj výkon pamiatkovej starostlivosti, avšak riadiaca agenda naďalej zotrvala na Povereníctve školstva až do vzniku celoslovenskej inštitúcie na ochranu pamiatok a to Slovenského pamiatkového ústavu zriadeného v roku 1951.

Výnosom Povereníctva školstva, vied a umení číslo 9864/51 zo dňa 15. marca 1951 sa zriadil Pamiatkový ústav. Súčasne bol vydaný jeho štatút a organizačný poriadok. Na čele ústavu stál riaditeľ, ktorého menoval povereník školstva, vied a umení. Ústav mal samostatný rozpočet a samostatné hospodárenie, vlastných odborných a administratívnych štátnych zamestnancov. Minimálne tieto tri kategórie (štatutárny zástupca, rozpočet, vlastní zamestnanci) rozhodli o tom, že Pamiatkový ústav bol samostatnou právnickou osobou.

Vládne nariadenie z 11. decembra 1951 o organizácii štátnej pamiatkovej starostlivosti premenovalo Pamiatkový ústav v Bratislave na Slovenský pamiatkový ústav. V podstate 15. marcom 1951 sa začína nová etapa v histórii ochrany historických, umeleckých a prírodných pamiatok.⁷

Z pohľadu našej problematiky sa ďalším vývojom pamiatkovej starostlivosti nebudeme zaoberať, pretože publikované štúdie nás dostatočne presvedčili o samostatnom pôsobení pamiatkových inštitúcií.

V predchádzajúcom odseku som už naznačila niektoré atribúty, ktoré určujú právnu samostatnosť inštitúcie, ktorá podmieňuje v archívnom štádiu zachovanej písomnej produkcie aj ohraničenie archívneho fondu. Problematike pôvodcu archívneho fondu sa v dostatočnej miere venoval na stránkach Slovenskej archivistiky Dr. E. Rákoš. Zopakujme si kritériá, ktoré najlepšie charakterizujú pôvodcu fondu a pokúsme sa ich aplikovať na inštitúcie, ktoré predchádzali Slovenskému pamiatkovému ústavu. Pokiaľ však agenda pamiatkovej starostlivosti bola jednoznačne súčasťou ústredných orgánov štátnej správy a ich organizačnej štruktúry, nemienime viesť diskusiu. Archívne dokumenty Ministerstva školstva a národnej osvety a Povereníctva školstva nepochybne patria do archívnej starostlivosti Slovenského národného archívu.

Základné kritériá:

1. Organizmus, ktorý sa považuje za pôvodcu fondu musí mať meno (názov) a vlastnú právnu existenciu založenú na právnom akte (zákon, nariadenie, vyhláška, uznesenie vlády, štatút, stanovy a pod.).
2. Musí mať presné a trvalé atribúty definované týmto právnym aktom.
3. Pozícia pôvodcu v zmysle administratívnej hierarchie musí byť taktiež presne definovaná aktom, na základe ktorého vznikol. Jednoznačná musí byť predovšetkým jeho podriadenosť organizmu na vyššej úrovni.
4. Organizmus musí mať zodpovedného vedúceho (štatutárneho vedúceho), ktorý má právo rozhodovať na svojej úrovni, stanovenej administratívnou hierarchiou. Má mať právo vybavovať zverené záležitosti bez toho, aby boli viazané na súhlas nadriadeného orgánu.

⁷ Pozri internetovú stránku www.pamiatky.sk.

5. Jeho vnútorná organizácia má byť zakotvená v štatúte, alebo v organizačnom poriadku.

Niektorí archivári k znakom samostatnosti pridávajú ešte:

6. Samostatná spisová služba.
7. Samostatná bilancia, rozpočet a bežný účet v banke.
8. Vlastná pečať so znakom.
9. Hlavičkový papier.⁸

Skúmaním vonkajších znakov zachovaných archívnych dokumentov, ktoré pochádzajú z činnosti Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku, Štátneho referátu na ochranu pamiatok, Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc, Slovenského zboru pri reštitučnej komisii a Národnej kultúrnej komisii, sme došli k záveru, že tieto inštitúcie plnili funkciu poradcov ich zriaďovateľov. Z archívneho hľadiska môžeme polemizovať, či naplňajú všetky znaky samostatných archívnych fondov, alebo nie. Všetky boli zriadené nariadením nadriadeného orgánu, na ich čele stál predseda, nemali vlastných zamestnancov, iba externe dosadených členov a spolupracovníkov (profesori na vysokej škole, architekt, historici umenia, historici a pod.). Nemali vlastný rozpočet a boli finančne závislé na nadriadenom ústrednom úrade. Z vyššie uvedených faktov aj vyplýva, že ich právne postavenie bolo počas rokov 1919-1939 na rôznej úrovni podriadenosti. Nemôžeme však obísť jeden fakt a to, že boli špecializované centrálné inštitúcie, ktoré mali v náplni činnosti ochranu kultúrneho dedičstva na celom území Slovenska. Podľa zákona č. 395/2002 o archívoch a registratúrach dokumenty takýchto inštitúcií patria do Slovenského národného archívu.

Možno sa vo svojich záveroch mýlim, ale zámerom bolo najmä oživiť a zintenzívniť aktivity archivárov aj v oblasti archívnej teórie.

⁸ Porovnaj RÁKOŠ, E.: Teória archívneho fondu IV. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXII, 1997, č. 1, s. 5.

ZÁKLADNÉ ARCHÍVNE PRÁCE V TIENI TEÓRIE, METODOLÓGIE A PRAXE

VLADIMÍR WOLFŠHÖRNDL

Wolfshörndl, V.: Principal Archival Activities in the Shade of Theory, Methodology and Practice. Slovenská archivistika, Vol XLIII, 2008, No 2, p. 98–109.

On the basis of a brief preview of the development of opinions and theories, as well as pragmatical definitions and practical procedures for work with and publication of archival documents, the author proclaims that the archival theory, methodology and practice are ‘overloaded’ with a number of procedures, options and operations. Perhaps, in the future the choice of theoretical and methodological procedures will be appropriate, suitable and unified, and their application in the archival practice will be consistent and cohesive.

Archival science. Archival theory, methodology and practice.

PhDr. Vladimír Wolfshörndl, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, 817 01 Bratislava

Motto: Slová sú najmenej spoľahlivou formou komunikácie!

Na začiatku tejto úvahy prosíme o veľkú dávku zhovievavosti a trezlivosti, hlavne keď budeme opakovať známe veci. Myslíme si však, že to inak ani nie je možné, keď chceme hovoriť o tak známych veciach, ako sú základné práce v archíve.

V nasledujúcich častiach príspevku sa zameriame na problémy, ťažkosti a protirečenia, ako aj rôzne názory na ich riešenia, ktoré sa vyskytujú pri základných prácach v archíve. Tieto sa pokúsime zhrnúť do teoretických, metodologických a praktických okruhov, z ktorých vyplynú isté riešenia, skôr len stručné tvrdenia – tézy. Osobitnú pozornosť venujeme archívnej praxi. Súčasne však musíme konštatovať, že aj takéto delenie do uvedených okruhov nie je presné. Nemôžeme hovoriť oddelene o archívnej teórii, metodológii a praxi. V tejto súvislosti si pripomeňme jednu z klasických definícií pojmu „teória“, ktorý v obecnom význame označuje špekulatívne poznanie, abstraktné a nezúčastnené a je klasickým protikladom praxe, t. j. realizácie a dodajme (a musíme trvať na tom), že to nie je vždy len v tom prípade, keď je teória odtrhnutá od praxe. Musíme si uvedomiť, že archívna teória ako systém poznatkov sa vyvíja na základe archívnej praxe. Na druhej strane pojem „prax“ označuje vedomú činnosť, v ktorej sa subjekt snaží uviesť v skutok určitú znalosť, techniku, atď. Je to súhrn skúseností, zbehlostí, zručností a nebojme sa povedať, že aj rutiny, manuálnych a mechanických prác – získaných v zamestnaní, pri vykonávaní odbornej činnosti. Nakoniec medzi teóriou a prax „vstupuje“ metodológia, ktorá je súhrnom pochodov, skúmaní a pravidiel vedúcich k dosiahnutiu cieľa. Archívna metodológia tvorí v podstate prechod od archívnej teórie k archívnej praxi a naopak. Archívna teó-

ria a archívna prax sa dopĺňajú a vzájomne ovplyvňujú, kde praktické poznatky aplikovaného výskumu a ich teoretické zovšeobecňovanie tvoria jeden celok. Ich konečným cieľom je spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov.

Najvýznamnejšou činnosťou v archíve a základnou prácou archivára je spracovanie archívnych dokumentov, ich hodnotenie (výber) a formovanie ich vnútornej štruktúry, a to za účelom ich sprístupnenia formou archívnych informačných pomôcok, archívnych publikácií a archívnych diel. (Aj v tomto prípade ide o „rozkolísanosť“ pojmov archívnej terminológie, kde si pod uvedenými pojmami predstavuje každý niečo iné.) Spracovávanie archívnych dokumentov sa vykonáva na báze teoretickej základne novovekej „modernej“ archívnej vedy, ktorá sa zrodila v polovici 19. storočia. Bol ňou provenienčný princíp a jeho neskoršie modifikácie. Bolo to konzervatívne poňatie, ktoré na základe prusko-holandskej teórie žiadalo prísne rešpektovanie registratúrneho poriadku. Ďalej to bol štruktúrno-funkčný princíp, príp. organický alebo voľný štruktúrny princíp, neskôr voľný provenienčný princíp, nazvaný tiež pertinenciálny princíp. Tieto princípy viedli k abstraktným systematickým schémam umelo vytvorených logických hesiel – pertinenciálno-vecných vzťahov. Nesmieme však zabúdať, že akokoľvek „dokonalý“ a logický systém pertinenciálno-vecných hesiel, okrem toho, že ruší organické súvislosti a vzťahy medzi písomnosťami, je vždy subjektívny (nesie stopy svojho tvorca, jeho názorov, znalostí a záľub). Provenienčný princíp, príp. princíp rešpektovania fondu sa síce stal uznávanou normou archívnej práce a je považovaný za základ archívnej teórie aj praxe, jeho chápanie a dodržiavanie však nebolo všade rovnako dôsledné. Dokonca sa ozývali (v minulosti aj v súčasnosti) hlasy proti používaniu provenienčného princípu ako doktríny, ktorá, snáď aj nepriamo, spôsobila istú stagnáciu archívnej teórie. Vývoj poňatia provenienčného (historického) princípu, aj napriek istým premenám, zostal v podstate dodnes nezmenený. V súčasnosti rešpektovanie pôvodného usporiadania (registratúrny, štruktúrny princíp) a princíp rešpektovania archívneho fondu uznávajú v podstate archivári na celom svete.

V posledných desaťročiach 20. storočia a v prvých rokoch 21. storočia konštatovali mnohí odborní (vedeckí?) archivári, že činnosť na úseku starostlivosti o archívne fondy nie je riadne vedecky popísaná. Situáciu vraj komplikuje pomerne nízka úroveň archívnej vedy aj na medzinárodnej úrovni. Medzinárodné sympóziá, kongresy, odborné porady a vedecká (odborná) archívna literatúra riešia väčšinou len čiastkové problémy, spravidla nenavrhujú jednotné riešenia a chýbajú vraj vedecké rozbor a obecnjšie prijateľné teoretické závery. V súčasnosti je „moderné“ a „in“ hovoriť o určitej „rozpoltenosti“ chápania archívnej teórie aj provenienčného princípu, ktorý sa umocňuje aj nejednotnosťou archívnej terminológie. V konečnom dôsledku sa táto „rozpoltenosť“ negatívne prejavuje aj v archívnej praxi. Táto nepevnosť pojmov vedie k tomu, že pojmovo totožné alebo len nepatrne odchyľne princípy, metódy a postupy sa označujú rôznymi názvami a naopak, isté názvy sa používajú pre celkom iné vymedzené zásady. Žiada sa jednotný postup a jednotné pracovné metódy pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Na druhej strane sa však žiada individuálny prístup (osobitné metodologické prístupy a postupy) pri spracovaní

a sprístupnení archívnych dokumentov. Musíme však upozorniť na ten fakt, že tieto dve protirečivé konštatovania nie sú až tak protirečivé, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Aj tu platí zásada, že správne riešenia sú niekde medzi tým, prípadne platí len po určitú rovinu usporiadania. Väčšina odborných archivárov v podstate schvaľuje a pokladá za samozrejmosť, že publikované príspevky z archívnej teórie je vhodné a potrebné ďalej rozpracovať na konkrétne typy archívnych fondov (archívnych dokumentov) – a tak umožniť aplikovanie archívno-teoretických poznatkov v archívnej praxi. Väčšinou však týmto konštatovaním v teoretickej rovine to aj končí. Je potrebné tieto vyhlásenia aj uviesť „do života“, t. j. aby aj v spätnej väzbe archívna prax „oplodnila“ archívnu teóriu a pokročila tam, kde je to už dnes možné – a to k unifikácii a štandardizácii istých pracovných postupov – a to už od výberu (hodnotenia) archívnych dokumentov, usporiadania, inventarizácie, katalogizácie a vypracovania archívnej pomôcky (archívneho diela).

Môžeme konštatovať, že základným princípom archívnej teórie, metodológie a praxe je princíp provenienčný (archívna provenienciacia), ktorý platí pre tvorbu archívnych fondov, už menej pre skladbu archívnych dokumentov vo fonde, prípadne platí len po určitú rovinu usporiadania. Väčšina odborných archivárov v podstate schvaľuje a pokladá za samozrejmosť, že publikované príspevky z archívnej teórie je vhodné a potrebné ďalej rozpracovať na konkrétne typy archívnych fondov (archívnych dokumentov) – a tak umožniť aplikovanie archívno-teoretických poznatkov v archívnej praxi. Väčšinou však týmto konštatovaním v teoretickej rovine to aj končí. Je potrebné tieto vyhlásenia aj uviesť „do života“, t. j. aby aj v spätnej väzbe archívna prax „oplodnila“ archívnu teóriu a pokročila tam, kde je to už dnes možné – a to k unifikácii a štandardizácii istých pracovných postupov – a to už od výberu (hodnotenia) archívnych dokumentov, usporiadania, inventarizácie, katalogizácie a vypracovania archívnej pomôcky (archívneho diela).

Musíme trvať na tom, že v uvedených „problémoch a ťažkostiach“ pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov ide skôr „o rozpoltenosť a rozkolísanosť“ názorov a hlavne výberu toho ktorého systému a postupov pri spracovaní archívnych dokumentov, ako o nedostatočné a nejednotné vypracovanie archívnej metodológie, prípadne archívnej teórie. Môžeme zhrnúť, že archívna teória je vypracovaná na dobrej úrovni a je potvrdená archívnu praxou – čo platí aj v opačnom poradí. Základné teoretické problémy archívnej vedy boli v podstate vyriešené v priebehu mnohých desaťročí. Môžeme len súhlasiť s konštatovaním Roberta Johna W., ktorý uznáva archívnu teóriu, ktorá je bezprostredne spojená s archívnu praxou a odmieta archívnu teóriu pre teóriu, ktorá nevyplýva z objektívnych potrieb archivárov, ale z emocionálneho úsilia časti archívnej komunity o zvýšenie profesionálnej prestíže. Úskalie archívnej teórie vidí hlavne v odlišnosti od iných vedných odborov. Ich teórie môžu viesť k novým pohľadom a stimulovať intelektuálny pokrok, na rozdiel od archívnej teórie, ktorá nikdy nemôže hrať adekvátnu úlohu a nemôže predísť archívnu profesii (archívnu prax). Dodávame, že archívna teória dokonca môže predísť archívnu profesii (archívnu prax) a pokročiť „vперед“ – ale nie je isté, či správnym smerom. V takom prípade sa každodenná prax skôr či neskôr odrazí aj v archívnej teórii. V tejto súvislosti môžeme parafrázovať výrok E. Rákoša, že archivár, aj keď „nepíše“ archívnu teóriu, je povinný túto teóriu poznať a v archívnej praxi využívať, a to v tom zmysle, že archivár svojou archívnu praxou „píše“ archívnu teóriu a archívny teoretik je povinný túto prax poznať a v archívnej teórii využívať. Nesmieme zabúdať, že archivistika ako veda, patrí viac k vedám deskriptívnym ako k vedám exaktným. Na teoretický výskum v podstate nadväzuje aplikovaný a realizačný výskum (druhotný výskum). My trváme na tom, že na reali-

začný a aplikovaný výskum (potvrdený praxou) by mal nadväzovať teoretický výskum, v ktorom pôjde o tradičné archívne úlohy na úseku spracovania a sprístupňovania archívnych dokumentov. Musíme si uvedomiť, že pre spracovanie a sprístupňovanie archívnych dokumentov zatiaľ neexistujú žiadne jednotné (univerzálne) riešenia. Unifikácia a štandardizácia pomôže len za určitých podmienok a len pre isté druhy archívnych prác. Spoločná európska archívna tradícia je hudbou budúcnosti. Aj keby už existovala, nestačila by „zastrešiť“ (unifikovať a štandardizovať) tak rôznorodé archívne dokumenty. Podľa nášho názoru by sa mohla spoločná doktrína pre spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov už čiastočne realizovať unifikáciou a štandardizáciou niektorých pracovných postupov, princípov a metód, kde konečným cieľom bude zachytenie každého archívneho dokumentu (jednotliviny).

Mnohí archívni teoretici tvrdia, že v našej každodennej práci v archíve často absentuje tvorivé archívno-teoretické myslenie, následkom čoho sa pri formovaní, tvorbe a štruktúrovaní archívnych fondov používajú mechanické, rutinné a niekedy iba náhodné postupy. Týmto „večným“ konštatovaním a opakovaním to aj končí – a nič sa nevyrieši. V tejto súvislosti snáď ani nejde o nedostatok archívno-teoretických a archívno-metodických postupov a neodborné formovanie archívneho fondu. Ide skôr o nedostatočné personálne a technické vybavenie archívov (hlavne nedostatok pomocných a odborných pracovných síl). Ako sme už spomenuli, východiskom je skôr správny výber jednotlivých postupov a metód pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov, ako aj unifikácie a štandardizácie niektorých postupov a ich zavedenie do každodennej archívnej práce, príp. aj nepopulárnou formou príkazu. Potom by tieto práce (postupy) boli rutinné a mechanické – ale v pozitívnom slova zmysle. Nielen teoretické konštatovania a vypracovanie metodologických postupov, ale hlavne v každodennej praxi bude potrebné vybrať, overiť a realizovať vhodné a osvedčené postupy a metódy pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Pritom sme si plne vedomí konkrétnych problémov, ktoré sa týkajú doterajších metodických pravidiel a inštrukcií pre prácu s archívnym fondom. Ide hlavne o problematiku veľkých chronologicko-numerickejch spisových sérií, ktoré sa často vyskytujú v našich archívnych fondoch, ďalej je to formovanie čo najmenej inventárnej jednotky, problém názvu (popisu) inventárnej jednotky a problém signovania (kódovania) inventárnej jednotky. Práve tu vidíme najväčšie možnosti unifikácie a štandardizácie niektorých pracovných metód a postupov pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Nesmieme zabúdať, že uvedené „problémy a ťažkosti“ pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov majú iba dočasný charakter (pozri dočasný, čiastkový či prehĺbený inventár). Sú východiskom z núdze a v mnohých prípadoch signalizujú istú stagnáciu archívnych prác. Veľmi jasne formuloval E. Rákoš poznatok, že viaceré už spracované a inventarizované fondy v štátnych archívoch na Slovensku možno kvalifikovať iba ako dočasné riešenie. Preto je stále aktuálnou otázkou (skôr potreba) formulovať zásady pre stanovenie priority a hĺbky spracovania a sprístupnenia archívnych dokumentov, a to s ohľadom – my tvrdíme, že bez ohľadu – na dôležitosť a význam ich výpovednej lehoty, príp. bádateľský záujem. Aby sme už doneko-

nečna „nekonzervovali“ iba dočasné riešenia, z uvedeného vyplýva, že hĺbka spracovania archívnych dokumentov bude priamo úmerná (závislá) na dočasnosti spracovania archívnych dokumentov, t. j. čím „väčšia hĺbka“ (podrobnejšie spracovanie až na archívny dokument, jednotlivinu), tým dlhšie, prípadne konečné spracovanie archívnych dokumentov. S tým súvisí aj miera provizórnosti (dočasnosti) a chýbajúcej určitej teórie a metódy, ktorá je priamo úmerná jej hodnote. (V niektorých prípadoch sa blíži k nulovej hodnote.) Uvedené problémy a ťažkosti sa najmarkantnejšie prejavujú v každodennej archívnej praxi. Nemôžeme celkom súhlasiť s konštatovaním odborných, vedeckých archivárov, že pri vedecko-technickom spracovaní a sprístupnení archívnych fondov a zbierok nejde iba o remeselné a pomocné práce, ale že podstatná časť činností na archívnom fonde má aj tvorivý charakter. Tak by to malo byť, ale práve remeselné a pomocné práce, ako aj triediace a usporadovacie práce, ktoré by mali vykonávať pomocné sily a stredné odborné kádre, zaberajú najviac času – fyzického a paradoxne aj duševného úsilia odborných archivárov.

Je zaujímavé a poučné v tejto súvislosti spomenúť anketu usporiadanú medzi francúzskymi odbornými archivármi (v 60. rokoch minulého storočia) o ich situácii, kde sa konštatovalo, že pred rokom 1914 sa ako hlavná úloha archivárov razilo heslo usporadovania, po roku 1918 to bolo sústreďovanie archívneho materiálu a po roku 1949 je to popularizácia pracovných výsledkov a suplovanie stredných kádrov, ktorých je nedostatok. Na vedeckú prácu tak zostáva odbornému archivárovi len okolo 5 % pracovného času. V slovenských podmienkach je to ešte zaujímavejšie, kde všetky spomenuté práce a aktivity, ktoré trvali vyše storočia, začali u nás vo väčšej miere až v 50.–60. rokoch minulého storočia a nie sú dovŕšené dodnes. Na Slovensku sa otázkam archívnej teórie (problematike archívnych fondov, ich klasifikácie, hodnoteniu a sprístupneniu formou archívnych pomôcok, archívnych publikácií a archívnych diel) venovali archivári v podstate až od 50. rokov 20. storočia. Dôraz sa kládol hlavne na archívnu teóriu a pritom sa akosi „pozabudlo“ na archívnu metodológiu a hlavne na archívnu prax. Veľmi výstižne to vyjadril E. Rákoš, že akosi sme pozabudli na to, že archivistika nie je iba teória, ale aj metóda a prax. Celý problém je ešte umocnený tým, že nie je dost' možné v každodennej práci žiadať od odborného archivára, popri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov, aj archívno-teoretické, príp. historické práce. Prax je taká, že sa vyžaduje v plnom úväzku robiť jedno alebo druhé (M. Kušík). Celá situácia by sa odľahčila tým, že ťažisko archívnych prác by bolo vhodné preniesť na stredoškolských zamestnancov. Archívy by tiež nemali preberať a zhromažďovať nearchívne súbory (E. Rákoš). Bohužiaľ, sú to len zbožné želania, ktoré sa asi tak skoro v archívnej praxi neaplnia.

Už dlhé desaťročia sa konštatuje, že *Základné pravidlá pre spracovanie archívneho materiálu* (1958), ako aj nové pravidlá, *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov* (1988) a *Príručka archivára* (1999) nemohli vyriešiť všetky metodické problémy archívnej práce a zaoberať sa špecifickými zvláštnosťami. To však od základných pravidiel ani nemôžeme očakávať. Dôležitá je však iná vec, na ktorú sa zabúda (?) a snáď aj nedozrel čas, aby sa nasle-

dujúce konštatovania v súčasnosti, príp. v blízkej budúcnosti, naplnili. Pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov je najdôležitejšia – základnými pravidlami striktne požadovaná – nasledujúca zásada: „Fond sa považuje za usporiadaný vtedy, ak je daný do systematického poriadku až do najnižších jednotiek (spisov).“ Je všeobecne známe, že základnou organickou jednotkou archívneho fondu je archívny dokument. V prípade spisového materiálu je to jeden spis (základný spis). Spis ako archívny dokument môže obsahovať viac dokumentov (písomných aj iných), príp. len jeden dokument – jednotlivinu. Veľmi jasne formulovali mnohí odborní archivári vo svojich príspevkoch, že pri všetkých spôsoboch usporiadania archívnych dokumentov je konečnou archívnu jednotkou jeden spis.

V teoretickej rovine sa vyjadril M. Kušík (už v roku 1956) k danej problematike: „Ideálne by bolo povýšiť spis za inventárnu jednotku, ale pri súčasnom kvante sme živelne nútení prijať súbor spisov – čo je však súbor – ktorý nemá vecného súvisu.“ Aj ďalší odborný archivár J. Watzka konštatoval (v roku 1982), že je potrebné doriešiť otázku obsahového podchytenia inventárnej jednotky, ktorá by mala obsiahnuť tematickú paletu čo najkompletnejšie, v podstate až na úroveň spisu, ale iba v heslovitej podobe. Nakoniec uzavrieme túto časť úvahou E. Rákoša, že nedoceňujeme potrebu podrobného radenia archívnych dokumentov až do najmenších archívnych jednotiek (inventárnych jednotiek) na základe možných a prijateľných vzťahov pertinencie, vecnosti, predmetnosti, udalosti, javu, osoby, miesta, času atď. Svoju úvahu končí tým, že bude vhodné prehodnotiť spôsob inventarizácie a katalogizácie „novodobých“ spisov. Môžeme formulovať nasledujúci poznatok, že všetko, čo je uložené v archíve je (malo by byť, ale v mnohých prípadoch to tak nie je) archívnym dokumentom a každý by mal byť zachytený, bez ohľadu na jeho prioritu, časový faktor, nedostatok pracovných síl alebo bádateľský záujem. V tejto súvislosti musíme osobitne zdôrazniť základnú povinnosť každého archivára, ktorý rozhoduje o archívnych dokumentoch, aby čítal každý jednotlivý dokument a samozrejme ho pritom aj aspoň heslovite (stručne) zachytil v archívnej pomôcke (v archívnom diele). Myslíme si, že tým by odpadlo mnoho „rýchlokvasných“ metód a postupov, ktoré len zbytočne „rozmnožujú a rozbíjajú“ (namiesto toho, aby unifikovali a štandardizovali) spracovávacie a sprístupňovacie práce v archíve.

Pri týchto konštatovaniach a zhrnutiach teoretických a metodických úvah i praktických skúseností odborných archivárov musíme trvať na tom, že v súčasnosti a hlavne v budúcnosti by mala platiť nasledujúca zásada: Pre spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov formou archívnych informačných pomôcok, archívnych publikácií a archívnych diel, bez ohľadu na použité archívno-teoretické a archívno-metodické postupy, bude nutné zachytiť každý archívny dokument (jednotlivinu).

Ako sme už spomenuli súčasnosť tiež charakterizuje nejednotnosť a dočasnosť pri vyhotovovaní archívnych informačných pomôcok, archívnych diel a archívnych publikácií, ktoré sú konečným výsledkom a cieľom archívnej práce. Na jednej strane sa síce archívni teoretici zhodli (aj na medzinárodnom fóre), že archívny inventár slúži ako základná pomôcka pre potreby evidencie a základnej

orientácie po archívnych fondoch a zbierkach. Zostáva síce faktom, že inventarizácia archívnych dokumentov a vypracovanie archívneho inventára je najčastejšou formou sprístupnenia archívneho fondu, ale metodika tvorby archívneho inventára vraj nie je dostatočne „prepracovaná“. My k tomu dodávame, že metodika tvorby archívneho inventára je snád' až veľmi prepracovaná, čo sa prejavuje nepresnosťou a nejednotnosťou pri tvorbe inventárnej jednotky a jej obsahového záznamu a vo veľkej miere sa tu uplatňuje subjektivita spracovávateľa. Myslíme si, že skôr by sme sa mali snažiť o zjednotenie jednotlivých metód a postupov pri tvorbe archívneho inventára. Máme veľké archívne fondy (hlavne z novšieho obdobia), kde by sa už mohli vypracovať jednotné pracovné postupy pri spracovávacích a sprístupňovacích prácach. Na druhej strane, už dlhé desaťročia konštatujú archívni teoretici – čo je však na „škodu veci“ – že archívny katalóg pre spracovanie archívnych fondov z novšieho obdobia (hlavne po roku 1945) sa nezdá byť produktívnou formou pre sprístupnenie archívnych dokumentov. Zdôvodňuje sa to kvantitou písomností, časovým faktorom, nedostatkom pracovných síl a pod. Tieto zdôvodnenia a závery snád' boli v minulosti do istej miery oprávnené. V súčasnosti však už nemôžeme donekonečna riešiť otázky – aké a do akej hĺbky vypracovávať klasické archívne pomôcky (či to bude inventár dočasný, prehľbený, čiastkový, kombinovaný), príp. či archívny inventár by mal spĺňať požiadavky na vyhotovenie archívneho katalógu. V budúcnosti pôjde o to, aby sme zachytili a informovali o každom archívnom dokumente. Nakoniec sú tu aj ďalšie archívne pomôcky, archívne publikácie a archívne diela, ktoré plnia evidenčnú aj informatívnu funkciu (sprievodca po archívnych fondoch a zbierkach, opis archívnych fondov, rozbor archívnych fondov), čo evokuje ďalšie možnosti. Keď zoberieme do úvahy, že archívny inventár je v podstate len dočasným riešením a až archívny katalóg splní v budúcnosti ambície archívára – zachytiť každý archívny dokument – tak by snád' v súčasnosti stačilo aj vypracovanie sprievodcov po archívnych fondoch, opisy archívnych fondov, príp. rozbor fondu. Išlo by samozrejme o dočasné riešenie, a to hlavne pri veľkých chronologicko-numerickej sériách novodobých písomností. Môžeme konštatovať, že archívny inventár už nie je v súčasnosti najlepším riešením pri sprístupňovaní archívnych dokumentov.

Vyslovovali sa a dodnes pretrvávajú názory a obavy, či klasický spôsob spracovania a sprístupňovania archívnych dokumentov v období zavádzania automatizovaného informačného systému nebude pôsobiť neprogresívne a zastaralo. Tieto obavy sa nepotvrdili, skôr naopak, potvrdil sa ten fakt, že základnou zásadou pri zavádzaní automatizovaného informačného systému je systém klasického spôsobu spracovania archívnych dokumentov. Pri inventarizácii aj katalogizácii archívnych dokumentov však bude potrebné riešiť predovšetkým otázky štandardizácie, typizácie a formalizácie inventárnych a katalogizačných záznamov, čím dosiahneme unifikáciu istých (niektorých) metód a postupov pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov – hlavne pri ich počítačovom spracovaní. Z uvedeného vyplýva, že pokiaľ nedoriešime problémy – dodávame, vhodného výberu – pri triedení a usporadovaní archívnych dokumentov, nemali by sme uvažovať o vyšších formách sprístupňovania a už vôbec nie o automati-

zácii a využití výpočtovej techniky (E. Rákoš). Nesmieme zabúdať, že aj snahy odborných (vedeckých) archivárov ústredných archívnych inštitúcií a medzinárodných archívnych orgánov o unifikáciu a štandardizáciu archívnych prác (pri spracovaní archívnych dokumentov a vypracovaní archívnych pomôcok), narážajú na nejednotnosť a množstvo ťažko riešiteľných problémov. Súčasná metodika pre vypracovávanie kódovaných opisov archívnych dokumentov a elektronická forma prístupu k archívnym dokumentom (elektronické registračné systémy), sú snáď len jednou z ciest pri unifikácii a štandardizácii archívnych prác – a to hlavne v predarchívnej oblasti (u pôvodcoch). Už menej platia v archívoch, kde sú tieto „práce“ v začiatkoch. Je potrebné mať stále na zreteli, že organizácia práce s digitálnymi záznamami nemôže byť účinná ak bude ignorovať tradičné požiadavky na spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov.

Pre unifikáciu a štandardizáciu archívnych dokumentov sa vypracovali medzinárodné normy pre opis archívnej jednotky (1994) a pre záznam archívneho opisu pôvodcu (1996). Veľmi originálne zdôvodnila vypracovanie normy zamestnankyňa amerického Národného archívu Lisa B. Weberová: Použitie normy pre opis archívnych dokumentov umožňuje vyhnúť sa syndrómu „večnej inventarizácie“ a núti archivárov prijímať definitívne rozhodnutia a nevracať sa neustále k riešeniu tých istých otázok. Tak k pregnantnému vyjadreniu jadra problému, a to k syndrómu „večnej inventarizácie“ môžeme ešte pridať syndróm „večného teoretizovania“, ktoré zahŕňa archívnu teóriu, archívnu metodológiu a v mnohých prípadoch negatívne vplýva aj na archívnu prax. Myslíme si, že prijímanie „definitívnych rozhodnutí“ umocnené prípadne aj „nepopulárnymi príkazmi“ je jednou z možností riešenia uvedených problémov, a to unifikácie a štandardizácie archívnych prác aj v medzinárodných súvislostiach. V širšom kontexte poskytuje všeobecne akceptovaná norma pre opis archívnej jednotky viaceré možnosti, vrátane výmeny informácií o archívnych fondoch a postupoch pri ich spracúvaní a pri tvorbe spoločných databáz. Súčasne uľahčuje získanie informácií o pôvodcoch fondov a je všeobecným základom pre ďalší vývoj a zdokonaľovanie postupov pri budovaní počítačových systémov opierajúcich sa o štandardizované dátové štruktúry – štandardizované opisy archívnych dokumentov. Je to vlastne začiatok úsilia o medzinárodnú štandardizáciu archívnych prác. Súčasne sa konštatovalo, že hodnota poskytnutých údajov pre vypracovanie normy bude závisieť od kvality klasickej archívnej práce. Každý štát by si mal vypracovať svoju vlastnú národnú normu používaných termínov. Ani v týchto otázkach však nevládne jednota. Napríklad L. Körmendy si nemyslí, že v archívoch treba všetko úplne štandardizovať. Každý archív si musí sám nájsť jemu primeranú mieru štandardizovania, v závislosti od charakteru, ako aj od kvality svojho archívneho materiálu. Je tej mienky, že pri opise archívnej jednotky menšej ako fond, nemá význam štandardizovať jeho opis smerom dole až na úroveň archívneho dokumentu. Proti hovorí veľká rôznorodosť a množstvo údajov, resp. opakovanie údajov v archívnych dokumentoch. Myslí si, že netreba poskytovať detailný opis archívnej jednotky až na úroveň archívneho dokumentu, považuje za dostatočné vymenovať pre ňu charakteristické alebo relevantné informácie. Do budúca sa

vraj ráta s prevahou kontextových údajov a ich oddelenie od obsahu dokumentu. Tieto názory prekvapivo rezonujú už z dávnejších čias, keď sa argumentovalo tým, že pri veľkom množstve písomností z novšieho obdobia bude sotva možné preštudovať všetky písomnosti – a preto sa má preskúmať len určitý výberový súbor písomností dostatočne „reprezentatívny“ a na ostatné písomnosti sa už nebude brať ohľad. Úlohou archívára bude zachovať nie všetky alebo veľké množstvo písomností, ale vytvoriť čo najreprezentatívnejšiu a rozsahom čo najmenšiu vzorku. Myslíme si, že tieto názory z minulosti ako aj zo súčasnosti (pri počítačovom spracovaní písomností) nie sú správnym riešením daných problémov a musíme ich nekompromisne odmietnuť. Trváme na tom, že budúcnosť potvrdí podrobné spracovanie a sprístupnenie archívnych dokumentov – až na archívny dokument (jednotlivinu). Aj v tomto prípade musíme upozorniť na ten fakt, že aj podrobné spracovanie archívnych dokumentov ešte neznamená automaticky aj podrobné sprístupnenie archívnych dokumentov. Za úvahu však stojí, či by nemohla byť zachovaná „prísne obmedzená“ výberová vzorka z písomností, ktoré sú hromadne vyradované na zničenie. V praxi sa o tom veľa hovorí, niekde sa aj praktizuje, zatiaľ to však nie je povinné ani inak „fixované“. Sú tu aj ďalšie možnosti, kedy by sa mohli tieto písomnosti určené na skartáciu ponúknuť inštitúciám (archívom, múzeám a iným) ako aj fyzickým osobám (príp. aj predajom).

Nezanedbateľným technickým problémom pri počítačovom spracovaní archívnych dokumentov je aj úschova elektronických záznamov, t. j. ich nosičov. Aj pri optimálnych podmienkach sa nevyhnutne znehodnotenie elektronických informácií po uplynutí krátkeho času (5–30 rokov), v závislosti od typu nosiča. Navyše väčšina počítačových systémov veľmi rýchlo zastaráva a informácie poskytované ich prostredníctvom nemusia byť prístupné nasledujúcim generáciám počítačových systémov. Z toho dôvodu sa musia elektronické záznamy po uplynutí niekoľkých rokov prenášať (prekopírovať) na nové nosiče. Predstavme si, čo to bude znamenať v praxi, pre naše archívy, pri takom kvante písomností.

Je dobrým znamením a podnetom pre archívnu teóriu, metodológiu a prax, že sa v súčasnosti ozývajú hlasy (Mario Guercio, James M. Roth a iní), ktoré upozorňujú na potrebu systematicky nanovo definovať a rozpracovať základné metódy archívnej praxe a postupy umožňujúce budovať elektronické registratúrne systémy, tvorbu kódovaných opisov archívnych dokumentov ako aj otázky a riešenia, akým smerom by sa mal uberať výskum elektronickej formy prístupu k archívnym dokumentom.

Z uvedených skutočností vyplýva jedna zásadná vec. Aj pri budovaní počítačových systémov opierajúcich sa o štandardizované dátové štruktúry môžeme konštatovať, že tie isté problémy a ťažkosti, ako aj nejednotnosť pri výbere príslušných metód a postupov pri spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov, s ktorými sme sa stretli pri klasických archívnych prácach, nás veľmi neočakávane postihnú aj pri ich počítačovom spracovaní. V oboch prípadoch ide o spracovanie archívnych dokumentov a ich sprístupnenie „klasickou cestou“ – až na spis (základný spis), prípadne jeden archívny dokument (jednotlivinu). Naopak, zle premyslenou a náhlivou automatizáciou riskujeme zničenie špecifické-

ho informačného bohatstva archívnych fondov, redukujúc ich na jednoduché generické sekvencie (ako to výstižne vyjadrila Angelika Menne-Haritz).

Medzi prvé pokusy o štandardizáciu písomností v slovenských pomeroch bolo vydanie publikácií: *Slovenské vžitie názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky* a *Slovenské vžitie názvy štátov a závislých území*, vydané Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v Bratislave (1999, 2000). Ide o štandardizáciu geografického názvoslovia. Predmetom štandardizácie boli vžitie slovenské podoby oficiálnych názvov štátov a závislých území a skrátené vžitie slovenské podoby oficiálnych názvov. Publikácie obsahujú slovenské vžitie názvy miest, vodných tokov a vodných plôch, útvarov horizontálneho a vertikálneho členenia zemského povrchu z územia mimo Slovenskej republiky. Pre archivárov sú najdôležitejšie nasledujúce body 1, 3, 4, 5, príp. 6: 1. slovenský vžitý názov (skrátený alebo neskrátený?); 2. úradný jazyk; 3. oficiálny názov (v reči toho ktorého štátu); 4. druh objektu (pohorie, rieka, priehrada); 5. štátne územie; 6. kontinent; 7. zemepisné súradnice. Slovenské vžitie názvy hlavných miest neboli predmetom štandardizácie. V bežnej praxi sa používajú názvy štátov v skrátenej vžitej slovenskej podobe (napr. Francúzsko, Spojené kráľovstvo, príp. Anglicko, Egypt, Brazília). Neskrátené, vžitie slovenské podoby oficiálnych názvov (napr. Francúzska republika, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Egyptská arabská republika, Brazílska federatívna republika) sa používajú hlavne v oficiálnych diplomatických dokumentoch, v podrobných geografických a kartografických dielach a monografiách o daných štátoch. Spomenuté publikácie sú záväzné pre vydavateľov kartografických diel, na používanie v tlači a v iných prostriedkoch masovej komunikácie a v úradnej činnosti štátnych orgánov a obcí.

Z uvedeného vyplývajú isté „záväzky“ aj pre archívnu metodológiu a prax. V prvom rade by sme mali vyriešiť otázku štandardizácie slovenských vžitých názvov hlavných miest, ktoré neboli predmetom uvedenej štandardizácie. Ďalej riešiť otázku (skôr výber), či používať v geografických názvoch skrátenú alebo neskrátenú vžitú slovenskú podobu oficiálneho názvu, príp. či označiť pri príslušnom geografickom názve okrem štátu aj kontinent. Najdôležitejšie však bude zjednotiť a dodržiavať používanie vybraného a dohodnutého „systému“ v archívnej praxi.

V uvedenom príspevku sme sa snažili načrtnúť veľmi stručne vývoj názorov a úvah, ako aj pragmatických definícií a praktických riešení, pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Snažili sme sa pridržiavať roviny skúseností – archívnej praxe – pretože si myslíme, že človek sa nikdy nemôže vyjadriť „vyššie ako dosiahne jeho ruka“. Sme si vedomí toho, že sme toho chceli povedať čo najviac o tak rôznorodých záležitostiach, ako sú základné práce v archíve, čo iste neprispelo k jasnosti a logickosti výkladu. Stručne spomenuté teoretické, metodologické a praktické „problémy a ťažkosti“ môžu pôsobiť na rôznymi systémami, metódami a postupmi „rozkolísaného“ a praxou „zaťaženého“ archivára chaoticky ako vajatanie. Uvedomujeme si, že dôkladnejšie vysvetlenie a rozbor základných archívnych prác by vyžadovali, okrem väčšieho priestoru a času, možno aj viac poznatkov a erudovanosti, hlavne čo sa týka nových tren-

dov v oblasti počítačového spracovania a sprístupnenia archívnych dokumentov, ktoré však možno ťažko predvídať do budúcnosti. Navyše stručný prehľad alebo len konštatovanie istých vecí, prípadne správnosti či nesprávnosti použitých metód a postupov pri archívnej práci, nie sú vždy najvhodnejším riešením problému – problém totiž neriešia. Na svoju (a nielen svoju) obranu môžeme uviesť len to, že uvedené problémy a ťažkosti pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov, sú dlhodobé úlohy, pre ktoré bude musieť „dozrieť“ čas ako aj podmienky uvedené v tomto príspevku.

Podľa (nielen) nášho názoru je archívna teória, metodológia a prax veľmi „zaťažená“ množstvom postupov, možností a riešení pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Mnohí odborní (vedeckí) archívári vidia riešenie problémov v tom, že sám spracovateľ archívneho fondu (zbierky) rozhodne, ktorý zo systémov a postupov vo svojej práci použije. Nemajú to byť direktívy, ale len návody. Myslíme si však, že v tom prípade zostáva všetko „po starom“. Je síce pravda, že ku každému archívnemu dokumentu (archívnemu fondu) nemôžeme pristupovať s nemennými schémami a hotovými závermi. Toto konštatovanie však platí len čiastočne. Nakoniec by to viedlo k „rozkolísanosti“ spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov, prípadne až k výrokom, že najlepšou archívnou zásadou je nemať zásadu žiadnu (E. Casanova), ktorý to nakoniec asi vážne ani nemyslel. Musíme trvať na tom, že nielen teoretické konštatovanie a vypracovanie mnohých metodických postupov, ale každodenná archívna prax vyvoláva nutnosť výberu a realizovania osvedčených a hlavne jednotných metód a postupov pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov, a to prípadne aj nepopulárnou formou príkazov. Nakoniec nás k tomu „donúti“ unifikácia a štandardizácia istých postupov – hlavne pri počítačovom spracovaní a sprístupnení archívnych dokumentov.

Pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov (archívnych fondov a zbierok) musíme upozorniť na jednu vec – a tou je otázka „výberu“. Fenomén „výberu“ nás sprevádza celým archívnictvom – archívnou teóriou, archívnou metodológiou aj archívnou praxou, a to už pri výbere toho ktorého systému, metódy a postupu pri spracovávaní archívnych dokumentov, ďalej pri výbere (hodnotení) archívnych dokumentov a v konečnej fáze pri výbere archívnej informačnej pomôcky, archívnej publikácie či archívneho diela. Môžeme konštatovať, že správny a vhodný výber teoretických, metodických a praktických postupov a ich racionálne využitie a dôsledné aplikovanie v archívnej praxi je jednou z najdôležitejších zásad pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Tak isto pri počítačovom spracovaní, unifikácii a štandardizácii, má „výber“ nezastupiteľnú úlohu pri zavádzaní jednotných metód, postupov a činností.

Uvedené „problémy a ťažkosti“, či skôr „výber“ toho ktorého systému a postupov pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov vyústili do istých stručných konštatovaní, s ktorými všetci nebudú súhlasiť – a tak to má byť. Tieto si dovoľíme zhrnúť do nasledujúcich téz:

1. základným predpokladom a východiskom celého archívno-teoretického myslenia, vrátane archívno-metodických postupov a archívnej praxe bol,

- je a snáď aj (ne)bude provenienčný princíp (archívna provenienciac). Rešpektovanie pôvodného usporiadania (registratúrny, štruktúrny princíp) a princíp rešpektovania archívneho fondu (ne)uznávajú archivári na celom svete;
2. základné teoretické problémy archívnej vedy boli v podstate vyriešené v priebehu mnohých desaťročí. Archívna teória je vypracovaná na dobrej úrovni a je potvrdená archívnu praxou – a naopak;
 3. problémy a ťažkosti v archívnej teórii, v archívnej metodológii a v archívnej praxi sú skôr v „rozkolísanosti“ a nevhodnom „výbere“ toho ktorého konkrétneho systému, metód a postupov, podľa ktorých budeme spracovávať a sprístupňovať archívne dokumenty;
 4. správny, vhodný a hlavne jednotný „výber“ archívno-teoretických a archívno-metodických postupov a ich dôsledná aplikácia v archívnej praxi pri spracovávaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov;
 5. dodržiavať striktne požadovanú nasledujúcu zásadu: Archívny fond sa považuje za usporiadaný vtedy, ak je daný do systematického poriadku až do najnižších archívnych jednotiek – archívny dokument (jednotlivina);
 6. pri budovaní počítačových systémov, opierajúcich sa o štandardizované dátové štruktúry, bude hodnota poskytovaných údajov závisieť na kvalite klasických archívnych prác.

Týmto konštatovaniami sa „kruh uzatvára“!?

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

TIŠLIAR, P.: *MIMORIADNE SČÍTANIE ĽUDU NA SLOVENSKU Z ROKU 1919. PRÍSPEVOK K POPULAČNÝM DEJINÁM SLOVENSKA*. Bratislava: STATIS 2007. 126 s.

Sčítania ľudu predstavujú v dejinách ľudskej civilizácie oddávna prostriedok, ktorým sa spoločnosť snažila získať dôležité informácie, ktoré mohla potom využiť vo vojenských, finančných a politických záležitostiach. Podľa anglického historika Petra Burkeho (*Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímaní a komunikaci. Praha: Nakladatelství H & H 2007*) neboli tieto sčítania nikdy politicky neutrálné, pretože získanie informácií sa stalo kľúčom k moci. Z tohto dôvodu sa s fenoménom sčítania stretávame už v období staroveku – zmieňujú sa o nich starozákonné i novozákonné texty, realizovali ich Rimania, poznali a využívali v Byzancii. V stredoveku sa rôzne súpisy obyvateľstva uskutočnili tak na území dnešného Talianska (Sicília, Benátky, Florencia, Neapol), ako aj v Anglicku (*Domesday Book* v roku 1086). Od 16. storočia sa tieto akcie, ktorých cieľom bolo nielen získanie informácií o počte obyvateľstva, ale aj jeho klasifikácia, stali stabilnou inštitúciou na Apeninskom polostrove.

Dejiny sčítania obyvateľstva na našom území síce nekorenia v tak dávnej minulosti (najstaršie tzv. *Jozefínske sčítanie* sa uskutočnilo na konci 18. storočia), ale aj v ich prípade možno preukázať a potvrdiť viaceré predchádzajúce konštatovania. Aj tu išlo o náročné (organizačne i finančne) akcie štátnej správy s absolútne pragmatickým cieľom – získať všetky relevantné informácie využiteľné pre potreby štátnej správy alebo samosprávy, vojenstva a ekonómie. Neskôr sa pri týchto akciách začali čoraz viac zisťovať i ďalšie poznatky, ktoré mapovali spoločenskú sféru a potom aj informácie využiteľné v oblasti vedy. Pravda, to sa už týka moderných sčítaní, s akými sa stretávame v Uhorsku od roku 1869 a ktoré potom s pravidelnou periodicitou sledovali a zaznamenávali potrebné demografické údaje. Z tohto radu sa svojím charakterom vyčleňujú niektoré sčítania, ktoré sa zrodili v dôsledku určitých významných historických udalostí – neboli teda ani plánované a ani dlhodobo pripravované. Jedným z nich bolo aj sčítanie obyvateľstva na Slovensku v roku 1919 (tzv. *Šrobárovo sčítanie*), ktoré sa realizovalo v dôsledku územných zmien a vzniku nového štátsprávneho usporiadania v roku 1918 (vznik ČSR). Práve toto sčítanie zaujalo Pavla Tišliara, ktorý sa ho vo svojej monografii rozhodol detailne priblížiť a konfrontovať jeho výsledky s niektorými základnými informáciami z predchádzajúcich uhorských sčítaní a predovšetkým z prvého sčítania obyvateľstva v ČSR z roku 1921. Vychádzal pritom z vybraných prác, ktoré sa zaoberali vý-

sledkami sčítania z rôznych čiastkových aspektov, z lexikónu obcí, v ktorom boli roku 1920 publikované výsledky mimoriadneho sčítania (tento prameň bol pre autora aj hlavným zdrojom informácií pri zostavovaní početných štatistických kartogramov), no najmä z rozsiahleho a náročného archívneho výskumu. Autor preštudoval naozaj úctyhodné množstvo archívnych fondov, z ktorých (napriek tomu, že mnohé sa nedochovali kompletne) trpezlivo získaval potrebné informácie a tie mu napokon umožnili detailne rekonštruovať celý proces prípravy sčítania, vlastný priebeh celej akcie a napokon aj zhodnotiť výsledky, ktoré cenzus priniesol. Tieto aspekty sa premietli aj do rozdelenia Tišliarovej monografie na tri hlavné kapitoly.

V prvej kapitole autor objasnil hlavné podnety, ktoré viedli k rozhodnutiu československej vlády uskutočniť na Slovensku sčítanie obyvateľstva. Rozhodujúcim impulzom bolo uznanie začlenenia Slovenska do Československa na parížskej mierovej konferencii – slovenské územie malo byť zdokumentované informáciami o etnicite jeho obyvateľstva. Predpokladalo sa, že sčítanie by mohlo opraviť podklady, ktoré vzišli zo sčítania obyvateľstva v Uhorsku roku 1910 výrazne deformovaného procesom maďarizácie. Informácie o počte obyvateľstva potreboval urýchlene získať aj rodiači sa správny systém. P. Tišliar upozorňuje na skutočnosť, že celou organizáciou tohto mimoriadneho (či predbežného) sčítania bol poverený úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska – vtedy vznikajúca inštitúcia bez predchádzajúcich praktických skúseností s podobnými akciami, ktorá musela navyše pripraviť toto podujatie v zložitej vnútro politickej situácii na Slovensku. Osobitosť sčítania obyvateľstva v roku 1919 sa prejavila aj v istej modifikácii obvykle štandardne zisťovaných demografických informácií a následne aj v úprave tlačovín. Problémom sa ukázala byť úroveň pripravenosti miestnej správy na sčítanie obyvateľstva, časový harmonogram a rozpočet celého podujatia. Na Slovensku sa v tom čase dokonca nenašlo ani dosť spoľahlivých osôb, ktoré by mohli byť sčítacími komisármi (podľa počtu utvorených okrskov ich malo byť 5 500) – tento problém malo pomôcť vyriešiť vojsko, nábor vhodných kandidátov v Čechách a na Morave a napokon aj redukcia počtu sčítacích okrskov. Uvedené problémy výrazne ovplyvňovali harmonogram sčítania a ovplyvnili aj jeho výrazné oddialenie.

V ďalšej časti prvej kapitoly sa autor detailne zaoberá procesom utvárania základných sčítacích hárkov a inštrukcií pre sčítacích komisárov. P. Tišliar po podrobnej analýze prípravy organizácie a správy sčítania hodnotí celý prípravný proces ako dostatočne zabezpečený a zdôrazňuje, že o pripravovanom sčítaní mohlo byť obyvateľstvo náležite informované.

V ďalšej kapitole autor priblížil samotný priebeh sčítania, ktorý bol (napriek dostatočnej príprave a organizácii) výrazne skomplikovaný nepriaznivým vývojom zahraničnopolitickej a vnútro politickej situácie v prvej polovici roka 1919 (udalosti v susednom Maďarsku, štatárium na Slovensku a vyhlásenie Slovenskej republiky rád). Zaškripalo aj technické zabezpečenie (oneskorené dodávky potrebných tlačovín) a prejavil sa problém so získaním politicky spoľahlivých sčítacích komisárov na Slovensku – to spôsobilo, že došlo k rozpadu pôvodného časového harmonogramu sčítania a oddialeniu jeho začiatku – pôvodný termín

bol stanovený na marec 1919, no napokon sa podujatie začalo realizovať až koncom augusta 1919. Na východnom Slovensku sa prejavila aj nedostatočná informovanosť obyvateľstva o pripravovanej akcii a šíрили sa mnohé dezinformácie o cieľoch sčítania. Niekde preto obyvatelia odmietali poskytovať presné informácie či vyplnené hárkypodpísať. Problematickým sa ukázal byť aj termín akcie – vzhľadom na vrcholiace poľnohospodárske práce dochádzalo k migrácii obyvateľstva či jeho neprítomnosti v mieste bydliska v čase príchodu sčítacieho komisára. Pri vyplňovaní sčítacích tlačovín sa prejavili aj isté nedostatky ich štruktúry a niekedy aj nedostatočná pripravenosť jednotlivých sčítacích komisárov, v niektorých prípadoch sa muselo vykonať dodatočné sčítanie, dochádzalo k omylom a nepresnostiam.

Tretia kapitola, v ktorej sa Pavol Tišliar pokúsil interpretovať výsledky mimoriadneho sčítania obyvateľstva na Slovensku v roku 1918, je snád' najprínosnejšou časťou celej práce. Autor si uvedomoval všetky problematické momenty sčítania, ktoré, vzhľadom na podmienky, v ktorých sa uskutočnilo a na omyly a nedostatky pri jeho realizácii, podstatne ovplyvnili jeho presnosť a teda aj výpovednú hodnotu. P. Tišliar sa rozhodol priniesť základný prehľad výsledkov sčítania a konfrontovať ich s údajmi z takýchto predchádzajúcich akcií – najmä zo sčítania z roku 1921, čo mu umožnilo informácie zo sčítania v roku 1919 korigovať a vysvetľovať. Osobitne sa zaoberal topografickým lexikónom (bol to prvý miestopis Slovenska po vzniku ČSR), ktorý vyšiel roku 1921 a v ktorom boli publikované najdôležitejšie (z pohľadu sčítania) výsledky celej akcie. Autor považuje sčítanie ľudu z roku 1919 za jeden z dôležitých medzníkov poznania populačného vývoja Slovenska a napriek tomu, že nebolo celkom ideálne pripravené a zrealizované, nemožno ho považovať za celkom bezcenné – napokon, jeho výsledky sa v hlavných rysoch potvrdili v ďalšom sčítaní roku 1921. P. Tišliar zdôrazňuje, že korene nepresností treba hľadať už v samotnom prípravnom procese. Hlavnou príčinou mnohých omylov a nedostatkov bola snaha čo najskôr predložiť na parížskych mierových rokovaníach relevantné podklady o etnickom rozložení obyvateľstva na území Slovenska a ovplyvniť tak vytýčenie jeho hraníc. Tento cieľ sa však napokon nepodarilo dosiahnuť – výsledky sčítania boli zverejnené až po rozhodnutí o vymedzení hraníc. Nemožno však povedať, že toto podujatie bolo celkom bezúčelné – získané informácie sa totiž využili pre správne potreby. Toto sčítanie predstavuje prelom najmä v spôsobe zisťovania etnicity obyvateľstva – národnosť sa určovala slobodným rozhodnutím osoby a nie ako doposiaľ podľa materinskej reči. P. Tišliar upozorňuje aj na význam štúdiá dochovaných sčítacích hárkov a sumárov, ktoré svojou výpovednou hodnotou presahujú informácie publikované v lexikóne sídiel (najmenej známe sú informácie o štruktúre domácností). Autor si však zároveň uvedomuje aj výrazný nepomer množstva a efektности získaných informácií vzhľadom na časovú náročnosť práce s týmto materiálom.

V súvislosti s mimoriadnym sčítaním obyvateľstva v roku 1919 sa v časti odbornej verejnosti začali ozývať hlasy, ktoré označujú jeho štúdium za zbytočné či dokonca bezcenné, poukazujúc pritom na viaceré nedostatky a nepresnosti tohto sčítania. Sú to najmä tí odborníci, ktorí požadujú absolútnu hodnovernosť

informačného zdroja a odmietajú akceptovať jeho celkom vysvetliteľné a teda aj prirodzené deformácie, nedostatky a omyly. Sčítania ľudu však nemožno považovať za akýsi absolútny objektívny obraz spoločnosti, pretože – opäť podľa slov anglického historika P. Burkeho – podliehajú ľudského omylu a vlastné informácie, ktoré prinášajú, sú vyberané osobitým klasifikačným systémom, ktorý je zase svedectvom, ako spoločnosť vníma samú seba. Ak by sme teda mali hodnotiť mimoriadne sčítanie obyvateľstva na Slovensku v roku 1919 z takéhoto aspektu, musíme mu priznať nespornú informačnú hodnotu a nezastupiteľné miesto v dejinách populačného vývoja Slovenska. Akékoľvek spochybňovanie významu a užitočnosti skúmania tohto historického procesu teda treba odmietnuť (ani diplomatik predsa neodmieta informácie získané analýzou obsahu, formy a genézy listiny, o ktorej vie, že bola sfaľovaná!). Monografia Pavla Tišliara preto predstavuje nepochybniteľný prínos k poznaniu minulosti Slovenska a najmä prispeje k ďalšiemu rozšíreniu poznatkov v oblasti historickej demografie a štatistiky. Navyše nie je len odborne fundovaná, ale aj čitateľsky zaujímavá – a to už je v prípade publikácie z takejto problematiky naozaj nevšedný zjav.

Juraj Roháč

KUČMA, I.: *MARTINSKÉ TYPOGRAFISSIMO. DEJINY A SÚČASNOSŤ TLAČIARSTVA V MARTINE*. Martin: Vydavateľstvo Neografie 2007. 188 s.

Monografia poukazuje na historickom pozadí dejín Martina, jeho osobnosti a archívneho výskumu na dejiny takého tlačiarstva, ktoré homogenizuje obyvateľstvo na podklade jednotného jazyka. Tlačiarne v Martine prechádzali takto cez kultúrne kontexty do vyšších cieľov ekonomicko-politických, od emancipácie mestečka Martin cez závery Memoranda národa slovenského a prvé obdobie Matice slovenskej až k emancipácii národa. Autor ako prvý u nás prichádza s konzistentnou koncepciou slovenskej knižnej kultúry stojacou na tézach mediálnych teoretikov Marshalla McLuhana a Benedicta Andersona zväzujúcich vznik a rozvoj etnika, najmä jeho jazyka, so vznikom a rozvojom tlačiarstva, čo bolo základom etnogenézy takmer každého národa v Európe. A po prečítaní monografie možno dodať, že je to koncepcia mimoriadne produktívna.

Preto sa dá povedať, že po zákaze činnosti Matice slovenskej kompletne prevzala úlohy národného hnutia prvá slovenská národná tlačiareň – Kníhtlačiarsky účastinársky spolok (ďalej KÚS). Martinská osobnostná elita sa potom koncentrovala najmä v KÚS-e a okolo neho, pričom ju podľa výskumu autora tvorili najmä „Nemartinčania“. KÚS naďalej rozvíjal od roku 1870 matičnú aj martin-skú inštitucionálnu kultúru a prenikol do komunikačného systému slovenskej spoločnosti s cieľom ovplyvniť postoje k národnému kolektívu. Zároveň KÚS duchovne i finančne inicioval a rozvíjal od roku 1869 Živenu v Martine ako prvý

ženský spolok, roku 1872 Slovenský spevokol ako prvú národnú divadelnú scénu a hudobné centrum, roku 1890 združenie Múzeum a Bibliotéka i Národný dom a roku 1895 Muzeálnu slovenskú spoločnosť ako prvé slovenské národné múzeum.

Tlačiareň KÚS v tomto období „veľkého tresku“ od roku 1870 zákonite presahovala aj do politiky, ekonomiky, médií i kultúry a rozširovala rozpätie slovenskosti. Spoločne so Slovenskou národnou stranou určovala politickú líniu slovenského národného hnutia aj martinského centra prostredníctvom Národných novín, ktoré tlačila. V priebehu 19. storočia KÚS zvyšoval svoju mediálnu efektívitu v súlade s podnikmi so slovenským kapitálom v Martine ako Tatrabanka, pivovar, nábytkáreň, neskôr celulózka a ďalšie. Martin, KÚS a slovenský kapitál vytvárali takto na Slovensku prvý komplexný projekt prechodu od po slovensky hovoriacich spoločností k slovenskej spoločnosti.

Autor publikácie procesuálne sleduje KÚS pri modernizácii Slovenska, jeho mediálnu efektívitu, politiku národnej literatúry a poukazuje aj na perzekúcie uhorských úradov. V rámci dejín KÚS-u poukazuje na jeho personálne základy, t. j. najmä na české typografické posily, ale aj na ruské subvencie určené pre KÚS a ním využívané. Poukazuje aj na ďalšie, menšie slovenské a maďarské tlačiarne v Martine a rozoberá ich činnosť (predovšetkým kníhtlačiareň Jozefa Gašparíka a Magyar Nyomda manželov Moškóciovcov). V rámci KÚS-u podrobne oboznamuje s jeho ekonomickou politikou a knižnou distribúciou. V kapitole Produkty KÚS-u do záveru 19. storočia sa zaoberá výtvarným dizajnom, jeho slovenským aspektom, sortimentom a základmi systému národnej tlače. Klasifikuje do roku 1918 prínos KÚS-u pri rozvoji slovenčiny v podobe tzv. martinského úzu a porovnáva činnosť tlačiarne v európskych kontextoch.

Po roku 1918 sa zaoberá organizátorskou činnosťou KÚS-u, napr. prvým zjazdom slovenských novinárov aj tlačiarov, ústupom centralizovanosti Martina až po prevzatie tejto tlačiarne Tatrabankou roku 1923. Roku 1925 začala KÚS-u konkurovať Nová kníhtlačiareň v Martine ako predobraz Neografie. KÚS však aj v tieni tejto projektovanej veľkotlačiarne začal skvalitňovať svoje špecifické zariadenia, ako bola zinkografia či irisová tlač. Podrobne sme informovaní o bohatom sortimente KÚS-u v období prvej ČSR až po dohodu medzi KÚS-om a Maticou slovenskou z roku 1937, po skončení vojny o odchode Tatrabanky z tlačiarne a od roku 1948 o uvalení národnej správy, zániku KÚS-u roku 1950 jeho pričlenením k bratislavským Tlačiarenským závodom Tatran, n. p.

Ďalšiu kontinuitu vytvárala konkurencia KÚS-u a Neografie v období spoločnej existencie 1943–1950. KÚS si až do svojho konečného privtelenia do Neografie udržal charakter mediálneho centra, ktorý do roku 1989 Neografia rozšírila do stredoeurópskych rozmerov. Autor sa na pozadí dejín knižnej kultúry v Martine venuje spoločensko-politickému rámcu tohto mesta ako nadregionálneho centra v rokoch 1919–2006. Rozoberá špecifické úlohy MS v produkcii tlačeneého slova, jej konflikty s čechoslovakizmom, obdobie prvej Slovenskej republiky, obdobie 1948–1989 s hodnotením významných produktov znárodnenej Neografie, zánik Vydavateľstva MS roku 1953 až po znovunavrátanie Neografie do vlastníctva Matice slovenskej roku 1994.

Autor venuje osobitnú pozornosť aj ceninovej tlači v Neografii. V období 1940–1945 bola totiž Neografia hlavným dizajnerským centrom slovenskej známky, pričom stvárnenia niektorých emisií ako Slovenské kniežatá a i. dosahovali medzinárodnú úroveň. V tlači bankoviek a štátoviek zostala Neografia dokonca prvou a jedinou tlačiarňou na území SR, pričom už od obdobia prvej Slovenskej republiky sa tu uplatňovali pracovníci Neografie. Autor opisuje návrhársku prácu J. Cincíka, grafickú úpravu J. Vlčka a autorov M. Benku, L. Fullu i ďalších. Nezanedbáva ani výtvarnosť knižného umenia, príznačne neografický kult krásnej knihy a jej dizajnové smerovanie. Rovnako objavne sa však venuje aj analýze jej ekonomických výsledkov, vyzdvihuje jej ikonickú tendenciu ako prínos k slovenskej knižnej, mediálnej a všeobecnej kultúre a vcelku jej pozoruhodne stabilnú vývojovú kontinuitu bez ohľadu na prevládajúce politické systémy na Slovensku.

V období rokov 1948–1956 sa zoštatnený podnik Neografia opäť prednostne venuje knihe ako svojmu výrobnému ťažisku, ďalej etiketovej a plagátovej tvorbe a iným disciplinám užitočného umenia, ale napr. aj Hviezdoslavovej knižnici ako najväčšej knižnej akcii v dejinách Slovenska, pričom si budoval prvoradú úlohu hĺbkotlače. Časopisy zostávali naďalej v matičnom i lokálnom rámci a extenzívne do nich prenikali prvky socialistickej kultúry zamerané na masovosť. Dôležitým medzníkom je roku 1952 postupný prechod vtedajších Severoslovenských tlačiarň, ktoré zlučovali Severoslovenské tlačiarne v Martine a Pohronské tlačiarne v Banskej Bystrici, no s centrom v martinskej Neografii, na tlač pre centrálnu vydavateľstvá na Slovensku. Roku 1956 sa však založila a postupne sa rozširovala tlač aj pre zahraničných vydavateľov, čím sa budovali základy knižného exportu. Keď roku 1958 Vydavateľstvo Osveta odišlo do Bratislavy aj so svojimi periodikami, vznikajú Tlačiarne SNP, ich jadrom však stále zostávala Neografia. Podnik pôsobil inovačne v rámci celého slovenského priemyslu a vystupoval ako moderný socialistický holding. Neografia sa vďaka modernizácii z vlastných zdrojov stala lídrom celej československej polygrafie. Povzniesla si vlastnú školu hĺbkotlače, rozmáhala sa kvalita kníh pre deti a mládež, posilnila sa ikonická línia, rozvíjal sa farebný ofset aj manažérsky školené personálne špičky.

Po roku 1989 nastala s návratom Neografie do vlastníctva MS konjunktúra magazínov, rozvoj technológií už na úrovni hi-tech a Neografia sa dostala medzi výrobo-obchodných partnerov svetových mediálnych gigantov. Autor nám takto na podklade výskumu tlačiarstva v Martine, najmä KÚS-u a Neografie, podáva dejiny tlačiarstva aj ako dejiny technológií – doslova globálne zmeny od prostých tlačiarenských lisov až po digitalizovanú tlač. V rozvíjaní dejinnej poučky, že vo všetkých aspektoch tvorby či reprodukcie kolektívnej identity, teda slovenskosti, zostáva prítomná typografia a polygrafia, pokračuje Neografia až doteraz. V tomto ohľade monografia voľne nadväzuje na výskumnú úlohu Kolektívne identity rozvíjanú v rámci Historického i Sociologického ústavu SAV ako centra excelentnosti.

Súčasťou monografie sú aj osobnosti KÚS-u, Neografie a iných tlačiarň Martina v celom priebehu ich dejín. Ide o podrobné, často dosiaľ nepublikované bio-

grafické medailóny aj s príslušnými fotografiami. Na chválu autora musíme konštatovať, že veľkú časť týchto výnimočných postáv z dejín Slovenska aj Martina nepoznajú ani autori a zostavovatelia Biografického lexikónu Slovenska, ani špecializovaných knihovedných pracovísk zo Slovenskej národnej knižnice. Záver vynikajúcej monografie tvorí kalendárium dejín Neografie a iných dobových tlačiarň v Martine po roku 1940, obširna literatúra a hĺbkové prameňe, obrazová príloha a resumé v anglickom, nemeckom a ruskom jazyku.

Hlavne na margo archívnych prameňov k tejto monografii treba konštatovať, že sú hojné, rozmanité a autentické, ale aj kompetentne interpretované, čím plne vyvracajú výhovorky erárnych skúmateľov knižnej kultúry zo SNK. Práve SNK vyplýva táto úloha výskumu slovenskej knižnej kultúry - pozor, nie knižnej kultúry na Slovensku, za čím sa dodnes skrýva prostoduchá inventarizácia starých tlačí - priamo zo zákona už od roku 1954. Napriek dlhodobo vynakladaným štátnym prostriedkom na ľudí, čas a priestory zostáva táto jej úloha zatiaľ prakticky bez výsledkov, ak len nerátame nepoužiteľnú bibliografiu k týmto dejinám, ktorou sa SNK už zo zvyku zaštiľuje. Je priam poburujúce, že najväčší podnet tomuto výskumu musel dať súkromný bádateľ, nota bene dôchodca...

Július Valach

ZMÁTLO, P.: *INTERNET PRE ŠTUDENTOV HISTÓRIE*. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2007. 294 s.

Bolo iba otázkou času, kedy sa aj na Slovensku objaví publikácia, ktorá do ucelenej podoby zachytí obrovské kvantum informácií z oblasti histórie a historických vied, nachádzajúce sa na slovenských, ale najmä zahraničných internetových stránkach. Takouto prvotinou je práca Petra Zmátla z ružomerskej Katolíckej univerzity, zostavená vo forme učebných textov a určená v prvom rade študentom histórie, PVH a archívniectva.

Publikácia je rozdelená do jedenástich samostatných kapitol, ktoré si všímajú webové stránky o dejinách. Jednotlivé časti sú zoradené postupne: od všeobecných internetových stránok až po portály, úzko sa špecializujúce na vybrané historické témy. Každý uvedený odkaz na internetovú stránku obsahuje základné údaje: či a ako často je daná stránka aktualizovaná a dopĺňaná novými údajmi, v akom jazyku je písaná a k väčšine stránok je pripojený aj stručný popis. Pri dôležitejších portáloch je zobrazený i obrazový náhľad.

V úvodnom slove (5–6) autor zdôrazňuje, že predkladaná práca si nenárokujú byť vyčerpávajúcím pomocníkom – je to skôr výber najdôležitejších internetových stránok z oblastí historických vied. Keďže mnohé stránky časom zanikajú,

a naopak, iné vznikajú, tento projekt mapovania je v podstate nikdy neukončený proces a je potrebné ho opakovane aktualizovať.

Prvá kapitola (7–13) je skôr technického rázu. Ponúka zoznam takmer štyroch desiatok najznámejších a najdôležitejších internetových vyhľadávačov (Google, Yahoo!, Alta Vista, slovenské Zoznam, Centrum, Azet, SZM, Redbox či české Seznam, Atlas, Centrum atď.), prostredníctvom ktorých je možné nájsť hľadané výrazy.

V druhej stati (13–25) autor približuje stránky niektorých slovenských, ale najmä cudzojazyčných digitálnych a virtuálnych knižníc, bibliografií, katalógov a databáz s popisom, ako sa v nich najlepšie zorientovať. Z najzaujímavejších možno spomenúť napríklad MOM – virtuálny archív stredoeurópskych kláštorov a diecéz, prostredníctvom ktorého je možné nájsť si rôzne originálne historické pramene.

Rozsiahla tretia kapitola (26–103) ponúka historikom užitočné informácie z mnohých oblastí bádania. Pre lepšiu orientáciu je táto pasáž rozdelená do 15 podkapitol, a to: všeobecné portály, metodológia dejín, historiografia, dejiny štátov, dejiny vedy a techniky, filozofia dejín, dejiny vojenstva, cirkevné dejiny, dejiny umenia, pamiatky, kroniky, encyklopédie a lexikóny, historické mapy a napokon didaktika a vyučovanie dejepisu. Navyše podkapitola nazvaná špecifické témy z dejín zahŕňa okrem iného stránku venovanú dejinám šľachtických rodov, histórii miest, regionálnym dejinám Nemecka, ale obsahuje aj stránky týkajúce sa historických osobností, či informácie z rokovaní a zjazdov historikov.

Ďalšia kapitola (104–163) sa zameriava na historické obdobia – pravek, starovek, stredovek, novovek a najnovšie dejiny, pričom posledné tri sú ešte rozdelené na národné a všeobecné dejiny. Najmä pri dejinách stredoveku je evidentný výrazný nepomer medzi množstvom špecializovaných českých stránok a minimom kvalitných stránok v slovenčine – ale to platí viac či menej paušálne na všetky témy a historické obdobia. Z pohľadu slovenských bádateľov je zaujímavá stránka nazvaná Slované – Magnae Moraviae Fontes Historici (písaná česky a latinsky). Ide vlastne o edíciu, v ktorej boli vydané české preklady písomných prameňov k dejinám Veľkej Moravy spoločne s textami v pôvodných jazykoch. Autor publikácie nezabúda ani na novšie dejiny a spomína dôležité zahraničné webové stránky. Tu by bolo vhodné doplniť odkaz na stránku University of Wisconsin (<http://digioll.library.wisc.edu/FRUS/>), ktorá v zdigitalizovanej podobe obsahuje publikované dokumenty Ministerstva zahraničných vecí USA od roku 1861, vydávané pod názvom Foreign Relations of the United States (FRUS).

Pre archivárov je obzvlášť zaujímavá 5. kapitola, venovaná pomocným historickým vedám (163–187). V úvodnej časti autor vymenúva päť slovenských a českých stránok, ktoré sa vo všeobecnosti týkajú PVH a uvádza zoznam katedier pomocných historických vied na rôznych európskych univerzitách (Praha, Budapešť, Krakov, Viedeň, Mníchov, Moskva, Padova). Kvôli lepšej prehľadnosti je kapitola rozdelená do dvanástich podkapitol, pričom každá z nich je zameraná na inú pomocnú historickú vedu. Na konci jednotlivých podkapitol je bez bližšieho popisu uvedený zoznam ďalších stránok z uvedenej oblasti PVH.

V prvej podkapitole autor upozorňuje na stránku z portálu szm.sk, kde je zverejnený niekoľkostranový text o paleografii s ukážkami rôznych typov historického písma. Na portáli atlas.cz je zasa sprístupnená celá 4. kapitola z knihy Dejiny a vývoj nášho písma od A. Húščavu (v češtine). Pozornosť si tiež zaslúži odkaz na paleografickú čítanku, v ktorej sa nachádzajú texty od 11. storočia (Gregor Veľký – Liber Dialogorum) po rok 1877 (List K. Marxa W. Blosovi).

Druhá podkapitola je venovaná chronológii. Publikácia sa nezmieňuje o žiadnych slovenských alebo českých portáloch, uvádza len cudzojazyčné stránky. Napríklad na webovej stránke Freie Universität Berlin je možné prostredníctvom indexu vyhľadať podľa Juliánskeho kalendára ľubovoľný rok, mesiac a deň v dejinách, pričom sa zobrazia všetky náboženské sviatky v zadanom roku. Iná nemecká stránka zasa obsahuje podrobné informácie o rôznych typoch starých kalendárov.

Z oblasti genealógie stojí za pozornosť portál Českej genealogickej a heraldickej spoločnosti v Prahe, ktorý pravidelne prináša novinky z jej činnosti. Na iných stránkach sa dajú nájsť linky na viaceré spoločnosti, ktoré poskytujú genealogické služby za príslušné poplatky. V tejto sekcii chýba zmienka o stránke Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti, ktorú autor uvádza až v kapitole o slovenských stavovských organizáciách.

Historická metrológia je zastúpená skromnejšie, celkovo sú uvedené iba 4 odkazy. Z nich je bližšie predstavená webová stránka Medzinárodného výboru pre historickú metrológiu, ktorá približuje aktivity tejto organizácie a český portál euweb.cz, na ktorom sa dá nájsť základná literatúra o metrológii.

Na rovnakom českom portáli sa nachádza aj literatúra k diplomatike a odkazy na ďalšie webové stránky k tejto dôležitej disciplíne z PVH. Na stránke Univerzity v Passau sa nachádza bibliografia k PVH (s dôrazom na diplomatiku), ktorej autorom je Thomas Frenz.

V šiestej podkapitole venovanej heraldike sú odkazy hlavne na tri české stránky, kde sa dá dostať k informáciám o príslušnej literatúre a k súpisu článkov z Heraldickej ročenky z rokov 1974–2004, ale tiež prezrieť si publikačnú činnosť členov Klubu pre českú heraldiku a genealógiu.

Slabšie zastúpené sú aj stránky zo sfragistiky. Okrem už tradičného portálu euweb.cz, kde sú uvedené odkazy na podobné webové stránky zamerané na túto pomocnú historickú vedu, autor bez bližšieho popisu uvádza ešte niekoľko ďalších, najmä českých a nemeckých sfragistických stránok.

Z kodikológie hodno spomenúť stránku odborného časopisu *Studie o rukopisech* (Etudes codicologiques), ktorá pravidelne uverejňuje bibliografiu českej kodikologickej produkcie. Svoju stránku má aj medzinárodný časopis *Scriptorium*. Na portáli (Digital Scriptorium) sa zasa nachádza databáza stredovekých a renesančných rukopisov (až 15 000 digitalizovaných obrázkov).

V deviatej podkapitole o epigrafike je uvedená dôležitá stránka manfredclaus.de, ktorá obsahuje databanku latinských textov z nemeckej produkcie a príslušnú odbornú literatúru. Nemožno obísť ani francúzsku webovú stránku jedného z najstarších časopisov o epigrafike – *L'Année épigraphique*.

Pomerne bohato je v desiatej podkapitole rozvinutá oblasť numizmatiky. Je tu možné nájsť odkazy na prvú českú webovú stránku o numizmatike, nemecký lexikón mincí obsahujúci odborné termíny a pojmy z tejto oblasti, či virtuálnu numizmatickú obrazovú databanku starovekých mincí v počte viac ako 3 000 kusov, ktoré pochádzajú z univerzitných zbierok v Eichstätt.

V stati o vexilológii dominujú tri české stránky s odkazmi na Českú vexilologickú spoločnosť, Stredisko vexilologických informácií, vysokoškolské skriptá a na české vexilologické kongresy. Odkaz na časopis *Vexilologie* sprístupní obsahy jednotlivých čísel od roku 1996.

V poslednej podkapitole venovanej faleristike, je uvedený odkaz na stránku jediného on-line obchodu v Čechách, ktorý sa zameriava na túto oblasť z PVH. Iná stránka obsahuje popisy a vyobrazenia československých, resp. českých medailí a vyznamenaní (písaná je v angličtine) a ďalšia odkazuje na portál najvýznamnejšej faleristickej spoločnosti v USA.

V šiestej kapitole si autor podrobnejšie všíma webové stránky inštitúcií (187–257). Pokiaľ ide o archívy, z domácich je uvedený odkaz na webovú stránku Ministerstva vnútra SR (sekcia verejnej správy), avšak chýba tu zmienka o stránke Spoločnosti slovenských archivárov. Na druhej strane v hojnej miere sú zastúpené a popísané najmä zahraničné archívy, a to nielen z okolitých štátov, ale takmer z celej západnej Európy, Ruska, USA či Kanady. Podrobne je spracovaná aj oblasť internetových stránok knižníc (pri celkovom porovnaní so zahraničím sú na tom v tomto smere slovenské knižnice relatívne dobre, podobne tak aj vydavateľstvá, či kníhkupectvá). Na druhej strane slabinou webových stránok slovenských univerzít je nízka frekvencia aktualizácie ich obsahu. Okrem toho autor v tejto kapitole uvádza aj mnohé ďalšie zaujímavé linky, ako sú stránky katedrií histórie, rôznych stavovských organizácií a spolkov, múzeí, či vedeckých ústavov na Slovensku i v zahraničí.

Siedma kapitola sa tematicky venuje historickým časopisom (257–285). V súčasnosti sa rozlišujú tri druhy časopisov o histórii: klasické printové, ktoré majú aj vlastné webové stránky, elektronické (on-line) na internete a klasické bez vlastných stránok. V prvej časti popisuje webové stránky slovenských časopisov o histórii a dejinách, ktoré sú zároveň vhodnou pomôckou pri výučbe dejín na všetkých typoch škôl. V druhej časti rozoberá zahraničné historické časopisy a v závere pridáva zoznam niektorých časopisov a zborníkov, ktoré nemajú vlastnú webovú stránku, ale obsahy ich čísel (niekedy aj celé texty) sú zverejnené na internete. Zo známych domácich periodík absentuje odkaz na Slovenskú archivistiku, pretože toto periodikum nemá internetovú stránku.

Posledné štyri kapitoly publikácie (285–293) sú výrazne kratšie než predošlé. V prvej z nich autor stručne vymenúva odkazy na plno-textové elektronické rukopisy, dokumenty, štúdie a publikácie; v ďalšej ponúka niekoľko príkladov stránok, ktoré slúžia najmä študentom ako pomocník pri štúdiu. Predposledná stať poskytuje prehľad niektorých internetových portálov zameraných na oblasť štipendií, grantov a študijných pobytov pre študentov histórie a v poslednej kapitole autor vymenúva, čo podľa jeho zistení chýba na internete z histórie: informácie o niektorých významných kongresoch a podujatiach, stránky niektorých

dôležitých inštitúcií, časopisov, zborníkov, ako aj väčšiny slovenských tlačiarň, vydávajúcich historickú literatúru.

Po obsahovej stránke je publikácia zostavená dostatočne prehľadne. Avšak z praktického hľadiska pre toho, kto si chce overiť funkčnosť jednotlivých webových stránok, je komplikované a práčne opísať si presné znenie uvedených odkazov. Bolo by preto vítané, keby prípadné ďalšie vydania boli sprístupnené aj na CD nosiči (prípadne zverejnené na internete), aby sa na jednotlivé stránky dalo dostať jednoduchým kliknutím. Záverom možno konštatovať, že táto knižka je výbornou pomôckou nielen pre študentov, pre ktorých by mala patriť k „povinnému čítaniu“, ale nemala by chýbať v knižnici nikoho, kto má blízko k histórii a archívnictvu.

Marián Manák

VOIT, P.: *ENCYKLOPEDIA KNIHY. STARŠÍ KNIHTISK A PŘÍBUZNÉ OBORY MEZI POLOVINOU 15. A POČÁTKEM 19. STOLETÍ*. Praha 2006, 1352 s. textu, 160 s. farebných príloh.

Pri heuristike k príspevku o titulovaní stredovekých a novovekých mestských pisárov aj o nimi používaných formulároch a listároch (Slovenská archivistika 2006 1, 17–42) objavilo sa medzi ich autormi tiež meno Richard z Bury (*1287, †1345). Vzali sme na vedomie, že v pomenovaní pôvodcu formulára *Liber epistolaris* rezonuje blízkosť rodiska k neskôr zaniknutému benediktínskemu opátstvu Bury St. Edmunds, ktoré vošlo do dejín Anglicka najmä vďaka chýrnemu skriptóriu a pozoruhodnej zbierke kódexov. Napriek tomu alebo práve preto, že Richard trávil nemálo času ako diplomat a štátnik mimo inzulárnej domoviny, oddelil v Durhame (na severovýchode Anglicka) diecezálnu kanceláriu od vlastnej biskupskej kancelárie. Richard z Bury patril k prvým bibliofilom svojej doby. Netušili sme, že si na neho spomenieme tak skoro. Podnietila nás k tomu *Encyklopedie knihy*, ktorou obohatilo knižný trh renomované pražské nakladateľstvo pôvodnej encyklopedickej literatúry LIBRI.

Publikácia s nadmerným formátom, plátenou väzbou a ozdobným ochranným puzdrom sa vizuálne blíži k hojne iluminovanému kódexu. Obsahuje 1371 biografických, 922 geografických a 127 vecných hesiel, ako aj približne pol tisícky čiernobielych reprodukcii priradených priamo k heslám a približne stovku samostatných farebných ilustrácií. Obsahovú výpoveď hesiel vystužujú k nim pričlenené prehľady bibliografických súpisov, monografií, článkovej literatúry a špecializovaných lexikónov.

Popredný český bibliograf Petr V o i t prezentuje svojím zatiaľ najrozsiahlejším dielom *knihu* ako *umelecko-remeselnícky objekt so širšími časovými, územ-*

nými a interdisciplinárnymi väzbami. V encyklopédii uprednostnil preto informácie o

rozšírení, význame, technológii výroby a úpravy papiera (heslá: čerpacia forma, čerpacia kaďa, filigrán, formát papiera, makulatúra, papier handrový, papier kameňotlačový, papierovina atď.);

písme (antikva, bastarda, borgis, cicero, fraktúra, garmond, grotesk, kurzíva, latinka, majuskula, minuskula, rotunda, švabach atď.);

písmolejárstve (matrica, patrica, písmová rodina, písmová sada, písmový kov, typografický bod atď.);

tlačiarenských profesiách (iluminátor, ilustrátor, kolorista, rubrikátor atď.);

technikách grafických (akvatinta, drevoryt, drevorez, fazeta, kovoryt, lept, litografia, meďoryt, slepotlač, štočok atď.);

tlačiarňi (faktor, korektor, prefekt, princípál, sadzač, tovariš, typographus ignotus atď.);

technológii sadzby (atlasový formát, číslovanie listov, stĺpcov a strán, elzevirský formát, folio, formát knihy, horror vacui, sadzba retrográdna, sadzba stĺpcová, sadzačská kasa, tabula chartarum, zrkadlo atď.);

technológii tlače (kliše, rotačný stroj atď.);

textových prvkoch knihy (addenda, appendix, dedikácia, devíza, impresum, vedľajší názov, verše oslavujúce autora alebo mecenáša, vnútorný titulný list, záhlavie atď.);

výtvarných prvkoch knihy (akant, amoret, arbor consanguinitatis, bordura, drolerie, girlanda, hexagram, inciála, kartuš, maskaron, pentagram, rokaj, signet, veduta atď.);

žánroch tlači (artikuly, ceremoniál, cirkulár, erbovník, formulár, kalendár, mapa, pamflet, titulár, výučný list atď.);

formách a typoch tlači (administratívna tlač, bibelot, bibliofília, cimélie, hracie karty, inkunábula, suplement atď.);

materiáloch a technológiách knižnej väzby (falcovanie, in albis, in crudo, safián, šagrén, väzba kláštorňá, väzba papierová, väzba plátená, väzba slepotlačová atď.);

morfológii a umeleckej výzdobe knižnej väzby (bordúra, dosky knižné, ex libris, kovanie a spony, libri catenati atď.);

kníhtlačiaroch, kníhtlačiarenských centrách, nakladateľoch aj kníhkupcoch (knižnom obchode).

Heslár s rozsiahlym súborom údajov začína heslami *ABEL Florian* (pražský maliar slúžiaci v 16. stor. panovníckemu dvoru a majúci vzťah k tlačiarovi Melantrichovi), *ACTUM UT SUPRA* (aj archivárom známa formulka, častá v úradných tlačivách ako skratka *a. u. s.*) a *ADAM* (pražský kníhviazač používajúci v druhej polovici 16. stor. náradie zo Saska). Končí heslami *ŽALTAŘ, ŽĎARSA Jan František* (zakladateľ tlačiarenského rodu pôsobiaceho v Českých Budejovičiach od druhej polovice 17. stor.) a *ŽITAVA* (saské mesto Zittau, ktorého tlačiarri udržiavali v 17. a 18. stor. styky s tajnými nekatolíkmi v Česku a Uhorsku). Orientáciu v objemnej encyklopédii uľahčuje bohatý vyhľadávací aparát, meno-

vite register mien a vecí, register citovaných tlačí, súpis odbornej literatúry, súpis obrazových príloh aj súpis skratiek spomínaných právnických osôb.

Encyklopedie knihy je dôkazom, že čas neubral z povestnej elokvencie Richarda z Bury. Ten upozornil už v 14. storočí, že kódex (vtedy ešte kniha v rukopisnom vyhotovení) pôsobí na naše zmysly (zrak a sluch) najmä myšlienkami, slovami a písmom. To, čo poskytujú knihy čitateľovi počas celého života, presahuje, podľa neho, mnohonásobne rozkoš ponúkanú len na určitý čas moccou, vínom alebo ženami... Zvuk reči zákonite zaniká a časť myšlienok naše zmysly ani nepostrehnú. Iba knihy nestrácajú schopnosť sprostredkovať, a to opakovane, múdrosť a poznanie. Bránou očí predstupujú z nich myšlienky pred trón rozumu a vrývajú sa do pamäti... (parafrázované podľa citátu uverejneného v diele: KRÁSA, J.: *Rukopisy Václava IV.* Praha 1974).

Pri oboznamovaní sa s encyklopédiou knihy sme siahli občas po slovníku *VOCABULARIUM BIBLIOTHECARI*, ktorý venovalo UNESCO spolupráci medzi knihovníkmi. Jeho pôvodnú anglicko-francúzsko-nemeckú-španielsko-ruskú verziu rozšírila totiž Matica slovenská o slovenské ekvivalenty. Na ochrannom obale publikácie aj v tiráži následne uviedla, že vyšiel v roku 1970. V úvodnej časti vokabularia sa ale výslovne spomína, že bol vydaný v Martine na základe povolenia Československej komisie pre spoluprácu s UNESCO v roku 1969. Porovnávajúc niektoré slovenské preklady zo slovníka s výpoveďami hesiel v encyklopédii sme zistili, že dva rozdielne roky vydania nie sú vo vokabulariu jedinými falošnými stopami. Mätúci preklad sa ušiel tiež *tiráži*, ktorú považuje slovenčina za *terminus technicus* pre súbor vydavateľských údajov o konkrétnej knihe. Matica slovenská zúžila ale slovenský ekvivalent na odborný výraz *náklad*, čiže na jediný vydavateľský oznam z celého súboru údajov.

Iným príkladom je *book of hours* (*livre d'heures*, *Stundenbuch*, *libro de horas*, *časoslov*). Preklad *kňazské hodinky* neberie na vedomie cirkevné reálie, čiže existenciu *liturgických modlitieb* ani nevyklučuje *a priori* možnosť, že slovenský ateista ho pochopí ako pomenovanie náramkového či vreckového prístroja slúžiaceho (nielen) kňazom, rehoľníkom aj zasväteným pannám na meranie času. Rozpaky vzbudzuje tiež údajný slovenský ekvivalent odborného názvu *writing materials* (*matières graphiques*, *Schreibstoffe*, *materias gráficas*, *materily dlja pisma*). Podľa vokabularia by to malo byť *písanie na látky*. Opis umiestňovania monogramov, slov alebo smútočných aj oslavných textov na textil je však na hony vzdialený od ustáleného odborného názvu *písacie látky* (napr. *atrament = ink, encre, Tinte, tinta, černo*).

Vzhľadom na príslušnosť k societe archivárov nemôžeme nechať bez povšimnutia ani zneužitie odborného výrazu *archív*. Napriek tomu, že *clippings file* (*collection de coupures de journaux*, *Sammlung von Zeitungsausschnitten*, *colección de recortes de diarios*, *sobranie gazetnych vyrezok*) je vo všetkých piatich zastúpených svetových jazykoch očividne jednoznačný *terminus technicus*, vokabularium ho preinačuje na *archív výstrižkový*. V encyklopédii, na ktorú upriamujeme pozornosť, sa podobné terminologické svojvoľnosti nevyskytujú. Postrehli sme v nej iba tlačovú chybu, a to v mene autora *Grammaticae bohe-*

micae ... libri duo (Praha 1605). Vavrinec Benedikti pochádzal z obce Nedožery (okr. Prievidza) a nie z *Nudožer!*

Napriek predajnej cene 2 500 korún českých vzbudila *Encyklopedie knihy* nevšedný záujem. Ten si vynútil veľmi skoro po prvom vydaní, a to už vo februári 2007 dotlač, z ktorej sa niektoré exempláre *vrátili* na Slovensko. Návrat spomíname úmyslene, lebo LIBRI zverilo tlač a väzbu knihy o knihe Tlačiarňam BB v Banskej Bystrici. Neprehliadli sme ani poďakovanie autora už v úvode, lebo od marca 2004 *byla Encyklopedie dokončována s všestranným pochopením Královské kanonie premonstrátů na Strahově, zejména ředitele Strahovské knihovny Mgr. ThLic. PhDr. Evermoda Gejzy Šidlovského, O. Praem.* Zlatomoravčana Šidlovského spomína tiež zoznam absolventov odboru archívnictva na Univerzite Komenského z rokov 1950 až 2000. Promoval v roku 1979 zároveň s budúcim docentom materskej katedry Jurajom Roháčom, s budúcou vedúcou oddelenia predarchívnej starostlivosti v Slovenskom národnom archíve Máriou Šánikovou-Spustovou, s budúcim riaditeľom štátneho archívu v Modre Jurajom Turcsánym atď.

Napriek tomu, že medzi geografickými heslami sa týkajú našej krajiny iba heslá *Bratislava* (so zmienkou o vplyve návštevy Beatrix z Aragónie v roku 1476 na udomácnenie sa kníhtlače v meste, ako aj o vzniku protitureckého odpustkového listu bratislavej proveniencie v roku 1480), *Slovensko* (s informáciami o tlačiarenských tradíciách Banskej Bystrice, Košíc a ďalších miest, ako aj s mimoriadne rozsiahlym prehľadom odbornej spisby) a *Skalica* s údajmi o tamojších tlačiaroch (počínajúc jezuitmi [1659] cez ich pokračovateľa Václava Šulca, Jozefa Antona Škarnicla, tri generácie jeho potomkov až po Jozefa Teslíka [†1928], ktorého vnučka promovala takisto ako archivárka v Bratislave, ale v roku 1962), nie je minulosť kníhtlače na Slovensku *terra incognita*. Prichodí dodať ešte takmer neznámu informáciu, že autor ilustrovaného opisu *Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek, odtud po moři do Země svatě, Země judské a dále do Egypta a velkého města Kaira*, Krištof Harant z Polžic a Bezdružic (Praha 1608) je priamym predkom inej graduovanej slovenskej archivárky.

Hoci Petr Voit nezaradil medzi geografické heslá ďalšie slovenské lokality s kníhtlačiarskou minulosťou, predsa v nej neabsentujú. Figurujú v biografických heslách, z ktorých upozorňujeme aspoň na nasledovné príklady:

Bornemisza Peter. Narodil sa síce v Budapešti (1535), ako kazateľ, literát a editor a napokon typograf je však spätý so Slovenskom. Od roku 1473 pôsobil v Šintave, v roku 1575 našiel nové útočisko na Plaveckom hrade. Neskôr ukryl tlačiareň v Rohožníku, kde aj v roku 1548 zomrel.

Brexer (Breuer) Vavrinec. Patril k rodine, ktorá prišla na Spiš zo sasko-anhaltského Wittenbergu. Vyučil sa u levočského tlačiaru Daniela Schultza, ktorý vydaním Melanchtonovho diela *Compendium grammaticae latinae* získal v roku 1619 primát v šírení tvorby nemeckého reformátora na Slovensku. Brewer pôsobil v Levoči ako samostatný tlačiar v rokoch 1625 až 1664. V súlade s náboženskou aj národnostnou toleranciou, ktorej zánik na Spiši sme osobne zažili až v polovici 20. storočia, vydal Lutherov *Katechismus ... z nemeckého jazyka na*

slovenský preložený (1634), ako aj *Cantus catholici* Benedikta Szölösyho (1655). Publikácie často obohacoval ilustráciami. Zásľuhou jeho officíny sa stala Levoča centrom hnihtisku na celom území tehdejšího Uherského kráľovstvá. Návštevníci Levoče si môžu prezrieť v jedálni hotela Arkáda ligatúru litier *L[arentius] B[rewer]* a letopočet 1625, vyrezané do trámu nad ich hlavami ako časový medzník začiatku premeny onoho domu na vychýrenú officínu. V rokoch 1665 až 1698 zvelaďoval otcovo dielo Samuel Brewer. Vydal viac ako 300 titulov vrátane Komenského slovníka *Orbis sensualium pictus quadrilinguis* (1685); korigoval a ilustroval ho 152 vlastnými drevorezmi *vynikající zjev slovenské kultury v 17. století* Jonáš Bubenka (pozri o ňom rovnomenné heslo na str. 144 a 145).

KLÖSS (Kloesz) Jakub starší. Pochádzal zo súčasného Rumunska. Vyučil a prvý raz sa oženil v súčasnom Maďarsku. Po testovej smrti premiestnil officínu v roku 1597 do Bardejova, hoci práve tam už pôsobil ako knihtlačiar miestny rodák a vážený patricij David Guttgesell (†1599; pozri rovnomenné heslo na str. 329). Nie je vylúčené, že Guttgesellovu tlačiareň (disponujúcu rozsiahlou zásobou antikvy, fraktúry, hebrejských aj gréckych litier) spojil vdovec Klöss s vlastnou officínou po svadbe s Guttgesellovou dcérou. Vydal, a to ako prvý na Slovensku Komenského *Janua linguae latinae reserata aurea* (1643). Po smrti Jakuba Klössa viedol officínu istý čas faktor Martin Wolfgang, v roku 1622 ju prevzal Jakub Klöss mladší (*1601, †1665). Zachovala sa aj jeho približná podoba, a to na polychromovanom drevenom epitafe s motívom rodinnej genealógie, ktorý patril do začiatku 20. storočia k mobiliáru Kostola sv. Egídia v Bardejove.

Užívateľ *Encyklopedie knihy* sa v nej dočíta, že tlačiar nielen prichádzali na Slovensko z iných krajín, ale aj, že naši rodáci prenikli neraz ďaleko za hranice terajšieho Slovenska. Encyklopédia spomína v uvedenej súvislosti v hesle *SLOVENSKO* Petra z Bardejova (*Petrus alias Pietro da Bartua*), ktorý pôsobil s Franzom Rennerom z Heilbronnu už v rokoch 1477–1479 až v Benátkach. Iný dôkaz ponúka heslo *BAKALÁR Mikuláš* (nazývaný tiež *Štetina*). Pôsoobil v Plzni v rokoch 1498 až 1513. Encyklopédia ho považuje za *nejstarší osobnosť českého knihtisku, o níz existujú alespoň kusé biografické informácie ... Poprvé v dejinách českého knihtisku akceptoval takřka celý žánrový terén soudobé rukopisné šířené četby*.

Štetinov slovenský pôvod sa odvodzuje o. i. z jeho pravdepodobného signetu. Ladislav Vrteľ (*Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin 1999, str. 155) ho blasonuje ako trojvršie, na ktorého vrchoch stojí šíp s listovou strelkou. Výstižnejšie verbalizoval Štetinov erbový znak Petr Voít; podľa neho vyrastajú z trojvršia (evokujúceho Horné Uhorsko) tri predĺžené stonky končiace lipovým listom.

Nadväzujúc na Bakalára – Štetinu, ktorý *stál ... u zrodu vydavateľského zájmu o ... literaturu zaměřenou na rozšiřování poznatků o rozměrech ... světa*, upozorňujeme na jeho nasledovníka pri vydávaní cestopisnej literatúry, Žigmunda z Púchova. V roku 1554 vydal opis podmaňovania Mexika (*Česká touha cestovateľská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. Praha 1989, str. 9 a 10). V encyklopédii jeho meno chýba.

Zaujalo nás tiež heslo *ERB a ZNAK*, najmä reprodukciou titulnej strany relácie Johanna Cusiniana *Sjezd Císařské Velebnosti w Widni ...* (vydanej v Prahe v roku 1515) s erbovými štítmami s českým levom, rakúskym orlom, sliezskou orlicou, lužickým býkom, ako aj so štiepeným erbovým štítom s dvomi dvojitémi krížmi ... (str. 247). Ostávame pri ilustráciách kvôli výrečnej celostránkovej *antiporte* trnavskej proveniencie. Jej ústredným motívom je plachetnica, ktorú ženú vetry *skúseností, rozumu, chápania a vernosti* k métam nazvaným *Cosmographica, Astronomica, Astrologia, Physica, Hydrographica, Polemica, Cronologia, Ascetica, Oeconomica, Historica, Meteorologica*. Nad bordúrou je text *E. Nassenthaler del[inavit] et scul[psit]*. Trojriadkový text v nej znie *CURIOSIORA ET SELECTIORA VARIARUM / SCIENTIARUM MISCELLANEA / R[everendissimi] P[at]ri MARTINI SZENTIVANY E[cclesiae] SOC[ietatis] JESU*. Knihu opakovane vydávali trnavskí jezuiti v rokoch 1689 až 1709 (pozri heslo *TISKÁRNA JEZUITSKÁ/Trnava*; str. 902 a 903).

Vzhľadom na to, že kniha o knihe informuje vyčerpávajúcim spôsobom o mužovi, ktorý nahradil pomalé opisovanie textov mechanickým množením v ľubovoľnom počte, uspokojíme sa upozornením na heslá *GUTENBERG* (str. 324 až 329) a *FUST Johann* (bohatý mohučský obchodník, ktorý vymáhal v roku 1455 požičaných 1 600 guldenov od nesolventného Gutenberga súdnou cestou; str. 289).

Najmä testamenty a súpisy pozostalostí informujú, ktoré knihy patrili do prvej polovice 17. storočia na našom území popri Biblii k *bestsellerom* aj odkiaľ sa dostávali k posesorom. Výber príkladov uľahčil niekdajší archivár Banskej Štiavnice Adalbert Baker. Už v roku 1936 uverejnil v periodiku Karpatenland správu o významných banskoštiavnických majiteľoch knižníc vrátane notárov Baltazára Stecka (†1520), Adama Baiera (†1613; mal 69 kníh) a Abraháma Unverzagta (†1629; mal 152 kníh). V Bakerových časoch bolo doložených v Štiavnicí 23 Steckových kníh talianskej, nemeckej aj inej proveniencie. Súčasný banskoštiavnický archivár Mikuláš Celko mohol, žiaľ, spomenúť v životopise Baltazára Stecka (in: *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Bratislava 2005, str. 91 až 101) už iba prírodovedeckú encyklopédiu *Proprietates Rerum domini Bartholomei Anglici* (Heidelberg 1488) a Catove *Distichá* (Philippi de Bergamo *Speculum regiminis alias Catho moralisatus*. Bazilej 1468–1687?). Pozri heslo: *WENSSLER Michael*, astr. 1017). Obe prvotlače spravuje Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnicí. Komentár nahradzujeme citátom: *Habent sua fata libelli*.

Encyklopédia spomína, a to ako jedného z najslávnejších humanistických tlačiarov Nemca *Johanna FROBENA*, ktorý sa usadil v Bazileji. Počnúc rokom 1514 zamestnával s prestávkami ako korektora Erazma Rottterdamského. Komisia, ktorá hodnotila vo februári 1579 v Banskej Bystrici knižnicu istého Rafaela Stegera, priznala nepomenovanej knihe *Jo[hanna] Frobeniusa* hodnotu 75 denárov a knihám Erazma Rotterdamského *Paraphrases in Lucae*, aj *Paraphrases in Epistolas Pauli* hodnotu 60 denárov a 50 denárov.

Encyklopedie knihy má čo povedať aj slovenským archivárom. Z dôvodov, ktoré isto netreba vymenúvať, dovoľujeme si rozšíriť jej recenziu jedným odpo-

rúčaním. Kolegyne a kolegovia! Nenechajte bez povšimnutia ani najnovšiu knihu humoristu a výtvarníka Vladimíra Jiráňka *Knížka pro knihomoly*. Je to účinné protistresové homeopatikum!

Juraj Spiritza

KLASICKÉ VERSUS DIGITÁLNE SPRACOVANIE
RUKOPISNÝCH FRAGMENTOV
ALEBO AK DVAJA ROBIA TO ISTÉ...

V slovenských archívoch (a knižniciach) odpočívajú tisíce fragmentov stredovekých rukopisov. Nie jednému čitateľovi z radu archivárov sa teraz v mysli vynorí obraz nejakej novovekej úradnej knihy z „jeho“ archívu, kde je ako obal použitý pergamenový list popísaný gotickou minuskulou alebo nejaká zbierka po predchodcoch. Najmä v 19. storočí niektorí archivári takéto pergamenové väzby snímali z väzieb alebo iným spôsobom osobitne sústreďovali (príkladom je bratislavský archivár Ovídius Faust). Spracovanie tohto vcelku zaujímavého materiálu však sťažuje fakt, že kodikológia, ktorá je potrebná pre kvalifikovaný popis fragmentov sa na FF UK vyučuje iba niekoľko posledných rokov a okrem súpisovej práce Júliusa Sopka ani nejestvuje domáca literatúra. Našťastie sa naši archivári môžu inšpirovať prácami z blízkeho zahraničia. V roku 2006 vyšli dve, ktoré sa navzájom fatálne odlišujú. Jedna predstavuje klasický poctivý príklad „nemeckej školy“ – druhá spartánsky jednoduchý „doplňok“ ku elektronicky sprístupnenej databáze.

MADÁS, E.: *MITTELALTERLICHE LATEINISCHE HANDSCHRIFTENFRAGMENTE IN SOPRON (FRAGMENTA ET CODICES IN BIBLIOTHECIS HUNGARIAE V)*. Budapest: Akadémiai Kiadó 2006, 600 s., 32 čb. a 20 far. obr.

Ak máme hovoriť o súpisoch fragmentov zo strednej Európy, tak musíme začať jednoznačne u našich južných susedov. Silné historické povedomie, dlhá vedecká tradícia, ale najmä nízky počet zachovaných kódexov z územia Uhorska viedol v Maďarsku ku zvýšenému záujmu o rukopisné fragmenty. Pod záštitou akadémie vied (dnes už v spolupráci s Krajinskou Széchényiho knižnicou) vzniklo špecializované pracovisko, ktoré preslávili najmä jeho vedúci (László Mezey a András Vizkelety). Z pera pracovníkov tohto centra vyšlo zatiaľ 5 zväzkov súpisov fragmentov stredovekých rukopisov z Budapešti, Ostrihomu a Rábu.

Šiesty zväzok pripravili pod vedením Edit Madás jej spoluautori Judit Lauf Nobilis, Gábor Sarbak und András Vizkelety s príspevím Janky Szendrei, Aloisa Haidingera, Franza Lacknera. Popísali 406 fragmentov zo župného archívu a evanjelickej knižnice v Šoprone, datovaných od prelomu 11.–12. až do začiatku 16. storočia. Štruktúra záznamov je typická pre kodikologický popis: záhlavie obsahuje názov alebo autora textu, datovanie a počet fólíí. Typograficky je odlišný formálny popis (všeobecný vzhlád, rozmery, popis písmového zrkadla, písma, výzdoby; pôvodný nosič a proveniencia) od obsahového (identifikácia diela spolu s incipitmi a explicitmi). Treba povedať, že popis fragmentov je takmer rutinná činnosť, ktorú zvládne každý archivár či knihovedec s kodikologickým a paleografickým kurzom. Slovičko „takmer“ je však na mieste, keďže podstatnú a najťažšiu zložku každého popisu fragmentov tvorí ich identifikácia – správne určenie. Okrem obrovského rozhládu v stredovekej literatúre si správna odpoveď na otázku „Čo to tu vlastne máme?“ vyžaduje dobré medzinárodné konexie (nevyhnutné konzultácie so špecialistami roztrúsenými po Európe a USA) a v súčasnosti najmä prístup k pomerne drahým elektronickým databázam (liturgických pasáží, textov kázni, vedeckých prác a pod.). Okrem kvalitného popisu ponúka šopronský zväzok vynikajúci pomocný vedecký aparát. Čitateľ má k dispozícii nielen obligátny menný, miestny a vecný register, ale aj prehľadný register v zlomkoch sa vyskytujúcich liturgických sviatkov, začiatočných slov spevov (antifon, responzórií atď.) ako aj modlitieb a liturgických čítaní. Metodicky veľmi čistá a pekná práca, ktorú ilustruje 32 čiernobielych a 20 farebných ukážok. Bežný stredoeurópsky čitateľ bude asi autorom vďačný za to, že celá práca je napísaná v nemčine.

Kriticky sa dá hodnotiť azda iba určovanie proveniencie. Autori totiž vychádzajú automaticky z premisy, že všetky zlomky, ktoré boli v mestskom archíve použité ako prebaly úradných kníh povedzme v 16.–18. storočí boli predtým v Šoprone používané aj v stredoveku. Teoreticky je to síce možné, ale autori na základe tejto tézy lokalizovali do okolia Šopronu až 321 zlomkov zo 406. Znamená to, že pri eliminovaní viacerých fragmentov z identických kódexov by nám vyšlo, že iba v jednom archíve a knižnici sa zachovali časti z nejakých 200–300 rukopisov používaných v stredoveku v Šoprone. Ak k nim prirátame celistvé rukopisy a deperditá, vyskočí nám zrazu príliš veľký počet. Skutočnosť bola zrejme prozaickejšia: na sklonku stredoveku, keď sa kódexy postupne nahrádzali tlačami, sa staršie rukopisy v celej Európe rozoberali a predávali ako makulatúra. Obchodníci ju k nám do Uhorska dovážali napríklad z Rakúska alebo Nemecka. Preto aj naše fragmenty z AMB, Bytče či Levoče nemusia vypovedať o vzdelanosti na našom území, aj keď sa medzi nimi nájdú textovo či paleograficky zaujímavé kusy už z 12. storočia.

Metodicky zaujímavé je porovnanie s ďalšou prácou:

MAREK, J. – MODRÁKOVÁ, R.: *ZLOMKY RUKOPISŮ V NÁRODNÍ KNIHOVNĚ ČESKÉ REPUBLIKY*. Praha: NKČR 2006, 143 s. + 26 obr.

Ak v Maďarsku viedol k systematickému výskumu fragmentov nedostatok zachovaných rukopisov, v Čechách (a Rakúsku – ak hovoríme o susedných štátoch) práve vysoký počet zachovaných rukopisov (dodnes nejestvuje ich kompletný súpis) zapríčinil, že rukopisné fragmenty sa systematicky nespracúvali. Záviselo od toho-ktorého archívu či knižnice, ako sa katalogizácie zhostil. Vedenie NK ČR je dlhodobo naklonené systematickému spracúvaniu a najmä elektronickému sprístupňovaniu svojich stredovekých rukopisov (pozri <http://www.manuscriptorium.cz>). V tomto duchu sa dvojica pracovníkov Národnej knihovny ČR rozhodla doplniť databázu o rukopisné zlomky. Jindřich Marek a Renáta Modráková zachytili celkovo vyše 500 kusov fragmentov kódexov od 9. do 19. storočia (gro tvorí materiál z vrcholného a neskorého stredoveku, zo 16. a 17. storočia pochádzajú najmä sekundárne použité archiválie).

Po teoretickom úvode, kde autori predstavujú zahraničné projekty (zo Slovenska spomínajú zatiaľ nedokončený súpis v treťom zväzku katalógov J. Sopka) a domáce práce, v rámci ktorých boli spracúvané zlomky z českých archívov či knižníc. Samostatná kapitola je venovaná charakteristike zlomkov z NK ČR z hľadiska ich obsahu a proveniencie. Metodicky hodnotná je podkapitola, kde autori popisujú praktický priebeh spracúvania (manipuláciu so zlomkami, problém so starými a novými signatúrami, vytváranie samotného elektronického záznamu v DTD MASTER). Práve táto časť môže byť pre prípadných slovenských záujemcov inšpiratívna.

Nasleduje samotný súpis zlomkov, ktorý zachytáva okrem latinských zlomkov (301 kusov) aj české (115), nemecké (71) a aj niekoľko hebrejských a gréckych, okrem toho aj viaceré dvojjazyčné od 9. do 19. storočia. Je typické, že prevažná časť pochádza z neskorého stredoveku (14.–15. st.). Súpis je oproti klasickej kodikologickej súpisovej práci až príliš zjednodušený. Autori identifikujú zlomok (niekedy iba všeobecne – napr. *zloмок breviáře, kázání, modlitby* a pod.) a skratkovito uvádzajú datovanie, jazyk, materiál, počet kusov (nie fólií!), rozmery, nosič zlomku a jeho starú signatúru. Lakonickosť autorov si uvedomíme, keď si ich popis (519 záznamov popísaných na 63 stranách) porovnáme s maďarským (406 zlomkov na 421 stranách). Oddelene je uvedená literatúra k jednotlivým zlomkom (20 s.) a taktiež osve je tabuľka s provenienciou kníh – nosičov zlomkov (9 s.). Takéto oddelenie údajov je neprehľadné a sťažuje používanie katalógu. Napr. v texte o zlomkoch ma zaujme listina cisára Žigmunda, zistím si signatúru jej nosiča a musím listovať na konci knihy, aby som zistil provenienciu nosiča. Ak chcem zistiť literatúru k tejto listine, zase musím listovať, aby som v ďalšej sekcii získal potrebné informácie. Z môjho pohľadu ide o nešťastnú kombináciu elektronického a klasického spracovania. Maďarskí autori spracovali zlomky síce „po starom“, ale kvalitne a prakticky. Českí sprístupnili svoj súpis elektronicky a túto knihu poňali pravdepodobne len ako doplnok databázy (pozri <http://www.manuscriptorium.com>), preto tá netradičná (a treba povedať aj nepraktická) forma. Túto výčitku môžeme zmietnuť zo stola tým, že kaž-

dého čitateľa posadíme rovno za počítač a on-line katalóg mu ušetrí akékoľvek zdĺhavé listovanie. Ale na čo potom ešte aj tlačiť knihu? Je to snáď rezíduum dnešnej doby, ktorá síce už vie, že elektronické médium má svoje prednosti (rýchlosť prístupu k informácii, modifikovateľnosť hľadania oproti klasickému registru a pod.), ale ešte stále uznáva peknú knižku, ktorú si čitateľ môže poňať v ruke?

Rozdiel medzi recenzovanými prácami je jasný: zatiaľ čo maďarská je v zásade izolovaná ukončená práca („das Buch an sich“), Česi vydali niečo ako „otvorené dielo“. Dá sa hodnotiť skôr ako „reklama“ pre vlastné spracovanie prístupné zadarmo na internete v rámci meta-databázy Manuscriptorium (preto si mohli dovoliť nepoužiť registre). Prvá práca bude sedieť pedantnému bádateľovi s klasickým vzdelaním a prístupom, druhá ponúka síce menej údajov, no záznamy môžu byť v elektronickej forme súpisu opravované a dopracúvané a sú prepojené s ďalšími databázami a umožňujú komplexnejšie a rýchlejšie vyhľadávanie ako tlačený dokument.

Na margo slovenskej digitalizácie treba vyzdvihnúť metodicky inšpiratívnu formu českého „rýchleho súpisu“, aký by sa dal uplatniť napríklad aj pri spracúvaní našich listín alebo úradných kníh. Práve elektronické spracúvanie totiž dáva možnosť sprístupňovať informácie v rôznych horizontoch (najskôr základné údaje, ktoré môžu byť neskôr dopĺňané). Pre bežného bádateľa je totiž dôležitejšie, aby si mohol hneď vyhľadať pre neho zaujímavý text (napr. kódex, zlomok alebo listinu) podľa nejakého základného údajja a až sekundárne ho bude zaujímať dokonalý formálny popis (napr. rozmery alebo farba šnúr pečate).

Obe práce spája snaha sprístupniť tieto, citujem, „popelky“ pre ďalšie výskumy (historikov, literárnych vedcov, jazykovedcov, paleografov a pod.). Treba povedať, že od polovice osemdesiatych rokov, keď J. Sopko spracoval väčšiu časť zlomkov zo SNA a AMB, na Slovensku primárny kodikologický výskum takmer vymrel a naše národné farby hája zatiaľ len muzikológovia (Eva Veselovská, Rastislav Adamko a ďalší).

Ako som v úvode podotkol, štúdium archívnictva na FF UK v Bratislave ponúka aj základný vstup do kodikológie, mladí absolventi by preto mali byť pripravení aj na súpis fragmentov v archívoch. Problémom však je, či sa k nemu kvôli úradnej agende dostanú. Externých bádateľov zase limituje reštriktívny zákon o archívnictve, ktorý de iure neumožňuje prístup k dokumentom pred roku 1526. A tak ak nenájdeme Alexandra, ktorý by tento gordický uzol rozsekol, budú fragmenty zo slovenských archívov „odpočívať“ aj naďalej a na zahraničnú recenziu nejakého slovenského súpisu, ktorý by nadviazal na prácu J. Sopka, si ešte nejaký ten rok budeme musieť počkať...

Juraj Šedivý

BOOS DE, E. – DAMONGEOT, M. F. – ROGER, J.-M. – ROUSSEAU, E. – VIELLIARD, F. – ERMISSE, G. – PASTOREAU, M.: *L'ARMORIAL LE BRETON*. Paris: Somogy éditions d'art, Groupe Malakoff, Centre historique des Archives nationales 2004. 247 s.

Anotovaná výpravná práca skupiny francúzskych autorov je venovaná stredovekému pergamenovému erbovníku tradične zvanému „Le Breton“, ktorý 17. decembra 2003 získal kúpou na aukcii do svojich fondov Francúzsky národný archív. V práci je celý erbovník reprodukován vo farbe.

V podnetnom úvodnom slove riaditeľ historického centra Francúzskeho národného archívu Gérard Ermisse pripomína, že expresná rýchlosť, s ktorou bol tento erbovník vydaný, spolu s identifikáciou erbov, historickým úvodom a kodikologickou poznámkou a príslušným aparátom je priamo úmerná významu tejto ojedinelej akvizície. Publikáciu archív vydal na základe francúzskeho systému podpory kultúrnych aktivít formou verejno-súkromného partnerstva. V prípade anotovanej publikácie bola partnerom vydania firma Groupe Malakoff. Na spracovaní erbovníka pracoval celý tím vedcov. Najviac sa mu venoval Emmanuel de Boos. G. Ermisse sympaticky pripomína, že skúmanie erbovníka ešte nie je definitívne ukončené a čitatelia knihy z radov vedeckej obce ho môžu precíznejšou identifikáciou erbov posunúť ešte ďalej.

V úvode sa Michel Pastoureau v krátkosti venuje vzniku v polovici 13. storočia, rozšíreniu, typológii a inštitucionalizácii erbovníkov od stredoveku. V poslednej časti sa priamo venuje aj erbovníku, ktorý považuje za dielo herolda Filipa IV. Krásneho alebo jeho brata Karola z Valois.

V úvodnej štúdií Emmanuel de Boos opisuje získanie erbovníka, ktorý bol dlhé desaťročia takmer nedostupný a považovaný za stratený pre štúdium. Bol známy len z čiernobieleho mikrofilmu pochádzajúceho z roku 1950, ktorý vznikol počas jeho výstavnej zápožičky pre archív. Národný archív ho získal na spomínanej aukcii. Ide o jeden z najcennejších stredovekých erbovníkov vo Francúzsku, pretože jeho najstaršia časť pochádza z konca 13. storočia, z obdobia vlády Filipa IV. Krásneho a obsahuje spolu viac ako 900 erbov, z nich vyše 600 pochádza z konca 13. storočia. Časť erbov bola identifikovaná autorom stredovekej časti a vo viacerých chronologických vlnách menom ich nositeľa. Mladšie časti boli dopĺňané v období rokov 1450–1540. Doplnok z polovice 15. storočia je datovateľný aj podľa jediného identifikovaného uhorského erbu, ktorý patrí kráľovi Ladislavovi Pohrobkovi (štvrtý: *arpádovské brvná*, český lev, luxemburský lev, moravská orlica), so srdcovým štítkom v rakúskych farbách. Autor je neznámy, podľa jazykových prvkov sa predpokladá jeho pôvod v Pikardii alebo Normandii. Okolo polovice 15. storočia bol jeho prvým známym majiteľom Hector de Flavy, ktorý tam pridal svoj erb a genealogické tabuľky. Začiatkom 16. storočia sa stal vlastníctvom Anne Malet de Graille, ktorá ho rovnako doplnila ďalšími erbmi. Erbovník dostal meno po jeho slávnom majiteľovi zo začiatku 17. storočia. Hector Le Breton, pán de La Doinnerie et de La Chesnaye († 1652), bol heroldom francúzskych kráľov Henricha IV. a Ľudovíta XIII. Jeho zásluhou získal erbovník pred rokom 1638 červenú koženú väzbu s jeho erbom.

E. de Boos sa venuje aj zmenám využívania erbovníka. V prvých storočiach nemal erbovník žiadny reprezentatívny obal, často sa používal a predpokladá sa, že slúžil ako podkladový materiál. Zmena nastala v polovici 15. storočia, pre Hectora de Flavay to bol dokument slúžiaci po pridaní jeho erbov (vpašoval ich aj do najstaršej časti erbovníka), ako dôkaz starobylosti jeho rodu. Koncom 15. storočia slúžil ako jeden z podkladových materiálov pre slávneho heraldika a tvorcu slávneho kostnického erbovníka, kostnického mešťana Konráda Grünenberga, po ktorom zostalo v erbovníku viacero erbov a nemeckých blazonov. Tie sa stali pre autorov nenavyknutých na nemeckú paleografiu *ťažkým orieškom* a prišlo aj k nemilej chybe. V analýze E. de Boosa (s. 19) je nesprávne identifikovaný nemecký popis čierneho poľa erbu – *schwarcz* a autori uvažujú na základe zlého čítania v tvare *signarz* o poli zelenom. Pre Hectora Le Bretona to bol objekt spojeného vedeckého aj praktického záujmu pre heraldiku. Z erbovníka sú známe dve kópie. Jedna čiastková vznikla v závere 17. storočia (Etienne Baluze), druhá je novoveká z 20. storočia. V závere príspevku predstavuje princípy edície a poďakovania spolupracovníkom. Erby sú popísané v slede, v akom sú uvedené v erbovníku. Prepisy mien a skratiek sú podľa pravidiel zaužívaných pre stredoveké rukopisy.

Marie-Françoise Damognoet – správkyňa oddelenia rukopisov Francúzskej národnej knižnice sa vo svojej štúdií venuje kodikologickému rozboru erbovníka. Opisuje skladbu rukopisu, ktorý bol rozšírený začiatkom a v polovici 15. storočia a jeho posledné úpravy datuje do 17. storočia. Venuje sa pôvodným pagináciám. Analyzuje jeho majiteľov z prvej polovice 20. storočia – gróf Henry Chandon de Briailles (1898–1937), ktorý ho kúpil na dražbe v Londýne v roku 1937, neskôr bol vo vlastníctve jeho syna a ďalších príslušníkov rodu až do spomínaného roku 2003.

V druhom krátkom texte predstavuje osobu Hectora Le Bretona, ktorý bol aj bibliofilom a zberateľom rukopisov a jeho knižnicu. Hector Le Breton okrem už spomínaných faktov pôsobil v službách panovníkov viac ako 50 rokov. Na začiatku svojej kariéry bol úradníkom komory, potom vojenským komisárom a aktívnym vojakom, pričom pri obliehaní mesta Amiens prišiel dokonca o oko, od roku 1636 pôsobil ako radca na kráľovskom dvore. V roku 1638 dosiahol od panovníka rozšírenie rodového erbu. Ako kráľovský herold pôsobil od roku 1615 a v tejto funkcii nahradil svojho bratranca Denisa II. Le Bretona. Pre knihy bola typická dobre vypracovaná zdobená kožená väzba s jeho menom a erbom. Autorka sa venuje aj ich neskorším osudom a hovorí, že v 17. storočí sa roztrhali na viaceré miesta. Vo Francúzskej národnej knižnici v Paríži je uložených viacero rukopisov z jeho knižnice, medzi ktorými je aj niekoľko erbovníkov, ktorých bol sám autorom. Ďalšie rukopisy sú v londýnskom *College of Arms* a v Mestskej knižnici v Lyone a v súkromných zbierkach.

Françoise Vieillard, profesorka na Ecole nationale des Chartes, vo svojom príspevku nazvanom „Erbovník Priamových synov“ opisuje strany 2–3 erbovníka, ktoré považuje za najdôležitejšie. Obsahujú vymyslené erby osôb z veľmi populárneho veršovaného stredovekého diela „román o Tróji“, ktorého autorom bol v druhej polovici 12. storočia Benedikt de Sainte-Maure. Stredovek nepoznal

Homéra a o obliehaní Tróje hovorili len texty neskoroantických autorov, z ktorých Benedikt de Sainte-Maure vychádzal. Erbovník obsahuje v poradí erby trójskeho kráľa Priama, jeho synov a manželky, nelegitímnych potomkov a ďalších osôb spomínaných v románe.

Prácu dopĺňajú zoznamy heraldickej a sfragistickej literatúry.

Radoslav Ragač

PREGLED ARHIVSKIH FONDOVA I ZBIRKI REPUBLIKE HRVATSKE. CD-izdanje, Zagreb 2007.

Chorvátsky štátny archív v spolupráci s odbornými pracovníkmi iných chorvátskych archívov vydal na CD nosiči „Prehľad archívnych fondov Chorvátskej republiky“. Publikácia je informačnou bázou o archívnom materiáli v Chorvátsku. Jej úlohou je prostredníctvom archívnych pomôcok poskytnúť fyzický a intelektuálny prehľad o archívnych materiáloch a poskytnúť údaje o dokumentoch, ich pôvodcoch, kontexte ich vzniku a ich časovom rozpätí.

Okrem údajov o štátnych archívoch a v nich uložených fondoch a zbierkach CD obsahuje aj prehľad o archívnych materiáloch uložených v špecializovaných archívoch (Archív Chorvátskej akadémie vied a umení alebo cirkevné archívy) a iných inštitúciách, ktoré opatrujú archívne materiály v zbierkach rukopisov (Národná, Univerzitná a iné knižnice, alebo archíválie ako časti múzejných zbierok), ako aj o tých archíváliách, ktoré sú súčasťou dokumentácie rozličných ústavov, centier, odborov a iných správnych, či verejných inštitúcií.

Prehľad zachytáva 14 štátnych archívov vrátane Chorvátskeho filmového archívu a 11 pobočiek a zberných centier štátnych archívov, 11 knižníc, 54 múzeí, 12 pracovísk Chorvátskej akadémie vied a umení, 12 kultúrnych a vedeckých centier, inštitútov a zariadení, ako aj 97 archívov cirkevných inštitúcií. Údaje o 15 930 fondoch a zbierkach sú usporiadané v súlade s platnými normami o evidencii archívnych materiálov a zodpovedajú základným nárokom opisu archívneho materiálu podľa Všeobecnej medzinárodnej normy pre opis archívneho materiálu ISAD/G a ISAAR(CPF).

Prehľad poskytne informácie o chorvátskom archívniectve, o jednotlivých inštitúciách, o ich histórii, základnom poslaní, súčasnej štruktúre a činnosti, ale aj o sprístupnení a štruktúre opatrovaných materiálov. Pre lepšiu a jednoduchšiu orientáciu v prehľade sú jeho súčasťou vecný register, register zemepisných pomenovaní, menný register a bibliografia archívnych publikácií.

Jozef Klačka

PIIRAINEN, I. T.: *DAS ÄLTESTE STADTBUCH VON SCHEMNITZ (BANSKÁ ŠTIAVNICA). EIN BEITRAG ZUR DEUTSCHEN SPRACHE UM 1400 IM GEBIET DER HEUTIGEN SLOWAKEI*. Strukturen und Funktionen in Gegenwart und Geschichte. Festschrift für Franz Simmler zum 65. Geburtstag. Herausgegeben von Claudia Wich-Reif. Berlin: WEIDLER Buchverlag 2007, s. 487 – 500.

Záslužnú prácu pri vydávaní nemecky písaných historických prameňov z územia Slovenska germanistu Ilpo Tapani Piirainena nie je potrebné historickej a archivárskej obci širšie pripomenúť. I. T. Piirainen, dlhoročný profesor germanistiky na univerzitách v Münsteri a Bochume, posledne riaditeľ Inštitútu germanistiky Wilhelmovej vestfálskej univerzity v Münsteri z územia stredného Slovenska popri vydaní textov práva v Žilinskej mestskej knižnici, ťažisko prác zameralo na edície mestských a banských práv Kremnice (1983 Heidelberg) a Banskej Štiavnice (1986 Univerzita Oulu, Fínsko). Prepisy textov práv I. T. Piirainenom boli použité pri vydaní mestského a banského práva Banskej Štiavnice (2002) a Kremnice (2004), ako edícií prameňov spolu s ich prekladom do slovenčiny, vydania realizovalo vydavateľstvo Ing. Tibor Turčan – Banská agentúra Košice.

I. T. Piirainen po regióne stredoslovenských banských miest postupne bádania zameralo na Spiš, východné a západné Slovensko. Nemecky písaným historickým prameňom z týchto okruhov sa zaoberali aj jeho žiaci, v súčasnosti univerzitní profesori germanistiky J. M. Meier (Leiden, Viedeň) a A. Ziegler (Graz). V zborníku venovanom germanistovi F. Simmlerovi v svojom príspevku I. T. Piirainen prepísal a podrobil jazykovednej analýze súbor nemecky napísaných textov z banskoštiavnickej mestskej knihy (1364 – 1426) z rokov 1378 – 1426. L. Fejérpataky podľa častí textov (dane, poplatky) ju zaradil do kategórie účtovných kníh, čo vcelku nezodpovedá skutočnosti. Výstižnejšia je charakteristika V. Bolerázského ako „Notationes ludiciariae“. I. T. Piirainen ju vo svojom príspevku považuje za prameň s najstaršími nemecky napísanými textami z územia Slovenska. L. Fejérpataky v edícii najstarších mestských účtovných kníh z Uhorska (MTA Budapešť 1885), ju zaradil na prvé miesto, pričom z nej edoval texty účtovného charakteru (s. 1–38 edície) bez ohľadu na ich jazyk. Samotná banskoštiavnická mestská kniha z r. 1364–1426 spolu s prameňmi do r. 1526 (knihy, listiny, listy, účtovný materiál) mala v minulom storočí pomerne pohnuté osudy. Pred Vianocami v r. 1918 ich spolu s časťou muzeálnych zbierok vtedajšieho Mestského archívu a múzea z dôvodov zabezpečenia ochrany zásluhou správcu zbierok Národného múzea J. Erneyiho previezli z Banskej Štiavnice do Budapešti. Situácia v meste v tomto období bola zložitá, vyriešila sa až začiatkom roku 1919. Výskumy k stredovekým dejinám mesta sa tak mohli neskôr realizovať v mieste uloženia tohto súboru prameňov priamo v Maďarskom krajinskom archíve (MOL) alebo prostredníctvom mikrofilmov. Až v priebehu 60. rokov minulého storočia sa podarilo formou recipročnej výmeny z MOL v Budapešti vrátiť tento súbor prameňov na miesto ich pôvodného uloženia, do vtedajšej pobočky Štátneho okresného archívu Žiar nad Hronom v Banskej Štiavnici. Ešte

nedávno sa hovorilo o pripravách vydania textov tohto prameňa ako edície maďarskými kolegami. Dnes je časť edovaná L. Fejérpatakym a najnovšie I. T. Piirainenom. Časti textov hospodárskeho a právneho charakteru uviedol v poznámkových častiach svojej práce k dejinám Banskej Štiavnice z r. 1870 regionálny historik Ján Kachelmann (1806–1873).

Záznamy v banskoštiavnickej mestskej knihe popri daňových a poplatkových záležitostiach sa svojím obsahom dotýkajú mestskej a banskej správy, majetkov obyvateľov (kúpa, predaj, zálohovanie, riešenie vymožitelnosti pohľadávok), hospodárstva, zvlášť baníctva. Z tohto okruhu sú v nej ako jednými z prvých údaje o banských dielach napr. v Hodruši, Flach Putten, identifikovanom v lokalite dnešnej štólne Všetkých svätých, jedného z najväčších banských diel v regióne. V knihe sa nachádza aj záznam o stretnutí zástupcov banských miest pri vyriešení banského sporu v r. 1388. Toto stretnutie montanistická literatúra považuje za začiatky činnosti Zväzu (Únie) stredoslovenských banských miest. Dôležitú výpovednú hodnotu majú záznamy z druhej polovice 14. storočia o prečinoch a zločinoch a uplatňovaní trestov za ne v zmysle ustanovení mestského a banského práva, čo dosvedčuje, že v tomto období Banská Štiavnica mohla mať už kodifikované práva, ktorých vyhotovenia sa nezachovali. Pritom najstaršie dodnes zachované pochádzajú až z r. 1466. Tomuto dosvedčujú napr. zmienky v mestskej knihe o pútiach k sv. Jakubovi do Compostelly a Ríma (s. 7, 72 knihy). O nich pojednáva § 4 mestského práva vo vyhotovení z r. 1466 a neskorších období.

Pri príprave výberu textov na publikovanie vzhľadom na ich jazykové latinsko-nemecké prelínanie bolo zložité určenie označenia daného textu za nemecký. Publikované texty I. T. Piirainenom sú často prelínané a to časťami latinsky zapísaných intitulácií a hlavne datovacích formuliek. I. T. Piirainen publikoval nemecké texty z r. 1378–1426 vo forme výberu, obsahovo sa texty dotýkajú najmä problematiky baníctva (riešenie sporov, predaj, vymedzenie banských polí a mier), hospodárstva. Taktiež je publikovaný neúplný daňový výkaz zo strany 45 knihy. Autor prácu rozdelil na štyri kapitoly, analytické časti zaradil do tretej. Táto sa delí na dve podkapitoly obsahovo sa dotýkajúcich grafém, lexikálnej a frazeologickej analýzy textov. V úvodnej kapitole I. T. Piirainen uvádza svoje začiatky štúdií v slovenských archívoch v r. 1969, ktoré sa potom dlhšie zamerali na oblasť stredoslovenských banských miest, neskôr na Spiš, východné Slovensko a Bratislavu. Ďalej popisuje prameň, k čomu je potrebné doplniť, že mestská kniha bola v r. 1988 reštaurovaná vo vtedajšom Štátnom slovenskom ústrednom archíve. Náplň druhej kapitoly tvoria prepisy textov z r. 1378–1426 bez vysvetľujúcich poznámok, analyzuje ich z hľadísk jazykovedy v nasledujúcej kapitole. Podľa I. T. Piirainena vychádzajúceho z výskumu J. Haniku majú v rámci včasnej novej hornej nemčiny prvky dialektu označovaného ako bansko-mestský (Pergstädterisch), pričom je evidentný vplyv stredovekého tzv. viedenského kancelárskeho jazyka. V lexikálnom a frazeologickom rozbere okrem iných I. T. Piirainen poukazuje na skupinu slov ako napr. welischer a waschisto, ktorých prijateľný význam je v literatúre neznámy. V záverečnej časti pripomenul význam textov pre poznanie stredovekých dejín kultúry, hospodárstva, ne-

meckého jazyka používaného v regióne stredného Slovenska. Ťažisko anotovanej práce spočívalo na skúmaní jazykovedných aspektov súboru textov v knihe, podľa zachovania paleograficky, jazykovo a tiež terminologicky náročných, ktoré svojou obsahovou náplňou presahujú regionálny rámec Banskej Štiavnice v obdobiach rokov 1364–1426.

Mikuláš Čelko

FARBAKY, P. – SPEKNER, E. – SZENDE, K. – VÉGH, A. (zost.): *MATTHIAS CORVINUS, THE KING. TRADITION AND RENEWAL IN THE HUNGARIAN ROYAL COURT 1458–1490*. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum 2008. 608 s.

Anotovaná publikácia je obsiahlym katalógom vydaným v anglickej jazykovej mutácii pri príležitosti výstavy venovanej uhorskému kráľovi Matejovi Korvínovi a prelínaniu sa tradičných a nových prvkov na jeho dvore v rokoch 1458–1490. Matej Korvín a jeho doba je veľmi obľúbenou témou maďarskej a predtým uhorskej historiografie a je priam synonymom, či legendárnou postavou *starých dobrých časov*, pred dobytím centrálneho Uhorska Turkami. Aj preto sa k nemu maďarskí autori dodnes radi vracajú. Publikácia vyšla v rámci roku *renesancie 2008* s podporou Ministerstva školstva a kultúry Maďarskej republiky, Národného kultúrneho fondu a množstva súkromných sponzorov. Výstava bola inštalovaná v Budapeštianskom historickom múzeu (19. 3. 2008–30. 6. 2008). Katalóg umeleckých diel so súborom krátkych štúdií, ktorých je spolu 11, je výstupom medzinárodného projektu aj so slovenskou účasťou. Úvodné slovo si zobrali maďarský prezident László Sólyom, minister školstva a kultúry István Miller a jeden zo zostavovateľov Péter Farbaký. Katalóg je venovaný Andrásovi Kubínymu (1929–2007), významnému maďarskému medievalistovi a jednému z autorov, ktorý počas jeho prípravy zomrel.

Široký autorský kolektív z Čiech, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rakúska a Talianska predstavuje komplexný pohľad na korvínovskú dobu. András Kubínyi (†) v štúdiu *Courtiers and Court Life in the Time of Matthias Corvinus* sa venuje každodennému životu na dvore, panovníckej reprezentácii a účasti dvoranov na výkone politickej moci. Radu Lupescu v príspevku *Matthias Hunyadi: from the Family Origins to the Threshold of Power* opisuje počiatky Huňadivcov, jednotlivých členov rodiny (je aj autorom genealogickej tabuľky na s. 540), žigmundovskú legendu o pôvode rodu, ktorú zaznamenal aj v 15. storočí Bonfini. Do legendy, ktorá mala okrásliť a legitimizovať rod, bol zabudovaný aj ich erbový symbol – havran. Opisuje aj okolnosti vzniku korvínovskej legendy. Richárd Horváth – *The Warring King: the Itinerary of Matthias Corvinus* sa venuje itineráru panovníka v jednotlivých etapách jeho panovania a jednotlivých

krajinách (Uhorsko, Sliezske, Morava, Rakúsko). Pre jednotlivé obdobia sú prílohou cestovné mapy a itineráre. V úvode opisuje východiská a zvolenú pracovnú metódu, neskôr sa venuje rozboru dát z jednotlivých chronologických období. Antonín Kalous v štúdiu *Bohemians a Moravians in the Courth of Matthias Corvinus* opisuje českých diplomatov a politikov v Matejových službách v Uhorsku, dvor Mateja Korvína na Morave, ktorý v prvom období sídlil v Olomouci a významnú úlohu v ňom hral olomoucký biskup Protázius (Tas) Černo-horský z Boskovic a jeho českú kráľovskú kanceláriu. Bogusław Czechowicz a Mateusz Kapustka v štúdiu *Hope and Pragmatism. The Rule and Visual Representation of in Silesia and Lusatia* opisujú politiku Mateja Korvína v Sliezske a Lužici. Venujú sa kooperácii medzi kráľom a wrocławskou mestskou radou a tamojším biskupom Rudolfom von Rudesheimom a koalícii so šiestimi dolno-lužickými mestami v čase bojov o tieto oblasti. Najvýraznejšou vizuálnou reprezentáciou Matejovej moci boli významné sochárske diela s bohatou heraldickou výzdobou, ktoré vznikli v tomto období, hlavne vo Wroclawe a Budyšíne (Bautzen). Ostentatívne dávali najavo jeho panovnícku moc. Archeológ Károly Magyar – *Towards a Reconstruction of Matthias-Era Residences* približuje Matejove panovnícke rezidencie. Opisuje zmeny funkcií budínskeho kráľovského paláca, ktorý veľkolepo prestaval a sochársky vyzdobil Žigmund Luxemburský. Umenovedec Robert Suckale v štúdiu *The Central European Connections of Matthias Corvinus' Patronage of late Gothic Art* približuje na viacerých príkladoch aj zo Slovenska (napr. Narodenie z Hlohovca – pôvodne z Dómu sv. Martina v Bratislave, Dóm v Košiciach, Turzov dom Banská Bystrica) Mateja Korvína ako patróna neskorogotického umenia. Ernő Marosi – *Matthias Corvinus, the Medieval Man. Gothic a Renaissance* sa venuje prelínaniu starého a nového v osobe Mateja Korvína. Francesco Caglioli – *Gregorio dei Lorenzo of Florence. Sculptor to Matthias Corvinus* opisuje významného sochára, ktorý bol napríklad autorom časti sochárskych diel tvoriacich výzdobu kráľovského paláca vo Vyšehrade (Madona s dieťaťom). Klára Pajorin – *The First Humanists at Matthias Corvinus' Court, the Early Inspirers of Flaunting Wealth and Power* sa venuje prenikaniu myšlienok humanizmu a renesancie do Uhorska. Dániel Pócs v kodikologickej štúdiu *Urbino, Florence, Buda. Models and Parallels in the Development of the Royal Library* približuje tvorcov, datovanie a vzťahy, v ktorých vznikala a rástla najväčšia uhorská stredoveká knižnica.

Katalóg diel je rozdelený spolu do pätnástich tematických častí a každá je uvedená ešte krátkymi autorskými textami. V štvrtej časti *Mathias – Ideal and reality* (Matej – ideál a realita) sa Szilárd Papp venuje už spomínaným heraldickým pamiatkam z obdobia vlády Mateja Korvína v Dolnej Lužici a v Sliezske. V šiestej časti nazvanej *Potentates around the King* (mocní okolo kráľa) sú biografické heslá Michala Orsága z Gútu, Mikuláša Újlakiho, Štefana Bátoriho z Ecsedu, Imricha Zápoľského, Pavla z Kaniže a Tomáša Bakóca, ktorých autormi sú Richárd Horváth a Tamás Pálosfalvi, publikovaných je viacero zaujímavých heraldických pamiatok vzťahujúcich sa na opísané šľachtické rody. Početné predmety zdobené erbmi, hlavne kráľovského páru, ale aj uhorskej šľachty, môžeme nájsť na viacerých miestach katalógu. V prílohe sa nachádzajú

mapy súdobej Európy a Uhorska, chronológia uhorských a svetových udalostí, zoznamy skratiek, prameňov a literatúry.

Katalóg má však aj slabšie miesta. Veľmi v ňom chýba hlbšia analýza chodu jeho panovníckej kancelárie, konkrétne otázka vydávania armálnych listín, ktoré sú priamym dokladom panovníckej reprezentácie. Ich tvorba zaznamenala v období jeho panovania v Uhorsku jeden zo svojich vrcholov a patria medzi *stálice* textov o umení gotiky. V texte sú armálne listiny zastúpené nereprezentatívne, rozptýlené v jednotlivých častiach katalógu, často len ako ilustratívny materiál (časť o vojenstve). Osobitne prekvapuje, že autori okrem jedinej ukážky (Kežmarok, s. 123) nesiahli po často používaných listinách pre hornouhorské mestá. Súvisí to aj s malou účasťou autorov zo Slovenska a malou znalosťou odbornej literatúry zo Slovenska, ktorého archívy sú v katalógu zastúpené len okrajovo (listina z fondu Magistrát mesta Banská Bystrica). Naproti tomu sú v katalógu položky, ktorých vzťah k Matejovi Korvínovi je skôr okrajový. Napriek spomínaným výhradám, ktoré podľa nášho pohľadu citeľne znižujú kvalitu výsledného produktu, je hodnotným príspevkom pre bádateľov *korvínovského* obdobia a motiváciou pre vznik podobných publikácií aj na Slovensku.

Radoslav Ragač

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published semi-annually by the Society of American Archivist. Fall/Winter 2007, Volume 70, No 2.

Číslo 2. – Mary Jo Pughová, *American Archivist for All* (213–217). Úvodník hlavnej redaktorky časopisu, v ktorom čitateľom tohto odborného periodika oznamuje, že po dvojročnej príprave po prvýkrát vychádza v printovej a zároveň aj *online* podobe. – James David, *Two Steps Forward, One Step Back: Mixed Progress Under the Automatic/Systematic Declassification Review Program* (219–251). Nariadenie prezidenta č. 12958 z apríla 1995, ktoré podpísal prezident Clinton, dramatickým spôsobom ovplyvnilo postup pri odtajňovaní dokumentov úradov výkonnej moci. Po prvýkrát tak poskytlo možnosť spustiť proces urýchleného uvoľnenia obrovského množstva tajných dokumentov vyprodukovaných štátnymi úradmi po 2. svetovej vojne. Autor príspevku hodnotí prvé desaťročné realizácie programu zameraného na sprístupnenie týchto dokumentov. Na jednej strane toto nariadenie konečne poskytuje archívárom možnosť tieto dokumenty odborne sprístupniť (veľký počet z nich síce už bol aj odtajnený, ale hlavnou úlohou zostáva ich odborné spracovanie a poskytnutie prístupu širokej verejnosti), na strane druhej, žiaľ, dokumenty tzv. najvyššej dôleživosti naďalej zostali utajené, tým aj bádateľsky neprístupné. – Randall C. Jimerson, *Archives for All: Professional Responsibility and Social Justice* (252–281). Archivári by mali využívať svoje kompetencie, t. j. určovať, ktoré dokumenty treba zachovať pre budúce generácie a sprístupňovať ich pre bádateľov, v prospech všetkých členov ľudského spoločenstva. Osvojením si profesionálneho etického kódexu sa môžu sami zaviazat' k aktívnemu postoju na verejnej scéne. Archivári zároveň môžu využívať schopnosť archívnych dokumentov uvádzať do života zodpovednosť, pestrosť, otvorenosť verejnej správy a sociálnu spravodlivosť. Preto vo svojej práci musia rozlišovať objektivnosť od nestrannosti. Svojou aktivitou môžu pomenovať spoločenské problémy bez toho, že by sa vzdali profesionálnych štandardov na poctivosť, čestnosť a transparentnosť. – Magia Ghetu Krauseová a Elizabeth Yakelová, *Interaction in Virtual Archives: The Polar Bear Expedition Digital Collections Next Generation Finding Aid* (282–313). Článok analyzuje projekt a predbežné vyhodnotenie experimentálnej archívnej pomôcky podporujúcej spoločenskú interakciu, ktorú vyhotovila výskumná skupina Michiganskej univerzity pre tvorbu archívnych pomôcok novej generácie. Zmieňuje sa o budovaní tzv. zbierky Expedície polárny medveď (kódové označenie pre súbor dokumentov týkajúcich sa americkej intervencie v severnom Rusku v rokoch 1918–19), o zabezpečovaní on-line prístupu k týmto dokumentom pomocou technológie Web 2.0 a hodnotí prvých šesť mesiacov práce na tomto projekte (január–jún 2006). Štúdiá zároveň ponúka postrehy iných vedných odborov a uvažuje ako môžu významné rysy riadenia spoločnosti

zlepšiť prístup k archívnym dokumentom. Táto archívna pomôcka novej generácie poskytuje bádateľom, archivárom a všetkým záujemcom o tieto dokumenty priamy aj nepriamy interaktívny prístup k dokumentom. – Geoffrey Yeo, *Concepts of Record (1): Evidence, Information, and Persistent Representations* (315–343). Predmetom dlhotrvajúcich odborných diskusií je obsah pojmu *dokument* a jeho vzťah k iným pojmom ako napr. *údaj* a *informácia*. Autor príspevku skúma výklady o pôvode dokumentu publikované odborníkmi z radov archivárov a spisových manažérov a odhaľuje niektoré zo spôsobov, v ktorých sa líši ich chápanie. Po preskúmaní rozdielnych vzťahov k definícii tohto pojmu ďalej hovorí o zložitosti definovania dokumentu ako informácie a navrhuje, aby archivári a spisoví manažéri uvažovali o informácii ako o druhej z viacerých možností, ktoré dokument ponúka svojim užívateľom. – Christopher J. Prom a Ellen D. Swainová, *From the College Democrats to the Falling Illini: Identifying, Appraising, and Capturing Student Organization Websites* (344–363). Článok analyzuje dokumentárnu hodnotu študentských webových stránok a rozpráva o spôsoboch, akými archivári môžu používať jednotlivé prehliadače s cieľom komplexne zachytiť mimoškolské študentské aktivity. – Nicholas J. Tussing, *The Politics of Leo XIII's Opening of the Vatican Archives: The Ownership of the Past* (364–386). Roku 1881 pápež Lev XIII. ako prvý otvoril pre vedecké bádanie vatikánske archívy a umožnil prístup k archívnym dokumentom týkajúcich sa dejín Pápežského štátu od stredoveku. Dôvody boli nielen „makropolitické“ (cirkevná polemika o úlohe pápeža v dejinách Talianska), ale aj takpovediac „mikropolitické“ (spravovanie vatikánskych archívov a záujem Vatikánu, konkrétne pápeža Leva XIII. súhlasiť so sprístupnením archívnych dokumentov pre bádateľské účely). Napriek tomuto záujmu existovali nižší cirkevní hodnostári, ktorí sa snažili rôznymi byrokratickými obštrukciami zabrániť implementácii pápežovho nariadenia. Tento zápas podrobne opísal známy nemecký archivár Theodor Sickel vo svojich pamätiach, ktoré vyšli po jeho smrti v roku 1947. – Max J. Evans, *Archives of the People, by the People, for the People* (387–400). V súvislosti s rýchlo narastajúcim množstvom archívnych dokumentov a očakávaniami širokej verejnosti získať on-line prístup k všetkým archívnym dokumentom musia archivári zásadne zmeniť nazeranie na svoju úlohu v spoločnosti a vyvinúť alternatívne spôsoby a metódy archívnej práce. – *In Memoriam*. Francis X. Blouin, Jr., *The Dimensions of Professional Service. A Reflection on the Life of Robert M. Warner* (401–409) – *Book Reviews* (410–436) – *Web Reviews* (437–442) – *Society of American Archivists* (443–475) – *Editorial Policy* (476–378) – *Annual Index* (479–484).

Peter Draškaba

ARHIVSKI VJESNIK 50/2007, Zagreb 2007, 314 s.

Aj tento ročník odborného chorvátskeho periodika má už tradičné členenie: časť „Štúdie a články“ (9–184) je rozdelená na teoretické a praktické otázky

archivistiky (1–120) a na dejiny inštitúcií (121–184); o odborných podujatiach informuje časť „Udalosti“ (185–222); časť „Posudky a recenzie (223–288) prináša prehľad o obsahu zahraničných archívnych periodík, sprievodcov po fondoch, inventároch a monografiách; ročník uzatvárajú nekrológy (289–296) a prehľad o prírastkoch archívnych materiálov v Chorvátskom národnom archíve (297–314).

V prvej štúdii Pavliček V.: *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske (9–32)* sa zaoberá metodikou práce pri získavaní a spracovaní údajov pre zostavenie Prehľadu archívnych fondov a zbierok v Chorvátsku. Nastoľuje a rieši odborné teoretické, ale i praktické otázky, ktoré stoja pred bádateľmi i archivármi pri zostavovaní takéhoto druhu všeobecnej informačnej pomôcky. Práce na Prehľade začali v Chorvátskom štátnom archíve už v r. 1998. Základom bol Register archívnych fondov a zbierok spracovaný na základe Zákona o archívnom materiáli a archívoch a Zákona o zachovávaní a ochrane kultúrneho majetku. V prvom období sa spracovali predstavy o počítačovej evidencii a opise archívneho materiálu uloženého v archívnych inštitúciách. Výsledkom boli „Zásady evidencie v archívoch“ vydané a účinné od r. 2002. V nasledujúcom roku po rozšírení rubrik evidencie začali práce na zachytení archívnych materiálov nachádzajúcich sa v nearchívnych inštitúciách (múzeách, knižniciach, galériách). Pre tieto práce bol určený tím koordinátorov zo všetkých štátnych archívov. Súčasne sa rozbehli práce na bibliografii vydaní archívov (inventáre, katalógy, štúdie, monografie vydané archívmi a práce o archívnom materiáli), na spracovaní histórie archívov, pôvodcov archívnych fondov a vlastníkov archiválií. Získané údaje zhromaždili a redigovali býv. riaditeľ Chorvátskeho štátneho archívu Josip Kolanovič a riaditeľ Štátneho archívu vo Varaždíne Vida Pavliček. Vznikol nový Prehľad, ktorý zahŕňa archívny materiál ústredného Chorvátskeho štátneho archívu a podriadených 13 štátnych archívov a ich 11 zberných centier. Doň sú začlenené popisy archívnych materiálov a dokumentácie mimo tejto archívnej siete, v Chorvátskej akadémii vied a umení, Národnej univerzitnej knižnici v Záhrebe, Vedeckej knižnici v Dubrovniku a Zadare, Univerzitnej knižnici v Pule, Rijeke a Splite, Mestskej knižnici v Čakovci, Rijeke, Varaždíne a Záhrebe, v Centre pre historický výskum v Rovinji, Centre pre výtvarnú výchovu v Záhrebe, v Ekonomickom ústave, v Ústave etnológie a folkloristiky, v Ústave dejín umenia, v Staroslovanskom ústave, v Správe ochrany kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry a v jeho konzervátorských odboroch v Rijeke a Splite, v Chorvátskom hudobnom ústave, v súkromnom archíve rodiny Brlič, v 54 múzeách, v 98 inštitúciách katolíckej cirkvi a iných náboženských spoločnostiach, u ktorých sa podarilo získať informácie o archiváliách. Autor popisuje štruktúru usporiadania Prehľadu, zaoberá sa nárastom archívneho materiálu v období 1984–2005 tak v archívoch, ako aj mimo nich. Tento „nový Prehľad“ v podstate nadväzuje na Prehľad z r. 1984. Prínosom, okrem zachytenia prírastkov, je nepomerne väčší záber (zaznamenáva a popisuje 15 937 archívnych fondov a zbierok z obdobia od 10. do konca 20. stor., v jednotlivých prípadoch i zo začiatku 21. stor.). Na tejto práci sa podieľalo množstvo súčasných archivárov, ale využili sa aj práce archivárov predchádzajúcich generácií. Mihačić S. z Chorvátskej

televízie sa v štúdiu *Audiovizualni arhiv informativnog programa Hrvatske televizije u digitalnom okruženju* (33–44) zaoberá úlohami a významom digitalizácie v archivovaní audiovizuálnych materiálov. Digitalizovať audiovizuálne dokumenty znamená spracovať „surovinu“, alebo polofinálny materiál do užívania schopnej formy. Digitalizáciou z jedného audiovizuálneho archívu vznikajú dva archívy: archív „dedičstva“ a „pracovný archív“. V prvom sú materiály na pôvodných pásoch, ktoré sa už možno nikdy nebudú kopírovať a druhý živý, aplikateľný, pracovný archív pre využívanie. Tento má mimoriadne veľkú cenu tým, že je bezprostredne a kedykoľvek k dispozícii na vysielanie. Tento archív je spojitom produkcie a distribúcie. Prevod materiálov na digitálne médiá je časovo náročný, organizačne zložitý a finančne drahý proces, no umožňuje súčasné využívanie neobmedzeným počtom užívateľov, chráni originál pred opotrebovaním, poškodením, zničením. Archívna príprava materiálu na digitalizáciu umožňuje jednoduchšiu orientáciu, pretože technické, autorské, časové a výrobné údaje sú pre užívateľa digitálnej kópie k dispozícii hneď na jej začiatku. Vukušič L.: *Ptolemejova Geografija u franjevačkom samostanu u Hvaru. Izdanje iz 1525 godine* (45–56). Klasický filológ, archivár Oddelenia starých archívnych materiálov Chorvátskeho štátneho archívu pri príležitosti konzervátorskej záchranu komentovaného latinizovaného vydania Ptolemajovej Geografie podáva jeho obširny popis. Tanodi de Chiapero B. M.: *Aurelio (Zlatko) Tanodi* (57–96). Riaditeľka Archívu univerzity v Cordobe (Argentína) publikuje svoje spomienky na zakladateľa archívnictva v Argentíne a viacerých juhooamerických krajinách, jej otca chorvátskeho pôvodu Zlatka Tanodiho. Publikuje otcov životopis i bibliografiu jeho prác z oblasti archivistiky a pomocných vied historických. Dobrica L.: *Bartol Zmajič* (97–120). Pri príležitosti storočnice od narodenia dlhoročného pracovníka Chorvátskeho štátneho archívu, špecialistu na latinskú a nemeckú paleografiu, heraldiku, sfragistiku, vexilológiu, numizmatiku a genealógiu autor hodnotí prínos jubilanta v oblasti archivistiky.

Kraljevič E.: *Prilog za povijest uprave: Komisija za razgraničenje pri Predsjedništvu vlade Narodne Republike Hrvatske 1945–46* (121–130). Pre dejiny správy v povojnovej Juhoslávii sú dôležité materiály z činnosti vládnej Rozhraničovacej komisie. Stanovila vonkajšie hranice Juhoslávie voči okolitým štátom i vnútorné hranice medzi federálnymi časťami štátu. Autor hovorí o štruktúre komisie i o jej pracovných vzťahoch s inými inštitúciami. Lajnert S.: *Pregled ustroja i rada Hrvatskih željeznica u domovinskom ratu* (131–174). Rozpad federálnej Juhoslávie na nástupnícke štáty mal dopad aj na riadenie železničnej dopravy. V r. 1990–95 (občianska vojna) riadenie železničnej dopravy malo osobitný význam. V článku sa hovorí o organizácii riadenia, najväznejších rozhodnutiach, finančnom zabezpečení i o vojnových škodách, význame a prínose železnice a železničiarov v boji o nezávislosť krajiny. V záverečnej časti je štatistika o dĺžke tratí, počte lokomotív, vagónov, elektrifikovanosti v r. 1990–95. Ranič A.: *Vrednovanje i izlučivanje knjižnične grade u Knjižnici Hrvatskoga državnog arhiva* (175–179). Po rekonštrukcii budovy Chorvátskeho štátneho archívu ostalo málo priestoru na sprístupnenie knižnice. Rozhodlo sa, že v depozi-tároch po obvode študovne a na galérii ostane monografická literatúra a periodi-

ká spojené s archívnymi fondmi. Ostatná literatúra, najmä novinová zbierka, sa uloží v depozitári mimo Záhrebu. Bolo treba stanoviť kritériá pre dokumentárne vyhodnotenie tlači. Aj keď veľká časť príspevku hovorí o organizácii sťahovania, sú v ňom niektoré použité metodiky hodnotenia a výberu. Hedbeli Ž.: *Što je istina? (181–183)*. Autorka predkladá výber z úvah Václava Havla o pravde ilustrovaných na filozofii T. G. Masaryka.

V časti *Udalosti* sú správy o 41. zasadnutí Chorvátskej archívnej spoločnosti v Karlovci v októbri 2006 na tému „Archívnictvo na prahu vstupu do EÚ“ (185–195). Medzinárodný inštitút archívnej vedy v Maribore a Terste zorganizoval 16. medzinárodný archívny deň venovaný archívnej etike a audiovizuálnym archívom (196–198). I. Prgin informuje o Prvom kongrese archívárov Bosny a Hercegoviny (199–201) s témou „Perspektívy rozvoja archívnictva v Bosne a Hercegovine“. V múzeu Miramara sa v novembri 2006 uskutočnil seminár o dokumentácii občianskej vojny, o ochrane dokumentov, ktoré vznikali od r. 1990 v správnych a civilných inštitúciách a v nevládných organizáciách (202–204). V novembri 2006 bol v Poreči seminár o možnostiach spolupráce archívov, knižníc a múzeí v podmienkach globálnej informačnej infraštruktúry (205–209). Druhý Záhrebský archívny deň sa venoval dostupnosti informácií z pohľadu platných zákonov a praktických možností archívu (210–213). J. Kukoč informuje o priebehu najväčšieho filmového festivalu na svete v Rotterdame na jar 2007, na ktorom sa predstavilo 250 dlhometrážnych a 425 krátkometrážnych filmov (214–216). V slovinskom Radenci bol v marci 2007 seminár o technických a vecných problémoch klasickej a elektronickej archivácie (217–218). Poslednou je informácia o 3. európskej konferencii o štandardizácii archívneho informačného systému v Berlíne v apríli 2007 (219–222).

V časti *Posudky a recenzie* je anotácia nemeckých odborných periodík *Der Archivar* roč. 2006 a 2007/1 (223–224) a *Mitteilungen* roč. 2006 (225–226), slovinsko-talianskeho periodika *Atlanti* 2006 (226–229), časopisu Kanadskej archívnej spoločnosti *Archivaria* roč. 2005 (229–234), austrálskej archívnej spoločnosti *Archives and Manuscripts* roč. 2006 (235–237), holandského časopisu *Archival Science* roč. 2005 (238–243), slovinského *Arhivi* roč. 2006 (243–250), časopisu Štátneho archívu v Čiernej Hore *Arhivski zapisi* roč. 2001–2005 (250–255), časopisu Archívu Srbska a Čiernej Hory *Arhiv* roč. 2005 (256–258). Nasleduje anotácia ročenky pre históriu Záhrebského arcibiskupstva Tkalčič roč. 2006 (259–260), zborníka zostaveného Menzi L. a Wosh P.: *Privacy and Confidentiality Perspectives*, Chicago 2005, ktorý rieši otázky zaobchádzania s utajovanými písomnosťami (261–266), druhého dielu sprievodcu po archívnom materiáli ústavu *Studia Slovenica*, v ktorom 160 fondov a zbierok dokumentuje život a pôsobenie slovinskej emigrácie od konca 1. svetovej vojny do konca 20. stor. (266–270). Recenzia knihy *Sickinger J. P.: Public records and archives in classical Athens, Londýn 1999*, v ktorej autor na 274 str. oboznamuje čitateľa s materiálmi a archívmi v klasických Aténach (270–273). O mimoriadne závažných normách pre archívárov hovorí *Studia* č. 19 Odboru pre archívne právne otázky Medzinárodnej rady archívov (274–277). V nej prvá práca od V. Domarkasa: *Principe for archives and records legislation* vymenováva mechanizmy,

formy a zásady organizácie archívov a archívnej práce, ktoré je nutné mať zakotvené v archívnom zákonodarstve každej krajiny. Recenziu inventára k fondu Kráľovská súdna tabula v Osijeku 1850–1945 prináša D. Mikšič (278–280) a príručku pre nevládne organizácie o ochrane ich písomnej produkcie spracovaných v zmysle záverov Okrúhleho stola v Reykjavíku r. 2001 hodnotí M. Jukič. Monografiu Cremonesi P. o nových metódach reštaurovania papiera recenzuje M. Kelava (283–287).

V časti *Nekrológy* sú spomienky na pracovníkov Chorvátskeho štátneho archívu Martina Modrušana a Iva Ficoviča.

Ročník 2007 uzatvárajú prehľady prírastkov Chorvátskeho štátneho archívu v období od októbra 2006 do júla 2007 (z úradných zdrojov a z nákupu, prírastky filmov, fotodokumentov i filmovej techniky) a bibliografia publikácií vydaných Chorvátskym štátnym archívom v r. 1899–2007.

Do ročenky je vložený leták propagujúci ARHiNET, národnú archívnu informačnú sústavu, ktorá zahŕňa sieťové programové zabezpečenie všetkých funkcií archívu – sústreďovanie, opateru, ochranu, spracovanie i využívanie archívneho materiálu i republikový register archívnych fondov a zbierok.

Jozef Klačka

DER ARCHIVAR. Zeitschrift für Archivwesen. Herausgeber: Landesarchiv Nordrhein-Westfalen – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. 61. Jahrgang 2008. Heft 1–3.

Zožit 1. – Nils Brübach, *Entwicklung von internationalen Erschliessungsstandards. Bilanz und Perspektive* (6–13). Autor diskutuje o stratégiách a metódach implementácie medzinárodných štandardov pre archívny opis – ISAD(G) a ISAAR, EAD a EAC a informuje o súčasnom rozvoji štandardov pre opis, tak ako sa o nich diskutuje vo Výbore pre štandardy Medzinárodnej rady archívov. V druhej časti príspevku porovnáva normy pre opis tak, ako sa používajú v archívoch, knižniciach a múzeách. Zdôrazňuje výhodnosť spolupráce pamäťových inštitúcií pri tvorbe spoločných portálov, ktoré uľahčia prístup do pamäťových inštitúcií. – Robert Kretzschmar, *Das Landesarchiv Baden-Württemberg in der digitalen Welt* (14–19) zdôrazňuje, že digitalizovaný archívny dokument je čoraz viac dôležitý nielen z pohľadu súčasného využívania archívnych informácií, ale aj so zreteľom na ich dlhodobú ochranu. Z týchto dôvodov Krajiný archív rozpracoval vlastnú stratégiu digitalizácie na najbližšie roky. – Oliver Sander, *Das digitale Bildarchiv des Bundesarchivs* (20–25). Spolkový archív vlastní okolo 11 miliónov fotografií, leteckých záberov a plagátov. Ich využívanie pre moderné dejiny Nemecka je čoraz intenzívnejšie. Preto sa pred tromi rokmi vytvorila obrazová databáza pre on-line využívanie už takmer 80 000 obrazových dokumentov. 220 000 obrazových dokumentov bolo v ostatných šty-

roch rokoch zdigitalizovaných v rámci viacerých projektov. – Ilse Dorothee Pautsch, *Die „Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland“* (26–32). Pracovná správa o sprístupnení fondov Politického archívu Ministerstva zahraničných vecí. Zahraničný úrad v spolupráci s Inštitútom pre súčasné dejiny v Mníchove vytvoril editorskú pracovnú skupinu, ktorá bude na publikovanie pripravovať všetky dokumenty, od ktorých vzniku uplynulo 30 rokov. Doteraz ide o rozsiahlu 42-zväzkovú edíciu prameňov z rokov 1949–1953 a 1963–1977. – *Archivtheorie und Praxis* (33–57). – *Literaturberichte* (58–68). – *Mitteilungen und Beiträge des Landesarchivs NRW* (69–80). – *Mitteilungen und Beiträge des VdA* (81–96). – *Personalnachrichten* (97–99). – *Nachrufe* (100–101). – *Kurzinformationen und Verschiedenes* (102). – *Vorschau/Impressum* (103).

Zožit 2. – Irmgard Mummenthey, *Kulturschutz in Deutschland. Neuer Schwung durch die Ratifizierung des UNESCO – Übereinkommens von 1970?* (116–123). Nemecko bolo 115 krajinou čo ratifikovalo UNESCO – Konvenciu z roku 1970. Konvencia nemá žiadny vplyv na archívne zákony Spolku a krajín, ako aj na zákony o pamiatkovej ochrane krajín. Skutočnou novinkou je len okolnosť, že kultúrny majetok a archívny dokument vo verejnom vlastníctve bol zahrnutý do zoznamu celoštátne vzácných kultúrnych majetkov a tým sa na ne vzťahujú ochranné mechanizmy spätného návratu. Verejná diskusia však prispela k skvalitneniu ochrany kultúrnych objektov pamäťových inštitúcií aj v súlade s legislatívou Európskej únie a k harmonizácii rôznych aspektov ochrany a vývozu kultúrneho dedičstva, vrátane zjednotenia príslušných legislatív spolkových krajín. – Stephan Dusil, *Zwischen Benutzung und Nutzungssperre. Zum Urheberrechtlichen Schutz von archivierten Fotografien* (124–132). Vychádzajúc z archívnej legislatívy a špeciálne aj zo zákona o intelektuálnom vlastníctve sa autor zaoberá otázkami a možnosťami využívania fotografií uložených v archívoch. Špecificky sa venuje otázkam, či smie bádateľ a za akých okolností reprodukovať a zverejňovať archívne fotografie. – Jenny Kolte, *Das Verwaltungsverfahren bei Schutzfristverkürzungen* (133–137). Na skúsenostiach Štátneho archívu mesta Hamburg opisuje správne postupy pri skracovaní ochranných lehôt (lehôt obmedzeného prístupu) archívnych dokumentov za účelom ich skoršieho využívania bádateľmi, najmä však pre vedecké účely. – Christoph Popp, Harald Stockert, Michael Wettengel, *Archivische Anforderungen bei der Einführung eines Dokumenten – Management – Systems bzw. Eines Vorgangsbearbeitungssystems* (138–144). Formulujú právne, organizačné a archívne požiadavky pri zavádzaní elektronických systémov pre správu dokumentov, vrátane elektronických záznamov v mestských archívoch spolu s praktickými ukážkami. – Maria Magdalena Rückert, Sigrid Schieber a Peter Rückert, *Das „Württembergische Urkundenbuch online“* (124–151). Württemberská kniha listín obsahuje okolo 6 500 stredovekých listín z 8. až 13. storočia. Sú tak najdôležitejším prameňom pre výskum stredovekých dejín juhozápadného Nemecka. Jedenásťzväzková knižná zbierka listín z 19. a 20. storočia sa zdigitalizovala do „Württembergskej knihy listín online“ a umožňuje nové formy využívania týchto vzácných prameňov. – *Archivtheorie und Praxis* (152–176). – *Literaturberichte*

(177–190). – *Mitteilungen und Beiträge des Landesarchivs Nordrhein-Westfalen* (191–200). – *Mitteilungen und Beiträge des VdA* (201–209). – *Personalmeldungen* (210–211). – *Kurzinformationen und Verschiedenes* (212–213). – *Vorschau/Impressum* (214–220).

Zožit 3. – *Archive in Erfurt* (228–236). Prezentujú sa štyri archívy durínskej metropoly, Mestský archív v Erfurte, Parlamentný archív Durínska, Archív a knižnica evanjelickej cirkvi v Erfurte a Archív expozitúry dokumentov štátnej bezpečnosti bývalej NDR. – Burkhard Nolte, *Controlling leicht gemacht. Prozesskostenrechnung und balanced Scorecard im Archiv* (237–247) zdôrazňuje, že archivári sú povinní vedieť svoje pracovné výkony, povinnosti a budúce úlohy pretaviť do finančných a personálnych nákladov a potrieb svojej archívnej inštitúcie. To sa dá dosiahnuť internou analýzou (auditom), ako aj kvalitným manažmentom. – Melanie Bücken, *Archivgut als Vermögen. Zur Frage der Bewertung von Kulturgut in der Eröffnungsbilanz* (248–253) zaoberá sa možnosťami ako aj archívny dokument, ako každý iný majetok, finančne exaktne ohodnotiť. Ak áno, ako postupovať pri vyjadrení finančnej hodnoty stredovekej listiny či novodobých spisov? V príspevku uvádza námety i konkrétne príklady ocenenia jednotlivých druhov archívnych dokumentov. – Gerhard Deter, *Die Pressedokumentation des Deutschen Bundestages. Entwicklung und Perspektiven* (254–261). Tlačová dokumentácia ako oddelenie Nemeckého parlamentu sa buduje už od roku 1949. Úlohou tohto oddelenia je výber článkov dokladajúcich prácu parlamentu, príspevkov, ktoré dokumentujú politické, spoločenské, hospodárske a kultúrne udalosti každého dňa. Pre bádateľov i samotný parlament je k dispozícii 25 miliónov príspevkov. Tie sú zdigitalizované a tematicky a chronologicky roztriedené. – *Archivtheorie und Praxis* (262–299). – *Literaturberichte* (300–309). – *Mitteilungen und Beiträge des Landesarchivs NRW* (310–325). – *Mitteilungen des VdA* (326–331). – *Personalmeldungen* (332–334). – *Nachrufe* (335). – *Kurzinformationen, Verschiedenes* (336–337). – *Impressum* (338).

Peter Kartous

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Vydáva odbor archívnej správy Ministerstva vnútra ČR, Praha 2007, roč. 57, č. 1–4.

Číslo 1. Andrea Wettmannová, *Koncepce DOMEA*. Ide o český preklad príspevku Dr. A. Wettmannovej, zamestnankyne Saského štátneho archívu v Drážďanoch, predneseného na 4. interdisciplinárnej konferencii Fóra DLM v Budapešti, ktoré sa konalo 4.–7. októbra 2005 v Budapešti. Skratka DOMEA znamená „Spisová služba a elektronické archivovanie v úradovaní podporovaným informačnými technológiami (Dokumentenmanagement und elektronische

Archivierung im IT-gestützten Geschäftsgang). Konceptia DOMEA, známa tiež ako konceptia „bezpapierového úradovania“, je najdôležitejšou smernicou pre zavádzanie elektronických dokumentov v Nemecku. Ide o druhú prezentáciu tohto projektu na Fóre DLM. Prvou bola prednáška Michaela Wettengela zo Spolkového archívu o pilotnom projekte Koordinačného a poradného úradu pre informačné technológie v spolkovej administratíve už roku 1999. Po presťahovaní nemeckého Spolkového snemu a niektorých spolkových ministerstiev do Berlína sa stala veľkou výzvou postupná transformácia papierových dokumentov do elektronickej podoby, umožňujúca výmenu medzi Berlínom a úradmi v Bone. Cieľom projektu bolo zabezpečiť na vládnej úrovni komplexné riešenie zavádzania systému informačných technológií podporujúcich spisovú službu, vytváranie elektronických dokumentov a kooperáciu administratívnych procesov na veľké vzdialenosti.

Výsledkom projektu bola konceptia definujúca detailné štandardy pracovných postupov v elektronickej podobe. Odporúčania pre vyradovanie a archivovanie elektronických dokumentov spolkových orgánov sú veľmi podrobne spracované do katalógu obsahujúceho až 440 kritérií, definujúcich funkčné požiadavky na elektronickej spisovú službu. Konceptia DOMEA prešla od roku 1999 rozličnými inováciami, aby adaptovala všetky organizačné a technologické zmeny a stala sa tak základným prvkom vládnych iniciatív smerujúcich k e-governmentu. Aj druhý článok tohto čísla *AČ Z minulosti a prítomnosti Archívu vedy Poľskej akadémie vied a umení* je prekladom, tentoraz poľského autora Tomasza Skrzynského. Príspevok Jiřího Wolfa *Horní kniha města Krupky z let 1512–1533 (1535)* je príspevkom k dejinám krušnohorského rudného baníctva v 16. storočí. Ďalšiu rubriku tohto čísla otvára správa Alexandry Blodigovej *Týden zahraničných Čechů – úspěšný návrat k tradici* informujúci o priebehu akcií štvrtého stretnutia krajanov z celého sveta v Prahe na jeseň minulého roka. Ministerstvo zahraničných vecí ČR v spolupráci s Univerzitou Karlovou už v roku 1997 nadviazalo prvým stretnutím krajanov na tzv. Masarykove dni československého zahraničia z obdobia prvej ČSR. Martina Maříková v správe *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním. Praha 26.–28. října 2006* približuje vedecké zasadnutie usporiadané Katedrou pomocných vied historických a archívneho štúdia Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v spolupráci s Národným archívom a Archívom hlavného mesta Prahy v predvečer štátneho sviatku. Uskutočnilo sa v rámci výskumného zámeru historických pracovísk FFUK *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, konkrétne bloku *Pragmatické písemnosti a jejich význam pro české dějiny*, ktorého riešiteľom je Katedra PVH a archívneho štúdia. Na tomto zasadnutí bola pragmatickým písomnostiam venovaná pozornosť v širokom časovom aj tematickom zábere – od stredoveku až po súčasnosť, a to nielen z pohľadu diplomatiky, dejín správy či paleografie, ale tiež epigrafiky, kodikológie, sfragistiky a heraldiky. Katedru archívniectva a pomocných vied historických Univerzity Komenského v Bratislave reprezentoval na tomto vedeckom podujatí prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc., príspevkom *Vývoj samosprávných stolíc na Slovensku a ich pečatných zvyklostí*. Jitka Křečková a Alena Pazdřerová predstavujú *Projekt Monasterium*

a podiel českého Národného archívu na jeho budovaní od roku 2005, keď sa do neho zapojil. Cieľom tohto projektu koordinovaného Inštitútom pre výskum a sprístupňovanie cirkevných prameňov so sídlom v St. Pöltene v Rakúsku je zadarmo sprístupniť prostredníctvom webovej stránky čo najviac listín a iných typov dokumentov zo stredoeurópskych kláštorov a biskupstiev širokej verejnosti. Financuje ho rakúske spolkové ministerstvo pre vzdelanie, vedu a kultúru, Európska únia aj početné kláštory. Súčasťou tejto rubriky sú aj pozdravy početným jubilujúcim archivárom.

Číslo 2. Rubrika Články uvádza rozsiahly príspevok Jana Frolíka *Operatívni archívy bývalé Státní bezpečnosti*. Autor, bývalý dlhoročný riaditeľ Archívu ministerstva vnútra, hneď v úvode upozorňuje čitateľa, že jeho výklad sa nezaobera operatívnym archívom rozviedky ministerstva vnútra (I. správy), ktorý je v súčasnosti v správe Úradu pre zahraničné styky a informácie, keďže o jeho vzniku a vývoji nemá žiadne informácie. Ako prvý spomína tzv. Študijný ústav MV, archivárom známy aj pred rokom 1989. Fondy tohto ústavu nevznikali organickou činnosťou jedného pôvodcu, ale boli to „zbierkové fondy“, čomu zodpovedalo aj ich usporiadanie, obmedzené v podstate na evidenčné podchytenie osôb, ktoré sa v zhromaždených písomnostiach vyskytovali. Ich vznik napáchal v celoštátnom archívnom fonde často nenapraviteľné škody. Fondy uložené v Spišskom Podhradí, od roku 1969 pod názvom Archív FMV, boli aj pre archivárov neznáme, poznali ich od prvých rehabilitačných procesov od začiatku 60. rokov skôr právnici. Autor sa v príspevku zaoberá zakladateľmi a správcami operatívnych (pôvodne spravodajských) archívov od roku 1945, ako aj cieľmi, ktoré sledovali. Podčiarkuje, že už samotná existencia týchto archívov, ich obsah ako celok a spôsob, akým sa s nimi zaobchádzalo, sú dôležitým prameňom pre poznanie vývoja československej spoločnosti po roku 1945. Ďalšiu rubriku otvára správa Jana Kahuda 17. valná hromada České archivní společnosti, ktorá sa konala v marci 2007 v Národnom archíve v Prahe. *Sdílet paměť díky globalizace* je názov, pod ktorým je uvedené komuniké z 39. medzinárodnej archívnej konferencie pri okrúhlym stole (CITRA) konanej v novembri 2006 v Curacau, na ktorej sa český zástupca nezúčastnil. Popri anotáciách zborníkov a ročeniek českých archívov v rubrike Literatúra zaujme aj recenzia Karla Müllera publikácie Anny Celej, Bibliografía genealogii i heraldyki polskiej za lata 1980–2001.

Číslo 3. *Spolupráce Národního archivu v Praze s Národní knihovnou a archivem Irácké republiky* je príspevok Michala Ďuroviča, v ktorom informuje o pomoci Národného archívu poskytnutej pri obnove kultúrneho dedičstva Iráckej republiky, ktorá spočívala vo vybavení špecializovaného pracoviska pre reštaurovanie a konzervovanie kníh a archívnych dokumentov a zabezpečení odborného kurzu, zameraného na praktické reštaurátorské techniky využiteľné pre záchranu cenných archívnych fondov poškodených po dobytí Bagdadu v roku 2003. V ďalšom článku *PhDr. Jan Klepl – 100 let od narození* približuje Milada Sekyrková osobnosť historika a archivára Archívu pre dejiny priemyslu, obchodu a technické práce pri Národnom technickom múzeu v Prahe. Pod názvom

Série archivních konferencí v Berlíně 23.–27. apríla 2007 informujú Tomáš Dvořák a Michal Wanner o 3. európskej konferencii o EAD, EAC a METS (International Standards for Digital Archives – INSTADA), pravidelnom zasadnutí členských štátov Fóra DLM a do tretice o XV. zasadnutí Európskeho výboru národných archivárov (EBNA). Z rubriky Literatúra uvidíme aspoň recenziu Ivana Hlaváčka práce Reného Petráša a Mareka Starého *Právněhistorická bibliografie. Výběr českých a slovenských prací let 1990–2000 k dějinám státu a práva*. Jiří Novotný recenzuje publikáciu Jiřího Šoušu a Jaroslava Šůlu *Peníze v proměnách moderní doby. Tvorba československých bankovek v letech 1945–1989*.

Číslo 4. Ivan Štarha v článku *Zemský archiv v Brně za okupace* približuje osudy a činnosť tohto archívu v období rokov 1938–1945, ktoré patrí medzi najťažšie obdobia jeho existencie. Ďalším je príspevok Vladimíra Jakuba Mrvika *K dějinám lichtenštejnských archivů. Domáci archiv panujících knížat z Lichtenštejna a jeho význam pro české badatele*. Správu *Materiály týkající se staré České provincie SJ, dochované v generálním archivu Tovaryšstva Ježíšova v Římě (1623–1773)* podáva v ďalšej rubrike AČ Martin Svatoš. Za ňou nasleduje informácia Jana Kahudu *12. konference archivářů ČR v Děčíně*, venovaná Archivným dokumentom budúcnosti, čiže oblasti spisové služby a predarchívnej starostlivosti, na ktorej vystúpili aj zástupkyne slovenského archívniectva – Mária Mrižová a Mária Munková. V rubrike Literatúra zaujme anotácia publikácie Iva Bartečka a Zdeňka Šambergera, Ad honorem Josef Polišenský 1915–2001 Václava Bartůška. Číslo uzatvárajú dve anotácie týkajúce sa slovenských publikácií – 42. číslu časopisu Slovenská archivistika (Zdeněk Šamberger) a Zborník príspevkov medzinárodnej konferencie konanej v Martine v októbri 2006, ktorý zostavil pod názvom Erbové listiny. Patent of Arms Milan Šišmiš ml. (Ludmila Sulitková).

Júlia Hautová

LA GAZETTE DES ARCHIVES. Revue de l'Association des Archivistes Français. No 205, Paris 2007.

Číslo 205. Monotematické číslo venované archívom nemocníc a zdravotných zariadení, ktoré boli témou študijných dní Spoločnosti francúzskych archivárov v roku 2007. Je to oblasť, ktorej sa doteraz venovalo málo pozornosti, preto príspevky sa zapodievať rôznymi aspektmi problematiky, s cieľom poukázať na význam týchto archívov. – Marc Dupont, *L'évolution du droit hospitalier et ses incidences sur les archives* (5–10). Dekrét číslo 2006-6 zo 4. januára 2006 vzťahujúci sa na uschovávanie zdravotníckych údajov osobného charakteru

značne upravil podmienky uschovávaní lekárskych informácií vo verejných nemocniciach. Autor si všima predchádzajúce predpisy upravujúce túto oblasť, poukazuje na zmeny a na ich dopad na archívy. – Luc Forlivesi, *Le controle scientifique et technique au CHU de Tours* (11–16). Príspevok sa zapodieva vzťahmi archívu fakultnej nemocnici v meste Tours a departementálneho archívu Indre-et-Loire, venuje pozornosť najmä jeho vedeckej a technickej kontrole v archíve nemocnice. Načrtáva tiež ďalšie perspektívy, ale aj limity. – Elisabeth Verry, Catherine Rochon, *Presence et action d'un service departemental d'archives en milieu hospitalier: l'expérience du Maine et Loire* (17–25). Pracovníčky archívneho oddelenia departementálneho archívu Maine-et-Loire zameraného na archívy zdravotníctva uvádzajú svoje skúsenosti z pôsobenia v týchto archívoch. Podávajú stručnú informáciu o pomerne značnom počte nemocníc a iných zdravotníckych zariadení, poukazujú na diferencovanú situáciu v zdravotníckych archívoch a predkladajú niektoré návrhy na zlepšenie situácie. – Anne-Catherine Marin, *Les archives „historiques“ des hospices civils de Lyon (HCL)* (27–42). Upriamuje pozornosť na projekt premiestnenia historických dokumentov zdravotníckeho zariadenia mesta Lyon (Les Hospices civils de Lyon), združujúceho nemocnice a zdravotnícke zariadenia mesta. Dokumenty sa majú premiestniť do archívu mesta Lyon. Autorka podáva genézu projektu, jeho obsah, fondy, ktoré sa majú premiestniť a stav realizácie projektu. – Marie-Laure Kevergant, *La fonction „archives“ à l'hôpital* (43–56). Zapodieva sa náplňou funkcie archívára, ktorá sa považuje za nové „remeslo“ v nemocnici. Predstavuje zdravotnícke centrum atlantického Bretónska (Le centre Hospitalier Bretagne Atlantique), ako výsledok fúzie dvoch nemocníc, vo Vannes a Auray. Oboznamuje podrobne s archívom centra a popisuje funkcie spoločné pre archívára nemocničného, ako aj komunálneho, ako aj funkcie menej bežné, špecifické pre archívára v zdravotníctve. – Rozenn Riou, Dr. Jean-Louis Scheydeker, *Archivage des dossiers et information médicale à Brest* (57–68). Autori oboznamujú so skúsenosťami univerzitného nemocničného centra v meste Brest pri zavádzaní centralizovaného systému archivovania lekárskych písomností. – Jean-Daniel Zeller, *L'Exemple des archives centrales des hôpitaux universitaires de Genève* (69–94). Informuje o ústredných univerzitných nemocničných archívoch v Ženeve. V úvode podáva krátky prehľad systému zdravia vo Švajčiarsku, ktorý sa podstatne nelíši od systémov iných európskych krajín, má však niekoľko osobitností. Potom predstavuje univerzitné nemocnice v Ženeve, podrobne popisuje stav automatizácie a na záver kladie niekoľko otázok o budúcnosti gescie lekárskych písomností. – Sabine Jean-Feydel, *Une demarche de cooperation entre archivistes hospitalier: le réseau ASCODOCPSY* (95–103). Po prijatí zákona o prístupe pacientov k lekárskej dokumentácii, psychiatrické ako aj iné zariadenia duševného zdravia prejavujú snahu usporiadať svoje archívy vzhľadom na nárast požiadaviek pacientov. Tento podnietil archívárov k spolupráci a k vytvoreniu dokumentačnej siete ASCODOCPSY. Sieť tvorí 85 zariadení verejného i súkromného zdravia a zahrňuje celé Francúzsko. Pre koordináciu činnosti bola vytvorená v roku 2004 komisia zo zástupcov zariadení. Autorka objasňuje ciele siete, uvádza doterajšie výsledky spolupráce, predstavuje komisiu, jej ciele a čin-

nosť i budúce projekty. – Stéphane Rodriguez, *Les archives médicales historiques de l'Assistance publique – Hôpitaux de Paris: collecte et mise à disposition du public* (105–109). Lekárske písomnosti zachovávané z historického hľadiska tvoria len nepatrnú časť archívov nemocníc a zdravotníckych zariadení. Majú dokumentárnu rozmanitosť, a preto vyžadujú osobitné spracovanie podľa charakteru písomností a informácií, ktoré obsahujú. Príspevok sa zaoberá písomnosťami historického významu sociálnej starostlivosti parížskych nemocníc. Uvádza jednotlivé druhy písomností a ich význam pre historické bádanie. – Maïlys Mouginot, *La recherche historique à l'Assistance publique – Hôpitaux de Paris* (111–115). Stručný pohľad na situáciu v historickom bádani v archívoch Sociálnej starostlivosti parížskych nemocníc. Počiatky archívnicva siahajú do 18. storočia. Príspevok oboznamuje s fondmi, zložením bádateľov a uvádza zoznam bádateľských tém. – Claire Barillé, *L'Utilisation des archives de l'Assistance publique dans le cadre d'un doctorat d'histoire contemporaine sur le XIXe siècle* (117–127). Vo svojich počiatkoch boli nemocnice miesta pre chudobných ako sociálne inštitúcie. Postupne sa menili na ustanovizne pre liečenie chorých. Autorka zachytáva zmeny, ktoré v priebehu 19. storočia postihli mestskú spoločnosť i samotnú medicínu a ako sa tieto zmeny prejavili v činnosti nemocníc. Všima si ako sa toto odzrkadlilo tiež v archívoch nemocníc sociálnej starostlivosti, ktoré choroby sa najviac vyskytovali, akí obyvatelia tu nachádzali útočisko, aký bol stupeň úmrtnosti a oboznamuje so spôsobmi liečenia.

František Palko

IZVESTIJA NA DÂRŽAVNITE ARCHIVI. Glavno upravlenie na archivite pri Ministerskija sâvet. Sofija 2007, č. 94.

Číslo 94. – Todor Petrov, *Nagradnata sistema na Republika Bâlgarija* (3–23). V posledných rokoch vzrástol v Bulharsku záujem o faleristiku. Bolo vydaných niekoľko publikácií venovaných bulharským vyznamenaniam, medailám, radom a pod. Napriek tomu na túto tému sa neuskutočnil doposiaľ vedecký výskum. Článok je venovaný systému udeľovania vyznamenaní Bulharskou republikou, ktorý sa vytváral v rokoch 1991–2003. Autor článku popisuje ťažkosti, s ktorými sa zápasilo, kým sa dospelo k schváleniu Zákona o vyznamenaníach a medailách. Rubrika *Dokumenti*: – Georgi Pej ev, *Dokladi i analizi na frenskata policija Bâlgarija po vreme na Vtorata svetovna vojna* (24–33). Autor vybral 5 zaujímavých dokumentov, ktoré sú uložené v policajnom archíve prefektúry v Paríži. Týkajú sa činnosti Bulharov v Paríži počas druhej svetovej vojny, dopĺňajú materiály francúzskej rozviedky a prispievajú k analýze vzťahov medzi Bulharskom a Francúzskom a celkovej bulharskej politiky v tom období. – Ivan

Šandanski, *Vôorâženata samozaštita na Bâlgarite v Egejska Makedonija (mart–septemvri 1943 g. (34–94)*. Publikovaných je 14 dokumentov (marec–september 1943) z obdobia okupácie egejskej Macedónie talianskymi vojskami. V tom čase v kosturskom regiõne začali pôsobiť partizánske jednotky Gréckej národnooslobodzovacej armády (ELAS), ktoré napádali aj bulharské obyvateľstvo žijúce v tejto oblasti. V dôsledku vzniknutej situácie Bulhari zakladajú Macedónsko-bulharský výbor na ochranu bulharských dedín a jej obyvateľov. Dokumenty poukazujú na zložitú situáciu v tejto oblasti počas druhej svetovej vojny a na postoj bulharskej vlády k vojnovým udalostiam. – Peló Michajlov, *Preimenuvaneto na vrâch Dikčan na vrâch Profesor Unden, otrazeno v dokumenti ot Centralnija dâržaven archiv (95–106)*. V roku 1935 bol premenovaný vrch Dikčan v Západných Rodopách na vrch Profesora Undena. Profesor J. Unden (1886–1974), švédsky politik, profesor práva na univerzitách v Lunde a Uppsale, minister zahraničných vecí Švédska (1924–1926, 1945–1962), bol v roku 1930 arbitrom medzinárodného sporu medzi Gréckom a Bulharskom, ktorý sa týkal lesov v Západných Rodopách. – Dimitâr Tjulekov, *Nepublikovani dokumenti za sâdebno-nakazatelna dejnost na VMRO v Petrički okrâg prez 1925 g. ot Dâržaven archiv – Blagojevgrad (107–133)*. Publikované dokumenty (zápisnice z vypočúvania v rokoch 1934–1936), oboznamujú vedeckú, ale aj širšiu verejnú s udalosťami z roku 1925 v egejskej a vardarskej Macedónii. VMRO (Vnútoraná macedónska revolučná organizácia) bojujúca za zjednotenie historickej oblasti Macedónie dospela až k tomu, že v roku 1925 protizákonne odsúdila a popravila viac ako 70 obyvateľov dedín Sušica, Krupnik, Gradevo a Dabnica. V čase nacionalistických vášní a demonštrácií na Balkáne, je potrebné oboznámiť verejnú s historickými udalosťami, ktoré viedli k násiliu a bezpráviu. Dokumenty sú uložené v Štátnom archíve v Blagojevgrade. – Lilijana Vanova, Cočo Biljarski, *Bâprosât za Zapadna Trakija, Dobrudža, zapadnite pokrajnini i Makedonija v diplomatičeskata korespodencija na Prof. Venelin Ganev po vreme na mirnite konferencii v Pariz i San Remo (1919–1920)*, (134–211). Autori publikujú 61 dokumentov, ktoré sa týkajú diplomatickej činnosti profesora Venelina Ganeva (1880–1966). Tieto dokumenty vnášajú svetlo do nevyjasnených otázok bulharskej diplomacie v rokoch 1919–1920. Odzrkadľujú situáciu na politickej bulharskej scéne. Zaujímavá je korešpondencia s vtedajším predsedom vlády. A. Stambolijským a ministrom zahraničia M. Madžarovom. Vyplýva z nej obhajoba bulharských záujmov na Parížskej konferencii a v San Reme, kde záujmy Bulharska hájil prof. Venelin Ganev. Týkali sa prístupu k Egejskému moru, oblasti Dobrudža a Západnej Macedónie.

V tom čase prof. Ganev viedol čulú korešpondenciu aj s francúzskym ministrom zahraničia a financií v záujme Bulharska. – *Pregledi na archivni fondove i dokumenti (212–256)*. – *Otzivi i recenzii (257–261)*.

Anna Christovová

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK. A Magyar Országos Levéltár folyóirata. Budapest 2007, Hetvenhetedik évfolyam, 1., 2. szám.

Číslo 1. – Tyekevicska Árpád, *Gondolatok a magyar levéltárügy jövőjéről* (3–61). Úvaha o budúcnosti maďarského archívniectva vychádzajúca z inštitucionálneho postavenia archívov v demokratickom štáte, čo je v súlade s odporúčaním Rady Európy, ktoré podčiarkuje význam archívov z pohľadu chápania dejín a európskej kultúry, ako aj funkcie archívov. Zároveň však načim konštatovať aj skutočnosť, že v ostatných rokoch sú na archívy kladené nové požiadavky a nároky, ku ktorým je potrebné jednak sa prispôbiť, ale aj vytvárať primerané podmienky na ich splnenie. – *Közlemények* – Gerics József – Ladányi Erzsébet, *Bartolus de Saxoferrato 14. századi jogtudományi tevékenysége. Kutatásainak jelentősége korunkban* (63–71). Talianske mestské štáty, ktoré postupne vznikali od konca 10. storočia mali rozvinutý systém práva, charakteristický svojou mimoriadnou mnohotvárnosťou. Na tento fenomén mestských štátov poukázal už ich súčasník, Bartolus de Saxoferrato (1313–1357), vynikajúci znalec kanonického a rímskeho práva. Bartolusove názory ovplyvnili vývoj právnej vedy v mnohých európskych štátoch aj v nasledujúcich storočiach. – Guszarova Tatjana Pavlovna, *A „telhetetlen“ Ebeczky. Egy 17. századi kamarai hivatalnok karrierjének története* (73–97). Pohľad na kariérny postup uhorského štátneho úradníka v prvej polovici 17. storočia, ktorý pre finančné i morálne priestupky skončil ako volený stoličný úradník. Imrich Ebeczky (1587–1647), syn tak isto komorského úradníka (podľa priezviska rodina pochádzala z Obeckova v Novohradskej stolici), bol zamestnancom Uhorskej komory v Bratislave od roku 1607 do roku 1636 vo funkcii od pisára až po radcu (v rokoch 1615–1624 pôsobil ako tricesimátor v Trnave). Kvôli finančným machináciám a nečestnému spôsobu získania služobného postupu bol uvoľnený zo zamestnania. I. Ebeczky napokon skončil svoju kariéru ako podžupan Bratislavskej stolice. – Szabó András Péter, *Beszterce város levéltárának történetéhez* (99–127). Bistrița, mesto v Rumunsku (maď. Beszterce, nem. Bistritz alebo Nösen), kedysi severné stredisko saskej enklávy v Sedmohradsku, v 17. storočí zo sedmohradských miest na treťom mieste (po Sibiu a Brașove). Jeho bohatý mestský archív siahajúci do 13. storočia bol v roku 1886 zlúčený so župným archívom a presťahovaný do Župného domu. Pri chaotickom sťahovaní sa narušilo jeho usporiadanie, preto ho bolo potrebné znovu usporiadať. Tieto práce vykonal a archív naďalej spravoval až do roku 1918 Albert Berger. Po roku 1918 archív presťahovali do Näsäudu, potom opäť späť do Bistrițe, cez druhú svetovú vojnu časť evakuovali do Maďarska, odkiaľ sa vrátil späť do Rumunska až v roku 1950 (táto časť bola v Maďarsku aj zmikrofilmovaná). Archívny fond mesta Bistrița z rokov 1291–1880 v rozsahu 220 bm je umiestnený v Štátnom archíve v Kluži (Cluj–Napoca) a obsahuje dôležité archívne dokumenty k dejinám Rumunska a zvlášť jeho časti – historického Sedmohradska. – *Forrásközlések* – Geccsényi Lajos, *I. Ferdinánd udvarmesterének levelei Augsburg városához az 1527. évi magyarországi hadjárat eseményeiről* (129–142). Ríšske mesto Augsburg finančnými pôžičkami Ferdinandovi I. podporilo jeho vojenskú výpravu do Uhorska a nástup na

trón. K tomuto sa viaže aj korešpondencia, ktorá sa nachádza v Archíve mesta Augsburgu – tri listy dvormajstra Ferdinanda I. baróna Wilhelma Truchsessa z Waldburgu, jeden list samotného Ferdinanda I. Listy sú adresované richtárovi a rade mesta, datované sú od 6. júla do 10. novembra 1527, obsahujú podrobné správy o priebehu výpravy a korunovaní v Stoličnom Belehrade. Listy sú publikované in extenso. – Hermann Róbert – Molnár András, *Batthyány Lajos gróf kiadatlan levelei és egyesületi felhívásai, nyilatkozatai, 1824–1847* (143–172). Korešpondencia Ludovíta Batthyányho (1806–1849), politika, prívrženca maďarského reformného hnutia, uhorského predsedu vlády popraveného 6. októbra 1849, bola postupne vydávaná od konca 19. storočia. V tomto príspevku je publikovaných 26 položiek rôznorodej povahy: súkromné listy v dedičskej záležitosti, listy, oznamy a výzvy ako predstaviteľa živnostenského spolku a poisťovacieho spolku, písomné odkazy priateľom. Dokumenty z rokov 1824–1847 sú uložené v Maďarskom krajinškom archíve, ako aj v ďalších maďarských, rakúskych a českých archívoch, resp. v knižniciach. V maďarskom jazyku písané dokumenty sú uverejnené in extenso, nemecké v dobovom maďarskom preklade. – Vélemény – Nagy Sándor, *Adatbázisépítés és forráskiadás. Hozzászólás Ressa Imre írásához* (173–176). Názor k úvahe I. Ressa (LK 2006/1, s. 13–31) sa zaoberá otázkou priority budovania základnej archívnej databázy alebo digitalizovania archívnych dokumentov. – *Irodalom* (177–210) – *Beszámoló* (211–237): V tejto časti je publikovaná obvyklá výročná správa o činnosti Maďarského krajinšského archívu v roku 2006 (*Beszámoló a Magyar Országos Levéltár 2006. évi tevékenységéről*). Správa na prvom mieste informuje o priebehu osláv významného jubilea Maďarského krajinšského archívu – 250. výročia jeho založenia; ďalej potom už nasleduje v pravidelnej štruktúre výročnej správy prehľad o hlavných úlohách roka, čerpanie rozpočtu, informácia o organizačných a personálnych otázkach, materiálno-technickom vybavení archívu, modernizácii informatiky a údržby archívnych objektov. Ťažiskom správy je odborná činnosť, resp. výsledky v nej dosiahnuté: na úseku predarchívnej starostlivosti, v preberaní archívnych dokumentov (stav k 31. 12. 2006 – 74 151,93 bm, z toho ročný prírastok 879,93 bm), ochrane archívnych dokumentov (stav mikrofilmov vo filmotéke – 64 513 195 záberov, z toho prírastok 749 938 vlastných záberov a 80 686 zo zahraničia) – t. j. mikrofilmovanie, digitalizovanie, konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov, v spracovaní a sprístupňovaní archívnych fondov, využívaní archívnych dokumentov pre bádateľské a správne účely (počet bádateľov v roku 2006 – 2 445, bádateľských návštev – 20 887, bádateľských žiadaniek – 23 018), vo vydavateľskej a publikačnej činnosti archívu, resp. archivárov (aj zoznam vydaných a na vydanie pripravených publikácií vrátane archívnych pomôcok – tlačou alebo na elektronických nosičoch), vedeckej, osvetovej a vzdelávacej aktivite a napokon v medzinárodnej spolupráci.

Číslo 2. – Horváth Richárd, *Középkori oklevelek publikálása Magyarországon 1991–2004 között (Szövegközlések és regeszták)* (3–34). Bibliografia v Maďarsku publikovaných stredovekých listín v rokoch 1991–2004 v edíciách prameňov, publikáciách, odborných periodikách, zborníkoch, katalógoch (194

položiek). Upozorňujeme na reedíciu diplomatárov – WENZEL GUSZTÁV: *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, I.–XII. (reprint); GEORGIUS FEJÉR: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, I.–XI. (CD-ROM). – *Közlemények* – Fedeles Tamás, *Egy Jagelló – kori humanista pályaképe: Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526)* (35–84). Pohľad na životnú dráhu Filipa Móré Csulai, ktorý pochádzal zo šľachtického rodu rumunského pôvodu z Huňadskej stolice. Humanistické vzdelanie nadobudol v Bologni a potom pôsobil v Uhorskej kráľovskej kancelárii za Vladislava II. a Ľudovíta II. Od roku 1502 pravdepodobne až do smrti bol vo funkcii kráľovského tajomníka, v rokoch 1505–1521 plnil aj diplomatické úlohy ako vyslanec v Benátkach. Získal tiež cirkevné hodnosti – mal titul báčskeho prepošta, potom jágerského prepošta a napokon sa stal päťkostolským biskupom. Padol v boji spolu s kráľom v bitke pri Moháči. – Kenyeres István, *A Hasburg Monarchia katonai kiadásai az udvari pénztár és a hadi fizetőmesterek számadásai alapján, 1543–1623. Adalékok a török elleni küzdelem finanszírozásának történetéhez* (85–138). Najdôležitejšou podmienkou efektívnej protitureckej obrany bolo zabezpečenie finančných prostriedkov na vojenské výdavky. V habsburskej monarchii finančné náklady zabezpečovala Dvorská komora a jej podriadené krajinské a oblastné komory, zvlášť ešte pre Uhorsko na budovanie systému pohraničných pevností Uhorská komora a Spišská komora. Reálny pohľad na príjmy a výdavky poskytujú početné, dobre zachované a presne vedené série účtovných kníh, ktorých analýza je predmetom príspevku. – Urbán Aladár, *Batthyány Lajos pozsonyi miniszterelnöki irodája* (139–149). O pomerne neznámej činnosti kancelárie uhorského predsedu vlády Ľudovíta Batthyányho v Bratislave v marci a apríli 1848. Kancelária zabezpečovala predovšetkým vydávanie obežníkov a vybavovanie úradnej korešpondencie. Autor na základe zachovaných archívnych dokumentov spätne zrekonštruoval spôsob činnosti kancelárie a systému evidencie došlej korešpondencie po presťahovaní do hlavného mesta. – Strassenreiter Erzsébet, *Kéthly Anna harca a „magyarügért“ (1956. november 4. – 1957. szeptember)* (151–212). Anna Kéthly, maďarská sociálnodemokratická politička, poslankyňa a publicistka v medzivojnovom období. Angažovala sa v záujme maďarskej revolúcie na medzinárodných politických fórach. Ďalej potom pôsobila v Maďarskej sociálnodemokratickej strane v exile, ktorú založil Karol Peyer v roku 1948. Autorka podrobne sleduje aktivity A. Kéthly v období od začiatku novembra 1956 do septembra 1957. – Baráth Magdolna, *A Gazdasági Bizottság 1956–1957-ben* (213–251). Hospodársku komisiu zriadila Ministerská rada Revolučnej robotnícko-roľníckej vlády na svojom šiestom zasadnutí 19. novembra 1956, aby s prizývaním príslušných odborníkov pripravovala zasadnutia vlády k hospodárskym otázkam, ako aj zahraničného obchodu a zahraničných úverov. Stálymi členmi komisie boli ministri priemyslu, financií a obchodu. Do činnosti komisie mal byť zapojený aj predseda Zväzu slobodných maďarských odborov. Hospodárska komisia pôsobila až do roku 1973, keď jej činnosť nahradila Štátna plánovacia komisia. Štúdia sa zaoberá prvým, najzložitejším rokom činnosti Hospodárskej komisie. – Forrásközlések – Dominikovits Péter, *Egy soproni kereskedő hódoltsági üzleti kapcsolatai, 1559–1606* (253–294). Obchod-

ná korešpondencia (ale len prijaté listy) šopronského výrobcu a zároveň aj kupca homoľovitých klobúkov bez striešky zhotovených zo súkna, typickej prikrývky hlavy všetkých spoločenských vrstiev uhorských mužov, detí, ale aj sedmohradských žien v 16.–18. storočí. Tridsať listov v maďarskom jazyku od obchodných partnerov Jána Schwartza z rokov 1599–1606, ktoré sa nachádzajú v Archíve mesta Šopron, súčasť šopronského archívu Rábsko-mošonsko-šopronskej župy, sú publikované in extenso s príslušným poznámkovým aparátom. – *Irodalom* (295–307) – *In memoriam* (309–314) – *Dijazottjaink* – *Érdemrendek és díjak a Magyar Országos Levéltár munkatársainak* (315).

Mária Stieberová

LEVÉLTÁRI SZEMLE. A Magyar Levéltárosok Egyesülete a Magyar Országos Levéltár és az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa negyedéves folyóirata. LVII. évfolyam 2007/1.–4. szám.

Číslo 1. – Vonyó Anita, *Az 1956-os forradalom 50. évfordulójának levéltári megemlékezései* (5–16). Publikácie, výstavy a konferencie organizované štátnymi a verejnými archívami pri príležitosti 50. výročia vypuknutia revolúcie v Maďarsku. – Kecskés D. Gusztáv, *Az ENSZ Levéltára és a magyar vonatkozású '56-os „ENSZ Iratok”* (17–21). Prehľad o dokumentoch uložených v Archíve OSN so vzťahom k udalostiam v Maďarsku v roku 1956. – Koltai Gábor, Rácz Attila, *Az MSZP Budapesti Intéző Bizottsága és jegyzőkönyveinek forráskiadása* (22–26). Komentár k edícii prameňov Zápisnice zo zasadnutí Budapeštianskeho dočasného výboru Maďarskej socialistickej robotníckej strany v Budapešti od novembra 1956 do júna 1957. – Szántó László, *Az 1956-os forradalmat követő megtorlás Somogyban, a forrás tükrében* (27–36). Represálie zavedené proti účastníkom povstania v župe Somogy po príchode sovietskych okupačných vojsk po 4. novembri 1956. – Cseh Géza, *A Kádár-kormány hangja. Levéltári források és visszaemlékezések a Szolnoki rádió 1956-os szerepéről* (37–42). Analýza činnosti regionálneho vysielateľa Kossuth Adó v Szolnoku pri potlačení povstania v novembri r. 1956. – Katona Csaba, *Ügyeleti jelentések az 1956-os napjaiból a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban* (43–46). Využitie zbierky dokumentov Archívu politických dejín a odborového hnutia uloženého v MOL. Najväčšiu výpovednú hodnotu o udalostiach v Budapešti z jesene v r. 1956 majú hlásenia zo zasadnutia Rady ministrov z 23. októbra a záznamy Ústredného vedenia Maďarskej robotníckej strany o udalostiach z 25. októbra. – Livi Uuet, *Észtországi fiatalok 1956-ban a magyar forradalom mellet* (47–48). Revolúcia v Maďarsku zasiahla aj estónsku spoločnosť. Najväčší ohlas však mala na stredoškolskú mládež. Tajné hlásenia sovietskych bezpečnostných orgánov sa zmieňujú o 33 prípadoch rozširovania letákov študentmi sympatizujúcich s udalosťami v Maďarsku a žiadajúcich odchod Sovietov z Estónska. –

Kjoszeva Szvetla, *Kiáltás a szabadságért. Egy bolgár költő 1956-ban – röpcédulák a magyar ügy mellett* (49–51). Peripetie bulharského básnika Jordana Ruskova, ktorý za rozširovanie letákov v Sofii s básňou Výkrik za slobodu bol odsúdený na 19 rokov väzenia. V básni vyzýval Bulharov, Poliakov, Rumunov a Čechov do boja proti sovietskym okupantom. – Erdész Ádám, *A felejtés stációi – 1956 emlékezete* (52–59). Žiadna z dôležitých historických udalostí sa neuzatvára poslednou popísanou akciou, ale od okamihu jej reálneho ukončenia nastáva proces prerastania osobnej skúsenosti do tradície, nastupuje proces jej interpretácie. Pri vyhodnocovaní niektorých udalostí sú však postavené prekážky pôsobiace spätne na mentalitu a identitu spoločnosti. Pre maďarskú spoločnosť 20. storočia bola takouto udalosťou revolúcia v r. 1956, ktorá pre časť spoločnosti bola tabu a v druhej časti spustila proces vedomého zatlačenia do „spoločenského nevedomia“. Autor článku popisuje jednotlivé stupne tejto spoločenskej amnézie. – Cs. Varga Katalin, *Egy ügynök emlékezik: 1956 a Magyar Posztógyárban (forrásközlés)* (60–68). Využitie hlásení z pracovnej zložky agenta Pétera Mezeiho pri opise udalostí v Maďarskej súkennej továrni v Budapešti od 23. októbra do 4. novembra 1956. – Vajda Tamás, *Forradalmi diákmozgalmak Szegeden: eseménytörténet napról – napra* (69–77). Kalendár revolučných udalostí od 12. októbra do 7. decembra 1956, do ktorých sa zapojili študenti v Segedíne a následné represálie vyvolané súdmi voči účastníkom povstania. – Lakos János, *Jelentés a levéltári szakfelügyelet 2006. évi működéséről és ellenőrzési tapasztalatáról* (78–85). Správa odbornej archívnej komisie pri Ministerstve národného kultúrneho dedičstva (MNKD) v Budapešti o kontrole činnosti verejných a verejných súkromných archívov za r. 2006. Pri kontrole sa komisia zamerala najmä na tento okruh problémov: 1. personálne obsadenie archívov; 2. technické vybavenie depozitov; 3. vyradovanie registratúrnych záznamov. – Gecsényi Lajos, *Beszámoló a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma/Oktatás és Kulturális Minisztérium Levéltári Kollégiuma 2006. évi működéséről* (86). Správa o činnosti Archívneho kolégia MNKD za r. 2006.

Číslo 2. – Káli Csaba, *e-Archivum a gyakorlatban – felhasználói tapasztalatok és lehetőségek* (3–13). Opis skúseností pri uvádzaní jednotného počítačového programu do praxe. e-Archivum, predvedený v januári 2005 v MOL, má pomôcť archívom najmä pri spracovaní fondov, vytváraní elektronickej databázy záznamov, vyradovaní záznamov a sprístupňovaní fondov na internete. Za hlavný nedostatok programu považuje autor jeho štruktúru, ktorá bola „šitá“ na podmienky Maďarského krajinského archívu, pričom sa akosi pozabudlo na vyhotovenie „mutácií“ pre verejné a verejné súkromné archívy. – Kakuk Ilona, Nyikes Tamás, *Levéltári archiválási rendszer megvalósíthatósága, az archiválás hagyományos és informatikai értelmezés nehézségei* (14–23). Vyhodnotenie elektronickeho archívneho pilotného programu, ktorý spustil v r. 2002 MOL, v súčinnosti so spoločnosťou Haisystems (Haitec). Projekt mal dať odpoveď na koncepčné otázky dlhodobého archivovania elektronickeho záznamov (centralizovaný – decentralizovaný elektronickeho archív, stanovenie parametrov a jeho prispôsobenie požiadavkám klientov a pod. – Szatucsek Zoltán, *A kormány-*

zati szerkezetátalakítás és az elektronikus iratok sorsa (24–30). Od r. 2006 došlo v Maďarskej republike k postupnej reforme vlády a štátnej správy – v priebehu r. 2006 bolo zrušených 6 ministerstiev a do konca r. 2007 bude postupne zrušených ďalších 200 rozpočtových organizácií. Autor článku na konkrétnych príkladoch – 4 ministerstvá, 3 decentralizované úrady – analyzuje najmä dopad organizačných zmien na elektronickú správu záznamov a elektronickú databázu v zmenených podmienkach. – Jan Dalsten Sørensen, *Az informatikai rendszerekből a levéltárakba* (prekl. Szatucsek Zoltán) (31–35). Článok hovorí o podmienkach úschovy, o evidencii a prístupňovaní elektronických záznamov v Dánskom národnom archíve, ktorý už v polovici 70. rokov začal preberať elektronické spisy. – Haraszti Viktor, *A DOMEA® – koncepció és hatása az elektronikus iratkezelésre Németországban* (36–46). V novembri 1999 bola odborná verejnosť v SRN oboznámená s koncepciou DOMENA® (Dokumenten-Management und elektronische Archivierung), ktorej cieľom je vytvorenie „úradu bez papiera“. Jej autori vypracovali teoretické zásady i modely na riešenie praktických úloh elektronickej správy záznamov v centrálnych úradoch. Vychádzali pritom z premisy, že zavádzanie elektronickej správy záznamov nie je len otázka technická, ale v prvom rade organizačná. Orgány verejnej správy treba v prvom rade organizačne pripraviť na tento moderný systém správy záznamov a až v ďalšej fáze uskutočniť konkrétne informačné inovácie. – Ólmosi Zoltán, *Digitarchiv – A közelmúlt levéltári forrásai a világhálón* (47–49). Informácia o digitalizovaní dokumentov MOL z obdobia novších dejín Uhorska/Maďarska – zápisník Ministerskej rady (1867–1944), Levéltári Közlemények (1923–2002), ústredných orgánov MDP (1948–1953) a MSZMP (1957–1989). Databáza je prístupná na www.digitarchiv.hu – Décssey Sándor, *Megyei levéltárak a világhálón* (50–56). Hodnotenie webových stránok 18 župných archívov Maďarska. Autor vychádzal z 10-bodovej hodnotiacej stupnice, akými boli napr. prehľadnosť, rovnaké podmienky k prístupu pre každého záujemcu a viacjazyčnosť stránky. – Turbuly Éva, *Takács Endre a Soproni Levéltárban* (57–67). Príspevok k storočnici ThDr. Endre Takátsa (1907–1984), archivára Mestského archívu Baja (1943–1945), riaditeľa Štátneho archívu v Soprone (1950–1957) a Štátneho archívu vo Vespréme (1961–1973). – Osváth Zsolt, *A műegyetemi tanács memoranduma a Sir Georg Clerk-hez* (68–75). Opis okolnosti, za ktorých bolo vydané memorandum Technickej univerzity kráľa Jozefa (TUKJ). Dňa 29. 10. 1919 prijala Rada TUKJ memorandum, v ktorom žiada Sira G. Clerka, komisára s plnou mocou pri Najvyššej rade štátov Dohody, o jeho intervenciu pri odsune rumunských okupačných vojsk z Maďarska a o zachovanie územnej integrity bývalého Uhorska. – Garadnai Zoltán, Szatucsek Zoltán, *Webszemle* (92–94). Zaujímavosti z kultúrnych podujatí a udalostí uverejnených na webových stránkach, akými boli napr. výstava 175 listín francúzskych kráľov od raného stredoveku do konca 100-ročnej vojny; zrušenie centrálnej študovne Environmentálnej agentúry v USA a rozpredaní časti jej knižničných fondov. – Takács Edit, *Az MLE 2007. évi szakmai napja: Nemzeti Fejlesztési Programok – levéltárak. A magyar levéltári anyag digitalizálásának lehetőségei* (95–97). Informácia z odborného dňa Spoločnosti maďarských archivárov v r. 2007 v sídle MOL. Té-

mou podujatia bola Možnosť digitalizácie archívnych dokumentov v maďarských archívoch.

Číslo 3. – Lakatos Andor, *Egyházi levéltárak Magyarországon a 21. század elején* (4–16). Autor štúdie podáva krátky prehľad o dejinách cirkevných archívov od 18. st. do r. 2006, o typológii písomností v nich uložených a vzdelaní archivárov. V súčasnosti je v Maďarsku 41 cirkevných archívov (23 katolíckych, 6 reformovanej cirkvi, 7 cirkvi ev. a vyznania, po 1 archíve má cirkev baptistická, maďarská unitárna, srbská ortodoxná, rumunská ortodoxná a židovská náboženská obec, ktoré sú zaradené medzi verejné súkromné archívy. – Vajk Ádám, *Egyházközségi iratok a Győri Egyházmegyei Levéltár háza tájáról* (17–23). Informácia o realizácii projektu na sústredenie archívnych fondov katolíckych farností rábskeho biskupstva do Archívu rábskeho biskupstva. Do centrálného archívu sa zo 61 farností biskupstva podarilo do konca r. 2006 umiestniť fondy z 19 fár. – Toronyi Zsuzsanna, *A magyarországi zsidó múlt dokumentumai a Magyar Zsidó Múzeum- és Levéltárban* (24–33). Krátky prehľad o dejinách múzea a archívu Spoločnosti židovských náboženských obcí v Maďarsku od založenia Uhorského židovského múzea v r. 1909 v Budapešti, cez samostatný Maďarský židovský archív v 70. rokoch 20. st. až po zlúčenie oboch inštitúcií do Maďarského židovského múzea a archívu v r. 1994. – Koltai András, *Kézzelfogható hagyomány: az osztrák szerzetesi levéltárak* (34–41). Recenzia na štúdie uverejnené v *Ordensnachrichten* 2006/2, časopise konferencie predstavených mužských rehoľných rádov v Rakúsku. – Fejérdy András, *A Vatikáni Titkos Levéltár legutóbb megnyílt iratanyagáról* (42–48). V septembri 2006 umožnil pápež Benedikt XVI. bádateľom študovať ďalšie fondy Vatikánskeho tajného archívu (založený v r. 1610 pápežom Pavlom V.). Odtajnené boli dokumenty kongregácií a nunciatúr z medzivojnového obdobia, ako aj Informačnej kancelárie vojnových zajatcov (1939–1947). Sprístupnené pramene môžu dať odpoveď na niektoré otázky týkajúce sa postoja Vatikánu k politickým udalostiam v uvedenom období – napr. pápež Pius XI. a židovstvo, nacizmus, komunizmus, mexická revolúcia, španielska občianska vojna. – Tóth Krisztina, *Katolikus és protestáns egyházlátogatási jegyzőkönyvek* (49–58). V poslednej dobe patria zápisnice kanonických vizitácií k najvyužívanejšiemu pramennému materiálu cirkevných archívov. Až na niekoľko výnimiek sú zápisnice uložené v archívoch ako samostatný fond *Visitationes Canonicae*. Podľa autorky štúdie sú to však zbierky vybrané z fondov cirkevných hodnostárov a inštitúcií. Z 11 arcibiskupských a biskupských archívov katolíckej cirkvi má najrozsiahljšiu zbierku zápisníc Ostrihomský arcibiskupský archív (17,5 bm), najstaršia zápisnica je uložená v Ostrihomskom kapitulskom archíve (1397). Zápisnice z vizitácií protestantských cirkví sú uložené v 4 dištriktuálnych archívoch reformovanej cirkvi a Evanjelickom krajinskom archíve. Register zápisníc z vizitácií evanjelickej cirkvi je na webovej stránke archívu (<http://eol.lutheran.hu>). – Dóka Klára, *A Kalocsai Érseki Gazdasági Levéltáráról* (59–70). Prehľad správy majetkov kalocsského arcibiskupstva v období od odchodu Turkov z Kalocse (1686) do r. 1945. V prílohe je uverejnená štruktúra fondu Hospodárskeho archívu kalocss-

ského arcibiskupstva. – *Canonica visitatiok mutatója. Gyulafehérvár* – Budapest. 2006, 282 s. Rec. Koltai András (77–79). Dvojzväzková publikácia je výsledkom 10-ročnej spoločnej práce študentov archívniectva ELTE pod vedením L. Szögiho a archivárov Archívu arcibiskupstva v Alba Julii (Rumunsko). Prvý zväzok je súpisom fondov archívu arcidiecézy Alba Julia, druhý obsahuje registry listín a spisov do r. 1715 a miestny register. – Hegedűs András, *Beszámoló a Primási Levéltár és az Esztergomi Főkáptalani Levéltár költöztetéséről* (95–98). Informácia o sťahovaní Archívu ostrihomskeho primasa a Archívu ostrihomskej kapituly v lete r. 2006 a 2007 do Centra sv. Adalberta v budove veľkého seminára.

Číslo 4. – Ódor Imre, *A „tékozló másodhegedűs” – Batthyány Kázmér gróf pályaképehez* (3–13). Príspevok k politickej kariére grófa Kazimíra Batthyányho (*1807 Bratislava, † 1854 Paríž), najskôr splnomocneného komisára pre Dolnú zem a od apríla 1849 aj ministra zahraničných vecí v Kossuthovej vláde. – Keresztes Csaba, *A Nemzeti (Legitimista) Néppárt szervezeti felépítése és működése 1933–1937-ben* (14–25). V medzivojnovom období zastávalo výrazné miesto na palete politického života Maďarska hnutie legitimistov. Za politický cieľ si vytýčili naplniť formálne kráľovstvo reálnym obsahom, t. j., aby na trón nastúpil Oto Habsburský, syn posledného uhorského kráľa Karola IV. Pod vedením Miklósa Grigera sa im v r. 1933 konečne podarilo založiť Národnú (legitimistickú) ľudovú stranu. Po neúspechu vo voľbách v r. 1935 však došlo v strane k vnútorným rozbrojom, ktoré v r. 1937 viedli k jej včleneniu s ďalšími 3 stranami do Zjednotenej kresťanskej strany. – Cserna Anna, *A Bonyhádi Székely Múzeum Egyesület levéltári őrizetben levő iratanyagai II.* (26–36). Druhá časť príspevku uverejneného v LSz 2006/2, s. 59–68 sa zmieňuje o osudoch Sikulov z Bukoviny presídlených najskôr do Báčky (1941) a odtiaľ v r. 1944 do Bonyhádu (župa Tolna). Tu sa časť z nich nasťahovala do domov po Nemcoch, ktorí odišli s ustupujúcou nemeckou armádou a ďalšia čakala na hromadný odsun nemeckého obyvateľstva na jar r. 1945. – Dávid Gábor, Toronyi Zsuzsanna, *Szegédlet a héber iratok kezeléséhez. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár*, Budapest 2006, 115 s. Rec. Kis Péter (37–38). Recenzovaná publikácia podáva v 7 kapitolách krátky prehľad o náboženstve, školstve, „posvätných bratstvách“ (Hevra Kadiša) a spolkoch Židov v Uhorsku od 11. st. Kniha je ilustrovaná obrazovým a paleografickým materiálom zo zbierok Židovského múzea a archívu. – *Gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) emlékezete*. Zost. Ódor Imre, Rozs András. Pécs 2006, 206 s. Rec. Fazekas Csaba (39–41). Zborník príspevkov, ktoré odzneli na konferencii usporiadanej pri príležitosti 150. výročia narodenia grófa Kazimíra Batthyányho. – *Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 1956-os gyűjteményének repertórium*. Repertórium a prehľad fondov zost. Horváth Julianna. Budapest 2006, 238 s. Rec. Eörsi László (42–45). Recenzia poukazuje na zoznam dokumentov a plagátov z obdobia maďarskej revolúcie 1956 uložených v zbierkach Archívu politických dejín a odborového hnutia. – Szatucsek Zoltán, *Webszemle* (46–49). Informácia o niektorých zaujímavostiach z archívov uverejnených na internete, akými bolo napr. zverejnenie osobnej zložky o sledo-

vaní spisovateľa G. Orwella britskou tajnou službou M15; vydanie faksimile Chinonského pergamentu uloženého vo Vatikánskom tajnom archíve v 799+1 náklade; postavenie účelovej budovy Regionálneho archívu v Aucklande. Archív s úložnou kapacitou depotov 45 tis. m² bol postavený za rok a jeho zamestnanci presťahovali za 36 dní zo starej budovy archívu 200 tis. archívnych škatúl, 28 tis. máp a 137 debien fotografií. – Szabó Csaba, Szabó Gyula, *Azbesztartalmú dobozok cseréje a Magyar Országos Levéltárban* (50–53). Správa o likvidácii archívnych škatúl obsahujúcich azbest z depozitárov MOL. V čase od konca r. 2006 do augusta 2007 pripravili 20 zamestnanci na zničenie viac ako 42 tis. škatúl. – Érszegi Géza, *A Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlése Nyíregyházán, 2007 augusztus 22–24-én* (54–58). Správa o putovnom zasadnutí Spoločnosti maďarských archivárov (ďalej „SMA“) s medzinárodnou účasťou v Nyíregyháze v r. 2007 – Szegőfi Anna, *Beszámoló az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa győri üléséről* (59–61). Informácia o výročnej schôdzi Rady archívov samospráv v meste Győr v r. 2007. – Apró Erzsébet, *A magyar levéltári rendszer jövője. Javaslat a levéltári rendszer reformjára. Beszámoló a Magyar Levéltárosok Egyesületének 2007. november 6-án, Budapesten tartott szakmai napjáról* (62–67). Správa z odborného dňa SMA v Budapešti v r. 2007 na tému *siet' archívov v Maďarsku, jej problémy a perspektívy*. – Nagy Gábor, *A Levéltári Szemle 2005–2006. évi számainak repertórium* (68–78). Zoznam štúdií, informácií a správ uverejnených v *Levéltári Szemle* v r. 2005–2006. – Kaszás Marianne, *A magyarországi levéltárak kiadványainak 2006. évi bibliográfiája* (79–88). Bibliografia publikácií maďarských archívov vydaných v r. 2006. – Érszegi Géza, *Gerics József, 1931–2007* (89–90). Spomienka na Józsefa Gericsa, profesora Katedry pomocných vied historických na ELTE v Budapešti. – Katona Csaba, *Kosáry Domokos, 1913–1907* (91–92). In memoriam na akademika Domokosa Kosáryho (rodáka z Banskej Štiavnice), významného maďarského historika, pedagóga na ELTE v Budapešti (1945–1949), predsedu Maďarskej akadémie vied (1990–1996). – Szende Katalin, *Kubinyi András, 1929–2007* (93–94). Nekrológ na akademika Andrása Kubinyiho, historika dejín neskorého stredoveku v Uhorsku, archivára Archívu v Miškolci (1952–1954) a pedagóga na Katedre stredovekých dejín Uhorska ELTE v Budapešti (1963–2007).

Viliam Csáder

MITTEILUNGEN DES INSTITUTS FÜR ÖSTERREICHISCHE GESCHICHTSFORSCHUNG 115/1–2, 3–4, I–VI, 1–206, I–VIII, 207–451. R. Oldenbourg Verlag Wien München 2007.

Prvé dvojčíslo okrem štúdií zo stredoveku obsahuje pracovný rozhovor v Ústave pre rakúsky historický výskum 7. 4. 2006 o aspektoch a problémoch

vlastných dejín v nástupníckych štátoch habsburskej monarchie. Druhé dvojčíslo je zamerané monotematicky a venuje sa problematike európskych špitálov v širšom slova zmysle (útulky, nemocnice, chudobince, starobince, hospice atď.). V obidvoch dvojčísloch sú aj tzv. krátke príspevky a zvyčajná recenzná a anotačná časť.

V úvodnom príspevku prvého dvojčísla sa Otto Kristen zaoberá užitočnosťou, ale aj nepriaznivým vplyvom latinčiny na medievistiku. Čítuje konkrétne, podľa neho nesprávne, preklady latinských textov do angličtiny. Upozorňuje, že preklad je svojím spôsobom aj interpretáciou a jeho primerané zvládnutie je podmienené nielen odbornou znalosťou latinčiny, ale aj príslušných historických reálií. Jan Paul Niederrhorn skúma hodnovernosť opisu voľby Friedricha Barbarossa (1152) v diele *Gesta Friderici* od Otta z Freisingu. Opis charakterizuje ako na tie časy politicky oficiálnu verziu, neberúcu do úvahy isté pochybnosti súčasných o korektnosti priebehu voľby. Tilman Schmidt sa zas zaoberá (doteraz) neznámou listinou pápeža Inocenta III. z 2. 2. 1213, obsahujúcou správu mohučského arcibiskupa Siegfrieda II. (1202–1230) o priebehu korunovácie Friedricha II. V poznámkach k najstarším dejinám kláštora dominikánok v Imbachu (13. storočie), čo chce byť doplnkom k Českému diplomatáru V/2,3 sa Andreas H. Zajic zaoberá zakladacou listinou kláštora (1. 3. 1269), jeho zakladateľmi, patrónmi a majetkami.

Na základe historických skúseností z dvoch európskych miest (Benátky a Lübeck), ktoré boli mestskými štátmi, sa Andreas Exenberger venuje skúmaniu, či bohatí boli (vzájomnými) partnermi, protivníkmi, či bohatstvo bolo cieľom. Benátky vznikli v 5.–6. storočí ako útočisko pred inváziami na pevnine a od roku 812 sa stali mostom medzi Byzantskou a Franskou ríšou. Roku 828 získali z Alexandrie relikvie svätého Marka, od 840 patrili do Lotharovho kráľovstva a dostali hospodárske výsady vo viacerých ríšskych mestách. V 7.–8. storočí bol ešte dóža úradníkom, dosadzovaným (vtedy byzantským) miestodržiteľom v Ravenne, v 9.–10. storočí bol už suverénnym vládcom. Lübeck začal ako nemecké sídlisko v slovanskom osídlení, 1143 sa vytvorila komunita mešťanov, potom bolo mesto úplne zničené, už 1159 novo založené; bolo to spoločenstvo moreplavcov a diaľkových obchodníkov, už v 12. storočí od Dánska až po Pomoransko. Obidve mestá sa usilovali čo najviac emancipovať od svojich zemepánov – obidvoch cisárov, od ktorých však boli obidve mestá vzdialené, lebo boli na periférii ríš. Benátky expandovali aj územne, boli prostredníkom obchodu medzi východom aj západom, významnú úlohu zohrali pri križiackych výpravách. Lübeck sa stal centrom Hanzy, ovládajúcej obchod v Severnom a Baltickom mori. Obidve mestá ukazujú, že aj mestské štáty boli v stave získať významné mocenské postavenie, ktoré fakticky stratili až za napoleonských vojen.

Každá dvorská slávnosť bývala spojená s imponantným stolovaním. Špeciálne hostinám, pri príležitosti korunovácií uhorských kráľov v neskorom stredoveku a včasnom novoveku, sa venuje Géza Pálffy. Žiaľ, nejestvujú podrobnejšie konkrétne údaje o týchto hostinách, obraz o tom zväčša treba poskladať z rozličných zmienok; konkrétnejšie údaje jestvujú o korunovačných hostinách z korunovácií Maximiliána II. (1563) a Rudolfa I. (1572).

Od päťdesiatych rokov 20. storočia pripravuje edíciu registrov pápeža Inocenta III. (1198–1216) Rakúsky historický ústav v Ríme. Ide o 5 zväzkov, (Reg. Vat. 4-7A), z ktorých väčšina bola už publikovaná. O motívoch, metódach a výsledkoch tejto práce informuje Othmar Hageneder, ktorý pri tom zohral podstatnú úlohu. Paralelne Andrea Sommerlechner informuje o (nových) ťažiskách a vyhliadkach (dokončenia) tejto práce. Pokračovatelia nebudú meniť edičnú prax, no viac sa budú venovať vzťahom textov registrov k (nemnohým) prijímateľským zachovaniam, ako aj vzťahom medzi obsahom a štýlom jednotlivých listov. V krátkom príspevku sa Karl Georg Pfandtner zaoberá neskoro stredovekou zbierkou kníh učenca, dvorského astronóma Georga Puerbacha (1423–1461), v ktorej prevažujú diela rímskych klasikov a z astrológie a t. č. sú uložené v Národnej knižnici vo Viedni a v kláštore v Seitenstettene.

V Ústave pre rakúske dejepisné bádanie sa 7. apríla 2006 uskutočnila diskusia o predstavovaní vlastných dejín v nástupníckych štátoch habsburskej monarchie. V úvode tejto diskusie sa zmieňuje Heide Dienst o návrhu predloženom cisárovi ministrom kultu a vyučovania 14. 9. 1853. V ňom sa zdôrazňovalo, že štúdium dejín otčiny pôsobí na patriotizmus, lojalitu, lásku a pripútanosť k panovníckemu domu. O rok na to bol založený Ústav pre rakúske dejepisné bádanie, v ktorom sa mali školiť talenty z jednotlivých korunných krajín, aby nepodliehali vplyvom nacionálnych úsilí, ktoré by ich odvádzali od pravého cieľa historického bádania. Potom H. Dienst pripomenula, že v prítomnosti veje v Rakúsku nepriaznivý vietor pre „národné“ dejiny (ich vyučovanie na univerzitách) a avizuje, že o tejto diskusii vyjde pod jej redakciou samostatný zborník. Zrejme je toho názoru, že niet dôvodu zrieknuť sa poznania vlastných dejín. V ďalšom sa potom uverejňujú stručné znenia vystúpení na diskusii, alebo dodatočne poslané písomne. Georg Heilingsetzer hovoril o dejinách Rakúska, o štáte, (jednotlivých) krajinách (zemiach) a o miestnej úrovni. Rakúske dejiny sa ako odbor prednášajú na rakúskych univerzitách vyše 150 rokov, no ich zakotvenie na univerzite je dnes potrebnéjšie ako pred 150 rokmi.

Juraj Šedivý, ktorý sa osobne na diskusii nezúčastnil, nazval svoj príspevok „*Ktoré z dejín sú naše? Koncepcie dejín na Slovensku*“. Hneď na začiatku cituje z denníka SME výsledok medzinárodnej ankety o miere lojality a pocitu príslušnosti k vlastnej krajine, v ktorej sa Slováci umiestnili na 23. mieste (za nimi sú len Belgičania a Holanďania). Zrejme sú za to (podľa jeho mienky) vinní historici, lebo v závere svojho príspevku hovorí, že historiografie susedných štátov sú pri plnení svojej spoločenskej úlohy omnoho úspešnejšie ako „slovenská historiografia“. Jeho príspevok je zo všetkých tu uverejnených najrozsiahlejší, podáva o svojom predmete (pre nezainteresovaného) zmätený obraz, tematicky je rozháraný, nekoncentrovaný, nerozlišuje medzi historickou popularizáciou, esejistikou a serióznymi historickými prácami (čo sa vyskytuje aj v iných historiografiách), nie vždy správne interpretuje predkladané názory, zamenil D. Rapanta (1897–1988) s P. Ratkošom (1921–1988) a udalosti, ktoré sa odohrali v poslednom období (starého) Československa presunul do čias po jeho zániku. Neurobil dobrú službu slovenskej historiografii, ani Slovensku, teda patrí asi

tiež medzi predstaviteľov „slovenskej historiografie“, ním označenej za akoby neúspešnú (v porovnaní so susednými historiografiami).

Prof. Marie Bláhová z Prahy informuje o vyučovaní vlastných dejín v terajšej Českej republike. Na stredných školách a na univerzite bol dejepis vyučovacím predmetom od čias osvietenstva a české dejiny ako samostatný predmet od začiatku sedemdesiatych rokov 19. storočia, po vzniku ČSR československé dejiny, od roku 1993 opäť české dejiny. Po roku 1988 vyšlo mnoho odbornej literatúry (aj syntéz a učebníc) a prednáša sa podľa orientácie učiteľov. Úplná podrobná syntéza českých dejín nejestvuje (ani marxistická). Pri opise vyučovania vlastných dejín v Slovinsku Andrej Hožjan hovorí o hľadaní vlastnej cesty a zameriavaní výskumu na vlastné dejiny. Podľa jeho mienky neznamenal pád komunizmu (okamžitý) významný obrat, dnešná koncepcia sa orientuje na francúzsku školu, oral history a dejiny kultúry, pričom stále ešte možno hovoriť o veľkom vplyve marxistickej dialektickej metódy. Radu Mārza sa venuje predstavovaniu rumunských dejín v školských učebniciach po roku 1989. V posledných rokoch sa vyvíja úsilie zaradiť rumunské dejiny do európskeho rámca a v prvom rade sa venuje pozornosť dejinám Rumunska, potom Rumunov. Predstavovanie vlastných dejín v rokoch 1945–1989 bolo zideologizované, no prvé nové učebnice sa začali používať až od 1993, od rokov 1999/2000 už aj alternatívne.

V poslednom príspevku v rámci diskusie sa Peter Haslinger zaoberá „národnými dejinami“ nástupníckych štátov habsburskej monarchie ako výskumníckou paradigmou (pod čím asi chápe koncepciu, určujúcu voľbu skúmanej problematiky) a spôsobmi jej predstavovania. V podstate ide podľa neho o tri (čiasťočne sa prelínajúce) prístupy: 1) geografický, opierajúci sa o skúmanie jestvujúceho štátu (územia) od istého roku (epochy); 2) jazykovo-demografický princíp, vychádzajúci zo štátneho územia, vrátane predstavy národa ako jazykovo kultúrnej siete (Slovensko, Ukrajina); 3) princíp zdôrazňujúci skúmanie integrujúce alebo normujúce pôsobiacich inštitúcií, pri čom sa uprednostňujú vlastné a zanedbávajú iné vyššie tzv. nadnárodné inštitúcie. Ním spomínané princípy sa navzájom prelínajú viac než je P. Haslinger ochotný pripustiť a celú túto predpokladanú hypotézu by bolo treba premyslieť a domyslieť.

Z niekoľko desiatok recenzií a anotácií v tomto zväzku sa ani jedna priamo nedotýka slovenských dejín.

V tematicky zameranom druhom dvojzošite sú až štyri príspevky (Estónsko, Dalmácia, Sedmohradsko, Taliansko) uverejnené nie po nemecky, ale v angličtine, čo je v rámci recenzovaného periodika úplne nový prístup. Marek Slon sa zaoberá špitálmi v Hnezdenskej cirkevnej provincii v stredoveku. Prvý špitál založený v Poľsku okolo 1170 bol v Poznani, na ďalšie sú doklady až z 13. storočia (čo je z európskeho hľadiska pomerne neskoro); prevažuje označenie „hospitale“; všetky boli cirkevnými inštitúciami, ale spojenie špitála s mestom bývalo úzke. Zakladanie špitálov v Poľsku vrcholilo v 14. a 15. storočí. V priebehu vývoja dochádzalo k väčšej závislosti špitálov od mesta a mešťanov. Jestvovali špeciálne druhy špitálov (pre pútnikov, leprosáriá, školské, nemocničné atď.), v niektorých mestách bolo množstvo takýchto zariadení. Celkovo možno

príčinu vzniku špitálov chápať ako snahu o pomoc v sociálnej núdzi, pri čom veľkú úlohu hrala kresťanská láska k blížnemu. Poľskou špecialitou boli tzv. školské špitály (akoby vlastne internáty). Najviac špitálov bolo v Sliezske, v ostatných častiach Poľska nemala špitály ani polovica miest.

Anu Mänd sa venuje problematike špitálov a stolov pre chudobných v stredovekom Livónsku (Estónsku). Najstarší doložený špitál v Rige založil 1220 biskup Albert. V Revale (Talline) bolo v prvej polovici 16. storočia (6 700 obyvateľov) 240(?) špitálov, leprosárium je tam doložené už 1237. Jestvovala rivalita medzi špitálmi farskými a iných cirkevných inštitúcií. Stoly chudobných boli financované prevažne na tento účel založenými gildami (združeniami). V prílohe štúdie sú uverejnené pravidlá špitála sv. Jána blízko Revalu (Tallinu) z roku asi 1448.

Jadranka Neralic sa zaoberá špitálmi v Dalmácii v neskorom stredoveku. Konkrétne doklady na ne sú od konca 13. a zo 14. storočia. Najviac ich je doložených zo Zadaru, potom z Dubrovníka a Trogiru. Enikő Rusz-Fogarasi osvetľuje problematiku špitálov v Sedmohradsku vo včasnom novoveku v čase (podľa nej) samostatného kniežatstva (nebolo podriadené porte?). Hovorí v podstate iba o špitáloch v rumunskom Cluji (pre ktorý v anglickom texte používa pomenovanie Kolozsvár). Do reformácie sa o špitály starala katolícka cirkev a jej inštitúcie, po reformácii spojenej so sekularizáciou cirkevných majetkov miestna (mestská) správa. Podrobnejšie údaje sa zachovali od druhej polovice 17. storočia.

Špitály v Nizozemsku vo včasnom novoveku (1530–1820) sú podľa A. C. M. Kappelhofa historicky pomerne často spracovávanou témou. Na konci stredoveku jestvovalo mnoho charitatívnych inštitúcií všeobecného charakteru, ktoré boli postupne špecializované, niektoré majú dobre zachované archívy. Do špitála (hospital, gasthuis) zvyčajne prijímali ľudí na kratší alebo dlhší čas (autor sem priraduje aj zariadenia pre choromyseľných). Pravidelne sa zakladali od 13. storočia, ale napr. v Maastrichte bol špitál už 1171, v Nijmegen 1196. Špecializované špitály mávali svoju náplň od 14. storočia definovanú v zakladacích listinách. Od polovice 15. storočia sa v mestách vyvíjala snaha izolovať chorých na mor, z čias nedlho pred rokom 1500 sú doklady aj na samostatné sirotince. Starostlivosť o chudobných sa podľa autora opierala o židovsko-kresťanskú myšlienku solidarity. Starostlivosť bola bezplatná, ale nie neobmedzená. Po roku 1530 sa o špitály starala prevažne kalvínska cirkev, ktorá usporadúvala ustavičné zbierky na tento účel. Populárnymi boli aj mestské sirotince, pričom postupne na mestá pripadla hlavná váha starostlivosti o tieto inštitúcie. Od roku 1497 pribudla nová choroba syfilis, pre ktorú sa zo začiatku zriaďovali osobitné špitály, neskôr sa iba pacienti v poslednom štádiu tejto choroby prekladali do morových domov a leprosárií. Niekde sa špitály špecializovali na vyliečiteľne a nevyliečiteľne chorých. Kvalita starostlivosti bola niekedy veľmi nízka, takže možno hovoriť skôr o „nestarostlivosti“, ktorá sa niekedy vypuklo prejavila pri občasných kontrolách týchto zariadení.

Elke Schlenkrich sa vo svojom príspevku venuje morovým lazaretom vo včasnonovovekých mestách Saska, Sliezska a Čiech. Tieto morové lazarety

vznikali zväčša v čase morových epidémií a ich zakladateľmi a udržiavateľmi boli spravidla mestá, ktoré sa museli postarať o ich personálne aj materiálne vybavenie. Nejestvovala povinnosť hospitalizácie pri nakazení sa morom. Pri pražskom Novom Meste sa v roku 1680 spomína špeciálny lazaret pre Židov. V prílohe štúdie uverejňuje Inventár lipského morového domu z roku 1565. Detailnou analytickou štúdiou je príspevok Petra Jelínka o konvente milosrdných bratov vo Valticiach (Feldsberg) a jeho protokoloch chorých z rokov 1683–1711. Chorých tam prijímali bez ohľadu na ich finančné možnosti a konfesiu, nedelili ich podľa chorôb. Autor zostavil do tabuliek prehľad chorôb (diagnóz), príčiny smrti, dĺžku hospitalizácie, pomer prijatých a zomretých (len 8–9 %) pacientov, regionálny a sociálny pôvod. Zaujímavé je, že pri prijatých pacientoch štyri pätiny tvorili ľudia v produktívnom veku (16–45 roční).

Francesco Bianchi komentovaným spôsobom podáva (po anglicky) prehľad novej historiografie o talianskych špitáloch z čias renesancie, pričom ide prevažne o spracovania dejín jednotlivých špitálov (teda svojím spôsobom o tzv. regionalistické práce). Marek Slon zase informuje o najnovšom špeciálnom bádani o špitáloch v Poľsku. Recenzná časť obsahuje takmer výlučne recenzie kníh či zborníkov z konferencií o špitáloch, alebo edícií prameňov k dejinám špitálov v Južnom Tirolsku, Nemecku, Sedmohradsku, Francúzsku, Štajersku, Rakúsku alebo o monografiách, ktoré sa zaoberajú príbuznou problematikou, súvisiacou so špitálmi.

Richard Marsina

SPRÁVY

16. MEDZINÁRODNÝ KONGRES ARCHÍVOV MEDZINÁRODNEJ RADY ARCHÍVOV (Kuala Lumpur, 21.–27. júla 2008)

16. medzinárodný kongres archívov Medzinárodnej rady archívov sa konal a niesol v znamení 60. výročia jej vzniku. Zverení jej organizácie Národnému archívu Malajzie malajzijskí archivári dostali príležitosť po úspešnej 21. medzinárodnej konferencii Table ronde des archives (1982) potvrdiť svoje usporiadateľské kvality zorganizovaním vrcholného podujatia Medzinárodnej rady archívov (ďalej len „MRA“). Svoju úlohu zvládli na jednotku. Na kongrese sa zúčastnilo viac ako 2 000 delegátov zo 138 krajín. Slovenskú republiku zastupoval PhDr. Peter Karto us, CSc., riaditeľ odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR, PhDr. Mária Španková (OAR) a Ing. Jozef Hanus, CSc., vedúci oddelenia ochrany archívnych dokumentov Slovenského národného archívu.

Slávnostné otvorenie kongresu a všetky jeho rokovania sa konali v KL Convention Centre. Prvý slávnostný príhovor predniesol minister jednoty, kultúry, umení a kultúrneho dedičstva Malajzie Dato' Seri Haji Mohd Shafie Bin Haji Apdal. Prezident MRA Lorenz Mikoletzky vyjadril presvedčenie, že aj výsledky rokovaní tohto kongresu sa stanú medzníkom a prínosom k rozvoju medzinárodnej spolupráce archívov ako aj budúceho smerovania činnosti MRA. Riaditeľ Národného archívu Malajzie a viceprezident MRA Sidek Jamil pripomenul význam kongresu pre malajzijských archivárov, osobitne jeho úlohu pri zvýraznení jeho postavenie v sústave verejných orgánov pri správe záznamov. Rozsah hlavnej témy kongresu by mal umožniť archivárom a zástupcom príbuzných disciplín získať potrebné vedomosti ako sa vysporiadať s rozvojom a vplyvom informačných technológií na činnosť archívov.

Na hlavnú tému rokovaní kongresu „Archívy, riadenie a rozvoj: Mapovanie budúcnosti spoločnosti“, rozdelenú do 18 plenárnych a paralelných zasadnutí, seminárov, diskusií za okrúhlym stolom a workshopov, odznelo viac ako 300 príspevkov.

Pod pojmom „archívy“ sa predstavili všetky prvky správy záznamov a archívnych dokumentov. Téma „riadenie“ podčiarkovala nevyhnutnosť kvalitnej správy záznamov a interdisciplinárnej spolupráce s dôrazom na aktívny prístup archivára v procesoch spojených s uplatňovaním e-Government-u.

Jedným z predpokladov zvýšenia kvality práce archivára je aj zmena obsahu a štruktúry vzdelávacích programov. Aj tu sa opätovne kladie dôraz na správu elektronických dokumentov. V oblasti vzdelávania ďalším dôležitým momentom

je obsah samotného vzdelávania pedagógov. Aj tieto otázky sa skrývali pod pojmom „rozvoj“.

Slovné spojenie „mapovanie budúcnosti spoločnosti“ bolo výzvou pre archívárov zamyslieť sa a navrhnuť budúce zameranie vlastnej činnosti v širšom spoločenskom kontexte.

Z koncepcie obsahu programu kongresu vyplynulo a samotné príspevky jednoznačne potvrdili, že hlavnou prioritou svetového archívnicstva je problematika predarchívnej starostlivosti a správy registratúry s osobitným dôrazom na správu elektronických záznamov a s tým súvisiace otázky prístupu, digitalizácie a ochrany registratúrnych záznamov a archívnych dokumentov. Potvrdil sa aj už dostatočne známy fakt, že účasť archívára je nevyhnutná už v začiatkoch procesov tvorby elektronických registratúrnych systémov z dôvodov vytvorenia optimálnych podmienok pre vyraďovanie, preberanie elektronických archívnych dokumentov od pôvodcu, prístup a ich ochranu. Taktiež už asi nebude možné ignorovať stále viac v celosvetovom meradle jasnejšiu tendenciu pri poskytovaní informácií. Objavuje sa inštitút informačných centier budujúcich komplexné elektronické databázy informácií bez ohľadu na to, či sú pôvodné informácie uložené v archíve alebo knižnici. Žiadateľa to totiž vôbec nezaujímajú a sú mu ľahostajné naďalej uznávané zásadné rozdiely medzi archívom a knižnicou. Z hľadiska spravovania, využívania a ochrany takýchto informácií nie je v podstate žiadny inštitucionálny rozdiel. Zástupcovia SR (P. Kartous, M. Španková) sa zúčastnili aj na prezentácii projektu databázy európskej archívnej legislatívy. J. Hanus vystúpil na workshope spolu s Gerritom de Bruinom (Holandsko) o štatistických prieskumoch v archívoch na vyhodnocovanie fyzického stavu archívnych dokumentov „Statistical Survey Method UPAA“.

Stručný obsah všetkých príspevkov je prístupný na webovej stránke <http://www.kualalumpur2008.ica.org/en/sessions>.

Povinnou súčasťou rokovaní kongresu boli aj zasadnutia všetkých jej orgánov. Na troch zasadnutiach generálneho zhromaždenia delegátov (25.–26. júla) prvý bod programu bolo potvrdenie výsledkov volieb nových funkcionárov MRA; novým prezidentom na roky 2008–2010 sa stal Ian Wilson (Kanada), vo funkcii generálneho tajomníka bol potvrdený David Leitch (Veľká Británia), ako jeho zástupca Didier Grange (Švajčiarsko). MRA má viceprezidentku pre vzdelávanie (Nolda Römer-Kenepa, Holandské Antily, 2008–2012), viceprezidenta pre marketing a propagáciu (Abdulla El Reyes, Spojené arabské emiráty, 2008–2010) a pre program (Lewis Bellardo, USA, 2008–2010). Plénum si vypočulo a schválilo správy o činnosti orgánov MRA za roky 2004–2008 (schválenie zápisu z rokovania CITRA 2007 Quebec, správy prezidenta MRA o činnosti za roky 2007–2008, správy predsedu komisie pre program za roky 2004–2008, finančných správ a správy audítora).

Predmetom rozsiahlej diskusie sa stal návrh strategických zámerov a cieľov MRA na roky 2008–2018. Na ich základe by sa mali pripraviť dvojročné vykonávacie plány. Jadrom šiestich predstavených strategických zámerov je posilnenie významu správy registratúry, archívov a archívára v povedomí spoločnosti, ďalej poskytovanie podpory správcovi registratúry a archívárom pri uplatňovaní

nových technológií a postupov. MRA sa má snažiť nájsť nové prístupy pri tvorbe služieb verejnosti a podporovať dobrovoľných spolupracovníkov; taktiež treba posilniť jej postavenie ako multikultúrnej organizácie celosvetového významu, ďalej prehĺbiť transparentnosť a komunikáciu v rámci MRA s cieľom vypracovať vhodný ucelený odborný program. A v neposlednom rade nájsť externé finančné zdroje vrátane grantov a sponzoringu. Diskutujúci však konštatovali, že MRA by sa mala sústrediť maximálne na dva ciele, ktorým sa bude venovať aj maximálna pozornosť. V diskusii rezonovala aj myšlienka nevyhnutnosti skvalitnenia propagácie činnosti MRA najmä z dôvodov získavania finančných prostriedkov. V rámci prerokovania rozpočtu na roky 2008–2009 boli schválené aj členské poplatky vo všetkých kategóriách členov; Slovenskej republike – Ministerstvu vnútra SR bol stanovený na tieto roky ročný členský poplatok vo výške 3 000 EUR. Zhromaždenie schválilo aj vytvorenie dvoch nových odborných sekcií MRA, a to sekcie pre notárske archívy (SAN) a sekcie pre archívy športu (SPO). Zhromaždenie potvrdilo aj miesta konania zasadnutí medzinárodnej konferencie Table ronde des archives (CITRA) a konania 17. medzinárodného kongresu archívov: CITRA: 2009 – Malta, 2010 – Nórsko, 2011 – neurčené, 17. kongres: 2012 – Austrália (Brisbane). Záujemca sa môže oboznámiť s obsahom jednotlivých dokumentov z rokovaní generálneho zhromaždenia delegátov na webovej stránke MRA (<http://ica.org>).

Medzinárodná rada archívov a organizátori zabezpečili pre účastníkov aj študijné materiály vo forme CD: Disaster Mitigation – optimálne postupy pre prevenciu katastrof a potrebné opatrenia, Records and Archives Management Programme – obsahuje štúdie UNESCO pre oblasť archívniectva a správy registratúry, Principles and Functional Requirements for records in Electronic Office Environment: 3 moduly pre správu elektronických záznamov, ICA/ATOM: softvér pre opis archívnych dokumentov.

Počas kongresu sa na tzv. „veľtrhu“ predstavili MRA, Národný archív Malajzie, Národný archív Austrálie, národné spoločnosti archívárov, ako aj významné spoločnosti z oblasti informačných technológií.

Usporiadatelia umožnili účastníkom kongresu návštevu Národného archívu Malajzie, kde si prezreli výstavné priestory s výstavou venovanou histórii a nezávislosti Malajzie, archívne depoty, bádatelňu a knižnicu, ako aj laboratóriá archívu.

Národný archív Malajzie vznikol v roku 1957. Preberá, sprístupňuje, umožňuje prístup a ochraňuje archívne dokumenty k dejinám Malajzie od 16. storočia až po digitálne dokumenty z 20. storočia. Zákon č. 629/2003 o Národnom archíve Malajzie mu poskytuje aj právomoci v oblasti správy registratúry. Ďalej archív zodpovedá za zriaďovanie a správu pamätníkov a archívov významných osobností. Dostatok finančných prostriedkov mu umožňuje uskutočňovať viaceré digitalizačné projekty a aktívne sa angažovať v procesoch vzniku a správy elektronických záznamov. Archív poskytuje bádatelom na štúdium archívne dokumenty staršie ako 25 rokov (zákon č. 629/2003, vyhláška a zákon o utajovaných skutočnostiach). Archív poskytuje aj všetky ďalšie služby spojené s prístupom, ako sú vyhotovovanie kópií (xerokópie, fotokópie, mikrofilmy), osvedčovanie

kópií, prepis archívnych dokumentov (do latinky). Uvedené služby aj spolplatňuje (napr. ČB fotografia 10 × 13 cm = 2,50 MYR = cca 15 Sk). V laboratóriách archívu pre konzervovanie a reštaurovanie pracuje 50 zamestnancov.

Súčasťou spoločenského programu kongresu bolo aj prijatie vedúcich delegácii predchádzajúcou hlavou štátu (kráľom) a ministrom jednoty, kultúry, umení a kultúrneho dedičstva Malajzie; na slávnostnom prijatí sa zúčastnil P. Kartous.

Počas kongresu riaditeľ odboru dohodol so zástupcami Ukrajiny obnovenie rokovaní o príprave bilaterálneho dokumentu o spolupráci v oblasti archívniectva.

Peter Kartous – Mária Španková

SPRÁVA O STAVE SYSTEMATICKÉHO VÝSKUMU ARCHÍVNÝCH DOKUMENTOV K DEJINÁM SLOVENSKA A SLOVÁKOV V ARCHÍVOCH CIRKEVNÝCH INŠTITÚCIÍ V RÍME A VO VATIKÁNE

Jednou z hlavných úloh slovenského archívniectva, zdôraznenou aj zákonom č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach v znení neskorších predpisov, je dopĺňovanie archívneho dedičstva Slovenskej republiky o archívne dokumenty a informácie s trvalou dokumentárnou hodnotou pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov prostredníctvom výskumu v zahraničných archívoch. V rámci projektu systematického výskumu týchto dokumentov má svoje nezastupiteľné miesto systematický výskum archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch cirkevných inštitúcií v Ríme a vo Vatikáne, ktorý kontinuálne prebieha už od začiatku 90. rokov 20. storočia pod gesciou odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

V tejto správe predkladáme genézu a prehľad vývoja organizačného zabezpečenia výskumu a zhrnutie jeho doterajších výsledkov.

Organizačné zabezpečenie systematického výskumu k 31.12.2007

V roku 1990 predložilo Ministerstvo kultúry SR (ďalej len „ministerstvo kultúry“) na medzirezortné pripomienkové konanie materiál na rokovanie vlády SR „Návrh na využitie ponuky Apoštolskej vatikánskej knižnice“. Dôraz sa kládol na vytvorenie možností výskumu slovenských a českých odborníkov v tejto knižnici formou uzavretia dohody o kultúrnej spolupráci medzi Vatikánom a ČSFR. Na základe pripomienok Ministerstva vnútra SR (ďalej len „ministerstvo vnútra“) sa materiál rozšíril aj o spoluprácu v oblasti archívniectva, pretože ministerstvo vnútra považovalo systematický výskum fondov a zbierok Tajného vatikánskeho archívu za rovnako dôležitý, ak nie urgentnejší. Vláda SR uzneso-

ním č. 579 zo 4. decembra 1990 uložila pripraviť návrh tejto dohody. V procese jej prípravy konzultácie s predstaviteľmi Štátu Vatikán viedli k poznaniu, že Štát Vatikán nepraktizuje uzatváranie dohôd o kultúrnej spolupráci, v rámci ktorých by bolo možné uskutočniť aj uvedený výskum. Predstavitelia Apoštolskej vatikánskej knižnice (ďalej len „AVK“) i Tajného vatikánskeho archívu (ďalej len „TVA“) však vyjadrili pripravenosť prijímať slovenských odborníkov.

Zmenená situácia našla svoj výraz v uznesení vlády SR č. 169 z 9. apríla 1991. Uložila ministrom kultúry, ministrom vnútra, ministrom školstva a ministrom medzinárodných vzťahov vytvoriť zmiešanú pracovnú skupinu; táto by mala za úlohu koordinovať zameranie výskumu v citovaných vatikánskych inštitúciách. Výskum by mal vyústiť v založenie stáleho študijného pracoviska v Ríme – Slovenského historického ústavu v Ríme (ďalej len „SHÚR“). 24. júna 1991 na návrh ministerstva kultúry vláda SR schválila zloženie pracovnej skupiny expertov. Jej členmi sa stali zástupcovia ministerstva kultúry, ministerstva vnútra, Slovenskej akadémie vied, Matice slovenskej, Filozofickej fakulty UK, ako aj predstavitelia rímskokatolíckej cirkvi. Za jej vedúceho bol menovaný profesor Milan Ďurica, ktorý súčasne ponúkol svoju pomoc najmä pri založení SHÚR.

Uznesením číslo 516 z 23. septembra 1991 vláda SR uložila gestorovi projektu – ministerstvu kultúry – pripraviť štatút pracovnej skupiny a plán úloh výskumu vo fondoch a zbierkach AVK a TVA s programom následného spracovania jeho výsledkov vedeckými a pedagogickými inštitúciami na Slovensku. Ministerstvo kultúry i pracovná skupina si už od začiatku osvojili myšlienku zriadenia stáleho pracoviska v Ríme. Ministerstvo kultúry predložilo vláde SR „Informáciu o personálnom, organizačnom a finančnom zabezpečení výskumu v Apoštolskej vatikánskej knižnici a Tajnom vatikánskom archíve“. Návrh otvoriť v Ríme stále osobitné pracovisko SHÚR sa opieral nielen o záujem ústredných orgánov SR, ale aj o výsledky a pôsobenie prof. Ďuricu, ochotu vtedajšieho rektora Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, Mons. Dominika Hrušovského i o podporu predstaviteľov Štátu Vatikán. Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme poskytol priestory na dočasné umiestnenie SHÚR a vyjadril svoju pripravenosť zabezpečiť otvorenie pracoviska ešte koncom novembra 1991.

Vláda SR uznesením číslo 663 z 19. novembra 1991 uložila ministrom kultúry, vnútra, školstva a medzinárodných vzťahov zabezpečiť otvorenie pracoviska v Ríme. Pracovné otvorenie a činnosť Osobitného stáleho pracoviska SHÚR sa uskutočnilo 29. novembra 1991. Ústav začal pôsobiť v priestoroch Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme pod vedením profesora Ďuricu.

Uznesenie vlády SR č. 40 z 19. januára 1993 k správe ministerstva kultúry o činnosti a výsledkoch Pracovnej skupiny pre systematický výskum v Apoštolskej vatikánskej knižnici a Tajnom vatikánskom archíve uložilo ministrom kultúry v spolupráci s ministrom vnútra a ministrom školstva a vedy v tomto výskume pokračovať a o výsledkoch ročne informovať vládu.

V priebehu roku 1993 pracovná skupina expertov riešila nielen otázky odborného charakteru, ale aj otázku právneho postavenia pracoviska SHÚR ako samostatného právneho subjektu; taktiež bolo potrebné doriešiť otázku jeho fyzického umiestnenia, pretože Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme z objektív-

nych dôvodov už nemohol poskytovať svoje priestory pre jeho činnosť. Ministerstvo kultúry hľadalo riešenia v spolupráci s Ministerstvom zahraničných vecí SR (ďalej len „MZV SR“). Navrhovalo, aby bolo jeho zriaďovateľom, a to v rámci kultúrneho oddelenia zastupiteľského úradu SR. Ústav by bol súčasťou diplomatického zastúpenia a jeho riaditeľ by bol radcom veľvyslanectva. Zahraničné pracovisko by sa tak dostalo pod priamu gesciu MZV SR, kým jeho základňa na Slovensku by naďalej zostala v gescii ministerstva kultúry.

V decembri 1993 minister kultúry informoval ministra vnútra o príprave informácie o plnení uznesenia vlády SR č. 40/1993. Poukázal na otázku doriešenia právneho postavenia pracoviska SHÚR, ako aj na skutočnosť, že ministerstvo kultúry nebude môcť naďalej financovať vysielanie pracovníkov z iných rezortov zo svojho rozpočtu. Navrhol i riešenia. Ministerstvo kultúry bude naďalej koordinovať a organizačne zabezpečovať systematický výskum. Náklady spojené s vysielaním pracovníkov na študijné pobyty si budú hradiť jednotlivé rezorty samé. Stále pracovisko, ako samostatný právny subjekt, sa v Ríme zatiaľ, vzhľadom na krátenie rozpočtu tak rezortu zahraničných vecí i rezortu kultúry, nezriadi. Od tých čias sa financovanie pobytov zamestnancov vysielaných ministerstvom vnútra zabezpečovalo z rozpočtu ministerstva vnútra alebo okresných úradov. MZV SR však poskytlo priestory pre činnosť SHÚR a ubytovanie pre pracovníkov vysielaných na študijné pobyty v rámci projektu.

Ministerstvo vnútra vyslovilo s navrhovaným riešením súhlas. Kladné stanovisko ministerstva vnútra k žiadosti ministerstva kultúry financovať študijné pobyty z vlastného rozpočtu vychádzalo z významu úlohy. Medzirezortný projekt systematického výskumu archívnych dokumentov a zbierok TVA a AVK, zachovanie jeho kontinuity i v budúcnosti sa považoval a dodnes považuje za úlohu prioritného a prestížneho významu.

V januári 1994 predložilo ministerstvo kultúry ministerstvu vnútra na pripomienkovanie materiál na rokovanie vlády SR „Informácia o plnení uznesenia vlády SR č. 40/1993. Materiál obsahoval aj Správu o činnosti a výsledkoch Pracovnej skupiny pre systematický výskum v Apoštolskej vatikánskej knižnici a Tajnom vatikánskom archíve za rok 1993. Na základe výskumov sa odporúčalo pokračovať v systematickom výskume súboru fondov Nunziatura di Vienna, Nunziature diverse a Nunziatura di Germania; navrhovalo sa aj uprednostniť systematický výskum registrov suplík pred výskumom vatikánskych registrov a lateránskych registrov.

Citovanú informáciu vláda SR neprerokovala, a tak jediný materiál, podľa ktorého bolo možné v roku 1994 postupovať pri výskume v uvedených vatikánskych inštitúciách, bol záznam z ostatného rokovania Pracovnej skupiny Slovenského historického ústavu v Ríme, ktoré sa uskutočnilo 18. februára 1994.

Vládou neprerokovaná informácia ministerstva kultúry obsahovala aj časť o najbližších úlohách SHÚR – zachovanie kontinuity výskumu, stanovenie jeho priorit a doriešenie jeho právneho a organizačného postavenia.

Na základe tejto informácie by zriaďovateľ SHÚR, resp. gestor projektu spracoval i organizačný predpis ústavu, t. j. jeho štatút. Štatút by taxatívne vymeno-

val orgány SHÚR (riadiť, pracovná skupina), ich povinnosti a vzájomné vzťahy, úlohy, postavenie a povinnosti jednotlivých zúčastnených rezortov.

V podstate sa vychádzalo z už v minulosti navrhovaného riešenia zriadenia SHÚR ako samostatného právneho subjektu. Zriaďovateľom by bola vláda SR prostredníctvom MZV SR; MZV SR by zabezpečilo sídlo ústavu, jeho riaditeľ by zastával kumulovanú funkciu radcu zastupiteľského úradu. Ministerstvo kultúry by naďalej plnilo funkciu gestora organizačne zabezpečujúceho najmä odborné fungovanie ústavu. Načrtnuté problémy (účasť štyroch rezortov na výskume, otázky financovania a stanovovania priorít) by sa mali vyriešiť v kontexte definitívneho vyriešenia právneho a organizačného postavenia SHÚR.

V rokoch 1992–1994 na základe koncepcie výskumu, ktorú vypracovala pracovná skupina expertov, sa uskutočnilo do 40 študijných pobytov, vrátane 15 pobytov pracovníkov štátnych archívov v SR. Systematický výskum v archívoch cirkevných inštitúcií vo Vatikáne a v Ríme sa stretol aj so záujmom Veľvyslanectva SR v Ríme.

V informácii ministerstva kultúry o výskume v TVA a v AVK za rok 1994 sa skonštatovalo zníženie počtu výskumných pobytov v roku 1994, ktoré zapríčinil nedostatok finančných prostriedkov. Ministerstvo vnútra, napriek napätosti svojho rozpočtu, zabezpečilo vyslanie dvoch pracovníkov – jedného z vlastného rozpočtu a jedného z rozpočtu okresného úradu.

Ministerstvo vnútra opätovne skonštatovalo nevyhnutnosť zachovať kontinuitu výskumu, stanoviť jeho priority a doriešiť právne postavenie SHÚR.

V nasledujúcich rokoch (v podstate do roku 2000) sa ministerstvu vnútra dарило v obmedzenej miere zachovať kontinuitu výskumu vysielaním zamestnancov archívov na svoje náklady a na náklady okresných úradov; od roku 2000 vysielala iba dvoch zamestnancov s minimálnou dĺžkou pobytu.

V roku 1999 vláda SR pri revízii svojich uznesení uznesenie č. 40/1993, na základe ktorého v podstate ministerstvo vnútra uskutočňovalo naďalej výskum, zrušila.

K „oficiálnej“ diskusii na medzirezortnej úrovni k problematike vytvorenia pracoviska pre výskum v AVK a TVA došlo v lete roku 2002. Ministerstvo kultúry pripravovalo na rokovanie vlády SR iniciatívny materiál „Návrh na vytvorenie pracoviska pre výskum v Apoštolskej vatikánskej knižnici a Tajnom vatikánskom archíve pri Historickom ústave Slovenskej akadémie vied“. K uvedenému materiálu sa na pôde ministerstva kultúry uskutočnila aj porada. Ministerstvo kultúry ako gestor, aj keď zrušeného uznesenia vlády, totiž považovalo za povinnosť vyriešiť túto problematiku (dôvodom bola pravdepodobne aj skutočnosť, že boli do jeho rozpočtovej kapitoly pridelené finančné prostriedky). Na druhej strane ministerstvo kultúry správne konštatovalo, že systematický výskum možno charakterizovať ako vedeckú činnosť patriacu do pôsobnosti rezortu školstva. To bolo aj dôvodom jeho návrhu zriadiť pracovisko pre výskum pri Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Prerokovanie materiálu vládou SR sa neuskutočnilo.

V roku 2003 ministerstvo vnútra problematiku výskumu v archívoch cirkevných inštitúcií vo Vatikáne a v Ríme zaradilo aj do vládou SR uznesením

č. 1201/2003 schváleného materiálu „Konceptia rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015)“.

V prvej analytickej časti materiálu predkladateľ konštatoval, že „v ostatných rokoch, formou štátom plateného výskumu, ministerstvo môže uskutočňovať vo veľmi obmedzenom rozsahu iba systematický výskum vo fondoch a zbierkach Tajného vatikánskeho archívu a v archívoch ďalších cirkevných inštitúcií v Ríme. Ministerstvo však nedisponuje finančnými prostriedkami na vyhotovenie mikrofilmov alebo iných kópií archívnych dokumentov obsahujúcich informácie k dejinám Slovenska a Slovákov, a tým aj na doplnenie archívneho dedičstva o ďalšie retrospektívne informácie. Systematický výskum archívnych dokumentov v Tajnom vatikánskom archíve, Apoštolskej vatikánskej knižnici a v archívoch ďalších cirkevných inštitúcií sa od roku 1991 uskutočňoval na základe uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 159/1991 ako medzirezortný projekt pod gesciou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky s cieľom vytvoriť stále pracovisko Slovenský historický ústav v Ríme. Uznesením č. 40/1993 k správe o činnosti Pracovnej skupiny pre systematický výskum v Apoštolskej vatikánskej knižnici a Tajnom vatikánskom archíve vláda uložila ministrovi kultúry, ministrovi vnútra a ministrovi školstva pokračovať vo výskume a predložiť v spolupráci s podpredsedom vlády a ministrom zahraničných vecí návrh na doriešenie právneho postavenia pracoviska pre tento výskum. Uvedené uznesenie bolo uznesením č. 707/1999 zrušené.“

V druhej koncepcnej časti sa uvádza, „že na medzirezortnej úrovni treba vyriešiť otázku koordinácie výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí uskutočňovaných z prostriedkov štátneho rozpočtu inými pracoviskami. Hlavnou zásadou výskumu by mal byť systematický výskum. Predmetom systematického výskumu budú najmä archívy tých krajín a ich archívne súbory, o ktorých je známe, že obsahujú alebo je predpoklad výskytu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska. Všetky subjekty podieľajúce sa na výskume archívnych dokumentov v archívoch v zahraničí by mali byť povinné odovzdať mikrofilmy alebo iné kópie archívnych dokumentov jednému centrálnemu pracovisku, ktoré by ich zhromažďovalo, evidovalo, sprístupňovalo a umožňovalo by k nim prístup; toto pracovisko by bolo povinné vyhotoviť študijnú kópiu z každého mikrofilmu alebo inej kópie odovzdávajúcemu subjektu. Ministerstvo navrhuje, aby funkciu centrálného pracoviska, ktoré by zhromažďovalo mikrofilmy a iné druhy kópií archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov z archívov v zahraničí plnil Slovenský národný archív. Ministerstvo považuje za účelné, aby sa na medzirezortnej úrovni problematika kontinuity systematického výskumu v archívoch a knižniciach vo Vatikáne a v Ríme, ako aj koordinácia systematického výskumu v archívoch v zahraničí uskutočňovaného zo štátneho rozpočtu doriešila do roku 2007“.

Návrhy uvedené v druhej časti textu koncepcie vo vzťahu k výskumu v archívoch v zahraničí boli zapracované aj do návrhu uznesenia, ktoré v schválenej podobe poveruje ministra školstva v bode B.2. v spolupráci s ministrom vnútra

a ministrom kultúry koordinovať prípravu projektu zjednotenia systematického výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí uskutočňovaného výskumnými a vedeckými pracoviskami z prostriedkov štátneho rozpočtu. Uvedený projekt sa mal pripraviť do 31. 12. 2005.

Vláda ministrovi školstva uložila v bode C.7. uznesenia aj predložiť na rokovanie vlády SR do 31. 12. 2005 návrh na vytvorenie pracoviska pre výskum archívnych dokumentov v Tajnom vatikánskom archíve, Apoštolskej vatikánskej knižnici a archívoch ďalších cirkevných inštitúcií, ktoré bude nadväzovať na činnosť Slovenského historického ústavu v Ríme.

V priebehu roku 2005 vypracoval odbor archívov a registratúr ministerstva vnútra v spolupráci s riaditeľmi štátnych archívov „Projekt systematického výskumu archívnych dokumentov uskutočňovaného štátnymi archívami v zahraničných archívoch“. Projekt definoval charakteristiku a orientáciu výskumu, jeho zásady, organizačné zabezpečenie a formy, ako aj formy spracovania a zverejňovania výsledkov výskumu. V projekte sa zdôraznilo aj osobitné postavenie zachovania kontinuity systematického výskumu vo fondoch a zbierkach TVA a v archívoch ďalších cirkevných inštitúcií v Ríme a Vatikáne.

Na základe projektu pripravil odbor archívov a registratúr na rokovanie vlády SR k plneniu uznesenia č. 1201/2003, bod B.2 a C.7 materiál „Príprava projektu zjednotenia systematického výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí“; tento materiál mal byť východiskom na rokovanie s Ministerstvom školstva SR (ďalej len ministerstvo školstva“). Opäťovne sa zdôraznila nutnosť vylúčenia duplicity výskumu v archívoch v zahraničí, keďže tento výskum uskutočňovali a uskutočňujú okrem štátnych archívov aj ďalšie subjekty v pôsobnosti ministerstva školstva a ministerstva kultúry. V materiáli sa upozorňovalo na skutočnosť, že systematický výskum v archívoch a knižniciach cirkevných inštitúcií vo Vatikáne a Ríme, jeden z najvýznamnejších zdrojov pre výskum dejín Slovenska a Slovákov, v podstate od roku 1992 zabezpečuje iba ministerstvo vnútra. Navrhovalo sa, aby sa plnenie úloh a cieľov výskumu vo Vatikáne a Ríme koordinovalo s úlohami uloženými ministerstvu školstva (vytvorenie pracoviska, nadväzujúceho na činnosť SHUR).

Termín splnenia úloh uložených v bodoch B.2 a C.7 uznesenia ministrovi školstva bol do 31. 12. 2005; predseda vlády SR schválil jeho druhé predĺženie listami z 29. 5. 2006 do 30. 6. 2007. Tieto úlohy však boli 10. januára 2007 uznesením vlády SR č. 19/2007 k návrhu na zrušenie a zmenu niektorých úloh z uznesení vlády SR podpredsedovi vlády a ministrovi školstva zrušené. Ministerstvo školstva požiadalo úlohu pod bodom B.2 – koordinovať v spolupráci s ministrom vnútra a ministrom kultúry prípravu projektu zjednotenia systematického výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí uskutočňovaného výskumnými a vedeckými pracoviskami z prostriedkov štátneho rozpočtu – zrušiť z dôvodu, že nie je potrebné koordinovať a zjednocovať systematický výskum k dejinám Slovenska a Slovákov, nakoľko každá organizácia výskumu a vývoja v SR môže na základe svojho slobodného rozhodnutia realizovať výskum, ak na to má finančné prostriedky.

Dôvodom zrušenia úlohy podľa bodu C.7, predložiť na rokovanie vlády SR návrh na vytvorenie pracoviska pre výskum archívnych dokumentov v Tajnom vatikánskom archíve, Apoštolskej vatikánskej knižnici a archívoch ďalších cirkevných inštitúcií, ktoré bude nadväzovať na činnosť SHÚR, bolo nealokovanie finančných prostriedkov do rozpočtovej kapitoly ministerstva školstva.

Ministerstvo školstva akceptovalo v medzirezortnom pripomienkovom konaní zásadnú pripomienku ministerstva vnútra, ktoré uviedlo k požiadavke previesť gestorstvo týchto úloh na ministra vnútra, že nemôže prijať gestorstvo nad koordináciou medzinárodného výskumu a ani zriadiť vedecké pracovisko v zahraničí. Ministerstvo vnútra ako ústredný orgán štátnej správy pre archívy bude aj naďalej zabezpečovať systematický výskum v zahraničných archívoch, vrátane vatikánskych archívov, prostredníctvom štátnych archívov, ktorých je zriaďovateľom.

V súčasnosti je teda naďalej „hlavným gestorom a organizátorom systematického výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch cirkevných inštitúcií vo Vatikáne a Ríme“ odbor archívov a registratúr ministerstva vnútra, ktorému sa darí vysielat' každoročne dvoch pracovníkov na 15-dňové výskumné pobyty, hraené z vlastného rozpočtu.

Stav výskumu vo fondoch Tajného vatikánskeho archívu, Historického archívu kongregácie pre evanjelizáciu národov a vo fondoch generálnych archívoch reholí (1991–2007)

Ako sme už uviedli, nové oživenie výskumu historických prameňov k dejinám Slovenska a Slovákov nastalo po predchádzajúcom útlme v 90. rokoch 20. storočia. Podľa v roku 1991 prijatej koncepcie systematického výskumu k dejinám Slovenska a Slovákov systematický výskum v TVA budú uskutočňovať pracovníci štátnych archívov; tento výskum bude postupne doplnený o výskum v talianskych štátnych archívoch, v archívoch ďalších cirkevných inštitúcií a reholí.

Koncepciou stanovené priority výskumu vychádzali z výsledkov Jána Dubovského a Vladimíra Horvátha (1990), ktorí vykonali sondy do fondov Tajného vatikánskeho archívu.

Úlohou Vladimíra Horvátha a Ivana Chalupeckého (1992) bolo pripraviť plán systematického výskumu archívnych dokumentov vo fondoch TVA bez tematického obmedzenia od 16. storočia do začiatku 20. storočia. Na základe ich poznatkov bol vypracovaný Projekt výskumnej činnosti SHÚR, ktorý obsahuje prehľad informačne najvýznamnejších archívnych súborov pre dejiny Slovenska v TVA i v Historickom archíve Kongregácie pre evanjelizáciu národov.

Podľa „Projektu“ postupovali v 90. rokoch 20. storočia slovenskí archivári pri svojich študijných pobytoch v Ríme a Vatikáne; vtedy začali výskum vo fonde Archívu viedenskej nunciatúry, vo fonde Štátny sekretariát – Nemecko a vo fondoch Historického archívu Kongregácie pre evanjelizáciu národov. Okrem systematického výskumu týchto fondov bolo medzi úlohy výskumu na podnet Marty Melníkovej zaradený aj výskum Vatikánskych registrov, Lateránskych re-

gistrov a Registrov suplík z obdobia pontifikátu pápeža Pavla II. (1464–1471). Toto obdobie je dôležité pre výskum prameňov k dejinám Slovenska v období existencie Akadémie Istropolitany.

Úlohou Jozefa Šimončiča (1991–1994) bolo okrem štúdia prameňov k dejinám Trnavskej univerzity aj získanie základných údajov o možnostiach výskumu a o obsahu fondov v centrálnych archívoch niektorých reholí v Ríme a jeho okolí (archívy generalátov reholí benediktínov, dominikánov, františkánov, jezuitov, piaristov, trinitárov, kamaldulov, františkánok) a v archívoch niektorých ďalších cirkevných inštitúcií (Collegium Germanico-Hungaricum, Nepomucenum, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda).

Podobne Ján Dubovský (1992) skúmal možnosti a spôsob výskumu dokumentov k dejinám reholí na Slovensku vo fondoch TVA.

Juraj Roháč (1992–1993) sa venoval problematike menovania nových biskupov pre Slovensko v období od 16. do 20. storočia. Pri štúdiu využil viacero fondov TVA (Congregationes, Vescovadi, Archivio della Nunziatura in Vienna).

Stav systematického výskumu vo fondoch Tajného Vatikánskeho archívu

Archív Viedenskej nunciatúry (Archivio della Nunziatura in Vienna)

Fond Archív Viedenskej nunciatúry je pre dejiny Slovenska a Slovákov jedným z najvýznamnejších archívnych fondov TVA. Výskum prameňov tohto archívu k dejinám Slovenska prebiehal v r. 1993–1996 a viedol ho J. Dubovský. Podieľali sa na ňom Jozef Šimončič, Mária Stieberová, Juraj Roháč a Milena Ostrolucká. Z prvého obdobia Archívu Viedenskej nunciatúry (1604–1792) sa preštudovalo 215 zväzkov a z nich bolo vypracovaných viac ako 1 000 registrov dokumentov. Ku štúdiu tohto obdobia sa viažu dve štúdie J. Dubovského o prameňoch k dejinám Slovenska v Archíve Viedenskej nunciatúry, uverejnené v Slovenskej archivistike (SA č. 2/1995, SA č. 2/1996). Dokumenty z druhého obdobia archívu nunciatúry (1793–1890) obsahujú zväzky č. 202–641. Vzhľadom na bohatstvo archívnych dokumentov z tohto obdobia v archívoch cirkevných inštitúcií na Slovensku (biskupstvá, kapituly, rehole) bolo rozhodnuté preštudovať tieto zväzky výberovo. Výber na základe indexov (1055 I.) týkajúcich sa Viedenskej nunciatúry ukázal, že prínos pre dejiny Slovenska majú predovšetkým vecne usporiadané zväzky tematicky sa viažuce k územiu dnešného Slovenska. Takto boli vybrané a preštudované ďalšie zväzky (zv. 202, 202A, 202B, 202C, 211, 211A, 215A, 218A, 219, 238, 238A, 398, 402, 419, 420, 422; zväzky č. 578, 579, 591a 592 boli preštudované ešte v r. 1994). J. Dubovský vo svojich správach z výskumu odporúča doštudovať zostávajúce vytipované zväzky z tohto obdobia a doplniť ich výskumom fondu Segreteria di Stato, Germania. Do výskumu v Archíve Viedenskej nunciatúry odporúča zahrnúť dokumenty do r. 1920.

Štátny sekretariát – Nemecko (Segreteria di Stato, Germania)

V roku 2001 M. Melníková a M. Ostrolucká otvorili výskum vo fonde Štátny sekretariát, Nemecko (1514–20. storočie), v ktorom sa nachádzajú mnohé dokumenty bezprostredne sa týkajúce územia dnešného Slovenska. Nemecká nunciatura nie je samostatným fondom, je vlastne súčasťou fondu Štátneho sekretariátu Rímskej kúrie – Segreteria di Stato. Štátny sekretár osobitne manipuloval písomnosťou so vzťahom k Viedenskej nunciature (ak je napr. vo fonde Viedenská nunciatura originál dokumentu, v Nemeckej nunciature je jeho koncept a naopak). Podľa J. Dubovského, dlhoročného účastníka systematického výskumu v Ríme a Vatikáne, sú dokumenty fondu Viedenskej nunciature prakticky prebádané do r. 1792. Z hľadiska vzťahu medzi Viedenskou nunciaturou a Nemeckou nunciaturou je potrebné doplniť tento výskum práve štúdiom tejto časti fondu – Segreteria di Stato, Germania.

Fond Segreteria di Stato, Germania obsahuje 797 zväzkov. K fondu sú vypracované indexy. V tomto fonde sa dá orientovať predovšetkým pomocou indexu č. 1027. Na základe indexov vypracovali J. Dubovský a M. Ostrolucká v r. 1997 prehľad obsahu časti fondu Segreteria di Stato Germania (22-stranový elaborát je súčasťou odbornej prílohy ku správe z výskumu obidvoch pracovníkov z roku 1997). S pomocou tohto prehľadu sa dá zistiť, ktorý zväzok obsahuje viac dokumentov k dejinám Uhorska. Výberovo boli preštudované zväzky č. 17, 18, 20, 768, 772, 773 (všetky zo 17. stor.). Na základe výsledkov štúdia týchto zväzkov odporúčame systematický výskum tohto fondu.

Kancelária pápeža Pavla II.

(pontifikát od 30. 8. 1464 do 26. 7. 1471)

K obdobiu pontifikátu pápeža Pavla II., dôležitému pre výskum prameňov k dejinám Slovenska v období existencie Akadémie Istropolitany, M. Melníková preštudovala už v r. 1992 Vatikánske registre (Registri Vaticani) – zväzky č. 524–545. V r. 1993 Marta Melníková, Anna Buzinkayová a Veronika Nováková preštudovali k danému obdobiu z fondu Lateránskych registrov (Registri Lateranensi) zväzky č. 600–712. Záznamy týkajúce sa Uhorska, resp. Slovenska, sa vzťahovali na benefíciá, na udelenia cirkevných hodností, príkazy na cirkevné vyšetrovania, udelenia výnimiek v oblasti manželského práva, udelenie odpustkov a pod. V tom istom roku A. Buzinkayová a V. Nováková začali systematický výskum vo fonde Registre supplík (Registri delle Suppliche) takisto z obdobia pontifikátu pápeža Pavla II. Tento fond je zbierkou žiadostí adresovaných pápežovi spolu s poznámkami o spôsobe ich vybavenia. Sériu nie je úplne zachovaná. Zápisy v registroch supplík často korešpondujú so zápismi v Lateránskych registroch (odpoveď na žiadosť zapísanú v registroch supplík sa môže nájsť v Lateránskych registroch). Inventár registrov supplík vyhotovil Bruno Katterbach (Inventario dei registri delle suppliche. Roma 1932). Výskum registrov supplík pokračoval až do roku 1999 (participovali na ňom ešte M. Melníková, V. Bernátová-Morišová, M. Čelko a M. Ostrolucká). Zväzky zo sledovaného obdobia pod inv. číslami 576–669 sú s výnimkou dvoch zväzkov (č. 664 a č. 667) preštudované. Výskumom získané registry do-

kumentov sa nachádzajú v odborných prílohách správ jednotlivých účastníkov výskumu.

Stav systematického výskumu vo fondoch Historického archívu Kongregácie pre evanjelizáciu národov v Ríme

V období posledných dvanástich rokov sa systematický výskum k dejinám Slovenska a Slovákov v cirkevných archívoch Ríma a Vatikánu orientoval aj na bádanie v Historickom archíve Kongregácie pre evanjelizáciu národov (pôvodný názov Kongregácia pre šírenie viery) so sídlom v areáli Univerzity Urbaniana (Via Urbano VIII, 16-00165 Roma).

Nevyhnutnosť sústrediť sa na výskum v tomto archíve ukázal predošlý výskum slovacík v TVA, predovšetkým výsledky bádania vo fonde Archív Viedenskej nunciatúry. Projekt výskumu v Historickom archíve Kongregácie pre evanjelizáciu národov vypracoval v januári 1996 J. Dubovský na základe svojich skúseností so spismi tejto kongregácie, ktoré dochádzali Viedenskej nunciatúre a boli súčasťou jej registratúry, ako aj na základe výsledkov sondy, ktorú do registrov fondov Kongregácie urobil I. Chalupický. Dôležitým prameňom pre spracovanie tohto projektu bol tiež inventár archívu Kongregácie. Projekt, resp. úvod do štúdia fondov tejto inštitúcie J. Dubovský publikoval v Slovenskej archivistike v článku Správa o vedeckom výskume v Archíve Kongregácie pre šírenie viery v Ríme a vo Vatikánskom archíve v roku 1996 (Slovenská archivistika 1/1997, s. 148–155).

Na základe projektu J. Dubovského začali v septembri 1996 systematický výskum v Historickom archíve Kongregácie pre evanjelizáciu národov štyria slovenskí archivári vyslaní odborom archívov a registratúr ministerstva vnútra – Ján Dubovský, Mikuláš Čelko, Marta Melníková a Milena Ostrolucká. Za dvanásť rokov výskumu v archíve tejto inštitúcie sa na ňom podieľalo šesť archivárov. Ku štyrom vyššie menovaným sa pripojila ešte Viera Bernátová-Morišová; v roku 2006 Martu Melníkovú nahradil Martin Zborovjan. V počiatočnej fáze sa títo bádatelia sústredili na štúdium nosných fondov (sérií) Historického archívu Kongregácie pre evanjelizáciu národov – Acta Sacrae Congregationis (Acta), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG), Scritture riferite nei Congressi (SC) Congregazioni Particolari (CP), Istruzioni, Lettere e Decreti. Prvé dva fondy (Acta a SOCG) študovali systematicky, ostatné fondy výberovo podľa inventára Historického archívu Kongregácie, (N. Kowalsky – J. Metzler Inventory of the Historical Archives of the Congregation for the evangelization of peoples or „de propaganda fide, Pontificia Universitas Urbaniana, Roma 1988). Podľa projektu bádania mali by sa všetky tieto fondy preštudovať po rok 1780, teda po oficiálne ukončenie procesu rekatolizácie na území Slovenska.

Stav bádania v jednotlivých fondoch, resp. sériách je nasledovný:

Acta Sacrae Congregationis (Acta)

Štúdium fondu Acta Sacrae Congregationis (ďalej len „Acta“) je ukončené.

Preštudované zväzky č. 3–150 zahŕňajú obdobie činnosti Kongregácie od roku 1622 do roku 1780. Nachádzajú sa v nich zápisy z mesačných zasadnutí celej Kongregácie, na ktorých vždy niektorý jej člen – kardinál ako predkladateľ predkladal na riešenie rôzne záležitosti prislúchajúce do kompetencie Kongregácie. Sú to vlastne kratšie obsahy správ a žiadostí biskupov, predstavených konventov, prefektov misií, jednotlivých misionárov, rôznych cirkevných hodnostárov, panovníkov, či nuncií obracajúcich sa na Kongregáciu. Na konci zápisov sa nachádza rozhodnutie Kongregácie v danej veci – rescriptum. Každý zväzok má na konci register – miestny a vecný, niekedy aj osobný. Súčasťou fondu je aj 14 zväzkový generálny index z rokov 1622–1829 a deväťzväzkový vecný index zachytávajúci obdobie 1622–1908.

Z hľadiska dejín Slovenska a Slovákov obsahuje tento fond mnohé informácie o činnosti, úlohách a zámeroch Kongregácie v období rekatolizácie územia dnešného Slovenska ako súčasť Uhorska v období 17. a 18. storočia – správy z rokovaní Kongregácie o obnovovaní organizácie katolíckej cirkvi na našom území, organizovaní misijnej činnosti, vysielaní misionárov na územie dnešného Slovenska, voľbe metód a prostriedkov misionárskej činnosti na tomto území, silne zasiahnutom rozšírením myšlienok reformácie a o obnovovaní katolíckeho školstva a duchovného života vôbec.

Scritture riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG)

Pre poznanie dejín Slovenska a Slovákov v 17. a 18. storočí sa podľa výsledkov výskumu v archíve Kongregácie ukázal ako najdôležitejší fond *Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali*, ktorý obsahuje originálne dokumenty k záležitostiam prerokovávaným na generálnych zasadnutiach Kongregácie (ďalej len „SOCG“).

Fond má dve časti, prvá časť z rokov 1622–1668 je usporiadaná geograficky, druhá časť z rokov 1669–1892 je usporiadaná chronologicky. Fond, predovšetkým jeho druhá časť, veľmi úzko súvisí s fondom *Acta*. Práve v tomto fonde sa totiž nachádzajú originály listov, správ a žiadostí všetkých tých, ktorí sa obracali na Kongregáciu. Nachádza sa tu veľké množstvo dôležitých dokumentov týkajúcich sa dejín Slovenska. Fond SOCG bol systematicky preštudovaný do roku 1766 (po zväzok č. 814). V ďalšom období bude potrebné sústrediť sa na jeho dokončenie do roku 1780.

Z obsahu písomností fondu SOCG je možné utvoriť si obraz o hospodárskych, politických, sociálnych a náboženských pomeroch v našej krajine v období 17. a 18. storočia, nielen v kontexte s dejinami Uhorska a celej Európy v danom období, ale aj na základe obsiahlych a veľmi konkrétnych správ biskupov, prefektov misií a misionárov reholí pôsobiacich na území dnešného Slovenska konkrétny obraz o spoločenských pomeroch v jednotlivých mestách a regiónoch našej krajiny.

Scritture riferite nei Congressi (SC)

Nemenej dôležitým fondom vzhľadom na obsah dokumentov je pre dejiny našej krajiny fond *Scritture riferite nei Congressi (SC)*. Dokumenty od-

zrkadľujú každodenný život misionárov v miestach ich pôsobenia. Z fondu sa preštudovalo výberovo šesť zväzkov týkajúcich sa územia Uhorska a Sedmohradska v období 1622–1777. (SC, Tomus I. z r. 1622–1675; Tomus II. z r. 1676–1695; Tomus III. z r. 1696–1707; Tomus z r. 1708–1727; Tomus z r. 1728–1760; Tomus z r. 1761–1777).

Nachádzame tu správy o pavlínskych a františkánskych misiách v Uhorsku, či o obsadzovaní biskupstiev. Dôležité sú správy pavlínskeho prefekta misií Jána Vanoviča o stave misijnej činnosti rehole pavlínov v Uhorsku, najmä o jej pôsobení v jágerskej diecéze a o organizácii a podmienkach vytvorenia pavlínskej misie na Spiši.

Scritture riferite nei Congressi, Missioni, Miscellanea Missioni

Do fondu Scritture riferite nei Congressi patria aj menšie série dokumentov. Z nich bolo preštudovaných zo série Missioni a zo série Miscellanea Missioni z obdobia 1646–1740 deväť zväzkov, a to zo série Missioni zv. I. (z r. 1646–1707; zv. II. (z r. 1708–1727) a zv. III. (z r. 1728–1740), zo série Miscellanea Missioni zv. 10, 11, 12, 13, 14 a čiastočne zv. 16 (z r. 1625–1771). Aj tu sa nachádzajú rôzne listy, žiadosti, správy a zoznamy misionárov reholí, pôsobiacich na území dnešného Slovenska – piaristov, františkánov, pavlínov a jezuitov, prehľady apoštolských misií v Uhorsku, súpisy fakúlt udeľených misionárom Kongregáciou pre šírenie viery; ďalej tu nachádzame súpisy pravidiel, podľa ktorých sa mali misionári pri svojej misijnej činnosti riadiť, ako aj odporúčania metód a postupov pri teologických dišputách s veriacimi iných vierovyznaní.

Scritture riferite nei Congressi, Collegi vari

Do fondu Scritture riferite nei Congressi patrí aj séria Collegi vari, z ktorej sa preštudovali štyri zväzky – zv. 24 (z r. 1654–1674), zv. 27 (z r. 1584–1740), zv. z r. 1697–1723, zv. z r. 1573–1576. Tieto zväzky obsahujú písomnosti týkajúce sa záležitostí Nemecko-uhorského kolégia v Ríme – zoznamy jeho absolventov, spisy o hospodárení kolégia, jeho histórii; sú tu aj katalógy jezuitského kolégia vo Viedni, kde boli alumnistami aj Slováci.

Congregazioni Particolari (CP)

Z fondu Congregazioni Particolari (CP) sa preštudovalo výberovo šesť zväzkov z rokov 1664–1764 – zv. 20 (r. 1664–1666), zv. 21 (r. 1667–1669), zv. 23 (r. 1674), zv. 29 (r. 1680–1697), zv. 48 (r. 1707–1719) a zv. 133 (r. 1739–1764). Partikulárne kongregácie riešili závažné odborné problémy v kompetencii Kongregácie a navrhovali Kongregácii ich riešenie. O konečných rozhodnutiach rozhodovala potom Kongregácia na svojich zasadnutiach. Na partikulárnej kongregácii sa riešila napr. situácia misií rehole pavlínov v Uhorsku, otázka postavenia prefekta misií voči provinciálovi rehole, rokovalo sa tu o situácii biskupstiev na území Uhorska, o záležitostiach tunajších veriacich gréckokatolíckeho vierovyznania.

Istruzioni

Fond Istruzioni bol tiež preštudovaný výberovo. Bolo vybraných šesť zväzkov z rokov 1623–1841 – (zv. z r. 1623–1638; zv. z r. 1639–1648; Tomus 1. z r. 1759–1768; Tomus 2. z r. 1768–1779; Tomus 3. z r. 1731–1841). Fond obsahuje inštrukcie posielané Kongregáciou pre šírenie viery nunciom, biskupom, predstaveným misií a pod. ohľadne organizácie misijnej činnosti, jej programu a metód. Viacero inštrukcií je vypracovaných priamo pre vizitátorov. Hovorí sa v nich nielen o tom, na ktoré veci sa majú zameriavať pri vykonávaní vizitácií (náboženstvo ľudu, jeho duchovné kvality, jazykové zloženie obyvateľstva), ale aj o prostriedkoch šírenia a upevňovania katolíckej viery.

Lettere e Decreti

Z fondu Lettere e Decreti sa preštudovalo sedem zväzkov z rokov 1622–1736. (N 1 z r. 1622–1629; N 9 z r. 1630–1646; N 42 z r. 1657–1664; N 47 z r. 1668; N 53 z r. 1669; N 143 z r. 1736; N 144 z r. 1736). Tu sa našli predovšetkým písomnosti, týkajúce sa organizácie grécko-katolíckej cirkvi v Uhorsku.

Keďže vo fondoch Scritture riferite nei Congressi vrátane série Missioni, série Miscellanea Missioni a série Collegi vari, Congregazioni Particolari, Istruzioni a Lettere e decreti sa študovalo len výberovo, odporúčame v budúcnosti zvážiť aj ich systematický výskum do roku 1780.

Účastníci systematického výskumu v Historickom archíve Kongregácie pre evanjelizáciu národov v období 1996–2007 celkovo preštudovali viac ako 500 zväzkov dokumentov a získali z nich okolo 2000 registov, týkajúcich sa priamo či nepriamo dejín Slovenska a Slovákov v 17. a 18. storočí.

Odborné správy zo študijných pobytov, obsahujúce registry relevantných dokumentov, zhromažďuje Oddelenie archívnych informačných služieb Slovenského národného archívu.

Od roku 2005 sa darí získavať aj finančné prostriedky na vyhotovovanie kópií vybraných významných dokumentov. Doteraz tak boli zhotovené kópie dokumentov z fondu Scritture riferite nelle Congregazioni Generali (zo zväzkov č. 78, 80, 85, 87, 90, 93, 94, 96, 218, 310, 418, 431–436, 439, 445, 453) a z fondu Scritture riferite nei Congressi zo zväzkov Ungheria e Transilvania č. 1–3 (z rokov 1622–1707). Okolo 1 000 strán kópií dokumentov vo forme xerokópií a na CD nosiči je uložených v Slovenskom národnom archíve.

Stav výskumu v centrálnych archívoch reholí

Možnosti výskumu prameňov k dejinám reholí na Slovensku v TVA zmapoval J. Dubovský. Podrobnejšie sa s výsledkami jeho práce možno zoznámiť v odbornej prílohe ku správe z tohto pobytu z r. 1992 a v štúdiu *Pramene k dejinám reholí na Slovensku vo Vatikánskom archíve* v zborníku Trnavskej univerzity Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku (Trnava 1994).

Prieskum a základný prehľad o možnostiach štúdia v centrálnych archívoch reholí v Ríme a o obsahu ich fondov z hľadiska existencie slovacík bol náplňou výskumných pobytov J. Šimončiča (1991–1994). J. Šimončič študoval fondy centrálnych archívov generalátov reholí benediktínov, dominikánov, františká-

nov, jezuitov, piaristov, františkánok, trinitárov a kamaldulov. Podrobné informácie a niektoré výsledky štúdia, predovšetkým fondov archívu Spoločnosti Ježišovej v Ríme, možno nájsť v jeho odborných správach a v jeho štúdiu *Centrálne rehoľné archívy v Ríme ako pramene k dejinám Slovenska* v zborníku Trnavskej univerzity Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku (Trnava 1994).

Centrálny archív benediktínov
(*Monasterio dei benedictini, Subiaco*)

Základné informácie o archíve obsahuje dielo P. Egidi – G. Giovannoni – F. Herrmann: *I monasteri di Subiaco*. Romae 1904.

Archívne dokumenty sú rozčlenené do jednotlivých oddelení – Atti publici, Alla autorità della Badia, Alla autorità ecclesiastica, Alla autorità comunali e feudali, Sigilli, Atti privati).

Centrálny archív dominikánov

(AGOP-Archivum generale ordinis predicatorum, Convento S. Sabina, Roma)

J. Šimončič uskutočnil sondy do archívnych dokumentov Provincia Hungariae (skupina 80500–80602). Odporúča preštudovať skupiny písomností Capitula generalia, Registra magistrorum, Litterae magistrorum, Statistica ordinis a dôsledne sériu XIII. Provincia Hungariae. M. Melníková študovala v tomto archíve výberovo dokumenty Provincia Hungariae; výskum zúročila v štúdiu *Habent sua fata litterae* (Slovenská archivistika 2/1993) o dejinách košických dominikánov.

Centrálny archív františkánov

(*Archivum generale FF minorum, Ordo fratrum minorum, Roma*)

Informácie o fondoch možno získať v generálnom registri – Pedro Gil Muñoz, OFM: *Registro generale del Archivio generale*. Vol. I.–III. Roma 1987.

Archív Spoločnosti Ježišovej v Ríme

(*ARSI – Archivum Romanum Societatis Jesu, Roma*)

Informácie o fondoch možno získať z práce P. Wiktora Gramatowskeho *Glossario gesuitico*, Roma 1992 (terminológia rehole) a z inventára toho istého autora *Inventarium Archivi Romani Societatis Jesu-Manuscripta antiquae Societatis. Pars I. Assistentiae et provinciae*, Romae 1992. Archív obsahuje dve veľké skupiny dokumentov – 1. provincie spojené do asistencií a 2. interné veci Spoločnosti Ježišovej.

Slovaciká sa nachádzajú predovšetkým v oddelení Assistentia Germaniae, Provincia Austriae. J. Šimončič v odbornej prílohe svojej správy (1992) opísal všetkých 238 inventárnych jednotiek oddelenia. Slovaciká sa nachádzajú aj vo fonde Fondo Gesuitico (archív prokurátora SJ). K tomuto fondu je spracovaný inventár *Inventarium archivi, quod inscribitur „Fondo gesuitico“* (Pius Pecchai, Roma 1934).

V archíve Spoločnosti Ježišovej študovali výberovo aj ďalší slovenskí archívári – J. Dubovský, M. Melníková, V. Bernátová-Morišová – predovšetkým archívne dokumenty oddelenia Provincia Austriae.

Centrálny archív piaristov v Ríme
(*Archivum generale Ordinis scholarum piarum, Roma*)

Archív má inventár – P. Leodegarius Picanyol, *Inventarium magni tabularii Ordinis scholarum piarum. Prospectus generalis*. Roma 1937. V archíve je 7 oddelení, slovaciká možno hľadať predovšetkým v IV. oddelení Regesta provinciarum, Provincia Ungheria. V archíve okrem J. Šimončiča študovali výberovo ešte J. Dubovský a V. Bernátová-Morišová.

Centrálny archív kamaldulov
(*Congregazione degli eremiti camaldolesi di Monte Corona Sacro eremo tuscolano, Frascati*)

Prvú informáciu o fondoch archívu obsahuje inventár Dona Giuseppe Croceho *Inventario Sommario* z r. 1985.

Centrálny archív trinitárov
(*Ordo Sanctissimae Trinitatis, Via del Quirinale 23. Roma*)

Archív neobsahuje veľa dokumentov k dejinám trinitárov na území dnešného Slovenska. Dokumenty Provincie sv. Jozefa v Uhorsku tvoria jeden fascikel. Existuje však evidencia rehoľníkov z obdobia 1695–1783, ktorí žili na Slovensku.

Prvý informatívny prieskum odporúčame vykonať ešte v centrálnych archívoch rehole baziliánov, kapucínov, milosrdných bratov, premonštrátov, redemptoristov, saleziánov, školských bratov, verbistov, paulínov (Czestochowa, Poľsko) a niektorých ženských rádov (uršulínky, vincentky) a ďalších.

V centrálnych archívoch reholí sa nachádza korešpondencia s provinciálmi, predstavenými kláštorov i jednotlivými rehoľníkmi, evidencie členov, správy o činnosti, dokumenty majetkovoprávnej povahy a ďalšie. V budúcnosti sa treba sústrediť aj na systematický výskum v týchto archívoch, avšak predtým treba dobre zmapovať výskyt písomnosti týchto reholí v slovenských štátnych i cirkevných archívoch, v Maďarskom krajinskom archíve a v Štátnom archíve vo Viedni.

Na základe poznatkov zo systematického výskumu slovenských archivárov v archívoch cirkevných inštitúcií vo Vatikáne vznikli viaceré štúdie a správy o výskume, publikované v odbornej literatúre, predovšetkým v Slovenskej archivistike.

Prehľad a rozbor výsledkov systematického výskumu dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov umožňuje stanoviť tieto ďalšie úlohy a ciele:

1. a) Dokončiť systematický výskum fondu SOCG a menších výberovo preštudovaných fondov Historického archívu Kongregácie pre evanjelizáciu národov. Ide hlavne o fondy Scritture riferite nei Congressi (SC), Scritture riferite nei Congressi, séria Missioni, séria Missioni Miscelanea a séria Collegi vari, fond Congregazioni Particolari (CP), fond Istruzioni a fond Lettere e Decreti.
- b) Skompletizovať správy a odborné prílohy správ účastníkov výskumu v tomto archíve, doplniť chýbajúce.

- c) Urobiť rozbor odborných správ a určiť formu výstupu.
2. Dokončiť systematický výskum dokumentov z kancelárie pápeža Pavla II. (dva zväzky registrov suplík), skompletizovať čiastkové správy účastníkov výskumu a zväziť formu výstupu.
3. Zosumarizovať výsledky systematického výskumu fondu Archív Viedenskej nunciatúry na základe hlbšieho štúdia odborných príloh ku správam jednotlivých účastníkov a zväziť, či niektoré časti fondu bude treba doplniť systematickým výskumom, alebo či postačí spoľahnúť sa na formu výberového štúdia, vzhľadom na veľký rozsah fondu.
4. Určiť spôsob výskumu vo fonde Segreteria di Stato, Germania, do ktorého boli urobené len sondy a preštudovali sa indexy.
5. Z začať systematický výskum v generálnych archívoch jednotlivých reholí a ďalších cirkevných inštitúcií podľa odporúčaní v odborných správach J. Šimončíča.

Pri príprave na ďalší výskum v TVA netreba zabudnúť na existenciu mikrofilmov – kópií niektorých častí jeho fondov (Registra Lateranensia, Registra Vaticana, Registri delle Suppliche, Archivio della Nunziatura in Vienna, atď.) – uložených v Slovenskom národnom archíve a na existenciu kópií Vatikánskych registrov a Registrov suplík, sprístupnených na CD nosičoch, ktoré sa dajú zakúpiť v TVA.

Výber účastníkov systematického výskumu sa musí naďalej riadiť určitými kritériami, ako sú: znalosť cirkevných dejín a reálií, latinského a talianskeho jazyka, pripravenosť na paleografickú náročnosť dokumentov, schopnosť a ochota pracovať v tíme a odovzdávať včas výsledky výskumu vo forme správ a odborných príloh správ obsahujúcich registry relevantných dokumentov.

Bolo by vhodné plánovať predĺženie jednotlivých študijných pobytov, minimálne však na 15–20 študijných dní. Kratšie pobyty sú neefektívne nielen z hľadiska vynaložených finančných prostriedkov, ale aj z hľadiska študijných výsledkov. Krátke študijné pobyty (10 dní s cestou) a malý počet účastníkov výskumu (dvaja) v posledných rokoch výskum neúmerne predĺžili a predlžujú. Aj naďalej sa musí myslieť na finančné zabezpečenie získavania kópií nájdených kľúčových dokumentov k dejinám Slovenska, bez ktorých niektoré druhy výstupov z výskumu nebude možné uskutočniť.

Archivári štátnych archívov pod gesciou odboru archívov a registratúr ministerstva vnútra urobili v oblasti systematického výskumu k dejinám Slovenska a Slovákov za posledných 12 rokov veľký kus práce na vysokej odbornej úrovni.

Dúfame, že v ňom budú môcť aj pokračovať, aby sa v budúcnosti mohli sústrediť aj na postupné prezentovanie jeho výsledkov formou tematických súpisov dokumentov, registárov, edícií vybraných prameňov a prispeli tak k rozšíreniu a obohateniu poznatkov o historickom vývoji nášho národa a našej krajiny.

Milena Ostrolucká – Mária Španková

MEDZINÁRODNÁ ARCHÍVNA TECHNICKÁ STÁŽ V PARÍŽI
V ROKU 2008
(Stage technique international d'Archives 2008)

V období od 31. marca do 4. júna metropola Francúzska privítala v rámci stáže „Stage technique interantional d'Archives 2008” archivárov z rôznych kútov sveta (33 archivárov z 26 krajín). Túto stáž organizuje Riaditeľstvo francúzskych archívov (DAF) už viac ako 50 rokov s cieľom rozvíjať medzinárodnú spoluprácu.

Stáž pozostávala z dvoch častí. Prvá časť bola zameraná na teóriu. Skladala sa z viacerých modulov, v ktorých okrem prednášok, návštev archívov a konferencií odzneli aj referáty zúčastnených stážistov. Druhá časť bola zameraná na vlastný výskum, prácu v skupinách a návštevy odborných pracovísk.

V prvom module „Notions Generales” francúzski kolegovia predstavili sieť archívov vo Francúzsku a archívnu legislatívu. Viacerí kolegovia potom vo svojich referátoch predstavili sieť archívov vo svojich krajinách (napr. R. Nemcová z Českej republiky, A. Stiebourako z Bieloruska). Na rozdiel od nás vo viacerých krajinách archívy spadajú pod ministerstvo kultúry. Do tohto modulu bol zaradený aj môj referát, v ktorom som priblížila ako sa vyrovnávame s problematikou prístupu k archívnym dokumentom a ochranou osobných údajov v našom archíve. Zaujímavý bol referát kolegu D. E. B. D. Kokou z Pobrežia Slovonoviny. Okrem organizácie archívov a legislatívy vo svojej krajine poukázal aj na deštruktívnu činnosť ľudí v archívoch ako krádeže, systematické ničenie a požiare. Vojnové nepokoje v krajine v roku 2002 viedli k zničeniu množstva cenných archívnych dokumentov, okrem iného aj matrik, registrov komisariátov a väznic. Dôsledkom je problém dostať kópiu rodného listu. Riaditeľstvo Národného archívu s cieľom zabrániť podobnej situácii vypracovalo plán na záchranu a rekonštrukciu archívov. Chcú vytvoriť centrá pre digitalizáciu dokumentov a údaje budú integrované do národnej databázy, čo im zabezpečí trvalejšiu konzerváciu a uľahčí aj prístup k informáciám.

Kolega M. Stürzlinger z Rakúska, ktorý pracuje ako externý poradca pre riešenie problémov v archíve, nám predstavil svoju prácu. Nie vždy majú archívy dostatok pracovných síl a času zvládnuť všetko sami, tak si prizvú odborníka napríklad na zdigitalizovanie archívnych dokumentov, na vytvorenie databázy alebo programu na evidenciu bádateľov. V mnohých krajinách je využívanie týchto externistov bežné, aj keď ich treba zaplatiť, ušetriť čas aj peniaze. Viacerí z nich sú bývalí zamestnanci archívov, takže sa problematike rozumejú a vedia prispôsobiť program špecifickým požiadavkám archívu.

Druhý modul „Collecte des Archives” bol zameraný na správu registratúry a preberanie archívnych dokumentov do archívov. Vo Francúzsku vo sfére štátnych orgánov a centrálnych inštitúcií je rozvinutý systém misií (le service des mission). Riaditeľstvo francúzskych archívov vyšle agenta, ktorý zabezpečuje správu registratúry vo svojom rezorte a následné odovzdanie dokumentov do

príslušného archívu. Fabien Oppermann nám predstavil túto problematiku na ministerstve školstva.

Rovnako ako v prvom module odznelo viacero referátov. Spomenula by som napríklad príspevok kolegyne Sondes Azzabi. Hovorila o spracovávaní osobných archívnych fondov v Národnom archíve v Tunise, pri ktorom rešpektujú normu ISAAR (cpf) a vytvorili aj databázu „Thakra”. Tieto fondy nie sú veľmi početné. Preto v rámci národného dňa archívov 26. februára 2008 ďakovali významným osobnostiam, ktoré darovali svoje písomnosti do archívu, aby tým povzbudili aj iných k obohateniu archívneho dedičstva.

Tretí modul „Traitement des Archives” sa zaoberal tvorbou archívnych pomôcok. V úvode mala príspevok Claire Sibille o normalizácii archívnych pomôcok, ktorá je dôležitá hlavne pri tvorbe databáz. Následne nám priblížila normu ISAD(G), ktorá sa využíva vo francúzskych archívoch. V rámci praktického atelieru nás rozdelili do skupín. Za úlohu sme dostali posúdiť predložené francúzske archívne pomôcky v papierovej aj elektronickej podobe. Porovnávali sme ich s pomôckami v našich krajinách, hľadali sme výhody a nevýhody, spoločné znaky.

Druhá polovica týždňa bola venovaná digitalizácii dokumentov. V úvodnom príspevku Olivier Solan predstavil základné pojmy a ukázal nám sprievodcu pre digitalizáciu, ktorý je dostupný na internetovej stránke Riaditeľstva francúzskych archívov. Vymedzil dve oblasti digitalizácie a to digitalizáciu kultúrneho dedičstva, ktorá slúži na ochranu archívneho dokumentu pred poškodením a degradáciou a digitalizáciu administratívnu, ktorá ušetrí skladovacie priestory. Nasledujúci deň sme navštívili Departementálny archív v Yvelines. Značnú časť

najštudovanejších archívnych dokumentov má zdigitalizovanú, na čo využili externú firmu. V bádateľni archívu sme mali možnosť si vyskúšať štúdium zdigitalizovaných dokumentov. Rovnako ako u nás najviac sú študované matriky, preto kvôli ich ochrane boli naskenované a bádatelia do nich môžu nazrieť len cez počítač. Časť z nich je prístupná aj cez internet, čím sa zvýšila návštevnosť ich internetovej stránky a poklesol počet bádeľských návštev genealógov. Problematiké je aj štúdium máp, ktoré majú obrovské rozmery, preto pokiaľ nie je vytvorená elektronická kópia, ich bádatelia môžu študovať priamo v depote.

Z príspevkov mojich kolegov by som spomenula referát Esmeraldy Novakovej, ktorá hovorila o využívaní internetu pri prístupe do archívov a ukázala nám databázu národného archívu v Albánsku, ktorá vznikla v rámci projektu modernizácie archívov.

Záver modulu bol vyhradený na dvojdnovú exkurziu nami vybraného archívu. Ja som spolu s kolegami z Mali, z Tuniska, Rakúska a Rumunska navštívila archív pošty, ktorý je z nášho hľadiska iba registrátorne stredisko. V súvislosti s prudkým nárastom dokumentov, začali vytvárať oddelenia a platformy napr. pre spravovanie osobných spisov, pre prístup k písomnostiam pošty a pod. Správny chod správy registratúry pošty v celom Francúzsku sa zabezpečuje za pomoci ôsmich teritoriálnych agentov, ktorí pracujú v teréne podľa potreby. Vo svojich priestoroch uchovávajú dokumenty do uplynutia lehoty uloženia a dokumenty s trvalou dokumentárnou hodnotou odovzdávajú do Národného archívu a departmentálnych archívov. Špecifikom Francúzska je, že osobné dokumenty uchovávajú iba pre priezviská začínajúce na písmená B a T, pretože majú najčastejší výskyt v spoločnosti. Ostatné sú v tzv. medziarchívoch do uplynutia doby uloženia.

V štvrtom module „Conservation des Archives” boli obsiahnuté príspevky o ochrane archívnych dokumentov. Úvodné slovo patrilo M.-C. Delmas, ktorá bola zodpovednou za tento modul. Spolu s architektkou F. Saïe-Belaisch nám ukázali viaceré typy archívnych budov vo Francúzsku.

J. L. Bichel nám vo svojej prezentácii priblížil projekt novej budovy Národného archívu tzv. Pierrefitte (autor projektu Maximilián Fuksak), ktorá bude postavená v Saint-Denis. Projekt počíta s kapacitou 320 km skladovacích priestorov. Budova by mala byť dokončená v roku 2012 a potom dôjde k presťahovaniu dokumentov z 19. a 20. storočia spolu s časťou máp a knižnice. Staré fondy ostanú v historickej budove. Presťahovanie by chceli zrealizovať za 14 mesiacov, pričom každá „Serie” sa nebude dať študovať pokiaľ nebude presťahovaná celá. Mali sme možnosť navštíviť aj stavenisko novej budovy archívu ministerstva zahraničných vecí.

S konzervátormi pracujúcimi v Národnom archíve sme navštívili depoty, kde nám na konkrétnych príkladoch ukázali najčastejšie problémy a riziká. Dôraz kladú na tzv. Conservation préventive, ktorá sa sústreďuje na rozdiel od reštaurovania, na väčší počet archívnych dokumentov. V depotoch, ktoré majú okná, umiestnili špeciálne závesy, ktoré chránia archíválie pred škodlivým ultrafialovým žiarením. Odprašovanie archívnych dokumentov vykonávajú špeciálnymi vysávačmi, na čo využívajú brigádnikov. Do starších depotov, kde sú problémy

s udržaním primeranej teploty boli umiestnené ventilátory. Knihy a mapy zabali-
li do hrubších papierov, aby boli chránené pred svetlom a prachom.

V následnej prednáške nám konzervátorka Nelly Cauliez priblížila naj-
častejšia faktory degradácie a konzervácie rôznych typov archiválií. V druhej
časti príspevku nás upozornila na chybnú manipuláciu s dokumentmi, ktorú čes-
to robia samotní archivári, napr. pri vyberaní dokumentov v knižnej väzbe z re-
gálov, používaním „lepiek“ na označenie strany a pod.

V závere modulu vystúpil Stephane Ipert. Hovoril o organizáciách, ktoré
financujú projekty v oblasti kultúry a dával nám rady, ako sa môžu archívy pre-
sadiť pri ťažkej konkurencii s múzeami a knižnicami, ktoré sú úspešnejšie pri
získavaní financií ako archívy, lebo sú viac známe v povedomí ľudí. Zároveň
zdôraznil, že je dôležitá aj vzájomná spolupráca vyššie spomínaných inštitúcií na
spoločných projektoch.

Piaty modul „Les Archives au service du public“ sa venoval prezentácii ar-
chívneho dedičstva. Vo Francúzsku má svoje tradície hlavne „service éducatif“
– čiže spolupráca archívov so školami, aby získali nových potenciálnych bádate-
ľov. Výhodou pred konkurenciou s múzeami je, že v archíve je táto služba zdar-
ma s výnimkou Národného archívu. Tému zadá archív, urobí výstavu a k nej
pracovný zošit, alebo s návrhom príde učiteľ a archív pripraví dokumenty a štu-
dijné kópie.

Pre širšiu verejnosť sa okrem výstav organizujú dni otvorených dverí, noc
múzeí, do ktorej sa zapájajú aj niektoré archívy, ateliéry (napr. kurz kaligrafie,
paleografie), archivobusy, návšteva depotov, ale aj tzv. čítanie z archívnych
dokumentov – spolupráca s hercami, ktorí čítajú napríklad zaujímavý súdny pro-
ces z minulosti. Archívy organizujú aj dvojdnové stáže pre budúcich učiteľov,
aby vedeli, čo je to archív a priviedli doňho aj svojich študentov. Konkrétne nám
svoje skúsenosti v tejto oblasti priblížili kolegovia z Departmentálneho archívu
v Seine Saint Denis a Múzeja a archívu v Lyone. Kolegovia z Národného
archívu nám ukázali výstavu venovanú Marcelovi Sembetovi. Vysvetlili nám jej
realizáciu, spoluprácu s externistami pre scénografiu, osvetľovačmi, zvukármi
a grafikmi.

Príspevok prišiel predniesť aj kolega z Anglicka Marcus Weisen z organi-
zácie Múzeá, galérie a kultúrne dedičstvo bez bariér. Zdôraznil, že je dôležité
nevyraďovať handicapovaných ľudí z verejného a kultúrneho života a pripravo-
vať napríklad odborné publikácie pre nevidiacich (v Brailovom písme alebo
audioknihy). Ukázal nám fotografie z výstavy, ktorá prezentovala históriu pomô-
cok pre postihnutých ľudí.

S dobrým nápadom prišli aj kolegovia z Nemecka, ktorí natočili film o archí-
ve vo Schwerine (Landeshauptarchiv Schwerin). Využívajú ho pri exkurziách,
rozposielajú ho do škôl, aby priblížili verejnosti svoju prácu.

Posledný šiesty modul „Cooperation Internationale“ bol vyhradený pre medzi-
národnú spoluprácu. Zodpovedná za tento modul bola Christine Martinez,
ktorá nám predstavila medzinárodné organizácie ako UNESCO, CIA (Medziná-
rodnú radu archívov), ich webové stránky, periodiká a činnosť. Zaujímavý bol aj
atelier, v rámci ktorého sme mali možnosť v skupinách diskutovať, čo v našej

krajine rozumieme pod pojmami archivácia, spis, archívna jednotka. Následne sme si vyhľadali definíciu vo francúzštine a snažili sme sa nájsť ekvivalent v našom jazyku. Cieľom ateliéru bolo poukázať na problematiku jednotnej archívnej terminológie, problémy ktoré vznikajú pri prekladoch a nesprávne pochopenie termínu.

Druhá časť stáže začala tzv. „Voyage d'études en province” – pracovným výletom. Tento rok bol pre nás vybraný Štrasburg, kde sme navštívili archív Európskeho dvora pre ľudské práva a archív Rady Európy. Zaujímavá bola aj návšteva Archívu mesta a komún v Štrasburgu a ich spolupráca s tzv. archivistes itinérants. Sú združení v „Centre de gestion” a cieľom je poskytnúť profesionálnu archiváciu dostupnú pre všetky inštitúcie komún. Po inšpekcii departementálnych archívov boli odhalené značné nedostatky pri správe registratúry samosprávnych inštitúcií, čím sa strácali dokumenty cenné pre regionálne dejiny. Situáciu bolo treba riešiť, a tak boli vytvorení v roku 1992 na požiadavku komún – archivári „na voľnej nohe.” Výhodou ich práce je značná nezávislosť, no na druhej strane musia byť flexibilní, veľa cestujú a často pracujú pre viaceré inštitúcie naraz. Organizujú školenia pre zamestnancov a poskytujú aj službu náhradníka, ak osoba poverená správou registratúry v inštitúcii je dlhodobo chorá a pod.

Štrasburg sa nachádza neďaleko od Nemecka, čo sa rozhodli organizátori využiť a navštívili sme bývalých absolventov STIA v Karlsruhe, ktorí nám ukázali svoje pracovisko. Vo svojich príspevkoch priblížili nemeckú archívnu prax.

Posledný týždeň bol vyhradený na osobný výskum alebo prax v archívoch. Ja som uprednostnila prax v archíve. Spolu s kolegami z Českej republiky a Alžírka sme boli v Departementálnom archíve Val de Marne v Creteil. Sústredili sme sa hlavne na edukatívny servis, ktorý má vo Francúzsku dlhoročnú tradíciu. V archíve je väčšinou určený jeden zamestnanec, ktorého pracovnou náplňou je tvorba výstav a príprava vzdelávacích aktivít pre školy. Spolupracujú aj s učiteľmi, ktorí prídu na jeden deň v týždni do archívu a pomáhajú s prípravami študijného materiálu.

Druhou oblasťou môjho záujmu bol prístup k archívnym dokumentom. Túto problematiku mi priblížili kolegovia z Národného archívu z CARANU – bádateľne. Miesto klasického bádateľského listu používajú čipovú kartu, ktorá je nutná na vstup do budovy a bádatelia si ju musia zakúpiť. Existuje aj možnosť zapožičania si karty na štúdium na jeden deň. Každý bádateľ dostane pri zapísaní sprievodcu – kde nájde bádateľský poriadok, cenník kópií, návod na používanie databáz, informácie o možnosti štúdia a pod.

Účasť na tejto stáži mi umožnila spoznať nielen francúzsku archívnu prax, ale vďaka referátom kolegov aj prax v iných krajinách. Spoznala som odborníkov z rôznych oblastí, mala som možnosť navštíviť viaceré inštitúcie a dúfam, že získané vedomosti budem môcť využiť v našom archíve. Medzinárodnú archívnu technickú stáž v Paríži odporúčam všetkým kolegom, ktorí vedia dobre po francúzsky a chceli by sa venovať medzinárodnej spolupráci.

Zlatica Donovalová

EXKURZIA SLOVENSKÝCH ARCHIVÁROV V SLOVINSKU

Spoločnosť slovenských archivárov na jeseň minulého roku (26.–27. septembra 2007) pripravila pre svojich členov opäť zaujímavú exkurziu – tento raz si za cieľ nevybrala krajinu susediacu priamo s našou, ale aj napriek tomu Slovinsku veľmi blízku históriou, prírodou, jazykom a naturelom miestnych ľudí – Slovinsko. Nadviazala tak na úspešné exkurzie organizované v minulých rokoch do Maďarska, Rakúska a Českej republiky. Záujem zo strany členskej základne bol opäť veľký.

Počas dvoch dní sme mali možnosť navštíviť štyri slovinské mestá – Maribor, Ptuj, Celje a Lubľanu, ktoré sú samozrejme sídlami tamojších archivov. Prvou zastávkou bol Maribor, druhé najväčšie mesto Slovinska. Tu má sídlo Pokrajinski arhiv Maribor (Oblasťný archív Maribor), ktorý spravuje archívne dokumenty od roku 1246 (pergamenové listiny z obdobia rokov 1246–1865, tematické zbierky, osobné fondy politikov, hudobníkov, literátov, fondy štátnej správy a samosprávy oblasti Dravograd, Gornja Radgona, Lenart, Lendava, Ljutomer, Maribor, Murska Sobota, Pesnica, Radlje ob Dravi, Ravne na Koroškem, Ruše, Slovenj Gradec a Slovenska Bistrica). Samostatná archívna inštitúcia sa konštituovala až v roku 1952 pod názvom „Državni arhiv LRS – podružnica Maribor“, v roku 1963 dostal štatút a aj dnešný názov. Po prehliadke archívu a aj menšej výstavke archívnych dokumentov sme mali možnosť pozrieť si aj zopár pamätihodností tohto vinárskeho centra – Hlavné námestie s renesančnou radnicou, židovskú štvrť s najstaršou slovinskou synagógou, univerzitu, divadlo, múzeum vín s koreňom vínnej révy starším viac ako 400 rokov a zapísaným v Guinnessovej knihe rekordov. Potúlali sme sa aj po romantickom ľavom brehu rieky Drávy, ktorá oddeľuje husto zastavané historické centrum mesta od priemyselnej zóny Melje.

Z Mariboru sme sa presunuli do neďalekého mestečka Ptuj, ktoré patrí k najstarším v Slovinsku. Názov mesta pochádza z čias rímskeho cisára Trajana, ktorý udelil vtedajšej osade štatút mesta a pomenoval ho Colonia Ulpia Traiana Poetovio. V roku 69 tu bol zvolený za cisára Vespasianus a z tejto doby pochádza aj prvá písomná zmienka o meste. Mesto na rieke Dráve má v súčasnosti viac ako 20 000 obyvateľov a je považované za určitú kroniku architektúry. Mohli sme sa o tom presvedčiť aj my pri prehliadke mesta, ktorú nám aj s bohatým výkladom pripravila archivárka Marija Hernija Masten. Povodila nás malebnými uličkami centra mestečka, kde temer „na každom kroku“ sme narazili na pamiatky z rímskeho obdobia. Navštívili sme Kostol sv. Juraja, na základoch ktorého sa predpokladá už v 4. storočí výskyt starokresťanskej baziliky, ako aj hrad týčiaci sa nad mestom, kde v súčasnosti sídli tamojšie múzeum prezentujúce okrem archeologických nálezov aj ľudové zvyky slovinského obyvateľstva – v čase našej návštevy to bola výstava unikátnych pestrofarebných fašiangových masiek. Samotný ptujský archív (Zgodovinski arhiv na Ptuju) sme mali možnosť vidieť len zvonka kvôli prebiehajúcej rekonštrukcii. Sídli v bývalom dominikánskom kláštore, ktorý bol postavený v rokoch 1230–1231 a až do svojho zániku v roku 1785 slúžil tejto reholi. Až do roku 1928, keď budovu získalo múzeum,

v ňom bol napr. vojenský sklad a sídlili tu rôzne inštitúcie. Z múzejných zbierok sa vyčlenili archívne dokumenty a 24. marca 1955 vznikol Mestský archív v Ptuji. V súčasnosti v ňom pracuje 12 ľudí, ktorí spravujú 3 500 bm archívneho materiálu.

Na druhý deň exkurzia pokračovala návštevou tretieho najväčšieho slovinského mesta Celje. Celje leží v západnej časti Slovinska pod hradom s rovnomeným názvom, ktorý sa stal cieľom nášho ďalšieho putovania. Hrad sa nachádza vo výške 407 metrov nad morom nad sútokom riek Savinja, Ložnica a Voglajna. Z hradu je krásny výhľad na celé mestečko a blízke okolie. V súčasnosti prebieha jeho rozsiahla rekonštrukcia.

Posledným cieľom našej exkurzie bola návšteva hlavného mesta Slovinska Lubľany. Na rozdiel od Bratislavy tu história so súčasnosťou harmonicky ladí, o čom sme sa presvedčili pri individuálnej prehliadke. A tak sme mohli obdivovať zväčša barokové historické budovy na brehu rieky Ljublance, ktorá preteká historickým centrom, ale i modernú architektúru z prvej polovice 20. storočia. Svoj podpis tu zanechal aj vynikajúci slovinský architekt, predstaviteľ postmoderny, Jože Plečnik, rodák z Lubľany, v podobe tržnice a ďalších architektonických skvostov. Okrem prehliadky mesta sme si prezreli aj jednotlivé pracoviská Slovinského národného archívu (Arhiv Republike Slovenije) – študovňu, filmotéku, reštaurátorské dielne a niektoré kancelárie kolegov – archivárov. Archív sídli v historickom centre mesta v tzv. Gruberovom paláci, ktorý dostal pomenovanie po svojom staviteľovi – jezuitovi Gabrielovi Gruberovi, ktorý ho začal budovať v roku 1773. Stavba a jednotlivé miestnosti sú zdobené štukovou výzdobou, v paláci sa nachádza aj súkromná kaplnka s maľbami od Kremsera-Schmidta. Poslednou kompletnou rekonštrukciou prešiel palác v roku 1970. Počiatky samotného archívu ako inštitúcie siahajú do 19. storočia, konkrétne do roku 1859. Dovtedy archívny materiál zbierali rôzne inštitúcie a jednotlivci. Ako Slovinský národný archív s celoštátnou pôsobnosťou vznikol na podnet vlády v roku 1945.

Lubľana zakončila naše putovanie po slovinských mestách a archívoch. A na záver mi neostáva nič iné, len poďakovať tým, ktorí sa na jej zdarnom priebehu podieľali – členom výboru SSA Elene Machajdíkovej a Radoslavovi Ragačovi a za slovinskú stranu Mariji Herniji Masten. Dúfam, že pohostinnosť slovinským kolegom budeme môcť čoskoro vrátiť pri ich návšteve Slovenska!

Júlia Ragačová

VÝSTAVA ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV *SPOMIENKA NA AUGUST '68*

Pôvodnú výstavu s názvom *Spomienka na august '68* zrealizoval Slovenský národný archív pri príležitosti 40. výročia okupácie Československa vojskami

piatich krajín Varšavskej zmluvy v noci z 20. na 21. augusta 1968. Autormi výstavy boli pracovníci archívu a zostavili ju ako výber z najzaujímavejších archívnych dokumentov z jeho fondov týkajúcich sa udalostí z augusta 1968.

Výstava bola prvýkrát nainštalovaná v priestore pred konferenčnou miestnosťou Slovenského národného archívu. Jej vernisáž spojená s kultúrnym programom prebehla za účasti niekoľkých desiatok návštevníkov a tiež veľkého záujmu médií 18. augusta popoludní. Výstava bola otvorená v pracovných dňoch do 25. augusta. V období od 16. septembra do 30. októbra 2008 bola v rozšírenej forme reінštalovaná vo výstavných priestoroch na prízemí budovy Slovenského národného múzea na Vajanského nábřeží, ako sprievodné podujatie projektu s názvom *Ako sme žili? Slovensko v 20. storočí*. V priestoroch SNA si za týždeň výstavu pozrelo približne 150 návštevníkov, v SNM spolu viac ako 2 000 návštevníkov.

Snahou autorov výstavy bolo predstaviť verejnosti hlavne doposiaľ neznáme dokumenty viažuce sa k tomuto významnému okamihu našich dejín. Jadrom výstavy bola kolekcia doteraz neznámych doma zhotovených plagátov a letákov, ktoré vznikli spontánne z iniciatívy protestujúcich občanov v prvých dňoch okupácie. Ich jednoduchosť a improvizované vyhotovenie autenticky odrážajú vtedajšiu dynamickú a vyhrotenú situáciu, na ktorú sa ich neznámi tvorcovia a rozšiřovatelia snažili aktuálne reagovať. Plagáty sú zaujímavé aj svojou rôznorodosťou. Ich veľkosť napríklad kolíše od popísanej stánky formátu A6 vytrhutej zo žiackeho slovníčka až po plagát vytvorený z roly baliaceho papiera, ktorého dĺžka presahuje 3 metre. Vystavené plagáty z väčšej časti získal po roku 1968 Archív Ústavu marxizmu-leninizmu ÚV KSS a až do roku 1989 boli prístupné len úzkemu okruhu bádateľov. Ďalšie plagáty, letáky a denná tlač z tohto obdobia pochádzali z dvoch zbierok Slovenského národného archívu – *Zbierky súdobej dokumentácie* a novo vytváranej *Zbierky dokumentov k roku 1968* a tiež z osobných fondov *Alexandra Dubčeka* a *Sama Faltana*.

Pri prezentácii plagátov sme sa snažili ísť minimalistickou cestou a väčšinu z nich vystaviť v ich prirodzenom prostredí – čiastočne aj na stenách výstavného priestoru, samozrejme s dôrazom na ich ochranu podľa vyhlášky (svetelné podmienky, zvolené neutrálne materiály použité pri inštalácii, odstup od publika, neustály dozor), aby sme zabezpečili ich čo najprirodzenejší kontakt s návštevníkmi výstavy. Vystavené plagáty sme doplnili dohľadnými dobovými fotografiami z augusta '68 z fondov Slovenského národného archívu, na ktorých sú tieto plagáty zachytené a prezentovali sme ich spolu.

Druhým unikátnym súborom vystavených archívnych dokumentov bola programová dokumentácia vysielania bratislavského štúdia Československej televízie. Tieto archívne dokumenty mali zaujímavý osud a v tajnosti *prežili* záver obdobia socializmu ukryté v Slovenskom národnom archíve. Ich súčasťou je aj doposiaľ nezverejnený unikátny čiernobiely filmový záznam z augustových dní.

Tretí väčší blok výstavy tvorili archívne dokumenty z činnosti stranických a štátnych orgánov a sovietska propaganda z augusta 1968, ktorú šíрили okupačné jednotky. Výstavu dopĺňali ukážky dobovej tlače, niekoľko ukážok z osobného fondu Alexandra Dubčeka a kolekcia fotografií z augustových dní.

Výstava bola koncipovaná ako interaktívna. Jej súčasťou bolo premietanie spomínaného zdigitalizovného autentického filmového dokumentu a výberu z fotografií.

Aj keď výstavná činnosť nepatrí medzi väčšinové aktivity slovenských archívov, veľmi pozitívne ohlasy návštevníkov a záujem médií napovedajú, že je to správna cesta, ktorou je možné zviditeľňovať archívy v očiach verejnosti. Je veľmi potešiteľné, že už príprava podujatia podnietila viacerých darcov a archív získal do svojich fondov nové hodnotné dokumenty.

Na záver by som rád na tomto mieste ešte raz poďakoval všetkým, ktorí sa na príprave výstavy *Spomienka na august '68* podieľali.

Radoslav Ragač

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA ČESKÉ, SLOVENSKÉ A ČESKOSLOVENSKÉ DEJINY III

Historický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, Archiv Univerzity Hradec Králové v spolupráci s Katedrou histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici pod záštitou Česko-slovenskej komisie historikov zorganizovali tretí ročník medzinárodnej vedeckej konferencie pre mladých historikov, archivárov a múzejníkov pod názvom „České, slovenské a československé dejiny III. – Osudové osmičky v našich dejinách.“ Organizátori tak po prvý raz dali konferencii bližšie, aj keď nie exaktné, zameranie. Podujatia sa zúčastnili mladí vedeckí pracovníci z vedeckých inštitúcií zo

Slovenska (Historický ústav SAV, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Ústav politických vied SAV, Ústav pamäti národa, Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda v Nitre, Katedra verejnej správy Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity A. Dubčeka, Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Múzeum SNP v Banskej Bystrici). Slovenské archívy zastupovala tretíkrát svidnícka pobočka Štátneho archívu v Prešove. Na konferencii mali svoje zastúpenie aj vedecké inštitúcie z Českej republiky a Poľska.

Prvé dva ročníky konferencie, ktoré sa konali v rokoch 2006 a 2007, nemali okrem časového (20. storočie) bližšie vymedzenie. Tentoraz organizátori využili tzv. osmičkový rok 2008 a zapojili ho do kontextu významných „osmičkových rokov“ v 20. storočí v československých dejinách – 1918, 1938, 1948, 1968.

Dvojďňové rokovanie bolo rozdelené do dvoch paralelných sekcií. Jednotlivé referáty sa pozastavovali buď nad samotnými udalosťami v „osmičkových rokoch“, napr. analýzou procesu preberania moci Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou na regionálnej úrovni koncom roka 1938. Autor tohto príspevku Martin Pekár z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity konštatoval, že rozhodujúcim článkom procesu sa stali národné výbory, ktoré vznikali spočiatku nekoordinovane, no neskôr bolo ich postavenie a význam kodifikované. V závere vystúpenia sa autor pokúsil o krátke porovnanie pôsobenia národných výborov v roku 1938 s pôsobením akčných výborov Národného frontu v roku 1948.

Ďalšími témami bol vplyv udalostí v „osmičkových rokoch“ na jednotlivé sociálne alebo národnostné vrstvy, napr. vplyv roku 1948 na ženské hnutie, zmena cirkevnej politiky po roku 1948, iné referáty sa pozastavovali nad samotnými „osmičkovými rokmi“, ich zmyslom a ideovotvorným významom, napr. Jan Randák – *Osudové osmičky: historická fakta, jejich smysl a identotvorný význam*. Referujúci v tomto príspevku však sklzol do sociologicko-politologických úvah a nepriniesol do chápania historiografie nič nové.

Adam Hudek z Historického ústavu SAV vo svojom prehľadovom referáte priblížil chápanie roku 1918 marxistickou historiografiou. Správne zachytil prúdy v nej a zmeny náhľadu na tento medzník.

V prvý deň rokovania konferencie predniesol svoj referát aj zástupca slovenskej archivárskej obce Richard Pavlovič (Štátny archív v Prešove, pobočka Svidník) pod názvom *Slovenská národná rada (SNR) medzi rokmi 1948 a 1968*. Sústredil sa v ňom na súvislosti a fakty týkajúce sa SNR, ktoré doposiaľ slovenská historiografia nepreskúmala. V referáte stručne priblížil postavenie SNR po roku 1948, keď aj keď už nehrozila konkurencia Demokratickej strany, pražská Komunistická strana naďalej nepovolila rozšírenie právomocí SNR. Na začiatku 50. rokov postavenie SNR začal ovplyvňovať dôležitý faktor – tzv. slovenský buržoázny nacionalizmus. Na základe strachu z obvinenia pred ním vtedajší predseda SNR František Kubač obmedzil na minimum činnosť SNR – v roku 1951 sa konalo jedno zasadnutie SNR, v roku 1952 dve zasadnutia, počas rokov 1950–1953 neprijala SNR žiadny zákon. Aj keď v druhej polovici 50. rokov sa čiastočne právomoci SNR rozšírili (hlasná kampaň v roku 1956), boli opäť

umenšené prijatím ústavy v roku 1960. Na základe archívneho výskumu v Slovenskom národnom archíve vo fondoch Predsedníctvo SNR 1960–1968 a Plénum SNR 1960–1968 autor referátu priblížil rokovania SNR v tomto období. Ukázal, že SNR si musela sama hľadať témy rokovaní, pretože takmer o ničom podstatnom nerozhodovala. Poukázal na patovú, takmer zúfalú situáciu v Predsedníctve SNR vychádzajúcu práve z týchto minimálnych kompetencií. Postavenie SNR sa zmenilo až v roku 1968, keď prvýkrát vystúpila zo svojho tieňa a sebareflexívne deklarovala svoje postavenie. Archív vo Svidníku sa zaradil prostredníctvom vyslaného zamestnanca medzi vedecké inštitúcie z Čiech a Slovenska, ktoré aktívne prezentujú výsledky vlastných výskumov.

Druhý deň rokovania konferencie rezonovali témy týkajúce sa sudetských Nemcov, banderovcov, armády a podobne. V záverečnom bloku sa Zdeněk Doškočil z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR venoval vývoju vzťahov medzi Zväzom československých spisovateľov a straníckymi, resp. štátnymi orgánmi bezprostredne po zvolení Gustáva Husáka za prvého tajomníka ÚV KSČ. Pozornosť sústredil na začiatky perzekúcie spisovateľov zo strany normalizačnej moci (zastavovanie vydávania časopisov), reakciou spisovateľskej obce na tieto kroky a následne priblížil okolnosti, za ktorých sa v júli 1969 zišiel ustanovujúci zjazd Svazu českých spisovatelů.

Pri hodnotení tohto podujatia je na mieste porovnanie českých a slovenských kolegov, ich záujmov a tém výskumov. U českých mladých historikov prevládajú témy všeobecnejšie, filozofické, snažiace sa zamýšľať sa nad dejinami. Slovenskí historici sa zaoberajú skôr čiastkovými dejinnými udalosťami, či regionálnymi zvláštnosťami. Pri bližšom obzretí sa nad českými príspevkami však môžeme konštatovať, že bez primárneho výskumu, ktorému sa slovenskí kolegovia tak venujú, nie je možné sa zamýšľať nad dejinami a vytvárať rôzne výklady. Konferencia v Hradci Králové bola bohatá nielen na nové informácie, ale aj kontakty s vedeckými pracovníkmi z Čiech a Slovenska, ktoré sú viac ako nevyhnutné. V Hradci Králové sa dohodla aj spolupráca svidníckej pobočky Štátneho archívu v Prešove na organizovaní zasadnutia Česko-slovenskej komisie historikov vo Svidníku v apríli 2009.

Richard Pavlovič

XVI. ROČNÍK LETNEJ ŠKOLY KLASICKÝCH ŠTÚDIÍ

XVI. ročník Letnej školy klasických štúdií sa tohto roku konal 29. júna – 3. júla na Trnavskej univerzite v Trnave. Usporiadateľom ako prvá na Slovensku bola Katedra klasických jazykov Filozofickej fakulty TU. Každoročne toto stretnutie českých a slovenských latinčinárov organizuje Kabinet pre klasické štúdiá Filozofického ústavu Akadémie vied ČR a Asociácia učiteľov klasických jazykov. Predchádzajúce letné školy sa konali iba v českých alebo moravských mes-

tách, ako Praha, Brno, Olomouc alebo Šumperk. Témy stretnutí sa každý rok menili (napr. v Brne v roku 2006 bola téma *Kláštorná vzdelanosť a jej význam pre európsku a českú kultúru*).

Nosná téma tohtoročnej letnej školy klasických štúdií bola *Latinčina v cirkevnom a svetskom školstve* (porovnaj http://www.ics.cas.cz/letni_skola.php). Program, ako býva zvykom, bol rozdelený na tri dni trvajúce cykly dopoludňajšieho čítania a popoludňajších prednášok. Na štvrtý deň sa konala exkurzia do knižnice Evanjelického lýcea v Bratislave spojená s odbornou prednáškou Ivony Kollárovej a prehliadka expozície Západoslovenského múzea v Trnave. Takmer 80 prihlásených účastníkov, od študentov až po profesorov, bolo z väčšej časti z Českej republiky.

Spoločným rámcom dvoch tretín prednášok a seminárov bola pedagogická a vydavateľská činnosť jezuitov, príp. piaristov alebo dominikánov na Slovensku a v Čechách. Prvý z prednášajúcich, Vladimír Rábik, prednášal o dejinách a význame jezuitskej Trnavskej univerzity. Uviedol predchádzajúce pokusy o založenie uhorskej univerzity. Prvý pokus sa spomína v *liber memorialis* dominikánov v Budíne. O založenie univerzity sa potom pokúšal v Pécsi Ladislav I. a v Budíne Žigmund Luxemburský. Až Matej Korvín so schvaľovacou bulou Pavla VI. založil *Universitatem Istropolitana* (titul *Academia* zaviedli až v 16. stor. renesanční historici).

Rekatolizačné snahy jezuitov v Uhorsku, kde bola iba 1/10 katolíkov, priniesli v r. 1635 založenie univerzity v Trnave, ktorá bola vtedy prekvitajúcim mestom (*curia regia, castellum, domus regia*), od r. 1544 až do r. 1820 dokonca sídlom ostrihomského arcibiskupa.

Vzorom pre univerzitu v Trnave bola jezuitská univerzita v Štajerskom Hradci. Dokladom je zachovaný *liber academicus* z r. 1636 od rektora v Štajerskom Hradci. Okrem teologickej a filozofickej fakulty sa v prameňoch uvádza tiež *facultas linguarum*. Organizačne síce nepatrila do TU, obsahom výučby dokonca k *studia inferiora (humaniora)*, jej dekan sa však reprezentatívne zúčastňoval na univerzitných slávnostiach.

Univerzita nedostala nikdy pápežské schválenie kvôli konfliktom pápežskej kúrie s Habsburgovcami. Univerzita musela brániť svoje akademické slobody hlavne voči mestu Trnava. Okrem toho Ostrihomská kapitula obmedzila generálne vedenie jezuitov, keď si vyhradila právo schvaľovať promócie. Reforma školstva za Márie Terézie priniesla v r. 1769 poštátnenie univerzity a jej prispôbienie podľa vzoru Viedenskej univerzity. V r. 1777 bola univerzita presťahovaná do Budína.

Ďalším prednášateľom bol Jozef Kordoš. Viedol seminár s čítaním textu. Svoj seminár nazval *Vates Tyrnaviensis – epická tvorba v období baroka na príklade promočného spisu Tyrnavia nascens*. Autor jezuita Štefan Čiba (pôsobil v TT, KE) vydal r. 1706 tento historický epos ako promočnú tlač pri príležitosti promócie bakalárov. Neskôr pri príležitosti promócie doktorov vydal dielo *Tyrnavia crescens*.

Daniel Škoviera predstavil prozimetrický spis Jána Kazi S. J. (* 1686 Levice – † Trnava) *Stoa vetus et nova*. Autor ho vydal r. 1710 ako 24-ročný s podtitulom *Enthusiasmus*.

Další seminár, ktorý mal titul *Matej Bel a Trnavská univerzita*, viedla Erika Juríková. Predstavila posledného polyhistora Mateja Bela (22. marca 2008 pri príležitosti roku Mateja Bela bola v budove SAV inštalácia jeho busty). Belovo dielo je prameňom pre geografov, kulturológov a etnografov. Protireformácia nepriala jeho dielu, ani životu. Bol predstaviteľom pedagogického realizmu. V diele *Notitia Hungariae novae historico-geographica* podal čiastočný alebo úplný miestopis 48 uhorských stolíc. Pri práci mu pomáhali mnohí (aj študenti vyplňovaním dotazníkov).

Opisy stolíc majú *pars generalis* (geogr. opis hraníc) a *pars specialis* (dejiny miest, dedín, tabuľka vzdialeností od iných európ. miest). Doteraz boli preložené do slovenčiny stolice Oravská, Užská a Zemplínska, potom časť Bratislavskej, Liptovskej a Zvolenskej stolice.

Vedúca seminára čítala text *Partis II. Tomi II.*, a to § XV. *De universitate Tyrnaviensi* a § XVII. *De opportunitate agri Tyrnaviensi*. Táto časť diela o Trnave sa nachádza v opise Bratislavskej stolice. Bol vydaný v r. 1731–1733. Text sa dnes nachádza v Lyceálnej knižnici v Bratislave. Zachovali sa tiež v Štátnom archíve BA, pobočka Trnava dva listy Mateja Bela. V jednom z 28. mája 1733 žiada mestskú radu v Trnave o vrátenie rukopisu, kam ho poslal kvôli pripomienkovaniu.

Katarína Šotkovská predstavila epigramatickú tvorbu Františka Babai (* 1742, Pécs – † 1778, Pécs). Vedúca seminára predstavila produkciu jezuitskej tlačiarne v Trnave. Spomenula Archív Spolku svätého Vojtecha, kde sú napr. z tejto produkcie diela Boethia, sv. Hieronyma, Senecu, alebo sv. Augustína.

Magdalena Jacková z Divadelného ústavu v Prahe predviedla antické motívy v školských jezuitských hrách. Zamerala sa na spôsob, akým autori jezuitských školských hier pracovali s antickými motívmi, najmä s postavami a pojmami z antickej mytológie. Jezuiti pripravovali so študentmi divadelné hry kvôli zdokonaleniu sa v latinčine a z katechizačných dôvodov. Hry alebo iné predstavenia sa hrali v pôste (eschatologické), na konci roka (každá trieda), pri príležitosti sviatkov, významných návštev, alebo beatifikácie nejakého jezuitu. Zachovali sa len lepšie prepracované texty, skôr z 18. stor., ale aj zo 17. stor.

Nikol Šipekiova prišla s prednáškou Gramatiky „latinskosti“ v jezuitskom školstve. Podmienkou pre zvládnutie univerzitného štúdia bola dobrá znalosť latinčiny. Študenti boli na toto štúdium v Trnave pripravovaní na *facultas linguarum*. S tým súviselo používanie učebných a študijných pomôcok, ktoré bývali prebraté aj z cudziny.

Karla Vymětalová z Opavy predstavila výučbu latinského jazyka na piaristických a jezuitských gymnáziách Moravy a Sliezska v 18. stor. Zaoberala sa postavením latinčiny a gréčtiny na mestských školách, neskôr na *gymnasia illustrata*, ktoré viedli jezuiti a piaristi, a ktoré museli odolávať, jednak konkurenčnému tlaku protestantských a bratských škôl, jednak neskôr reformám Márie Terézie a Jozefa II. Jezuitskému školstvu sa totiž vyčítal monopol latiny a zanedbá-

vane iných predmetov. V r. 1784 bola zavedená nemčina, pričom latinčina sa chápe ako jazyk skôr duchovných.

Zaujímavú prednášku aj s prezentáciou predstavil Martin Svatoš o výučbe rétoriky na jezuitských gymnáziách v literárnej praxi v Čechách v 17. a 18. storočí. Predstavil základné princípy a diela, ktoré jezuiti presadzovali a používali na *studia humaniora (inferiora)* v tomto barokovom humanistickom období.

Jedným z prednášajúcich bol tiež dominikán Gabriel Hunčaga, ktorý hovoril o dominikánskej vzdelanosti. Zistené poznatky čerpal z najstarších zachovaných konštitúcií z r. 1256 a z aktov generálnych kapitúl od r. 1228. Príspevok predstavil koncepciu dominikánskych štúdií v jeho počiatku v 13. stor., vysvetľoval pojmy *studium generale*, *studium particulare*, *studium conventuale* a *studium artium*, takisto osvetlil pôsobenie dominikánov na univerzitách a pojem *peregrinatio academica*.

Prof. Jana Nechutová z Brna urobila úvod do myslenia a tvorby 12. storočia. Konkrétne informovala o svätoviktorskej škole, a to na texte Huga od Svätého Viktora: *Didascalion – De studio legendi libri III*.

Alena Sarkissian z Prahy vizuálne aj zvukovo predstavila divadelnú hru Ludus Danielis z 12.–13. stor. Autormi textu hry boli žiaci z Beauvais. Hra sa prevádzala na *festum stultorum* (1. januára), a hrávala sa v chráme, ktorý svojím zariadením a kaplnkami tak slúžil ako javisko a poskytoval vlastné rekvizity. Celá hra sa spievala, pričom obsahuje jednu zápletku v časovom rozsahu 3 dní. Spoločné čítanie textov bolo doplnené hudobnými ukážkami.

Nasledujúca Dana Růžičková z Brna predstavila teoreticky, ale aj čítaním relevantných textov, výučbu na lekárskech univerzitách v stredoveku. Základnými boli spisy antických lekárov, ktoré sa dopĺňali hebrejskými a arabskými textami. K dobovým prekladom z arabčiny do latininy, ktoré robil *Constantinus Africanus*, vznikali tiež komentáre. Vedúca seminára predstavila dobové rozdelenie medicíny na teoretickú a praktickú.

Prednášajúci František Šimon z Prešova hovoril o vzťahu učiteľa latinčiny a dejín medicíny. Výklad sprevádzali ukážky latinských medicínskych textov (Fuker, Celsus, Jessenius).

Tomáš Motlíček z Olomouca hovoril o humanistickom vzdelaní v totalitnom režime. Podtitul jeho príspevku bol *Klasické štúdiá na olomouckej univerzite v r. (1946) 1948–1961*. Štúdium klasickej filológie, resp. latininy a ďalších vied o antickom staroveku existovalo na obnovennej olomouckej univerzite iba v r. 1946–1961. Po roku 1948 bola táto výučba postupne obmedzovaná, a nakoniec celkom zlikvidovaná. Prednášajúci vysvetlil na dejinách tohto odboru na Univerzite Palackého (a Vysokej škole pedagogickej) postavenie klasických štúdií v komunistickom Československu, a najmä v 50. rokoch 20. stor. (reformné odstránenie latinčiny zo stredných škôl).

Ďalší prednášajúci Róbert Skopek z Prahy hovoril o klasických štúdiách na pražskej univerzite v prvej polovici 20. storočia. Prednáška sa venovala situácii na pražskej českej filozofickej fakulte v 1. pol. 20. stor., najmä po vzniku Československa.

Zuzana Silagiová z Prahy predstavila vo svojom seminári matematické a komputistické traktáty. Predmetom záujmu boli texty, ktoré sa používali pri výučbe matematiky a komputistiky.

Markéta Koronthályová z Prahy na svojom seminári s názvom Vysoké cirkevné školstvo čítala s poslucháčmi ukážky z pokoncilových dokumentov o cirkevných univerzitách a fakultách: z apoštolskej konštitúcie *Sapientia Christiana* (1919) a *Ex corde ecclesiae* (1990). Sú to základné dokumenty pre obnovu súčasných katolíckych teologických fakúlt.

Zuzana Dzurňáková z Trnavy prednášala priamo v katedrále sv. Jána Krstiteľa o emblénoch a emblematickej tvorbe v univerzitnom prostredí. Renesančná a baroková emblematika, sama bohatý prameň symboliky, vznikala kombináciou slova a obrazu, pričom v sebe spájala príjemné s užitočným. Vtedajšia intelektuálna spoločnosť si ňou precvičovala pamäť, rozvíjala imagináciu a rozum. Prispela k tomu aj produkcia tlačiarne Trnavskej univerzity, najmä emblematické knihy, alebo príležitostné emblémy, z ktorých mnohé dokonca zrealizovali niektorí maliari alebo sochári.

Adriana Švecová z Trnavy predstavila vo svojej prednáške štúdium na právnickej fakulte historickej TU (1667–1777). Zdôraznila pritom hlavne vyučovanie právnických predmetov, ktoré čerpali z *Opere Tripartiti*.

Predposledná prednášajúca bola Irena Radová z Brna, ktorá prednášala o antických školských papyrusoch. Pokúsila sa predstaviť papyrusy, na ktorých boli zoznamy písmen, slabík, slov, osobných mien, riek, prísloví atď., ktoré mali slúžiť žiakom ako učebné pomôcky, a tak patria skôr do encyklopedickej a vedeckej literatúry, než do krásnej, ako by boli, viac zaujímavé, literárne katalógy.

Jiří Šubrt z Olomouca predstavil Aurelia Augustína a neskoroantické školstvo. Vysvetlil systém výučby na neskoroantických gramatických a rétorických školách a uviedol výhrady, ktoré mali proti nemu cirkevní otcovia. Sv. Augustín pritom ponúka kresťanskú alternatívu namiesto formálneho svetského pohanického školstva.

Letná škola klasických štúdií priniesla mnoho podnetov a ukázala hlavne, akým smerom sa uberajú, a aké postupy uplatňujú slovenskí a českí filológovia. Slovenskí prednášajúci zastupovali univerzity v Bratislave, Trnave a Prešove. Českí kolegovia ukázali výsledky filológov z Prahy, Brna, Olomouca a Opavy. Kým slovenská strana viac inklinovala k spracovávaniu domácich barokových jezuitských autorov a diel, českí odborníci sa neboja viac zapájať do širšieho európskeho snaženia.

Martin Zborovjan

KRONIKA

JUBILANTKA V ARCHÍVE SLOVENSKEHO ROZHLASU

Mgr. Helena Brezanská, dlhoročná pracovníčka a vedúca Archívu Slovenského rozhlasu, oslávila v júni okrúhle životné jubileum. Narodila sa v roku 1948 v Mani, okres Nové Zámky. Po absolvovaní Strednej všeobecno-vzdelávacej školy v Šuranoch študovala na Filozofickej fakulte UK v Bratislave – odbor archívniectvo. Štúdium ukončila štátnou skúškou v roku 1971. Po štúdiu začala pracovať ako redaktorka v novovzniknutom bratislavskom Archíve Čs. rozhlasu na Slovensku. Od roku 1990 sa stala vedúcou archívu, po reorganizácii v Slovenskom rozhlase v roku 2006 sa stala tímlíderkou. V archíve pracuje až dodnes.

Archivárom iste netreba vysvetľovať, čo znamená zakladať archív v inštitúcii, ktorá už mala za sebou 45-ročnú existenciu. Pracovnou náplňou jubilatky bol výber, spracovanie a archivácia písomných dokumentov v Československom rozhlase na Slovensku, neskôr v Slovenskom rozhlase. Fond programových písomností (tvoril ho odvysielaný program rozhlasu – v súčasnosti je to 2 500 bm materiálov) sa spracovával formou knižných katalógov: autorský, názvový, heslá a osobnosti. Určila presné pravidlá katalogizácie a ukladania archiválií, pripravila a ako publikáciu zverejnila viac ako 30 katalógov, formou inventára správy spracovala spisový materiál z obdobia 1927–1959, ako aj zbierku fotografií.

Neskôr po nástupe do rozhlasu sa stala zástupkyňou vedúceho Archívu Československého rozhlasu na Slovensku a od roku 1990 jeho vedúcou. V 90. rokoch minulého storočia navrhla a zaviedla nové metódy elektronického spracovávanía archivných dokumentov v Slovenskom rozhlase. Vytvorila špeciálnu databázu evidencie zvukových dokumentov, ktorá je podrobnejšia ako katalóg. V priebehu rokov sa všetky archívne zvukové dokumenty takto spracovali a to aj retrospektívne. Archív Slovenského rozhlasu aj jej zásluhou mal jeden z najlepšie vybudovaných systémov vyhľadávania a ukladania zvukových dokumentov. Vysoko pozitívne to hodnotili aj kolegovia z Archívu Českého rozhlasu, mnohí bádatelia a študenti.

Dnešní používatelia majú databázu sprístupnenú na intranete Slovenského rozhlasu, kde si môžu za niekoľko sekúnd vyhľadať zvukový dokument, ktorý potrebujú na reprodukciu do vysielania. Zároveň to aj naďalej slúži pre bádateľské, študijné, vedecké a komerčné účely. Neskôr, okrem magnetofónových pásov, ktoré boli v rozhlasovom archíve, začala zvukové dokumenty ukladať na CD nosiče. V súčasnosti sa fondy digitalizujú.

Významné miesto má archív vždy pri výstavách k jednotlivým rozhlasovým jubileám. Aj výstava k 80. výročiu rozhlasu dokumentuje prácu našej jubilatky nielen v rozhlasovej pyramíde, ale aj na internete a vo vystúpeniach v éteri.

Okrem zmapovania pracovných výsledkov H. Brezanskej radi zdôrazňujeme jej úprimný a ľudský vzťah k spolupracovníkom. Vždy, a to treba zdôrazniť, sa vedela postaviť za pracovníkov rozhlasového archívu, či išlo o oblasť mzdového ohodnotenia, materiálneho vybavenia, pracovných i skladových priestorov. Skrátka vždy „bojovala“ s plnou vervou a pritom všetkým okolo seba rada rozdávala a aj naďalej rozdáva svoj nevyčerpatel'ný humor, radosť, vtip a dobré rady.

V mene kolektívu Archívu Slovenského rozhlasu, v mene súčasných i bývalých spolupracovníkov ďakujeme jubilatke za jej obetavosť, starostlivosť, veľkú výdrž v neľahkej práci. Prajeme jej ešte veľa zdravia, pohody a spokojnosti v aktívnej činnosti a medzi svojimi najbližšími.

Peter Kolenič

PhDr. VLADIMÍR WOLFSHÖRNDL ŠESŤDESIATROČNÝ

Okruh archivárov stále činných v službách archívu, ktorí dosiahli šesťdesiatročné životné jubileum, tento rok rozšíril aj náš kolega PhDr. Vladimír Wolfshörndl. Narodil sa 30. novembra 1948 v Bratislave. Spolu s rodičmi dlhé roky býval v priestoroch Lekárskej fakulty Univerzity Komenského na Moskovskej ulici. Pohyb na univerzitetnej pôde ho zrejme neskôr inšpiroval, aby sa stal lekárom. Nelieči však ľudské boľáčky, ale je „lekárom“ archívnych dokumentov.

Archívniectvo a pomocné vedy historické študoval v rokoch 1968–1973 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Avšak už rok predtým (1967–1968) sa zamestnal v štátnom slovenskom ústrednom archíve (dnes Slovenský národný archív) v oddelení dejín socializmu. Do tohto oddelenia sa vrátil ešte počas štúdia v roku 1972 a zotrval v ňom až do dnešných dní. Iba na jeden rok opustil archívne dokumenty a to vykonávaním základnej vojenskej služby.

Veľký vplyv na jeho ďalší odborný rast mal Dr. Elo Rákoš, dlhoročný vedúci oddelenia. Pod jeho vedením sprístupnil aj prvé archívne fondy, ako napr. Expozitúra Povereníctva SNR pre veci vnútorné Košice (1945), Povereníctvo pôdohospodárstva (1945–1960), Povereníctvo vnútra – prezídium (1945–1950), Povereníctvo SNR pre školstvo a kultúru (1960–1968), Povereníctvo SNR pre lesné a vodné hospodárstvo (1966–1968). Neskôr pribudli ďalšie archívne fondy a to najmä Povereníctvo techniky (1944–1951) a Povereníctvo obchodu (1952–1960). V súčasnej dobe sa venuje prácam na sprístupňovaní archívneho fondu Ministerstvo dopravy a verejných prác (1939–1945). Sprístupňovanie rozsiahlych archívnych fondov povereníctiev si vyžadovalo maximálne sústredenie a veľmi dobrú znalosť poznatkov archívnej teórie.

V roku 1982 rigoróznym pokračovaním získal Vladimír Wolfshörndl titul doktora filozofie. O rok neskôr bola odovzdaná do užívania nová budova Slo-

venského národného archívu, čo znamenalo presťahovať do jej priestorov všetok archívny materiál. Kolega Vlado bol jedným z tých archivárov, ktorí bez reptania vykonali aj túto fyzicky náročnú úlohu. Na druhej strane využil svoje znalosti z oblasti archivistiky a publikoval niekoľko odborných prác – napr. *Poverenictvo pôdohospodárstva (1945–1960), rozbor archívneho fondu; Archívne prameňe k dejinám kolektivizácie poľnohospodárstva na Slovensku (1945–1960)* a iné. V bývalom oddelení dejín socializmu sa podieľal na príprave viacerých edícií prameňov, avšak nie vinou archivárov sa ich vydanie nezrealizovalo.

Vlado, ako ho najčastejšie volajú kolegovia, ktorým je súputníkom v službách archívu viac ako 30 rokov, má viaceré usľachtilé koníčky. Mnohí z nás si pamätajú jeho zbierku figúrok Budhu, či prasiatok v rôznych vyhotoveniach. Venuje sa však aj numizmatike a portrétnym medailám. Vo voľných chvíľach, ktoré s obľubou trávi na domácej lodži, sa venuje literatúre, filozofickým esejam, či životopisom významných ľudí. Popritom počúva muziku, počnúc džezom a končiac vážnou hudbou. Tieto chvíle relaxu znamenajú pre Vlada pookriatie a nabratie životnej energie.

Nášmu jubilantovi Vladovi k šesťdesiatke prajeme veľa zdravia, životného elánu a pohodu v pracovnom i rodinnom živote.

Eva Vrabcová

K SEDEMDESIATINÁM PhDr. JOZEFA KLAČKU¹

Významný predstaviteľ slovenského archívnictva, PhDr. Jozef Klačka – historik a archivár, sa tento rok dožíva významného životného (70 rokov) a pracovného jubilea (40 rokov).

Narodil sa 14. 11. 1938 v Devínskej Novej Vsi, kde vychodil základnú školu. V štúdiu pokračoval a v roku 1955 zmaturoval v Bratislave. V roku 1960 absolvoval štúdium na Filozofickej fakulte UK odbor história – archívnictvo. V roku 1972 získal titul PhDr.

Po skončení štúdia do r. 1969 pracoval v Štátnom slovenskom ústrednom archíve v Bratislave ako zástupca riaditeľa, od r. 1969 v Ústrednom archíve Slovenskej akadémie vied. Od nástupu do Ústredného archívu SAV stál pri jeho budovaní a od r. 1978 do 1999 ako riaditeľ usmerňoval a skvalitňoval jeho činnosť, vtlačil svoju pečať do všetkých oblastí archívnej práce. Pod jeho vedením sa archív stal dôležitým článkom v štruktúre celej akadémie a nemalou mierou prispel k spracovaniu dejín vedy a techniky na Slovensku. V r. 1990 inicioval zabezpečenie písomností zaniknutých orgánov a pracovísk SAV. Kardinálnym, kľúčovým problémom v tej dobe bola otázka spracovania otvorených fondov.

¹ Por. aj KAMENCOVÁ, L.: PhDr. Jozef Klačka 60-ročný. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXXIV, 1999, č. 1, s. 201–202.

V r. 1993 dopracoval schému štruktúry fondu Riadiace orgány za roky 1953–1989, ktorá znamenala radikálne, netradičné spracovanie. Fond sa začal usporadúvať podľa umelej, vecnej schémy, pričom čiastočne odrážala organizačnú štruktúru pôvodcu.

Profesionalita sa odrazila aj v iných oblastiach jeho pôsobnosti. Odbornosť a erudovanosť valorizujú pôsobenie v odborných orgánoch, ktorých je členom. Ako člen Vedeckej archívnej rady MV SR sa významne podieľal na príprave zákona o archívoch a registratúrach a bol členom autorského kolektívu Slovníka slovenskej archívnej terminológie. Je autorom registratúrneho poriadku a registratúrneho plánu SAV platného od r. 2005 pre všetky jej pracoviská. Z tohto titulu kontroluje a metodicky usmerňuje chod spisovej služby v riadiacich orgánoch a na pracoviskách SAV.

Počas pôsobenia v SAV sa podieľal na riešení všetkých výskumných úloh riešených na pracovisku, vrátane projektov medzinárodnej spolupráce s Archívom AV ČR. Nemožno tiež nespomenúť jeho bohatú publikačnú činnosť. Je spoluautorom 4 monografií, autorom stovky odborných štúdií, viacerých popularizačných článkov, posudkov a recenzií. Výrazne sa podieľal na významných akciách SAV, hlavne súvisiacich s výročiami akadémie – výstavy, prednášky, články.

Dlhé roky sa venuje jednej téme – Chorváti a ich kultúra na Slovensku. Svoje výskumy v chorvátskych archívoch zúročil v množstve článkov, prednášok i výstave o osídlení Devínskej Novej Vsi.

Je aktívnym členom výboru Snemu SAV a členom komisií poradných orgánov Predsedníctva SAV. Je nositeľom Križkovej medaily za zásluhy o rozvoj slovenského archívnictva udelenej MV SR za dlhoročné výsledky v archívnictve. Slovenská akadémia vied mu udelila Pamätnú medailu M. Bela, k 50. výročiu akadémie Pamätnú medailu Slovenskej akadémie vied a diplom Významná osobnosť SAV 2008.

Dr. J. Klačka je osobnosť, ktorá má mimoriadne zásluhy pri vybudovaní systému archívnictva v SAV a jeho rozvoji v rámci Slovenska.

Jubilantovi želáme veľa zdravia a pohodu v osobnom a pracovnom živote.

Eudmila Nemeskürthyová

JUBILEUM PhDr. JOZEFA KOČIŠA, CSc.

Náš pán riaditeľ...

Je to už viac rokov, čo odišiel do dôchodku, ale v našom archíve každý deň jeho pôsobenie niečo pripomína – publikácie, archívne pomôcky, evidenčné listy a samozrejme archívny materiál – predovšetkým fondy, ktoré osobne spracovával či už Oravská župa, alebo turzovská korešpondencia... Zdá sa mi to ako vše-

ra, keď ma prijímal do služieb archívniectva, keď mi vstúpil prvé poznatky a viedol moje ozaj prvé a opatrné „archívne“ kroky... a v januári tohto roku sme mu boli zablahoželať ku krásnej osemdesiatke!

Jubilant sa narodil 23. januára 1928 v Hurbanove. Maturoval na Štátnom gymnáziu v Komárne a v rokoch 1948–1953 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave archívniectvo spolu s históriou a filozofiou. Patril medzi prvých žiakov profesora Alexandra Húščavu. Akademický titul doktora filozofie získal v roku 1970 a vedeckú hodnosť kandidáta historických vied mu udelili v roku 1977 po obhajobe dizertácie na tému *Stoličná správa na Orave v období feudalizmu*. Jeho prvým pracoviskom bol v rokoch 1953–1955 vtedajší Slovenský ústredný archív v Bratislave. Od 1. mája 1955 až do roku 1990 viedol kolektív pracovníkov Štátneho archívu v Bytči. Dá sa skutočne povedať, že stál nielen pri zrode moderného slovenského archívniectva, ale že položil aj základy bytčianskeho archívu, ktorý priviedol medzi najvýznamnejšie ústavy na Slovensku. Za viac ako tridsaťročnej bohatej praxe veľmi výrazne prispel k poznaniu dejín, predovšetkým sprístupňovaním archívnych prameňov k dejinám Oravy, Liptova, Turca a oblasti Kysúc a horného Považia. A to samozrejme nielen odborným vedením pracovníkov archívu, ale osobne spracoval rozsiahly fond *Oravská župa I. (1393) 1584–1849*, ktorý vyšiel tlačou v roku 1972, vypracoval tiež inventár *Thurzovská korešpondencia (1541–1626)* a pod. Bol spoluautorom a zostavovateľom *Sprievodcu po archívnych fondoch Štátneho archívu v Bytči*, ktorý vyšiel už v roku 1959.

Odborná erudovanosť Dr. J. Kočiša sa uplatnila aj vo Vedeckej archívnej rade, redakčnej rade časopisu *Slovenská archivistika*, výbore Stredoslovenskej pobočky Slovenskej historickej spoločnosti v Banskej Bystrici, Ústrednom výbore Slovenskej historickej spoločnosti v Bratislave. Bol tiež dlhoročným členom Ohodnocovanej komisie archívnej správy a pod.

Veľmi bohatá je i publikačná činnosť jubilanta. Boli to predovšetkým viaceré odborné štúdie uverejňované v *Archivním časopisu*, *Sborníku archivních prací*, ale predovšetkým v *Slovenskej archivistike*. Spomeňme napr. *Bibliografia k archívu Slovenska (1954)*. Podieľal sa aj na vydávaní základných súpisov archívov v Maďarsku (1959), v neskoršom období vyšli štúdie: *Denníky Juraja a Imricha Thurza*, *Daňová a účtovná agenda Oravskej stolice*, *Mikuláš Kubínyi a jeho písomná pozostalosť*, *Korešpondencia Alžbety Czoborovej*, *Juraj Thurzo a jeho korešpondencia a iné*.

Osobitnú zmienku si zaslúžia publikácie, ktorými priblížil širokej verejnosti bohatstvo bytčianskeho archívu a jeho sídlo – renesančný zámok zo 16. storočia. Boli to *Exkurzia do archívu (1974)* a *Bytčiansky zámok (1974)*. Dr. J. Kočiš bol jedným zo zostavovateľov publikácie *Bytča 1378–1978*, ktorá vyšla pri príležitosti 600. výročia mesta.

Dokonalú znalosť archívnych dokumentov využil jubilant pri písaní faktografických prác ako boli knihy *Alžbeta Báthoryová a palatín Thurzo (I. vydanie – Martin, Osveta 1981)*. Tento, na autentických údajoch postavený, príbeh čachtickej panej sa dočkal v nasledujúcich rokoch ďalších troch vydaní. Naposledy

v roku 2007 pod názvom *Alžbeta Báthoryová a jej obeť, pravda o čachtickej panej*, ktoré súčasne vyšlo aj v Českej republike.

V roku 1986 Vydavateľstvo Osveta v Martine vydalo knihu *Neznámy Jánošík*. Autor opäť vhodne využil zachované historické pramene na vytvorenie skutočne neznámeho portrétu kuruca, cisárskeho vojaka a napokon „hôrneho chlapca“ Juraja Jánošíka. S rutinou skúseného historika priblížil čitateľom stáročiami písanú históriu hradov Považia v práci *Od Čachtíc po Strečno* (1989). Pri príležitosti 350. výročia od smrti Žofie Bošňakovej vyšla v roku 1993 práca *Žofia Bošňaková a Teplička nad Váhom*, v ktorej jubilant na základe archívnych prameňov priblížil život a dobu tejto pozoruhodnej ženy. Nie je náhodou, že v roku 1994 vydal Obecný úrad v Beluši monografiu, ktorú napísal náš jubilant. V tejto práci zúročil Dr. J. Kočiš dlhoročný výskum archívnych prameňov doma i v zahraničí a venoval ju obci, v ktorej našiel svoj druhý domov. Práve v Beluši sa totiž po príchode do bytčianskeho archívu usadil a založil si rodinu.

Jubilantova dlhoročná pracovná činnosť a verejnoprospešná angažovanosť bola odmenená viacerými rezortnými i štátnymi vyznamenaniami – napr. čestné uznanie ministra vnútra za rozvoj archívniectva v SSR (1975), pamätná medaila mesta Bytče (1978), Križkova medaila za zásluhy o rozvoj archívniectva v SSR (1979), medaila za zásluhy o rozvoj okresu Žilina (1983).

Prezident Slovenskej republiky udelil Dr. Jozefovi Kočišovi 1. januára 2004 Pribinov kríž III. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky. V zdôvodnení sa uvádza, že pán Jozef Kočiš, patrí medzi zakladateľov modernej slovenskej archivistiky a regionálnej historiografie. Systematicky skúmal dejiny Slovenska i Slovákov v archívoch v Maďarsku, Poľsku, Rakúsku, Francúzsku, Taliansku a Vatikáne. Patrí medzi uznávaných teoretikov archivistiky ako vedy, rozpracoval metodiku spracovania, sprístupňovania archívnych fondov orgánom miestnej štátnej správy a samosprávy od 16. do 20. storočia.

V decembri 2007 ocenil prínos Dr. J. Kočiša pre rozvoj slovenskej vedy doma aj v zahraničí aj Literárny fond, sekcia pre vedeckú a odbornú literatúru a počítačové programy v Bratislave.

Pri našom poslednom osobnom stretnutí sme sa presvedčili, že náš pán riaditeľ nestratil záujem o dianie v bytčianskom archíve, ani v slovenskom archívniectve a má v sebe neuveriteľne veľa tvorivého potenciálu.

Jubilantovi želáme do ďalších rokov pevné zdravie, veľa životného optimizmu a veľa tvorivých úspechov!

Jana Kurucárová

PRÍLOHA

BIBLIOGRAFIA PhDr. SLAVKA CHURÉHO

ZOSTAVIL MIROSLAV MARTINICKÝ

„Azda najčastejšie sa vyskytujúci autor na stránkach Slovenskej archivistiky...“, čo viac dodať k týmto slovám?¹ Na stránkach nášho časopisu publikoval od roku 1970 (č. 33) 21 svojich štúdií. Prekladom z bulharského jazyka pomohol vydať v slovenčine štúdiu D. Minceva už v roku 1968.² Aktívne sa podieľal na recenzovaní najmä bulharských vedeckých prác. Od roku 1964 pravidelne vypracovával bibliografický prehľad bulharského časopisu *Izvestija na dáržavnite archivi*, a tiež prispieval k zostavovaniu bibliografického prehľadu *Mezinárodní archivní bibliografie* v *Sborníku archivních prací* (od roku 1963) opäť najmä z bulharského prostredia, v ktorom prežil časť svojho študentského života.³

Slovenská archivistika však nebola jediná, kde svoje práce publikoval. V bibliografii, ktorú sme zostavili, nachádzame celkovo 403 položiek, z ktorých 299 bolo publikovaných. Jeho prvá zverejnená štúdia bola vydaná v roku 1961 (č. 30). Jeho štúdie uverejňovali 23 domácich a zahraničných (bulharských a českých) odborných časopisov.⁴ Pravidelne publikoval články s archívnu a historickou tematikou najmä v *Bytčianskych novinách*, *Žilinskom večerníku* a v novinách *Ciel'*.⁵ Obsah jeho príspevkov je zrejmy z tematického prehľadu.

Chceli by sme sa pristaviť pri tej časti jeho spisby, ktorá je vedeckej obci možno menej známa. Dokladá veľký záujem o regionálne dejiny z oblasti Liptova a Považia. Väčšina jeho článkov vychádza z archívneho materiálu, ktorý sám usporiadal. Pri porovnaní zoznamu archívnych pomôcok s vydávanými štúdiami je zrejme, že čitateľovi predkladá informácie, s ktorými práve pracoval. Z každodennej archivárskej práce vychádzali všetky jeho štúdie. Aj články v regionálnej tlači majú svoj pevný základ v archívnom materiáli, ktorý vo viace-

¹ Posudok PhDr. Marty Melníkovej k štúdiu Slavka Churého „Obsahová stránka urbárov bytčianskeho panstva“ z 18. 5. 1999.

² MINCEV, D.: Bulharsko-československé vzájomné vzťahy. In: *Slovenská archivistika*, 1968, č. 1, s. 144–156.

³ KURUCÁROVÁ, J.: K šesťdesiatinám PhDr. Slavka Churého. In: *Slovenská archivistika*, 1996, č. 1, s. 162–163. Táže: Za PhDr. Slavkom Churým (1935–2006). In: *Slovenská archivistika*, 2007, č. 1, s. 199–200.

⁴ *Agrikultúra*; *Archivní časopis*; *Balneologický spravodajca*; *Biografické štúdie*; *Farmaceutický obzor*; *Folia venatoria*; *Historická revue*; *Izvestija na dáržavnite archivi*; *Jazykovedné štúdie*; *Literárny archív Matice slovenskej*; *Naturae tutela*; *Pamiatky a múzeá*; *Pedagogická revue*; *Ročenka Spolu Slovákov v Bulharsku*; *Sborník archivních prací*; *Slovanský přehled*; *Slováci v zahraničí*; *Slovenský národopis*; *Vědecké práce Zemědělského muzea*; *Vlastivedný časopis*; *Vlastivedný zborník Považia*; *Vojenská história*; *Zborník Liptov*;

⁵ *Zborník Slovenského národného múzea*.

A tiež *Povex*; *Požiarik*; *Roľnícke noviny*; *Tatry a Žurnál*.

rých prípadoch nebol na inom mieste publikovaný. Často množstvo nájdených informácií nebolo dostatočné na vedeckú štúdiu v obvyklom rozsahu, ktorá by bola zaujímavá pre odborné časopisy, no z vlastnej iniciatívy a zväčša úspešne sa mu podarilo výsledky svojej práce publikovať aj v kratších článkoch v regionálnej tlači, ktoré majú význam aj pre profesionálnych historikov. Jeho články boli veľmi obľúbené medzi „laickými“ čitateľmi týchto periodík. Mnohí si ich odkladali vo forme výstrižkov. Jeho regionálnu popularitu potvrdzuje aj krátky rozhovor, ktorý bol tiež publikovaný v periodickej tlači.⁶ A tak nielenže „spolupracoval na všetkých zväzkoch edície *Dokumenty k slovenskému národnému a sociálnemu hnutiu (1861–1918)* a na edícii *Dokumenty k česko-slovensko-bulharským stykom (1945–1960)*“,⁷ spracovával archívne dokumenty a publikoval vedecké štúdiá, ale našiel si čas podeliť sa prostredníctvom článkov v regionálnych novinách o mnoho historických zaujímavostí z prostredia, v ktorom prežil väčšinu svojho života.

Svoje znalosti z regionálnych dejín využil pri zostavovaní obecných monografií. Kolektív autorov sa musel spravidla zmieriť s tým, že Slavko Churý odovzdal svoju časť príspevkov vždy prvý. Jeho erudícia mu umožňovala spracovať ktorékoľvek obdobie. Najčastejšie sa však venoval svojmu obľúbenému obdobiu neskorého feudalizmu. Medzi jeho domény patrila urbárska regulácia, cirkevné pomery a školstvo v 18. a 19. storočí. Obohacoval aj časti svojich kolegov o materiál, ktorý našiel pri práci.

Jeho aktívnu publikačnú činnosť dokumentuje čiastočne aj fascikel, ktorý sa nachádza medzi rukopismi. Obsahuje torzo korešpondencie s rôznymi redaktormi a vydavateľmi, s kladnými, či zápornými reakciami na zaslané príspevky. Slavko Churý sa čas od času pri nás, svojich kolegoch, zastavoval s prosbou o radu pri „vymýšľaní“ názvu, nového príspevku „nech to nemám samé zrkadlo, čriepky a tak ...“ ako zvykol dodať. S úsmevom zvykol na margo svojich zážitkov s publikačnou činnosťou spomenúť, ako dostal honorár za istú obecnú monografiu v naturáliách „... starosta mi poslal voz syra a oštiepkov...“.

Bibliografiu sme zostavili na základe veľmi dobrej evidencie samotného zosnulého autora. Evidencia publikovaných štúdií však zahrňovala len príspevky do odborných časopisov. Články do regionálnej tlače neboli zvlášť evidované. Túto rozsiahlu časť sme spracovali na základe zachovaných kópií odoslaných článkov, pri ktorých boli uvedené údaje o publikovaní v príslušnom periodiku.

K zostavovaniu bibliografie aktívne prispeli PhDr. Mária Weinbergerová, PhDr. Peter Vítek a PhDr. Jana Kurucárová.

⁶ Na návšteve v Štátnom oblastnom archíve v Bytči. Kde nemá prehovor. (Rozhovor s PhDr. Slavkom Churým). Republika, 185/1993.

⁷ KURUCÁROVÁ, J.: Za PhDr. Slavkom Churým (1935–2006). In: *Slovenská archivistika*, 2007, 1, s. 200.

TEMATICKÝ PREHĽAD

- I. Archívne pomôcky
- II. Archívnictvo, pramene, dejiny správy a pomocné vedy historické
- III. Československo-bulharské styky
- IV. História 19. a 20. storočia
- V. Zdravotníctvo
- VI. Kúpeľníctvo a minerálne pramene
- VII. Príroda a poľovníctvo
- VIII. Remeslá a priemysel
- IX. Kultúra a školstvo
- X. Šport
- XI. Požiarníctvo
- XII. Národopis
- XIII. Rôzne
- XIV. Dejiny miest a obcí

Jednotlivé témy sú rozdelené na tri oddiely:

- a) štúdie publikované v odborných časopisoch
- b) články v regionálnej periodickej tlači
- c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

BIBLIOGRAFIA

I. Archívne pomôcky

1. Štátny oblastný archív v Bytči. Sprievodca po archívnych fondoch, zv. II, Bratislava, SAS 1965, 35 s.
2. Stráž obrany štátu v Liptovskom Mikuláši 1936–1939. Bytča 1961, 12 s.
3. Slovenský živnostenský svaz. Krajský sekretariát v Žiline 1949–1952. Bytča 1961, 5 s.
4. Zoznam prameňov k dejinám robotníckeho hnutia a KSČ. Turčianska župa 1919–1922, prez. a adm. Bytča nedatované, 63 strán, spolupracoval S. Palkovič.
5. Krajský národný výbor v Žiline. Odbor poľnohospodárstva a lesného hospodárstva 1949–1960. Dočasný inventár. Bytča 1963, 41 s., spolupracovali F. Butková a E. Kvasňovská.
6. Panstvo Budatín 1438–1839. Bytča 1964, 4 s.
7. Rod Nedecký 1564–1721. Bytča 1964, 8 s.
8. Panstvo Likava – Liptovský Hrádok 1690–1871. Bytča 1964, 19 s.
9. Oravský komposesorát. Direktor 1742–1890. Bytča 1964, 32 s.
10. Liptovská župa, hlavný župan 1861–1918. Bytča 1968, 79 s., spolupracoval E. Kufčák.
11. Liptovsko-oravská župa 1786–1790. Bytča 1968, 58 s., spolupracoval E. Kufčák.
12. Podriadený súd Liptovsko-oravskej župy 1786–1790. Bytča 1968, 17 s.
13. Liptovská župa. Župný náčelník 1849–1860. Bytča 1967, 91 s., spolupracoval E. Kufčák.
14. Liptovská župa 1919–1922. Robotnícke hnutie a dejiny KSČS. Katalóg. Bytča 1970, 88 s., spolupracoval S. Palkovič.

15. Krajský národný výbor v Žiline. Odbor miestneho hospodárstva, dopravy a priemyslu 1946–1960. Bytča 1974, 67 s., vypracovala H. Peňáková, spolupracovali E. Jakubičková a S. Churý.
16. Verejnosprávny výbor Liptovskej župy. Bytča 1974, 83 s.
17. Liptovská župa II. 1849–1922. Bytča 1974, 443 s.
18. Okresné finančné riaditeľstvo v Liptovskom Mikuláši 1871–1948. Bytča 1976, 165 s., spolupracovali: S. Palkovič, A. Kočišová, E. Jakubičková, M. Kováčiková, J. Šutara a A. Hanulíková.
19. Slúžnovský úrad Liptovský Mikuláš 1849–1922. Bytča 1981, 305 s., spolupracovala A. Kočišová.
20. Slúžnovský úrad Námestovo 1850–1922. Bytča 1978, 82 s., spolupracovali: S. Palkovič, V. Švidroň, A. Kočišová a M. Megová.
21. Pastvinársky inšpektor v Liptovskom Mikuláši (1866) 1915–1949. Bytča 1980, 37 s.
22. Slúžnovský úrad Liptovská Sielnica 1849–1871. Bytča 1981, 73 s.
23. Expozitúra slúžnovského úradu v Hybiach 1849–1854. Bytča 1981, 26 s.
24. Slúžnovský úrad Trstená 1853–1922. Bytča 1982, 137 s., spolupracovali: S. Palkovič, M. Švidroňová, S. Churý.
25. Slúžnovský úrad Partizánska Ľupča I. 1849–1922. Bytča 1983, 132 s.
26. Slúžnovský úrad Liptovský Hrádok (1853) 1854–1922. Bytča 1990, 326 s.
27. Verejnosprávny výbor Trenčianskej župy 1876–1918. Bytča 1993, 189 s.
28. Zbierka dokumentov a materiálov k slovensko-bulharským stykom 1788–1960. Katalóg. Bytča 1999, 158 s.
29. Slúžnovský úrad v Považskej Bystrici 1855–1912. Bytča 2001, 226 s.

II. Archívniectvo, pramene, dejiny správy a pomocné vedy historické

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

30. Listy a listiny v jazyku slovenskej národnosti z okolia Rajca a Oravy. Jazykovedné štúdie, Bratislava 1961, s. 213–221.
31. O určení a výstavbe stáleho sídla Liptovskej župy. Vlastivedný časopis, 3, 1966, s. 139–141.
32. Stanovy zemianskeho komposesorátu vo Vyšnom Malatíne. Agrikultúra, 8, 1969, s. 213–215.
33. Z archívov zrušených kláštorov za Jozefa II. Slovenská archivistika, 1970, č. 2, 397–405.
34. Niekoľko údajov o panstve Liptovský Hrádok a inventár hradu z roku 1663. Zborník Liptov, 2, 1972, s. 269–289.
35. Pramene k dejinám Liptova v Štátnom archíve v Bytči. Zborník Liptov, 3, 1975, s. 329–347.
36. Z písomností Liptovskej župy k obdobiu revolúcie 1848–1849. Slovenská archivistika, 1977, č. 2, s. 95–110.
37. Archív Liptovsko-oravskej župy 1786–1790. Slovenská archivistika, 1980, č. 2, s. 93–112.
38. Unifikačné snahy jozefinských zákonodarných orgánov v oblasti mier a váh a ich uplatňovanie v Liptove a na Orave. Zborník SNM, LXXIV, Etnografia 21, 1980.

39. Pohľad na trestné písomnosti Liptovskej stolice z rokov 1703–1848. Slovenská archivistika, 1982, č. 1, s. 118–127.
40. Písomnosti slúžnovských úradov v Liptove v rokoch 1849–1860. Slovenská archivistika, 1984, č. 2, s. 59–74.
41. Permanentná deputácia Liptovskej stolice z roku 1831 a jej písomnosti. Slovenská archivistika, 1987, č. 2, s. 86–96.
42. Pramenná hodnota súdnych písomností Liptovskej stolice zo 16. storočia. Slovenská archivistika, 1988, č. 2, s. 92–106.
43. Zbierka písomností rozličnej proveniencie v Štátnom oblastnom archíve v Bytči. Matica slovenská, Biografické štúdie, 15, Martin 1988.
44. Kronika rodu Madočáni z Liptova. Literárny archív MS v Martine, 25/88, Matica slovenská 1989, s. 194–203.
45. Pramene k vojenským dejinám v období feudalizmu v Štátnom oblastnom archíve v Bytči. Slovenská archivistika, 1998, č. 1, s. 77–90.
46. „Novem puncta interrogatoria“ v Liptove z rokov 1768–1771. Slovenská archivistika, 1990, č. 2, s. 77–90.
47. Podriadený súd pre Liptovsko-Oravskú župu (1787–1790) a jeho písomnosti. Slovenská archivistika, 1992, č. 1, s. 94–104.
48. Hospodárenie domácej pokladnice Liptovskej stolice v 18. storočí. Slovenská archivistika, 1995, č. 1, s. 96–107.
49. Problém hranice Uhorska s Moravou, Sliezsikom a Poľskom v historických prameňoch. Slovenská archivistika, 1996, č. 1, s. 61–71.
50. Pohľad na archívniectvo v Albánsku. Slovenská archivistika, 1996, č. 2, s. 175–177.
51. Súdna správa v Liptove v roku 1849. Slovenská archivistika, 1997, č. 1, s. 71–80.
52. Pramenná hodnota urbárov bytčianskeho panstva. Slovenská archivistika, 2, 1999, s. 67–77.
53. Feudálne súdnictvo v 18. storočí. Pamiatky a múzeá, 2000, č. 2, s. 54–55.
54. Štatút o znaku, pečati a insígniách mesta Žiliny z roku 1943. Slovenská archivistika, 2001, č. 2, s. 116–117.
55. Budatínsky zámok a panstvo v polovici 17. storočia. Slovenský národopis, 2, 49/2001, s. 218–221.

b) články v regionálnej periodickej tlači

56. Svätý Jozef – symbol mesta Bytče. Cieľ, 19/1994.
57. Štátny policajný úrad v Žiline 1940–1945. Cieľ, 20/1994.
58. Snahy o obnovenie sedrie v Žiline v roku 1926. Cieľ, 22/1994.
59. Príspevok k dejinám verejnej správy v okrese Žilina. Žilinský večerník, 26/1994.
60. Zaujímavosti z cirkevných matrik v Štátnom oblastnom archíve v Bytči. Cieľ, 32/1994.
61. Počiatky činnosti Krajského národného výboru v Žiline v roku 1949. Cieľ, 37/1994.
62. Zápas o sídlo kraja v Žiline roku 1948. Žilinský večerník, 39/1994.
63. Štatút o znaku, pečati a insígniách mesta Žiliny z roku 1943. Žilinský večerník, 2/1995.
64. Hrady a zámky v okolí Žiliny. Žilinský večerník, 15/1995.
65. Skúsenosti so župným zriadením na Slovensku v rokoch 1923–1928 a zástoj Považskej župy a Žiliny. Žilinský večerník, 19/1995.
66. Slúžnovský úrad v Žiline (1849–1922) a jeho písomnosti. Cieľ, 24/1995.

67. Okres Žilina v minulosti a vývoj miestnych názvov obcí do r. 1920. *Žilinský večerník*, 24/1995.
68. Pokus o renováciu kaštieľov na Žilinsku v roku 1950. *Cieľ*, 33/1995.
69. Niečo o bytčianskych cirkevných matrikách. *Cieľ*, 35/1995.
70. Zmienky o Dr. Jozefovi Tisovi v materiáloch Štátneho oblastného archívu v Bytči. *Žilinský večerník*, 42/1995.
71. Zaujímavosti v urbári feudálneho panstva Strečno z roku 1662. *Cieľ*, 51–52/1995.
72. Zločiny a tresty v Liptove. *Historická revue*, 1996, č. 1.
73. Z písomného odkazu minulosti v Štátnom oblastnom archíve v Bytči. *Žilinský večerník* 25/1996.
74. Hrad Lietava – pevnosť na Považí. *Žilinský večerník*, 29/1996.
75. Zápas o sídlo kraja v Žiline. *Žilinský večerník*, 35/1996.
76. Z minulosti Tepličského panstva. *Žilinský večerník*, 41/1996.
77. Denníky Juraja a Imricha Turza z prelomu 16. a 17. storočia – unikáty v Štátnom oblastnom archíve v Bytči. *Cieľ*, 49/1996.
78. Čo skrývajú archívy. *Kysucký kalendár*, 1997.
79. Na návšteve v Štátnom oblastnom archíve v Bytči. *Žilinský večerník*, 6/1997.
80. Hranice severozápadného Slovenska s Moravou, Sliezscom a Poľskom v historických dokumentoch. *Žilinský večerník*, 11/1997.
81. Okres Žilina pred trištvrté storočím. *Žilinský večerník*, 14/1998.
82. Tradície okresu v Bytči. *Žilinský večerník*, 40/1998.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

83. Vymieňanie dokumentárneho materiálu v štátnych archívoch v krajinách socialistického spoločenstva v svetle VI. porady vedúcich archívnych správ v máji roku 1978 v Sofii.
84. Organizácia a výmena štátneho archívneho fondu v krajinách socialistického spoločenstva v svetle VI. porady vedúcich archívnych správ v máji roku 1978 v Sofii.
85. Štyridsať rokov činnosti Štátneho oblastného archívu v Bytči.
86. Niektoré unikátne písomnosti v Štátnom oblastnom archíve v Bytči.
87. Zaujímavé drobnosti v cirkevných matrikách.
88. Niečo o žilinských cirkevných matrikách.
89. Zbierka písomností rozličnej proveniencie (1281) 1399 – 20. stor. v Štátnom oblastnom archíve v Bytči.
90. Podriadený súd pre Liptovsko-oravskú župu (1787–1790) a jeho písomnosti.
91. Panstvo Gbeľany a jeho archív.
92. Hradné panstvo Lietava na začiatku 17. storočia.
93. Archív riaditeľstva Oravského komposesorátu 1923–1945.
94. Verejná správa v okrese Žilina v rokoch 1849–1922.
95. Model župného zriadenia na Slovensku v rokoch 1923–1928 a snahy o jeho zachovanie.

III. Československo-bulharské styky

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

96. Archívnictvo v Bulharsku. *Slovenská archivistika*, 1972, č. 2, s. 401–405.

97. Pramene k dejinám Československa v Ústrednom štátnom historickom archíve v Sofii. Archivní časopis, 1978, č. 3, s. 130–139.
98. Archiven pregled – nové archivné periodikum v Bulharsku. Slovenská archivistika, 1978, č. 2, s. 206–207.
99. Prínos českých pedagógov k budovaniu stredného školstva v Bulharsku. Slovanský prehľad, 3, 1978, s. 189–195.
100. Balgari, učili v srednite i visšite učilišta v Čechija prez parvite godini sled osvoboždenieto na Balgarija ot osmansko igo (1880–1881). Izvestija na dăržavnite archivi, Sofija 1980, 39, s. 225–229.
101. Kultúrno-výchovná a osvetová činnosť českých železničných odborníkov v Bulharsku pred oslobodením krajiny z tureckej nadvlády roku 1878. Slovanský prehľad, 3, 1981, s. 249–250.
102. Bulhari na stredných a vysokých školách v Čechách v prvých rokoch po oslobodení Bulharska z tureckej nadvlády (1880–1881). Slovanský prehľad, 5, 1981, s. 411–413.
103. Pramene k dejinám československo-bulharských kultúrnych stykov v období 1945–1950 v ÚŠA BLR. Archivní časopis, 1984, č. 4, s. 235–238.
104. Pohľad na fondy Ústredného štátneho archívu Bulharskej ľudovej republiky v Sofii so zreteľom k našim dejinám. Slovenská archivistika, 1986, č. 1, s. 169–175.
105. Zasadnutie redakčnej rady edície Dokumenty a materiály k dejinám čsl. bulharských vzťahov v r. 1945–1960. Slovenská archivistika, 1986, č. 1, s. 176–177.
106. Dokumenty k slovensko-bulharským stykom do r. 1918 v ŠOBA Bytča. Slovanský prehľad, 1986, č. 4, s. 328–332.
107. Služobná činnosť Konštantína Jirečka a pomery v Bulharsku vo svetle jeho korešpondencie z rokov 1879–1884. Slovanský prehľad, 1987, č. 2, s. 156–160.
108. Slovenské archivné pramene o reemigrácii Čechov a Slovákov z Bulharska v rokoch 1945–1950. Slovanský prehľad, 1987, č. 4, s. 324–326.
109. Balkánska problematika v korešpondencii Konštantína Jirečka s cudzincami v predvečer prvej svetovej vojny. Slovanský prehľad, 1988, č. 6, s. 503–505.
110. Česi a Slováci v Bulharsku a ich spolková a kultúrna činnosť. Slovanský Prehľad, 1989, č. 1, s. 58–62.
111. Dokumenty slovenskej proveniencie o vzťahoch s Bulharskom do roku 1918. Slovanský prehľad, 1990, č. 1, s. 46–52.
112. Niektoré archivné materiály slovenskej proveniencie o usadzovaní sa bulharských záhradníkov u nás. Vědecké práce Zemědělského muzea, č. 28, Praha 1989–1990, s. 335–349.
113. Niektoré dokumenty o S. J. Zachejovi so vzťahom k Bulharsku. Biografické štúdie, 17, Martin 1990.
114. Dokumenty slovenskej proveniencie o stykoch s Bulharskom v rokoch 1919–1945. Slovanský prehľad, 1990, č. 6, s. 493–500.
115. Bulharskí vysokoškoláci v období ČSR a v Bratislave v rokoch 1939–1945 v zrkadle niektorých dokumentov slovenskej proveniencie. Slovanský prehľad, 1990, č. 4, s. 325–328.
116. Niektoré dokumenty slovenskej proveniencie o československo-bulharských stykoch v rokoch 1945–1960. Slovanský prehľad, 1991, č. 4, s. 323–328.
117. Odras srbsko-bulharskej vojny roku 1885 v korešpondencii Konštantína Jirečka. Slovanský prehľad, 1992, č. 2, s. 181–184.

118. Slovenské školstvo v Bulharsku a Rumunsku v zrkadle archívneho materiálu. Pedagogická revue, XLV, 1993, č. 1–2, s. 101–111.
119. Slovenské menšinové školstvo v Bulharsku. Spolok Slovákov z Bulharska, Ročenka, 1993, s. 67–78.
120. Niektoré dokumenty slovenskej proveniencie o reemigrácii našich krajanov z balkánskych a iných krajín (1945–1947, 1949–1950). Slovanský prehľad, 1993,⁸ č. 3–4, s. 338–341.
121. Pobyt bulharskej panovníckej rodiny na Slovensku v zrkadle dokumentov slovenskej proveniencie (1901–1944). Slovanský prehľad, 1994, č. 2, s. 205–209.
122. Slováci v Bulharsku. Slovanský prehľad, 1994, č. 3, s. 323–327.
123. Niektoré dokumenty slovenskej proveniencie o reemigrácii našich krajanov v rokoch 1945–1950. Slováci v zahraničí, 1994, č. 18–19, s. 73–79.
124. Slovania v Československu v 30-tych rokoch 20. storočia. Slovanský prehľad, 1995, č. 1, s. 55–58.
125. Spoločnosť pre kultúrne a hospodárske styky s Bulharskom v Bratislave a jej písomnosti. Slovanský prehľad, 1995, č. 2, s. 155–158.
126. Pramene k medzinárodným stykom vedcov a vedeckých inštitúcií so zreteľom k ČSR vo Vedeckom archíve Bulharskej akadémie vied. Archivní časopis, 1996, č. 2, s. 97–100.
127. Dokumenty slovenskej proveniencie o slovensko-bulharských vzťahoch. Slovenská archivistika, 1999, č. 1, s. 63–74.
128. Pramene k vzájomným stykom medzi Bulharmi, Čechmi a Slovákami do roku 1944 v bulharských archívoch. Sborník archivních prací, 1999, č. 2.
129. Slovenskí a českí usadlíci v Bulharsku a ich účasť v balkánskych vojnách (1912–1913) a v prvej svetovej vojne (1915–1918). Vojenská história, 2000, č. 1, s. 79–81.

b) články v regionálnej periodickej tlači

130. Slováci v Bulharsku. Žilinský večerník, 36/1995.
131. Coburgovci a Slovensko. Historická revue, 1996, č. 5, s. 9–10.
132. Bulharskí Slováci a konflikty na Balkáne. Historická revue, 1998, č. 5, s. 26.
133. Samuel Jaroslav Zachej a Bulharsko. Žilinský večerník, 3/2000.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

134. Niektoré materiály o česko-bulharských stykoch v 80-tych rokoch 19. storočia v korešpondencii Konštantína Jirečka.
135. Ohlas udalostí v Bulharsku v rokoch 1868 a 1876 na Slovensku.
136. Dokumenty k slovensko-bulharským stykom do roku 1945 v slovenských archívoch.

IV. História 19. a 20. storočia

a) Štúdie publikované v odborných časopisoch

137. Nové údaje o prvomájovom štrajku roku 1890 v Liptovskom Mikuláši. Vlastivedný časopis, 1971, č. 1, s. 41.
138. Dôstojnícke kádre Slovenského dobrovoľníckeho zboru v roku 1849. Vlastivedný časopis, 2, 1976.

⁸ na obálke omylom 1994;

139. Priemyselné a poľnohospodárske podniky v Liptove a politická organizovanosť robotníckej triedy v období vzniku KSCĽ. Vlastivedný časopis, 1977, č. 4.
140. Úryvok z príspevku k dejinám komunistickej strany a revolučného robotníckeho hnutia v bývalom Bytčianskom okrese. Bojom k víťazstvu, Martin, 1980, s. 27–29.
141. 60. výročie KSCĽ v písomnostiach Slúžnovského úradu Liptovský Mikuláš (1921–1922). Vlastivedný časopis, 1981, č. 2, s. 88–89.
142. Vystaňovalectvo Slovákov do USA pred prvou svetovou vojnou. Vlastivedný časopis, 1981, č. 1, s. 44–45.
143. Vystaňovalectvo Slovákov do Brazílie pred prvou svetovou vojnou. Vlastivedný časopis, 1982, č. 3, s. 142–143.
144. Archívne materiály o Černovej roku 1907. Vlastivedný časopis, 1988, č. 3, s. 132–135.
145. Dokumenty o Andrejovi Hlinkovi do roku 1918 v Štátnom oblastnom archíve v Bytči. Slovanský prehľad, 1991, č. 1, s. 56–61.
146. Exodus slovenských detí na Dolnú zem (1874–1888). Vlastivedný časopis, 1991, č. 2, s. 77–79.
147. Michal Miloslav Hodža a vzburá Slovákov 17. mája 1863 v Liptovskom Mikuláši proti maďarizácii. Evanjelický posol spod Tatier, 15–16, 1992.

b) články v regionálnej periodickej tlači

148. Slovenská vláda v Žiline (12. 12. 1918 – 3. 2. 1919) a jej sídlo. Cieľ, 30/1994.
149. Represálie Nemcov v Žiline počas Slovenského národného povstania. Žilinský večerník, 30/1994.
150. Čriepky z cirkevného života v Žilinskom kraji v päťdesiatych rokoch. Cieľ, 43/1994.
151. Dokumenty v Štátnom archíve v Bytči o odvláčaní slovenských detí v druhej polovici 19. storočia na Dolnú zem a pokus o ich pomadžarčenie. Žilinský večerník, 9/1995.
152. Náboženské rozvrstvenie obyvateľstva a kultovné objekty v dekanátoch Bytča, Rajec a Žilina po vzniku ČSR. Žilinský večerník, 13/1995.
153. Ruskí kozáci a vojaci v Žiline v roku 1849. Žilinský večerník, 29/1995.
154. Obsadenie Žiliny česko-slovenským vojskom v roku 1918 a zástoj Slovenskej národnej gardy v Bytči. Cieľ, 31/1995.
155. Z minulosti Slovákov v Rumunsku. Žilinský večerník, 33/1995.
156. Vyčítanie oddielov maďarskej národnej gardy v Žiline a na okolí v rokoch 1848–1849. Žilinský večerník, 33/1995.
157. Katolícka akcia v Žiline a v kraji v roku 1949. Žilinský večerník, 46/1995.
158. Matica slovenská. Žilinský večerník, 13/1997.
159. Alojz Medňanský a Považie v prvých rokoch 19. storočia. Žilinský večerník, 16/1997.
160. Krviprelievanie v Černovej 27. októbra 1907. Žilinský večerník, 43/1997.
161. Krviprelievanie v Černovej. Historická revue, 1998, č. 8, s. 28–29.
162. Cesty za lepším životom. Historická revue, 1998, č. 10, s. 27–28.
163. Michal Miloslav Hodža a vzburá Slovákov 17. mája 1863 v Liptovskom Mikuláši. Historická revue, 1999, č. 3, s. 28.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

164. Písomná pozostalosť Andreja Hlinku.
165. Prvé kroky Matice slovenskej po roku 1918.

166. Spomienky na bombardovanie Žiliny.
167. Národnostný profil obyvateľstva Žiliny koncom druhej svetovej vojny.

V. Zdravotníctvo

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

168. Inštrukcie župného lekára o potieraní nákazlivých chorôb v Liptove. Slovenský národopis, 1, 1971, s. 79–82.
169. Zdravotníctvo a ľudové liečenie besnoty v Liptove a na Orave v 18. a 19. storočí. Slovenský národopis, 4, 1984, s. 635–638.
170. Niektoré dokumenty o lekárnictve v Liptove v druhej polovici 18. storočia. Farmaceutický obzor, 6, 1992, s. 279–284.
171. Epidémia cholery v roku 1831 na Liptove a lekárstvo. Farmaceutický obzor, LXIII, 1994, č. 1, s. 23–27.
172. Sieť lekární a lekárstvo v Žilinskom kraji v roku 1950 v zrkadle archívneho materiálu. Farmaceutický obzor, 7–8, 1995.
173. Obchod s liečivými prípravkami a zdravotníckym materiálom v Považskej župe. Farmaceutický obzor, 7–8, 1995.

b) články v regionálnej periodickej tlači

174. Lieky z prírody na Považí v 19. storočí. Žurnál, 25/1996.
175. Lekárne a lekárstvo v Žilinskom kraji pred polstoročím. Žilinský večerník, 17/1998.
176. Ľudové liečenie cholery v zrkadle archívneho materiálu. Žilinský večerník, 17/1999.

VI. Kúpeľníctvo a minerálne pramene

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

177. Cestovný ruch na prelome 19. a 20. storočia v Liptove. Vlastivedný časopis, 1989, č. 1, s. 39–41.
178. Niektoré archívne materiály o kúpeľoch v Liptove v minulosti. Balneologický spravodajca, XXXI, 1993, s. 52–60.
179. Liečivé vody a kúpele v Liptove v prvých decéniách 19. storočia v zrkadle archívneho materiálu. Balneologický spravodajca, XXXI, 1993, s. 61–66.
180. Kúpele v Podtatranskej župe (1923–1928) v zrkadle archívneho materiálu. Balneologický spravodajca, 1993–1994, s. 13–24.
181. Archívne materiály o minerálnych prameňoch v Liptove v prvej polovici 19. storočia. Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, 1994, č. 3.
182. Zaujímavosti a drobnosti o kúpeľoch vo fondoch ŠOBA v Bytči. Balneologický spravodajca, XXXIII, 1995, s. 32–50.
183. Naše kúpele v zrkadle niektorých slovenských periodík z rokov 1940–1945. Balneologický spravodajca, XXXIII, 1995, s. 51–63.
184. Archívne materiály o minerálnych prameňoch v Liptove v prvej polovici 19. storočia. Naturae tutela, 3, 1995.
185. Zdravotníctvo, kúpele a príroda v kronike Imricha Madočániho z Liptova. Balneologický spravodajca, XXXIV, 1996, s. 32–39.

186. Slovenské kúpele v roku 1910 z pohľadu Dr. Vavra Šrobára. Balneologický spravodajca, XXXIV, 1996, s. 56–60.
187. Zmienky o niektorých kúpeľoch na prelome 19. a 20. storočia v švajčiarskom turistickom sprievodcovi. Balneologický spravodajca, XXXV, 1997, s. 60–67.
188. Hlasy slovenskej tlače o niektorých našich kúpeľoch. Balneologický spravodajca, XXXV, 1997, s. 68–83.
189. Zabudnuté kúpele Železnô v Nízkych Tatrách. Balneologický spravodajca, XXXVI, 1998.
190. Drobničky zo slovenských kúpeľov. Balneologický spravodajca, XXXVI, 1998.
191. Kúpele Bojnice. Pamiatky a múzeá, 2001.

b) články v regionálnej periodickej tlači

192. Pohostinské podniky v Žiline za prvej Slovenskej republiky 1939–1945. Cieľ, 24/1994.
193. Liptovské kúpele na prelome storočí. Historická revue, 1999, č. 7, s. 22–23.
194. Korytnica – perla slovenského kúpeľníctva. Žilinský večerník, 45/1996.
195. Kúpele v Liptovskom Jáne. Žilinský večerník, 22/1997.
196. Z minulosti klimatických kúpeľov Ľubochna v Liptove. Žilinský večerník, 18/1997.
197. Kúpele Lúčky v Liptove. Žilinský večerník, 32/1997.
198. Železnô – kúpele v Nízkych Tatrách. Žilinský večerník, 25/1997.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

199. Služby a cestovný ruch za prvej Slovenskej republiky.
200. Slovenský hostinský a hotelier.
201. Drobností o kúpeľoch v Rajeckých Tepliciach.

VII. Príroda a poľovníctvo

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

202. Archívne materiály o poľovníctve v Liptove a vo Vysokých Tatrách v období ČSR. Folia venatoria, 1992, č. 22, s. 287–298.
203. Ochrana prírodných pamiatok v minulosti v zrkadle archívneho materiálu. Balneologický spravodajca, 1999–2000, č. XXXVII, s. 232–242.
204. Pohľad na tatranské lesy v minulosti. Naturae tutela, 1999, č. 5.
205. Archívne materiály o voľne žijúcej zveri na Liptove a v Tatrách v období druhej svetovej vojny. Naturae tutela, 1999, č. 5.
206. Poľovníctvo v Liptove v druhej polovici 19. storočia v zrkadle archívneho materiálu. Folia venatoria, r. 2001, č. 30–31, s. 307–317.
207. Poľovníctvo v Liptove. Okresná organizácia Slovenského poľovníckeho zväzu, Liptovský Mikuláš 2007.

b) články v regionálnej periodickej tlači

208. Keď prehovorí archív. Tatry, 1992, č. 1, s. 18–20.
209. Orol skalný: Žije, ale nebezpečne ubúda. Tatry, 1992, č. 1, s. 22.
210. Malí sme jej viac ako dnes! Tatry, 1992, č. 6, s. 29.
211. Archív a poľovačka na šelmy v Liptove v 18. storočí. Tatry, 1994, č. 6, s. 21.

212. Krížom-krážom storočiami poľovníctva na Slovensku. *Žilinský večerník*, 33/1996.
213. Poľovníctvo v Liptove a Tatrách koncom 19. storočia. *Žilinský večerník*, 30/1997.
214. Ochrana prírodných pamiatok na Slovensku v minulosti. *Žilinský večerník*, 36/1997.
215. Voľne žijúca zver – okrasa našej prírody. *Žilinský večerník*, 39/1997.
216. Niečo o voľne žijúcich živočíchoch v Liptove a v Tatrách v období Slovenskej republiky. *Žilinský večerník*, 41/1997.
217. Tatranský národný park v zrkadle archívneho materiálu. *Roľnícke noviny*, október 2000.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

218. Zaujímavosti o prírode a poľovníctve v Liptove v zrkadle archívneho materiálu.
219. Zaujímavosti o voľne žijúcich živočíchoch a poľovníctve v Liptove.
220. Regulácia poľovníctva na Slovensku v minulosti.
221. Lesná správa Vysoké Tatry (1919–1948).
222. Lesná správa a lesné hospodárstvo na severozápadnom Slovensku v minulosti.
223. Archívne materiály o ochrane prírodných pamiatok vo Vysokých Tatrách. (1997)
224. Pohľad na tatranské lesy a prírodu v minulosti. (2000)

VIII. Remeslá a priemysel

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

225. Priemyselné podniky a závody v Liptove v r. 1907. *Vlastivedný časopis*, 1973, č. 1, s. 44–45.
226. O podomových sklenároch a riečičiaroch z Liptova. *Vlastivedný časopis*, 1983, č. 2, s. 92–93.
227. Cechové remeslá v Liptove na prelome 18. a 19. storočia. *Zborník Slovenského národného múzea, Etnografia*, LXXVIII, 1984, s. 172–179.
228. Remeslo v Liptove a limitácie cien výrobkov z roku 1577. *Zborník Slovenského národného múzea, Etnografia*, LXXVIII, 1984, s. 180–182.

b) články v regionálnej periodickej tlači

229. Z minulosti priemyselného podnikania v Bytči. *Cieľ*, 8/1996.
230. Koncentrácia priemyslu v Žiline koncom 20-tych rokov nášho storočia. *Žilinský večerník*, 9/1996.
231. Živnosti v Žiline a okrese v roku 1950 a ich socializácia. *Žilinský večerník*, 30/1996.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

232. Priemyslová výstava v Žiline v roku 1903.

IX. Kultúra a školstvo

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

233. Rozširovanie periodickej tlače v Liptove pred prvou svetovou vojnou. *Vlastivedný časopis*, 1974, č. 2, s. 94.
234. O založení a cieľoch Vrbicko-mikulášskej besedy a divadelného spolku. *Vlastivedný časopis*, 1975, č. 2, s. 87.

235. Program filmového predstavenia v Liptovskom Mikuláši roku 1905. *Vlastivedný časopis*, 1982, č. 1, s. 48.
236. Slovenské ochotnícke divadlo a hudba v mikulášskom okrese koncom 19. a začiatkom nášho storočia. *Vlastivedný časopis*, 1983, č. 1, s. 40–42.
237. Ochotnícke divadlo v Liptove v r. 1919–1922 vo svetle archívnych prameňov. *Literárny archív*, 22/1985, r. 1987, s. 51–62.
238. Evanjelické lýceum v Paludzi v 18. storočí. *Vlastivedný časopis*, 1985, č. 4, s. 187–188.
239. Robotnícke ochotnícke divadlo v Liptove v r. 1919–1922. *Vlastivedný časopis*, 1986, č. 1, 44–45.
240. Ochotnícke divadlo v Liptove v r. 1919–1922 vo svetle archívnych prameňov. *Literárny archív*, 22/1985, r. 1987, s. 51–62.
241. Ochotnícke divadlo v Liptove v rokoch 1919–1922. *Vlastivedný časopis*, 1991, č. 2, s. 95.
242. Príspevok k problematike ľudového školstva v Liptove (1732–1846). *Pedagogická revue*, 1993, 9–10, s. 573–590.
243. Ochotnícke divadlo v hornom Liptove v zrkadle archívnych dokumentov (1919–1922). *Slovenský národopis*, 1996, č. 4, s. 487–495.
- b) články v regionálnej periodickej tlači*
244. Študenti zo Žiliny a okolia na pražskej univerzite v stredoveku. *Žilinský večerník*, 4. 7. 1995.
245. Niekoľko údajov o dejateľoch mesta Žiliny v prvých rokoch ČSR. *Žilinský večerník*, 38/1995.
246. Niečo o školstve na Slovensku pred prvou svetovou vojnou. *Žilinský večerník*, 42/1995.
247. Slovenské národné spolky a časopisy v USA v minulosti. *Žilinský večerník*, 23/1996.
248. Čriepky zo slovenského školstva pod maďarizačným jarmom. *Žilinský večerník*, 37/1996.
249. Bábkarská Žilina pred polstoročím. *Cieľ*, 49/1996.
250. Rozširovanie periodickej tlače v Liptove pred prvou svetovou vojnou. *Žilinský večerník*, 32/1998.
251. Zabudnuté evanjelické lýceum v Paludzi. *Žilinský večerník*, 10/1999.
252. Niečo o členskej základni Matice Slovenskej v začiatkoch jej činnosti. *Nástup*, 12/1999, s. 9–10.
253. Filmové predstavenie v Liptovskom Mikuláši roku 1905. *Žilinský večerník*, 17/1999.
254. Spolkový život v liptovských mestečkách a dedinách pred prvou svetovou vojnou. *Žilinský večerník*, 9/2000.
255. Založenie Besedy v Liptovskom Mikuláši roku 1861. *Žilinský večerník*, 25. 5. 2000.
- c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače*
256. Spolkový život v Liptove v predvečer 1. svetovej vojny.
257. Základné školstvo v Liptove v období neskorého feudalizmu.
258. Zástoj Žiliny v rozvoji ochotníckeho divadla pred polstoročím.
259. Spolok akademikov v Žiline (1935–1942).
260. Spolkový život v Bytči medzi dvoma vojnami.
261. Z minulosti školstva v Bytči.
262. Významní rodáci z Bytče.

X. Šport

b) články v regionálnej periodickej tlači

263. Žilinská futbalová župa (1939–1945). Žilinský večerník, 30/1994.
264. Športový klub Žilina 1939–1945. Žilinský večerník, 30/1994.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

265. Z minulosti futbalu v Bytči.
266. Futbalový život v Bytči za Slovenskej republiky.

XI. Požiarnictvo

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

267. Protipožiarne inštrukcie z roku 1788 pre Liptov a Oravu. Zborník Slovenského národného múzea, Etnografia, 11, 1970.
268. Dejiny požiarnej ochrany v okresoch Žilina a Bytča. Žilina 1998.

b) články v regionálnej periodickej tlači

269. Požiarnictvo v zrkadle archívneho materiálu. Požiarnik, 18, 1989, s. 7.
270. Požiarnictvo v zrkadle archívneho materiálu. Požiarnik, 19, 1989, s. 7.
271. Čriepky z dejín hasičstva na Žilinsku. Cieľ, 35/1996.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

272. Z dejín Dobrovoľného hasičského spolku v Bytči.

XII. Národopis

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

273. Štatistické údaje o národnostnom, vekovom a náboženskom zložení obyvateľstva Liptova v polovici 19. storočia. Vlastivedný časopis, 1966, č. 4, s. 187.
274. Príspevok k zbojníctvu v Liptove v prvých troch decéniách 19. storočia. Vlastivedný zborník Považia, VIII, 1966, s. 26–35.
275. Ohodnotenie obytných a hospodárskych stavieb poddaného v Liptove roku 1799. Slovenský národopis, 1968, č. 2, s. 276–278.
276. Inštrukcie župného fyzika Liptovskej župy z roku 1833 o pečení chleba z vlhkého zrna. Agrikultúra, 8, 1969, s. 217–218.
277. Kurens o potieraní zbojníctva v Liptove a na Orave z konca 80-tych rokov 18. storočia. Zborník Slovenského národného múzea, Etnografia, 11, 1970.
278. Súpis majetku demänovského želiara z konca 18. storočia a mikulášskeho mešťana zo začiatku 19. storočia. Zborník Slovenského národného múzea, LXVI, Etnografia, 13, 1972, s. 207–210.
279. Strava v Liptove v 17.–18. storočí. Slovenský národopis, 2.3, 33/1985, s. 595–598.
280. Počiatky pestovania zemiakov na Slovensku a prvé správy o pásavke zemiakovej v archívnom materiáli liptovskej proveniencie. Vědecké práce Zemědělského múzea, Praha 1987–1988, č. 27, s. 289–291.

281. Hygiena obyvateľov Slovenska a ľudová prevencia chorôb koncom 18. storočia vo svetle archívnych materiálov. Slovenský národopis, 1988, č. 2, s. 314–319.
282. Kúrie a bývanie drobných zemanov v Liptove vo svetle archívneho materiálu z konca 17. a 18. storočia. Slovenský národopis, 1989, č. 3, s. 399–404.
283. Národopisné zaujímavosti v súpisoch zemianskych pozostalostí zo 17. a 18. storočia v Liptove. Slovenský národopis, 1991, č. 1, s. 98–102.
284. Poľnohospodárska problematika a etnografické údaje v súpisoch majetkov liptovských zemanov v 18. storočí. Slovenský národopis, 1992, č. 3, s. 323–329.
285. Pestovanie a choroby zemiakov v Liptove v polovici 19. storočia v zrkadle archívneho materiálu. Slovenský národopis, 1993, č. 1, s. 65–68.
286. Z obsahu majetkových inventárov závislého obyvateľstva v Liptove koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia. Slovenský národopis, 1993, č. 3, s. 348–354.
287. Vidiecke sakrálne pamiatky v Liptove na začiatku 19. storočia. Slovenský národopis, 1994, č. 3, s. 348–353.
288. Národopisné materiály v súdnych písomnostiach Liptovskej stolice z 18. storočia. Slovenský národopis, 1995, č. 2, s. 230–237.
289. Strava a stolovanie bohatších a privilegovaných vrstiev obyvateľstva v Liptove v 18. storočí. Slovenský národopis, 1997, č. 2, s. 214–220.
290. Poľnohospodárske pomery v Liptove v období Bachovho absolutizmu vo svetle archívnych prameňov. Slovenský národopis, 1998, č. 2, s. 207–210.
291. Zápisnice z kanonických vizitácií v Liptove roku 1825 ako prameň pre národopisný výskum. Slovenský národopis, 1999, č. 2–3.

b) články v regionálnej periodickej tlači

292. Národopisné zaujímavosti z Bytče v 19. storočí. Cieľ, 40/1994.
293. Slovenskosť Žiliny v stredoveku. Žilinský večerník, 26/1995.
294. Počiatky pestovania zemiakov na Slovensku. Cieľ, 8/1995.
295. Z minulosti slovenského kuchárskeho umenia. Cieľ, 3/1996.
296. Ako sa stravovali naši predkovia v 18. storočí. Žilinský večerník, 17/1996.
297. Pestovanie zemiakov na Slovensku a prvé správy o pásavke zemiakovej. Žilinský večerník, 40/1996.
298. Archívne materiály o hygiene a životnom prostredí človeka z prelomu 18. a 19. storočia. Žilinský večerník, 15/1997.
299. Stará šľachta v Liptove. Žilinský večerník, 23/1998.
300. Pltníctvo na Váhu v minulosti. Žilinský večerník, 29/1998.
301. Urbanizácia na severozápadnom Slovensku pred prvou svetovou vojnou. Žilinský večerník, 37/1998.
302. Archívne drobníčky o potlačovaní zbojníctva na severozápadnom Slovensku koncom 18. storočia. Žilinský večerník, 17/1999.
303. Život drobnej šľachty na severozápadnom Slovensku. Žilinský večerník, 31/1999.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

304. Tradícia púťi do Rajeckej Lesnej.
305. Zvyky a obyčaje na Bytčiansku od Blažeja do Veľkej noci.
306. Vianočné zvyky a obyčaje na Bytčiansku.
307. Inštrukcie o pestovaní šafranu z roku 1799.

- 308. Údaje k poľnohospodárstvu v Liptove vo svetle inventárov zemianskych kúrií z 18. storočia.
- 309. Kronika mesta Bytče ako prameň pre národopisný výskum.
- 310. Niekoľko údajov k bytovej kultúre zemianskych rodín v Liptove koncom 17. a v prvej polovici 18. storočia v svetle dvoch zemianskych kúrií z Palúdzky.
- 311. Poznámky o cigáňoch v Liptove v 18. storočí.

XIII. Rôzne

a) štúdie publikované v odborných časopisoch

- 312. Správa o chytení divého človeka v Liptove roku 1834. Vlastivedný časopis, 1969, č. 2, s. 94.
- 313. Katastrofálna povodeň v Liptove v roku 1813 a jej následky. Historický zborník kraja, B. Bystrica, 4, 1969.
- 314. Prvé správy o motorových vozidlách v Liptove. Vlastivedný časopis, 1973, č. 2, s. 90.
- 315. Priekopník letectva z Liptova. Vlastivedný časopis, 1986, č. 3, s. 141.

b) články v regionálnej periodickej tlači

- 316. Z minulosti železníc v Žilinskom kraji. Žurnál, 24/1996.
- 317. Počiatky motorizácie v Liptove. Žilinský večerník, 31/1998.

c) nepochikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

- 318. Počiatky automobilovej dopravy v Žiline.
- 319. Stará pošta v Bytči.

XIV. Dejiny miest a obcí

a) monografie

- 320. Liptovský Mikuláš v 18. storočí. Liptovský Mikuláš, monografický zborník. Banská Bystrica 1968.
- 321. Bytča 1378–1978. Martin, Osveta 1978.
- 322. Predmier 1193–1993. Predmier 1993.
- 323. Strážavy 1356–1996. Žilina 1996.
- 324. Hvozdnica 1250–2000. Bratislava 2000.
- 325. Bytča. Považská Bystrica 2002.
- 326. Pavčina Lehota. Liptovský Mikuláš 1992.
- 327. Ludrová. Ružomberok, s. d.
- 328. Kolárovice 1312–2002. Oblazov 2002.
- 329. Magurka, dejiny ťažby kovov a obce. Partizánska Ľupča 2002.
- 330. Liptovský Ondrej 1332–2002. Poprad 2002.
- 331. Lisková 1252–2002. Poprad 2002.
- 332. Podtureň 1331–2002. Poprad 2002.
- 333. Závažná Poruba. Závažná Poruba 2002.
- 334. Liptovské Matiašovce, dejiny obce a farnosti. Liptovské Matiašovce 2002.
- 335. Dejiny nemecko-ľupčianskeho Lesného komposesorátu v Partizánskej Ľupči. Poprad 2003.

336. Liptovská Lúžna – história obce. Liptovská Lúžna 2004.
337. Dejiny obce Liptovský Peter. Liptovský Peter 2004.
338. Liptovský Mikuláš. Bratislava 2006.
339. Považská Bystrica, z dejín mesta. Považská Bystrica 2006.
340. Z minulosti Liptovského Hrádku. Liptovský Mikuláš 2006.
341. Martinček. Ružomberok 2007.
342. Ploštín. Liptovský Mikuláš 2007.
343. Liptovská Porúbka. Obec Liptovská Porúbka 2007.
344. V stopách dávno odviazeho času. Monografia obcí Komjatná, Stankovany, Hubová, Švošov a Ľubochňa. Banská Bystrica 2007.

b) články v regionálnej periodickej tlači

345. Bytča 600-ročná. Vlastivedný časopis, 1978, č. 4, s. 175–178.
346. Martin a pripojené obce v období tereziánskej urbárskej regulácie. Kmetianum, 7, Martin, Osveta 1984, s. 131–147.
347. Bytča v období tereziánskej urbárskej regulácie. Stredné Slovensko, 7, Martin, Osveta 1988, s. 245–256.
348. Potulky po bývalom Žilinskom kraji. Žilinský večerník, 1990.
349. Kapitoly z dejín Žiliny v druhej polovici 15. storočia. Žilinský večerník, 17/1994.
350. Kapitoly z dejín Žiliny v 18. storočí. Cieľ, 29/1994.
351. Pohľad na Žilinu a Budatín začiatkom 19. storočia. Cieľ, 50/1994.
352. Niečo o Bytči v 17. storočí. Cieľ, 39/1994.
353. Hradné panstvo Bytča koncom 16. storočia. Žilinský večerník, 50/1994.
354. Z minulosti obce Strečno. Žilinský večerník, 11/1995.
355. Niečo o pôvode rodiny Tiso z Bytče. Žilinský večerník, 15/1995.
356. Stavebný ruch v zámockom areáli v Bytči. Cieľ, 29/1995.
357. Prechádzka storočiami Bytče. Žilinský večerník, 32/1995.
358. O zámockom areáli v Bytči. Cieľ, 34/1995.
359. Žilinské drobničky. Cieľ, 34/1995.
360. Všeličo z predvojnovvej Žiliny. Cieľ, 37/1995.
361. Z minulosti Dolného a Horného Hričova. Cieľ, 45/1995.
362. Z minulosti Považského Chlmca za feudalizmu. Žilinský večerník, 50/1995.
363. Žilina v zrkadle storočí. Žilinský večerník, 1995.
364. Osudy Bánovej v 17. a 18. storočí. Žilinský večerník, 2/1996.
365. Z minulosti Trnového za feudalizmu. Žilinský večerník, 3/1996.
366. Obraz Žiliny v starších turistických sprievodcoch do roku 1925. Žilinský večerník, 5/1996.
367. Drobnosti z dejín Bytčice za feudalizmu. Cieľ, 5/1996.
368. Z minulosti obce Stráňavy. Žilinský večerník, 6/1996.
369. Drobnosti z dejín Višňového za feudalizmu. Žilinský večerník, 9/1996.
370. Žilinská rezidencia jezuitov v 17. storočí a jej majetky. Cieľ, 29/1996.
371. Drobničky z povojnovvej Žiliny. Žilinský večerník, 10/1997.
372. Bytča na začiatku 17. storočia. Žilinský večerník, 20/1997.
373. Po stopách minulosti v Hornom Hričove. Žilinský večerník, 23/1997.
374. Severozápadné Slovensko. Žilinský večerník, 8/1998.
375. Mesto Žilina (recenzia knihy). Žilinský večerník, 19/1998.
376. Setechov. Žilinský večerník, 34/1999.

377. Sprievodca po Bytči. Bytčianske noviny, 3/2000.
378. Vznik a počiatky mesta Bytča. Bytčianske noviny, 4/2000.
379. Život v Bytči v druhej polovici 18. storočia. Bytčianske noviny, 9. 7. 2001.

c) nepublikované rukopisy článkov do regionálnej periodickej tlače

380. Z minulosti Budatína.
381. Mená a priezviská obyvateľov Bytče do roku 1525.
382. Obecná samospráva v Bytči za feudalizmu.
383. Podiel židovského obyvateľstva na populačnom vzraste Bytče.
384. Medzivojnová Bytča.
385. Námestie a ulice v Bytči v prvej polovici 19. storočia.
386. Potulky minulosťou Bytče na rozhraní 18. a 19. storočia.
387. Počet a štruktúra obyvateľstva Bytče v minulosti.
388. Chlebnice a Liesek v premenách času (recenzia knihy).
389. Niektoré archívne dokumenty o obci Jablonové.
390. Z minulosti Lietavskej Lúčky.
391. Z minulosti Malej Bytče za feudalizmu.
392. Z minulosti Predmiera.
393. K výročiu Predmiera.
394. Ako rástol Predmier.
395. Niekoľko listinných údajov o starom Predmieri.
396. Z minulosti obce Pšurnovice.
397. K výročiu Súľova – Hradnej.
398. Veľké Rovné.
399. Urbárska reforma Márie Terézie vo Veľkom Rovnom v rokoch 1770–1772.
400. Výročia tržnice v Žiline – posviacka základného kameňa.
401. Obyvateľstvo Žiliny v niektorých miestopisných slovníkoch od roku 1786 do roku 1920.
402. Spolkový život v Žiline v prvých rokoch Slovenského štátu.
403. Niečo o cenách potravných článkov v Žiline koncom 40-tych rokov (20. storočia).

OBSAH

Prepožičanie štátnych vyznamenaní Petrovi Kartousovi (Jozef Liška) 3

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Rábik, Vladimír: Pôvod a funkcia knihy účtov slobodného kráľovského mesta
Trnavy z rokov (1392/1393) 1394–1530 6

Rašičová, Martina: Epigrafické pamiatky v okrese Trenčín do roku 1850 27

Švecová, Adriana – Macejka, Martin: Samospráva v Malackách podľa
organizačného štatútu z roku 1931 57

Chrena, Ondrej: Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1945–1948 . . . 82

DISKUSIA

Vrabcová, Eva: Scel'ovanie archívnych dokumentov
vo verejných archívoch 91

Wolfshörndl, Vladimír: Základné archívne práce v tieni teórie,
metodológie a praxe 98

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

Tišliar, P.: Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919.
Príspevok k populačným dejinám Slovenska (Juraj Roháč) 110

Kučma, I.: Martinské typografissimo. Dejiny a súčasnosť tlačiarstva v Martine
(Július Valach) 113

Zmátlo, P.: Internet pre študentov histórie (Marián Manák) 116

Voit, P.: Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a príbuzné obory
mezi polovinou 15. a počátkem 19. století (Juraj Spriritza) 120

Klasické versus digitálne spracovanie rukopisných fragmentov
alebo ak dvaja robia to isté... (Juraj Šedivý) 126

Boos de, E. – Damongeot, M. F. – Roger, J.-M. – Rousseau, E. – Vielliard, F. –
Ernisse, G. – Pastoreau, M.: L'armorial Le Breton (Radoslav Ragač) 130

Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske (Jozef Klačka) 132

Piirainen, I. T.: Das älteste Stadtbuch von Schemnitz (Banská Štiavnica).
Ein Beitrag zur deutschen Sprache um 1400 im Gebiet der heutigen Slowakei
(Mikuláš Čelko) 133

Farbaky, P. – Spekner, E. – Szende, K. – Vég, A. (zost.): Matthias Corvinus,
the king. Tradition and renewal in the hungarian royal court 1458–1490
(Radoslav Ragač) 135

Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík	
The American Archivist 2007/2 (Peter Draškaba)	138
Arhivski vjesnik 2007/50 (Jozef Klačka)	140
Der Archivar 2008/1–3 (Peter Kartous)	143
Archivní časopis 2007/1–4 (Júlia Hautová)	145
La Gazette des Archives 2007/1 No 205 (František Palko)	148
Izvestija na daržavnite arhivy č. 94 (Anna Christovová)	150
Levélári Közlemények 2007/1, 2 (Mária Stieberová)	152
Levélári Szemle 2007/1–4 (Viliam Csáder)	155
Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 115/1–2, 3–4 (Richard Marsina)	160
SPRÁVY	
16. medzinárodný kongres archívov Medzinárodnej rady archívov (Peter Kartous – Mária Španková)	166
Správa o stave systematického výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch cirkevných inštitúcií v Ríme a vo Vatikáne (Milena Ostroľucká – Mária Španková)	169
Medzinárodná archívna technická stáž v Paríži v roku 2008 (Zlatica Donovalová)	185
Exkurzia slovenských archívárov v Slovinsku (Júlia Ragačová)	190
Výstava archívnych dokumentov <i>Spomienka na august '68</i> (Radoslav Ragač)	191
Medzinárodná vedecká konferencia České, slovenské a československé dejiny III (Richard Pavlovič)	193
XVI. ročník Letnej školy klasických štúdií (Martin Zborovjan)	195
KRONIKA	
Jubilantka v Archíve Slovenského rozhlasu (Peter Kolenič)	200
PhDr. Vladimír Wolfshörndl šesťdesiatročný (Eva Vrabcová)	201
K sedemdesiatinám PhDr. Jozefa Klačku (Ľudmila Nemeskürthyová)	202
Jubileum PhDr. Jozefa Kočiša, CSc. (Jana Kurucárová)	203
PRÍLOHA	
Bibliografia PhDr. Slavka Churého (Miroslav Martinický)	206

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XLIII – Číslo 2 – 2008

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr

Objednávky a predplatné prijíma L. K. Permanent, spol. s r. o., PO BOX 4,
834 14 Bratislava 34.

Vytlačila

Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. Rukopis zadaný do tlače v septembri 2008,
vytlačené v decembri 2008.

Evidenčné číslo EV 140/08

Cena 18 Sk (0,60 €)